Arend Lijphart

MODELE ALE DEMOCRAȚIEI

de guvernare și funcționare
treizeci și șase de țări

AREND LIJPHART este profesor-cercetător în ştiinţe politice la Universitatea din California, San Diego. Este totodată autor şi coordonator a peste 20 de lucrări.

Arend Lijphart, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*

© 1999 by Yale University

© 2000, 2006 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a Românei:

LIJPHART, AREND
Modele ale democraţiei. Forme de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări / Arend Lijphart; trad.: Cătălin Constantinescu; prefaţă la ediţia în limba română de Lucian-Dumitru Dîrdală. – Iaşi: Polirom, 2006

Tit. orig. (eng.): *Patterns of Democracy.*
Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries

ISBN (10) 973-46-0569-0; (13) 978-973-46-0569-9

I. Constantinescu, Cătălin (trad.)
II. Dîrdală, Lucian-Dumitru (pref.)

321.7

Printed in ROMANIA

Arend LIJPHART

MODELE ALE DEMOCRAȚIEI

Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări

Traducere din limba engleză
de Cătălin Constantinescu

Prefață la ediția în limba română
de Lucian-Dumitru Dîrdală

POLIROM
2006

Pentru Gisela *şi pentru nepoţii noştri,* Connor, Aidan, Arel, Caio *şi* Senta, *în speranţa că secolul următor - secolul lor - va fi mai democratic, mai paşnic, mai bun şi mai generos decît a fost al nostru.*

Cuprins

Prefaţă la ediţia în limba română (Lucian-Dumitru Dîrdală) 9

Prefaţă (Arend Lijphart) 19

Capitolul 1
Introducere 25

Capitolul 2
Modelul Westminster al democraţiei 31

Capitolul 3
Modelul consensualist al democraţiei 49

Capitolul 4
Treizeci şi şase de democraţii 62

Capitolul 5
Sisteme de partide 74

Capitolul 6
Cabinetele. Concentrarea puterii contra distribuţiei puterii executive 98

Capitolul 7
Relaţii executiv-legislativ. Modele ale dominanţei şi ale echilibrului puterii 119

Capitolul 8
Sisteme electorale. Metodele majoritară şi pluralitară contra reprezentării proporţionale 141

Capitolul 9
Grupuri de interese. Pluralism contra corporatism 165

Capitolul 10
Dispersarea puterii. Contrastele federal-unitar şi centralizat-descentralizat 176

Capitolul 11
Parlamente şi Congrese. Concentrare contra divizare a puterii legislative 188

Capitolul 12
Constituţii. Proceduri de amendare şi de control constituţional ... 201

Capitolul 13
Băncile centrale. Independenţă contra dependenţă 215

Capitolul 14
Harta conceptuală bidimensională a democraţiei. Cele două dimensiuni 224

Capitolul 15
Managementul macroeconomic şi controlul violenţei. Este diferită democraţia consensualistă? 237

Capitolul 16
Calitatea democraţiei şi o democraţie „mai generoasă mai tolerantă". Democraţia consensualistă este diferită 252

Capitolul 17
Concluzii şi recomandări 274

Apendicele A
Două dimensiuni şi zece variabile fundamentale, 1945-1996 şi 1971-1996 281

Apendicele B
Unităţi de măsură alternative ale multipartidismului, compoziţiei cabinetului şi disproporţionalităţii, 1945-1996 şi 1971-1996 285

Referinţe 287

Indice 307

Prefaţă la ediţia în limba română

Arend Lijphart şi arhitectura majorităţilor democratice

Poate că mulţi dintre noi acceptă ideea că o carte bună de teorie democratică valorează, din perspectiva nevoii de a consolida sistemul democratic românesc, la fel de mult ca o decizie politică bună. Avem, în acest moment, toate motivele să ne bucurăm de îmbogăţirea bibliotecii noastre democratice cu un volum de referinţă, scris de un clasic al teoriei politice: *Modele ale democraţiei. Forme de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări*, de Arend Lijphart.

Cînd am început să citesc volumul, am procedat aşa cum procedez adeseori, cînd vin în contact cu un text nou care abordează, sub o formă sau alta, problema sistemelor democratice: m-am uitat la „Indice", încercînd să descopăr România. Nu a fost cazul, însă m-am consolat cu ideea că textul se referă la democraţiile mai vechi, cu instituţii deja consolidate. Lijphart numără treizeci şi şase: cele douăzeci şi una tratate în lucrarea sa din 1984, *Democraţii: modele de guvernare majoritaristă şi consensualistă în douăzeci şi una de ţări*[1], la care se adaugă alte cincisprezece, în care democraţia a prins rădăcini suficient de puternice pentru ca instituţiile lor să poată fi comparate, cu rezultate semnificative, cu cele ale democraţiilor mai vechi. Nici un stat a cărui tranziţie spre democraţie s-a petrecut la începutul anilor '90 nu putea fi analizat în lucrare (apărută în 1998), pentru că Lijphart consideră că instituţiile se maturizează greu, în timp.

Însă a „venit" tabelul 4.2, unde Lijphart prezintă o listă a celor douăzeci şi cinci de state care au trecut la democraţie în ultimii ani, pînă la sfîrşitul anului 1995 – o listă redactată pe baza raportului organizaţiei nonguvernamentale

1. Arend Lijphart, *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, New Haven & London, Yale University Press, 1984. Ediţia în limba română: Arend Lijphart, *Democraţii: modele de guvernare majoritară şi consensuală în douăzeci şi una de ţări*, Chişinău, Sigma IG, 1999. Consider că folosirea conceptelor „majoritaristă" şi „consensualistă" este preferabilă şi voi detalia acest aspect în secţiunea finală, consacrată opţiunilor de traducere.

de dezvoltare din America Latină, Caraibe, Africa, Asia și Pacific. Această mai mare diversitate supune unui test critic modelul bidimensional descoperit în *Democrații*. O modificare minoră față de *Democrații* este aceea că am omis a IV-a Republică franceză (1946-1958) deoarece a durat numai doisprezece ani – în contrast cu cei minimum douăzeci de ani de democrație în toate celelalte cazuri; în această carte, „Franța" înseamnă a V-a Republică, din 1958 și pînă în zilele noastre.

2. În *Democrații*, am analizat cele douăzeci și una de democrații începînd cu primele lor alegeri naționale din 1945 sau imediat după, și pînă la sfîrșitul anilor '80. *Modele ale democrației* extinde această perioadă pînă la mijlocul anului 1996. Pentru țările inițiale (în afară de Franța), punctul de început este a doua jumătate a anilor '40; pentru celelalte, analiza începe cu primele lor alegeri de la dobîndirea independenței sau de la revenirea democrației – de la 1953 (Costa Rica) pînă la 1977 (India, Papua Noua Guinee și Spania).

3. Cele două instituții noi analizate în *Modele ale democrației* sînt grupurile de interese și băncile centrale (capitolele 9 și 13). Alte două variabile discutate cu precădere în lucrarea anterioară și cărora le-am dedicat și capitole – dimensiunile de problematică ale conflictelor partizane, respectiv referendumurile – sînt „reduse" în *Modele ale democrației*. Acum le discut mai pe scurt în capitolele 5 și 12, iar pe prima o elimin, pentru că, spre deosebire de toate celelalte variabile, nu este o caracteristică instituțională. Totuși, primul set are tot cinci variabile, întrucît am adăugat sistemul grupurilor de interese. Al doilea set se extinde de la trei la cinci elemente: am împărțit variabila rigiditate constituțională *versus* flexibilitate în două variabile separate – dificultatea amendării constituționale și puterea controlului constituțional – și am adăugat ca variabilă independența băncii centrale.

4. Am examinat critic funcționarea tuturor caracteristicilor instituționale și am descoperit că aproape toate puteau fi și trebuiau îmbunătățite. Obiectivul meu prioritar era de a maximiza validitatea indicatorilor mei cantitativi, adică de a surprinde cît mai exact „realitatea" fenomenelor politice, care deseori sînt greu de cuantificat. O problemă frecvent întîlnită era aceea a confruntării cu două operaționalizări alternative care păreau la fel de justificate. În astfel de cazuri, am ales „să împart diferența", combinînd sau făcînd media alternativelor, în locul alegerii mai mult sau mai puțin arbitrare a uneia sau alteia. În cele din urmă, numai modul de funcționare a variabilei sistemului de partide din *Democrații* – adică numărul efectiv de partide – s-a păstrat aproape (dar nu în întregime) intact. Toate celelalte au fost modificate într-o măsură semnificativă.

5. În *Democrații*, am plasat democrațiile pe harta conceptuală a democrației, bazîndu-mă pe practicile instituționale uzuale observate de-a lungul a 30-35 de ani; nu am ridicat problema numărului de modificări survenite între timp.

Capitolul 14 din *Modele ale democraţiei* abordează această temă, împărţind cei aproximativ cincizeci de ani dintre 1945 şi 1996 în două perioade: 1945-1970 şi 1971-1996, şi arată cît de mult – sau cît de puţin – douăzeci şi una de democraţii (cele cu un număr suficient de ani în prima perioadă) şi-au schimbat poziţiile lor pe harta conceptuală, din prima perioadă în cea de-a doua.

6. Poate că cel mai important subiect nou din *Modele ale democraţiei* este întrebarea „şi ce dacă?": are vreo importanţă tipul de democraţie în privinţa politicilor publice şi a actului efectiv de guvernare? Capitolul 15 investighează relaţia dintre gradul de democraţie consensualistă şi eficienţa guvernelor în managementul macroeconomic (cum ar fi creşterea economică şi controlul inflaţiei şi al şomajului) şi controlul violenţei. Capitolul 16 se opreşte asupra mai multor indicatori calitativi ai democraţiei (cum ar fi reprezentarea femeilor, egalitatea şi participarea la vot) şi asupra rezultatelor guvernelor în domeniul politicilor sociale, protecţiei mediului, justiţiei şi ajutorului economic acordat ţărilor în curs de dezvoltare.

7. Am început lucrarea *Democraţii* cu schiţe ale sistemelor politice britanic şi neozeelandez, ca exemple ilustrative ale modelului Westminster, ca şi cu descrieri, la fel de scurte, ale democraţiilor elveţiană şi belgiană, ca exemple ale modelului consensualist. *Modele ale democraţiei* actualizează aceste patru schiţe şi adaugă Barbados şi Uniunea Europeană, ca două exemple adiţionale ale modelelor respective.

8. *Democraţii* prezenta relaţiile dintre diferite variabile prin intermediul tabelelor. În *Modele ale democraţiei*, folosesc în general diagrame care ilustrează aceste relaţii şi poziţia fiecăreia dintre cele treizeci şi şase de democraţii într-o manieră mult mai clară, mai exactă şi mai atractivă vizual.

9. *Modele ale democraţiei* are şi un apendice conţinînd valorile celor zece variabile instituţionale şi a celor două dimensiuni globale majoritarism-consensualism pentru întreaga perioadă 1945-1996 şi pentru perioada mai scurtă dintre 1971 şi 1996. Disponibilitatea imediată a acestor date fundamentale ar trebui să stimuleze şi alţi cercetători să urmeze această direcţie sau să le folosească drept bază de plecare pentru alte studii.

Mi-ar fi fost imposibil să acopăr cele treizeci şi şase de ţări analizate în *Modele ale democraţiei* fără ajutorul cercetătorilor localnici – şi aproape imposibil fără inventarea poştei electronice! Le sînt extrem de recunoscător specialiştilor pentru toate interpretările şi faptele prezentate, la fel şi pentru răspunsurile lor prompte la numeroasele mele întrebări.

În privinţa democraţiilor din America Latină, am beneficiat de asistenţă inestimabilă din partea lui Octavio Amorim Neto, John M. Carey, Brian F. Crisp, Michael J. Coppedge, Jonathan Hartlyn, Gary Hoskin, Mark P. Jones,

J. Ray Kennedy, Scott Mainwaring şi Matthew S. Shugart. Ralph R. Premdas a fost consultantul-cheie pentru democraţiile din Caraibe, alături de Edward M. Dew, Neville R. Francis, Percy C. Hintzen şi Fagano S. Ledgister. Pradeep K. Chhibber şi Ashutosh Varshney m-au ajutat să lămuresc o serie de probleme ale sistemului politic din India. În ceea ce priveşte unele dintre ţările mici şi mai rar analizate, am depins de voinţa experţilor în zonele sau ţările respective de a furniza date şi explicaţii: John D. Holm, Bryce Kunimoto, Shaheen Mozaffar şi Andrew S. Reynolds pentru Botswana; John C. Lane pentru Malta; Hansraj Mathur şi Larry W. Bowman pentru Mauritius; şi Ralph Premdas (din nou), de asemenea Ben Reilly şi Ron May pentru Papua Noua Guinee.

Nathaniel L. Beck, Susanne Lohmann, Sylvia Maxfield, Pierre L. Siklos şi Steven B. Webb m-au consiliat cu privire la băncile centrale; Miriam A. Golden, Stephan Hagard, Neil J. Mitchell, Daniel R. Nielson, Adam Przeworski şi Alan Siaroff cu privire la grupurile de interese; iar Martin Shapiro şi Alec Stone cu privire la controlul constituţional. Pentru alte ţări şi subiecte am beneficiat de ajutorul şi sugestiile lui John S. Ambler, Matthew A. Baum, Peter J. Bowman, Thomas C. Bruneau, Gary W. Cox, Markus M.L. Crepaz, Robert G. Cushing, Robert A. Dahl, Larry Diamond, Panayote E. Dimitras, Giuseppe Di Palma, James N. Druckman, Svante O. Ersson, Bernard Grofman, Arnold J. Heidenheimer, Charles O. Jones, Ellis S. Krauss, Samuel H. Kernell, Michael Laver, Thomas C. Lundberg, Malcolm Mackerras, Peter Mair, Jane Mansbridge, Marc F. Plattner, G. Bingham Powell, Jr., Steven R. Reed, Manfred G. Schmidt, Kaare Strøm, Wilfried Swenden, Rein Taagepera, Paul V. Warwick şi Demet Yalcin.

În octombrie 1997, am ţinut, la Institutul de Studii Avansate din Viena, un seminar intensiv de două săptămîni, bazat în mare măsură pe materialele adunate pentru *Modele ale democraţiei*; le sînt recunoscător pentru numeroasele comentarii primite lui Joseph Melchior, Bernhard Kittel şi studenţilor care au participat la sesiunile seminarului. În aprilie şi mai 1998, am susţinut cursuri şi seminarii similare la mai multe universităţi din Noua Zeelandă: la University of Canterbury din Christchurch, la Universitatea din Auckland, la Victoria University din Wellington şi la University of Waikato din Hamilton. Aici, de asemenea, am avut parte de multe reacţii care mi-au fost de folos, şi doresc să le mulţumesc lui Peter Aimer, Jonathan Boston, John Henderson, Martin Holland, Keith Jackson, Raymond Miller, Niel S. Roberts şi mai ales lui Jack Vowles.

James N. Druckman a efectuat cu profesionalism analiza factorilor, prezentată în capitolul 14. Ian Budge, Hans Keman şi Jaap Woldendorp mi-au oferit informaţii proaspete despre formarea cabinetelor, înainte chiar ca acestea să fie

publicate. Mai mulţi cercetători au împărţit generos cu mine date parţial publicate sau chiar nepublicate: Alfred Stepan şi Wilfried Swendeb, despre formarea camerelor federale; John D. Huber şi G. Bingham Powell, Jr., despre distanţa dintre guverne şi alegători; şi Christopher J. Anderson şi Christine A. Guillory, despre satisfacţia faţă de democraţie. În fine, dar nu în cele din urmă, le sînt recunoscător pentru munca depusă asistenţilor Nastaran Afari, Risa A. Brooks, Linda L. Christian şi Stephen M. Swindle.

Arend Lijphart

Capitolul 1

Introducere

În principiu, o democraţie poate fi organizată şi poate funcţiona în multe feluri; în practică, la fel, democraţiile moderne posedă o varietate de instituţii guvernamentale formale, cum sînt legislativele şi tribunalele, de asemenea sistemele de partide politice şi de grupuri de interese. Totuşi, regularităţi şi trăsături clare apar atunci cînd aceste instituţii sînt examinate din următoarea perspectivă: cît sînt de majoritariste şi de consensualiste regulile şi aplicarea lor? Opoziţia dintre majoritarism şi consensualism reiese din majoritatea definiţiilor literale, fundamentale ale democraţiei – guvernare a poporului ori, în democraţia reprezentativă, guvernarea prin intermediul reprezentanţilor poporului – sau din faimoasa specificare a preşedintelui Abraham Lincoln, conform căreia democraţia înseamnă guvernarea nu numai *de către*, ci şi *pentru* popor – adică, guvernarea în acord cu preferinţele poporului[1].

Definirea democraţiei ca „guvernare *de către* şi pentru popor" naşte o întrebare fundamentală: cine realizează guvernarea şi intereselor cui trebuie să le răspundă ea, atunci cînd poporul e în dezacord şi are preferinţe divergente?

Un răspuns la această dilemă: majoritatea poporului. Aceasta este esenţa modelului majoritarist. Răspunsul majoritarist este simplu şi direct, şi totodată foarte atrăgător, pentru că guvernarea de către majoritate şi în acord cu dorinţele majorităţii se situează evident mai aproape de idealul democratic al „guvernării de către şi pentru popor", decît o guvernare de către o minoritate, şi care să răspundă intereselor acesteia.

---

1. După cum subliniază Clifford D. May (1987), creditul pentru această definiţie ar trebui acordat lui Daniel Webster, şi nu lui Lincoln. Webster a ţinut un discurs în 1830 – cu treizeci şi trei de ani înainte de Declaraţia de la Gettysburg a lui Lincoln – în care el vorbea despre „guvernarea poporului, făcută pentru popor, făcută de către popor şi răspunzînd în faţa poporului".

Răspunsul alternativ: cît mai mulţi. Acesta este punctul central al modelului consensualist. Nu diferă de modelul majoritarist în a admite că guvernarea majorităţii este mai bună decît guvernarea minorităţii, dar acceptă guvernarea majorităţii doar ca cerinţă minimă: în loc să fie mulţumită cu majorităţile decizionale strînse, caută să maximizeze dimensiunea acestor majorităţi. Regulile şi instituţiile sale au drept scop o participare mai largă la guvernare şi un larg acord asupra politicilor pe care guvernul ar trebui să le urmeze. Guvernarea majorităţii concentrează puterea politică în mîinile unei majorităţi simple – iar deseori mai degrabă ale unei pluralităţi decît ale unei majorităţi, aşa cum se va vedea în capitolul 2 –, în timp ce modelul consensualist încearcă să împartă, să disperseze şi să limiteze puterea în diverse moduri. O altă diferenţă constă în faptul că guvernarea majorităţii este exclusivă, concurenţială şi antagonistă, în timp ce modelul consensualist este caracterizat de inclusivitate, negocieri şi compromis; din acest motiv, democraţia consensualistă poate fi numită şi „democraţie a negocierii" (Kaiser, 1997, p. 434).

Din principiile consensualiste şi majoritariste pot fi deduse zece diferenţe în privinţa celor mai importante reguli şi instituţii democratice. Deoarece caracteristicile majoritarismului sînt derivate din acelaşi principiu, şi de aceea sînt legate în mod logic, cineva s-ar putea aştepta ca acestea să acţioneze simultan în realitate; acelaşi lucru se aplică şi caracteristicilor consensualismului. Este de aşteptat, aşadar, ca toate cele zece variabile să fie strîns legate. Cercetarea precedentă a confirmat pe larg aceste aşteptări – cu o excepţie majoră: variabilele se separă pe două dimensiuni clar diferenţiate (Lijphart, 1984, pp. 211-222; 1997a, pp. 196-201). Prima dimensiune grupează cinci caracteristici ale distribuirii puterii executive, sistemelor de partide şi electorale, şi grupurilor de interese. Pentru concizie, mă voi referi la această primă dimensiune ca la *dimensiunea executiv-partide*. Întrucît majoritatea celor cinci diferenţe în privinţa celei de-a doua dimensiuni sînt asociate de obicei cu distincţia dintre federalism şi guvernarea unitară – o chestiune asupra căreia voi reveni pe scurt – o voi numi pe aceasta din urmă *dimensiunea federal-unitar*.

Cele zece diferenţe sînt formulate mai jos în termenii dihotomiei dintre modelul consensualist şi cel majoritarist, dar ele toate sînt variabile, ţările putîndu-se situa oriunde în continuum-ul definit în fiecare caz. Prima listată este caracteristica majoritaristă în fiecare caz. Cele cinci diferenţe privind dimensiunea executiv-partide sînt următoarele:

1. Concentrare a puterii executive în cabinete majoritare monocolore contra împărţire a puterii executive în coaliţii largi multipartidiste.

2. Relaţii legislativ-executiv în care executivul este dominant contra echilibru al puterii între executiv şi legislativ.
3. Sistem bipartidist contra sistem multipartidist.
4. Sistem electoral majoritar şi disproporţional contra reprezentare proporţională.
5. Sistem pluralist al grupurilor de interese, competiţie deschisă tuturor, contra sistem coordonat şi „corporatist", al cărui scop este compromisul şi concertarea.

Cele cinci diferenţe de-a lungul dimensiunii federal-unitar sînt următoarele:

1. Guvernare centralizată şi unitară contra guvernare descentralizată şi federală.
2. Concentrare a puterii legislative de către un legislativ unicameral contra separare a puterii legislative între două camere cu puteri egale, dar constituite diferit.
3. Constituţii flexibile care pot fi amendate de majorităţi simple contra constituţii rigide care pot fi modificate numai de către majorităţi extraordinare.
4. Sisteme în care legislativele au ultimul cuvînt în privinţa constituţionalităţii propriei legislaţii contra sisteme în care legile sînt subiect al controlului constituţional de către curţi constituţionale sau supreme.
5. Bănci centrale care sînt dependente de executiv contra bănci centrale independente.

O explicaţie plauzibilă a acestui model bidimensional este sugerată de teoreticienii federalismului, ca Ivo D. Duchacek (1970), Daniel J. Elazar (1968), Carl J. Friedrich (1995, pp. 189-221) şi K.C. Wheare (1946). Aceştia susţin ideea că federalismul are semnificaţii primare şi secundare. Definiţia sa primară este: o divizare garantată a puterii între guvernul central şi guvernele regionale. Caracteristicile secundare sînt: bicameralism puternic, o constituţie rigidă şi un control constituţional energic. Argumentul lor este că garantarea divizării federale a puterii poate avea loc numai 1) dacă atît garanţiile, cît şi liniile de demarcaţie ale separării puterii sînt clar prevăzute de o constituţie, iar această garanţie nu poate fi modificată unilateral nici la nivel central, nici la nivel regional – de aici nevoia unei constituţii rigide; 2) dacă există un arbitru neutru care poate rezolva conflictele generate de separarea puterii între cele două niveluri de guvernare – de aici nevoia de control constituţional; 3) dacă există o cameră federală în legislativul naţional în care regiunile să aibă o reprezentare

puternică – de aici nevoia de bicameralism ; mai mult, 4) principalul scop al federalismului este acela de a promova şi proteja un sistem descentralizat de guvernare. Aceste caracteristici federaliste pot fi găsite în primele patru variabile ale celei de-a doua dimensiuni. Drept urmare, aşa cum am arătat mai devreme, această dimensiune este numită dimensiunea federal-unitară.

Totuşi, explicaţia federalistă nu este satisfăcătoare în întregime, din două motive. O problemă este aceea că, deşi poate explica opoziţia dintre patru variabile aparţinînd primei dimensiuni, nu explică de ce această dimensiune trebuie atît de clar distinsă de cealaltă dimensiune. A doua, nu poate explica de ce variabila „independenţei băncii centrale" este parte a dimensiunii federal-unitare. O explicaţie mai convingătoare a modelului bidimensional constă în distincţia, sugerată de Robert E. Goodin (1996, p. 331)[2], între „actorul colectiv" şi „responsabilitatea împărţită", pe de o parte, respectiv agenţii şi responsabilităţi divizate, pe de altă parte. Ambele sînt forme de difuziune a puterii, dar prima dimensiune a democraţiei consensualiste – cu ale sale confruntări dintre partide *în interiorul* cabinetelor, legislativelor şi comitetelor legislative şi cu acţiunile de concertare dintre guverne şi grupuri de interese – este mult mai apropiată de formula responsabilităţii colective. Prin contrast, ambele componente, adică cele patru caracteristici şi rolul băncii centrale, se înscriu în modelul difuziunii puterii prin intermediul separării instituţionale : împărţirea puterii între instituţii federale separate de cele ale statului, două camere separate ale legislativului, curţi de justiţie separate şi independente, bănci centrale separate şi independente. Văzută din această perspectivă, prima dimensiune ar putea fi numită responsabilitate reunită sau dimensiunea puterii reunite, iar a doua, responsabilitate împărţită sau dimensiunea puterii împărţite. Totuşi, deşi aceste etichetări ar fi mai corecte şi, teoretic, ar avea mai mult înţeles, denumirile mele originale – executiv-partide şi federal-unitar – au marele avantaj că sînt mai uşor de reţinut, şi de aceea voi continua să le folosesc în această carte.

Distincţia între două tipuri fundamentale de democraţie, consensualistă şi majoritaristă, nu este cu siguranţă o invenţie nouă în ştiinţele politice. De fapt, am preluat aceşti doi termeni de la Robert G. Dixon, Jr. (1968, p. 10). De asemenea, Hans Hattenhauer şi Werner Kaltefleiter (1986) opun „principiul majorităţii" celui al consensului, iar Jürgen Steiner (1971)

2. O distincţie similară, realizată de George Tsebelis (1995, p. 302), este aceea dintre „competitorii instituţionali", localizaţi în diferite instituţii, şi „competitorii partizani", cum sînt partidele din interiorul unei coaliţii de guvernămînt.

juxtapune „principiile majorităţii şi proporţionalităţii". G. Bingham Powell (1982) distinge între formele larg „reprezentaţionale" şi majoritare ale democraţiei, şi, într-o lucrare ulterioară, între două „viziuni ale democraţiei liberale" : Controlul Majorităţii şi Influenţa Proporţionată (Huber şi Powell, 1994). Deosebiri similare au mai formulat Robert A. Dahl (1956) – democraţie „populistă" *versus* democraţie „madisoniană", William H. Riker (1982) – „populism" *versus* „liberalism", Jane Mansbridge (1980) – democraţie „adversivă" * *versus* democraţie „unitară", şi S.E. Finer (1975) – „politică adversivă" *versus* politică centristă şi de coaliţie.

Totuşi, se remarcă o tendinţă puternică şi persistentă în ştiinţele politice de a echivala democraţia însăşi cu democraţia majoritaristă şi care renunţă să recunoască democraţia consensualistă ca un tip alternativ şi la fel de legitim. Un exemplu deosebit de clar poate fi considerat argumentul lui Stephanie Lawson (1993, pp. 192-193), conform căreia „condiţia *sine qua non* a democraţiei contemporane" este o opoziţie politică puternică şi principalul ei scop este „să vină la guvernare". Această poziţie se bazează pe premisa majoritaristă că democraţia impune un sistem bipartidist (sau două blocuri opuse de partide) care alternează la guvernare ; ea omite să ia în calcul faptul că guvernele în sistemele multipartidiste consensualiste tind să fie coaliţii şi că o schimbare în guvern, în aceste sisteme, înseamnă de obicei numai o schimbare parţială în compoziţia guvernului în locul „venirii" opoziţiei la guvernare.

Utilizarea frecventă a testului alternanţei pentru a determina dacă o democraţie a devenit stabilă şi consolidată trădează aceeaşi premisă majoritaristă. Samuel Huntington (1991, pp. 266-267) propune chiar un test al dublei alternanţe, potrivit căruia „o democraţie poate fi considerată consolidată dacă partidul sau grupul care vine la putere la primele alegeri din cadrul tranziţiei (spre democraţie) pierde alegerile următoare şi cedează puterea celor care cîştigă alegerile, şi dacă aceşti cîştigători cedează mai apoi puterea cîştigătorilor alegerilor ulterioare". Dintre cele douăzeci de democraţii analizate pe termen lung în această carte, şi care, fără îndoială, sînt sisteme democratice stabile şi consolidate, nu mai puţin de patru – Germania, Luxemburg, Olanda şi Elveţia – pică testul simplei alternanţe, timp de jumătate de secol, de la sfîrşitul anilor 1940 pînă în 1996, adică au experimentat multe schimbări de cabinet, dar niciodată o alternanţă

---

* Este vorba despre un concept care denotă concurenţa între adversari ; în original : *adversary* (n.tr.).

completă, iar opt – aceleaşi patru ţări, plus Belgia, Finlanda, Israel şi Italia – pică testul dublei alternanţe.

Această carte va arăta că democraţiile pur sau aproape pur majoritariste sînt destul de rare – limitate la Regatul Unit, Noua Zeelandă (pînă în 1996) şi fostele colonii britanice din Caraibe (dar numai în privinţa dimensiunii executiv-partide). Majoritatea democraţiilor au calităţi semnificativ sau chiar predominant consensualiste. Mai mult, aşa cum demonstrează cartea de faţă, democraţia consensualistă poate fi considerată mai democrată decît democraţia majoritaristă, în cele mai multe aspecte.

Cele zece caracteristici ale celor două modele de democraţie, anterior prezentate pe scurt, sînt descrise într-o formă preliminară şi exemplificate, prin intermediul unor schiţe ale cazurilor relativ pure de democraţie majoritaristă – Regatul Unit, Noua Zeelandă şi Barbados – şi ale cazurilor relativ pure de democraţie consensualistă – Elveţia, Belgia şi Uniunea Europeană – în capitolele 2 şi 3. Cele treizeci şi şase de cazuri empirice de democraţie, inclusiv cele cinci deja menţionate (în afară de Uniunea Europeană), care au fost selectate pentru analiza comparată, sînt sistematizate în capitolul 4. Cele zece variabile instituţionale sînt apoi analizate mai profund în cele nouă capitole care conţin de fapt materia acestei cărţi (capitolele 9-13). Capitolul 14 adună rezultatele şi plasează cele treizeci şi şase de democraţii pe o „hartă conceptuală" bidimensională a democraţiei; analizează, de asemenea, mutaţiile de pe această hartă de-a lungul timpului şi arată că majoritatea ţărilor ocupă poziţii stabile pe hartă. Capitolele 15 şi 16 pun întrebarea „şi ce dacă?": contează tipul de democraţie, mai ales în privinţa politicii economice şi a calităţii democraţiei? Aceste capitole arată că există doar mici diferenţe relative la actul efectiv de guvernare, dar că sistemul consensualist tinde să marcheze considerabil mai multe puncte pe o arie largă de indicatori calitativi ai democraţiei. Capitolul 17 încheie cartea încercînd să observe implicaţiile politice ale descoperirilor din acest studiu în noile ţări democratice şi în cele aflate în proces de democratizare.

Capitolul 2

Modelul Westminster al democraţiei

În această carte, folosesc termenul *modelul Westminster* interschimbabil cu *modelul majoritarist* cu referire la un model general al democraţiei. De asemenea, el poate fi utilizat pentru a numi principalele trăsături ale instituţiilor guvernamentale şi parlamentare britanice (Wilson, 1994; Mahler, 1997) – parlamentul Regatului Unit funcţionează în Palatul Westminster din Londra. Versiunea britanică a modelului Westminster este şi cel mai cunoscut exemplu al acestuia, şi în acelaşi timp versiunea sa originară. Totodată, ea este larg admirată. Richard Rose (1972, p. 131) subliniază: „cu încrederea generată de izolarea continentală, americanii au ajuns să-şi asume ideea că instituţiile lor – Preşedinţia, Congresul şi Curtea Supremă – reprezintă prototipul ce ar trebui adoptat peste tot". Dar politologii americani, mai ales cei specializaţi în analiza comparată, au tendinţa să nutrească aceeaşi înaltă admiraţie pentru sistemul britanic de guvernare (Kavanagh, 1974).

Un faimos şi fervent admirator al modelului Westminster era preşedintele Woodrow Wilson. În scrierile sale timpurii, el a mers pînă la a propune abolirea guvernării prezidenţiale şi adoptarea guvernării parlamentare de tip britanic în Statele Unite. Astfel de vederi erau împărtăşite, de asemenea, de mulţi alţi observatori ne-britanici ai sistemului politic britanic, iar multe dintre elementele modelului Westminster au fost exportate în alte ţări: Canada, Australia, Noua Zeelandă şi în majoritatea fostelor colonii britanice din Asia, Africa şi Caraibe, cînd acestea au devenit independente. Wilson (1884, p. 33) se referea la guvernarea parlamentară prin prisma modelului Westminster, pe care îl numea „moda lumii".

Cele zece elemente comune aparţinînd modelului majoritarist sau modelului Westminster sînt ilustrate de caracteristicile a trei democraţii care sînt foarte apropiate de acest model şi pot fi privite ca prototipuri majoritariste: Regatul Unit, Noua Zeelandă şi Barbados. Marea Britanie, unde îşi are originea modelul Westminster, este clar primul şi cel mai evident exemplu.

În multe privinţe, totuşi, Noua Zeelandă este un şi mai bun exemplu – cel puţin pînă la abrupta îndepărtare de „majoritarism" din octombrie 1996. Al treilea exemplu – Barbados – este şi el un prototip aproape perfect al modelului Westminster, deşi implică numai o primă dimensiune (raportul dintre executiv şi partide) a opoziţiei dintre consensualism şi majoritarism. În discuţia ce urmează, despre cele zece caracteristici ale modelului majoritarist din trei ţări, voi pune accent nu numai pe similitudinea lor cu modelul general, ci şi pe devierile ocazionale de la model, însoţite şi de consideraţiile ce se impun.

Modelul Westminster în Regatul Unit

1. Concentrarea puterii executive în cabinete monocolore şi cu majoritate simplă. Cel mai puternic organism al guvernării britanice este cabinetul. În mod normal, acesta este format din membri ai partidului care deţine majoritatea locurilor din Camera Comunelor, minoritatea nefiind inclusă. Guvernele de coaliţie sînt rare. Pentru că în sistemul bipartidist britanic cele două partide sînt de puteri aproximativ egale, partidul care cîştigă alegerile nu reprezintă de obicei mai mult de o majoritate restrînsă, în timp ce minoritatea este relativ numeroasă. Din acest motiv, guvernul monocolor şi cu majoritate simplă este perfecta întruchipare a principiului guvernării majoritariste : exercită puterea politică, larg conferită, pentru a conduce ca reprezentant al şi în interesul unei majorităţi care nu atinge proporţii covîrşitoare. O minoritate mare este exclusă de la guvernare şi condamnată la rolul de opoziţie.

Mai ales după 1945, au existat puţine excepţii de la norma britanică a cabinetelor monocolore majoritare. David Butler (1978, p. 112) arată că „guvernarea monocoloră neechivocă a fost mult mai puţin prevalentă decît cred mulţi", dar cele mai multe devieri de la normă – coaliţii de două sau mai multe partide ori cabinete minoritare – au avut loc între 1918 şi 1945. Cel mai recent exemplu de guvern de coaliţie a fost cel din anii 1940-1945, coaliţia din timpul războiului fiind formată din conservatori, care aveau majoritatea parlamentară, laburişti şi liberali, sub conducerea prim-ministrului Winston Churchill. Singurele exemple de cabinete minoritare din perioada postbelică sînt cele două cabinete minoritare laburiste din anii '70. La alegerile parlamentare din februarie 1974, laburiştii au cîştigat o pluralitate, dar nu şi o majoritate a locurilor, şi au format un guvern minoritar depinzînd de condiţia ca toate celelalte partide să nu se unească

pentru a-l răsturna. Noi alegeri au avut loc în octombrie, iar laburiştii au cîştigat o clară, deşi restrînsă majoritate a locurilor ; dar această majoritate a fost erodată de migrări şi de alegeri parţiale, iar cabinetul laburist a devenit din nou minoritar în 1976. El a recîştigat o majoritate legislativă temporară în 1977, ca rezultat al unui pact negociat cu cei 13 liberali în Camera Comunelor : liberalii au fost de acord să sprijine cabinetul în schimbul consultării lor asupra propunerilor legislative, înainte de susţinerea lor în parlament. Totuşi, nici un liberal nu a intrat în cabinet, aşadar acesta a continuat mai degrabă ca un guvern minoritar, decît ca unul de coaliţie. Aşa-numitul pact Lab-Lib a durat pînă în 1978, iar în 1979 cabinetul minoritar al prim-ministrului laburist James Callaghan a fost răsturnat de un vot de neîncredere în Camera Comunelor.

2. *Dominanţa cabinetului*. Regatul Unit are un sistem parlamentar de guvernămînt, ceea ce înseamnă că guvernul este dependent de încrederea parlamentului. Teoretic, deoarece Camera Comunelor poate vota îndepărtarea de la guvernare a acestuia, ea este cea care „controlează" cabinetul. În realitate relaţia este inversă. Pentru că guvernul este format din liderii partidului majoritar în Camera Comunelor, este normal să fie susţinut de majoritatea din Camera Comunelor şi se poate baza pe aceasta cu încrederea că rămîne la putere şi că propunerile legislative sînt aprobate. Cabinetul este în mod clar dominant vizavi de parlament.

Pentru că o guvernare puternică depinde de susţinerea majorităţii în Camera Comunelor şi de coeziunea partidului majoritar, cabinetele pierd din poziţia lor predominantă, cînd una sau ambele condiţii lipsesc. Mai ales în perioadele de guvernare minoritară din anii '70 s-a înregistrat o creştere semnificativă a frecvenţei respingerilor în parlament a propunerilor importante ale cabinetelor. Aceasta a avut ca efect o modificare a opiniei tradiţionale potrivit căreia cabinetele trebuie să demisioneze sau să dizolve Camera Comunelor şi să convoace noi alegeri, dacă guvernul suferă o înfrîngere prin vot (parlamentar) de neîncredere sau dacă este respinsă o lege de importanţă centrală pentru cabinet. Noua lege nescrisă susţine că numai un vot explicit de neîncredere reclamă demisia sau alegeri noi. Dominanţa cabinetului a fost mult restabilită în anii '80, sub conducerea forte a prim-ministrului conservator Margaret Thatcher.

Şi situaţiile normale, şi cele deviante arată că ceea ce întăreşte dominanţa executivă este mai degrabă sistemul disciplinat bipartidist, decît sistemul parlamentar. În sistemele parlamentare pluripartidiste, cabinetele – deseori cabinete de coaliţie – tind să devină mult mai puţin dominante (Peters, 1997). Din cauza concentrării puterii într-un cabinet dominant, fostul

ministru Lord Hailsham (1978, p. 127) a numit sistemul britanic de guvernare „dictatură electivă"[1].

3. Sistemul bipartidist. Politica britanică este dominată de două mari partide: Partidul Conservator şi Partidul Laburist. De asemenea, şi alte partide participă la alegeri şi cîştigă locuri în Camera Comunelor – mai ales liberalii şi, după fuziunea din anii '80 cu Partidul Social Democrat, liberal-democraţii – dar acestea nu sînt atît de mari încît să învingă singure. Majoritatea locurilor sînt acaparate de cele două partide importante, care şi formează cabinetele: Partidul Laburist din 1945 pînă în 1951, din 1964 pînă în 1970, apoi din 1974 pînă în 1979, şi începînd cu 1997 pînă în momentul de faţă, iar conservatorii din 1951 pînă în 1964, din 1970 pînă în 1974 şi din 1979 pînă în 1997. Hegemonia acestor două partide a fost pronunţată cu deosebire între 1950 şi 1970: împreună, n-au adunat niciodată mai puţin de 87,5 de procente din voturi şi 98 de procente din locurile din Camera Comunelor, în cele şapte alegeri ţinute în acea perioadă.

Anii interbelici au reprezentat o perioadă de tranziţie, în care laburiştii i-au înlocuit pe liberali, ca unul dintre cele două mari partide, iar la alegerile din 1945, laburiştii şi conservatorii au cîştigat împreună în jur de 85 la sută dintre voturi şi 92,5 la sută dintre locuri. Susţinerea lor a scăzut considerabil după 1970: cota lor cumulată din votul popular a variat de la numai 70 la sută (în 1983) la mai puţin de 81 la sută (în 1979), dar au continuat să cîştige minimum 93 la sută dintre locuri, mai puţin în 1997, cînd numărul locurilor a scăzut la aproape 88,5 la sută. Principalii beneficiari au fost liberalii. În alianţă cu Partidul Social Democrat, au cîştigat mai mult de 25 de procente din voturi la un singur scrutin (la alegerile din 1983), dar, pînă în 1997, niciodată mai mult de 14 locuri singuri şi 23 de locuri în alianţă cu social-democraţii. Totuşi, la alegerile din 1997, liberal-

1. În sistemele prezidenţiale de guvernămînt, în care, în mod normal, executivul prezidenţial nu poate fi înlăturat de către legislativ (cu excepţia procedurii de demitere prin *impeachment*), poate interveni aceeaşi variaţie în gradul de dominanţă executivă, depinzînd de felul în care sînt separate puterile guvernamentale. În Statele Unite, se poate spune că preşedintele şi Congresul se află într-un echilibru fragil al puterii, dar preşedinţii din Franţa şi din unele ţări latino-americane sînt mult mai puternici. Guillermo O'Donnell (1994, pp. 59-60) a propus termenul „democraţie delegativă" – înrudit cu „dictatura electivă" a lui Hailsham – pentru sistemele cu preşedinţi puternici şi aleşi direct; în astfel de sisteme „puternic majoritariste", „oricine cîştigă alegerile prezidenţiale este aşadar îndreptăţit să guverneze după cum crede de cuviinţă, constrîns numai de relaţiile existente între puteri şi de un mandat limitat constituţional".

-democraţii au cîştigat surprinzător 46 de locuri, cu aproximativ 17 de procente din voturi.

O trăsătură corolară a sistemelor bipartidiste este faptul că ele tind să devină sisteme unidimensionale ; cu alte cuvinte, programele şi politicile principalelor partide diferă, de obicei, în privinţa unei singure dimensiuni, cea socio-economică. Este evident cazul sistemului bipartidist britanic. Principala diferenţă semnificativă din punct de vedere politic care-i separă pe conservatori şi laburişti este dezacordul în ceea ce priveşte politicile socio-economice : într-un spectru de la stînga la dreapta, laburiştii reprezintă stînga-centrului, iar conservatorii dreapta-centrului preferinţelor. Această diferenţă se reflectă, de asemenea, în modul în care-i susţin votanţii în alegerile parlamentare : votanţii aparţinînd clasei muncitoare au tendinţa să voteze candidaţii laburişti, în timp ce votanţii din clasa mijlocie, pe candidaţii conservatori. Liberalii şi liberal-democraţii pot fi şi ei clasificaţi din punctul de vedere al dimensiunii socio-economice : ei ocupă o poziţie de centru.

Desigur, sînt şi alte diferenţe, dar sînt mult mai puţin evidente şi nu au efecte majore asupra compoziţiei Camerei Comunelor şi a cabinetului. De exemplu, distincţia protestanţi-catolici din Irlanda de Nord separă în mod drastic partidele şi susţinătorii lor, dar Irlanda de Nord numără mai puţin de 3 procente din populaţia Regatului Unit, şi asemenea diferenţieri religioase nu mai sînt relevante în partea britanică a Regatului Unit (Anglia, Scoţia şi Ţara Galilor). Diferenţele etnice explică persistenţa Partidului Naţional Scoţian şi a naţionaliştilor galezi, dar aceste partide n-au reuşit niciodată să cîştige mai mult de cîteva locuri. Singura excepţie perceptibilă a sistemului britanic faţă de sistemul unidimensional este aceea că problemele de politică externă – apartenenţa Marii Britanii la Comunitatea Europeană – au constituit deseori o sursă de diferenţiere în interiorul şi între partidele Conservator şi Laburist.

4. Sistemul electoral majoritar şi disproporţional. Camera Comunelor este un corp legislativ mare, al cărui număr de membri a variat de la 625 în 1950 la 659 în 1997. Membrii sînt aleşi în circumscripţii cu un singur loc eligibil [*single-member district*] după metoda pluralităţii, căreia în Marea Britanie i se mai spune sistemul „primul clasat învinge", conform căruia cîştigă candidatul care are majoritatea voturilor sau, dacă nu se întruneşte majoritatea, cu cea mai mare minoritate.

Acest sistem tinde să producă rezultate mult disproporţionate. De exemplu, Partidul Laburist a cîştigat majoritatea parlamentară absolută, adică 319 din 635 de locuri, cu numai 39,3 procente din voturi la alegerile

din octombrie 1974, în acelaşi timp liberalii cîştigînd numai 13 locuri cu 18,6 procente din voturi – aproape jumătate din voturile laburiştilor. Începînd de atunci, în cele cinci alegeri din 1979 pînă în 1997, partidul învingător a obţinut clar majoritatea locurilor, dar neavînd niciodată mai mult de 44 la sută din voturi. Toate aceste majorităţi au fost ceea ce Douglas W. Rae (1967, p. 74) corect numeşte „majorităţi fabricate" – majorităţi care sînt create artificial de sistemul electoral, din pluralităţile votului. În realitate, începînd din 1945, toate partidele învingătoare au beneficiat de astfel de majorităţi fabricate. Aşadar ar fi mai corect să numim Regatul Unit *democraţie pluralitaristă* decît democraţie majoritaristă.

Disproporţionalitatea metodei pluralităţii poate produce chiar un învingător absolut care eşuează în încercarea de a cîştiga o pluralitate a voturilor : conservatorii au obţinut o majoritate clară a locurilor în alegerile din 1951 nu numai cu mai puţin decît majoritatea voturilor, ci şi cu mai puţine voturi decît primise Partidul Laburist.

Sistemul electoral disproporţional s-a dovedit dezavantajos mai ales pentru liberali şi liberal-democraţi, care, drept urmare, militează de mult timp în favoarea introducerii unor forme de reprezentare proporţională (RP). Dar pentru că pluralitatea a adus beneficii laburiştilor şi conservatorilor, aceste două partide au rămas fidele vechii metode disproporţionale. Totuşi, există cîteva semne de îndreptare în direcţia reprezentării proporţionale (RP). În primul rînd, s-a adoptat reprezentarea proporţională, la toate alegerile din Irlanda de Nord (cu excepţia celor pentru Camera Comunelor), după creşterea explozivă a disensiunilor dintre protestanţi şi catolici din anii '70. Şi încă o dată, imediat după victoria laburiştilor din 1997, cînd noul cabinet al prim-ministrului Tony Blair a decis că pentru alegerea reprezentanţilor britanici în Parlamentul European se va folosi sistemul RP – aducînd astfel Regatul Unit în aceeaşi linie cu toate statele membre ale Uniunii Europene. RP va fi de asemenea folosită la alegerile pentru noile adunări regionale din Scoţia şi Ţara Galilor. Mai mult, s-a constituit o comisie consultativă pentru sisteme de vot, prezidată de fostul ministru Lordul Jenkins, în scopul de a propune modificări ale sistemului electoral, inclusiv posibilitatea reprezentării proporţionale în Camera Comunelor. Clar, principiul proporţionalităţii nu mai este anatemizat. Totuşi, e mai înţelept să se acorde atenţia cuvenită avertismentelor lui Graham Wilson (1997, p. 72), care subliniază că cele două partide au o lungă istorie în susţinerea reformelor majore, dar numai pînă ajung la putere ; după aceea „revin asupra schimbărilor, cum e reforma electorală, care ar lucra în dezavantajul lor".

5. Pluralismul grupurilor de interese. Prin concentrarea puterii în mîinile majorităţii, modelul Westminster instituie un raport guvern--contra-opoziţie, raport concurenţial şi adversativ. Competiţia şi conflictul caracterizează, de asemenea, sistemul grupurilor de interese tipic modelului majoritarist: un pluralism deschis tuturor. El contrastează cu corporatismul grupurilor de interese, în care în mod normal se întîlnesc reprezentanţii guvernului, sindicatele şi organizaţiile patronale pentru a căuta să se pună de acord asupra politicilor socio-economice; acest proces de coordonare este deseori numit *concertare*, iar înţelegerile încheiate pacturi *tripartite*. Concertarea este facilitată dacă sînt relativ puţine grupuri mari şi puternice de interese în fiecare sector funcţional – muncitori, patroni, fermieri – şi/sau dacă este o organizaţie puternică, de vîrf, în fiecare sector, care să coordoneze preferinţele şi strategiile dorite în acel sector. Pluralismul, în comparaţie, înseamnă o multitudine de grupuri de interese care exercită presiuni asupra guvernului în manieră necoordonată şi concurenţială.

Sistemul britanic al grupurilor de interese este clar unul pluralist. Singura excepţie este reprezentată de Contractul Social privitor la salarii şi preţuri, încheiat în 1975 între guvernul laburist, principala federaţie sindicală muncitorească (Congresul Sindicatelor) şi cea mai importantă federaţie patronală (Confederaţia Industriei Britanice). Acest contract a fost încălcat doi ani mai tîrziu, cînd guvernul a eşuat în obţinerea acordului sindicatelor în vederea restrîngerilor salariale şi a impus unilateral limitarea acestora. Anii '80 au fost şi mai mult caracterizaţi de confruntările rigide dintre guvernul conservator al lui Margaret Thatcher şi sindicatele muncitoreşti – exact opusul concertării şi al corporatismului. După cum evidenţiază Michael Gallagher, Michael Laver şi Peter Mair (1995, p. 370), Marea Britanie, „fără dubii, nu este un sistem corporatist" din două motive întemeiate: „Primul constă în lipsa generală de integrare a sindicatelor şi a conducerii într-un proces decizional. Al doilea este aparenta preferinţă a ambelor părţi pentru confruntare, prin care-şi soluţionează disputele".

6. Guvernarea centralizată şi unitară. Regatul Unit este un stat unitar şi centralizat. Autoritatea executivă locală îndeplineşte o serie de funcţii importante, dar reprezintă „creaţia" guvernului central, iar puterile ei nu sînt garantate constituţional (ca în sistemul federal). Mai mult, din punct de vedere financiar este dependentă de guvernul central. Nu există arii funcţionale şi geografice clar desemnate, autonome de majoritatea parlamentară şi de cabinet. Comisia Regală Constituţională, condusă de Lordul Kilbrandon, concluziona în 1973: „Regatul Unit este cel mai mare stat unitar din Europa şi printre cele mai centralizate dintre ţările puternic industrializate

din lume" (citat în Busch, 1994, p. 60). Recent, prim-ministrul Tony Blair a numit sistemul britanic „cea mai centralizată guvernare dintre toate marile state occidentale" (citat în Beer, 1998, p. 25).

Trebuie reţinute două excepţii. Una este că Irlanda de Nord a fost condusă de propriul parlament şi de un cabinet cu un înalt grad de autonomie – mai mare decît au cele mai multe state din sistemul federal – din 1921, cînd Republica Irlanda a devenit independentă, pînă la impunerea guvernării directe a Londrei, în 1972. De asemenea, este semnificativ faptul că totuşi autonomia Irlandei de Nord putea fi şi a fost eliminată în 1972 de către parlament prin decizia majorităţii simple. A doua excepţie este deplasarea graduală spre o mai mare autonomie a Scoţiei şi a Ţării Galilor – „devoluţia", într-o exprimare foarte britanică. Dar nu a fost posibil mai devreme de septembrie 1997, cînd prin referendumurile din Scoţia şi Ţara Galilor s-a aprobat definitiv crearea, autonomă şi prin vot direct, de adunări reprezentative în Scoţia şi Ţara Galilor, ca prim-ministrul Blair să poată proclama sfîrşitul „epocii guvernării ultracentralizate" (citat în Buxton, Kampfner şi Groom, 1997, p. 1).

7. Concentrarea puterii legislative într-un legislativ unicameral. În organizarea legislativului, principiul majoritarist al concentrării puterii presupune ca puterea legislativă să fie concentrată într-o singură cameră. În această privinţă, Regatul Unit se abate de la modelul majoritarist pur. Parlamentul este compus din două camere: Camera Comunelor, aleasă prin vot popular, şi Camera Lorzilor, formată, în principal, din membri ai nobilimii ereditare, dar şi un număr mare de aşa-zişi pairi-pe-viaţă, numiţi de guvern. Relaţia lor este asimetrică: aproape toată puterea legislativă aparţine Camerei Comunelor. Singura putere pe care a păstrat-o Camera Lorzilor este aceea de a întîrzia legislaţia: legile fiscale pot fi amînate o lună, iar toate celelalte legi timp de un an. Limita de un an a fost stabilită în 1949; între 1911 şi 1949, cînd a avut loc prima reformă majoră, puterea Lorzilor de a amîna se întindea pe parcursul a doi ani, dar în toată perioada de după 1911, aceştia s-au abţinut în general de la a impune amînări lungi.

Aşadar, deşi legislativul bicameral britanic deviază de la modelul majoritarist, el nu diferă mult: în discuţiile zilnice din Marea Britanie, „parlament" înseamnă aproape exclusiv Camera Comunelor, iar sistemul bicameral pronunţat asimetric poate fi numit şi cvasi-unicameralism. De asemenea, puterea Lorzilor poate fi redusă şi mai mult. Mai ales în Partidul Laburist, se manifestă un sentiment puternic în favoarea reformelor, care merg de la eliminarea dreptului de vot pentru membrii ereditari pînă la desfiinţarea Camerei Lorzilor. Trecerea de la cvasi-unicameralism la purul

unicameralism n-ar fi un pas dificil: ar putea fi decisă de o majoritate simplă în Camera Comunelor, iar dacă Lorzii obiectează, întîrzierea n-ar fi mai mare de un an.

8. Flexibilitatea constituţională. Marea Britanie are o constituţie „nescrisă", în sensul că nu este doar un singur document care stipulează compoziţia şi puterile instituţiilor guvernamentale şi drepturile cetăţenilor. Acestea sînt definite de un număr de legi fundamentale – ca Magna Charta din 1215, Bill of Rights din 1689 şi Parliament Acts dintre 1911 şi 1949 – convenţii, practici şi principii legislative obişnuite. Datorită faptului că este nescrisă, constituţia are două implicaţii majore. Una este că, astfel, constituţia e complet flexibilă, deoarece poate fi modificată de Parlament ca orice altă lege – cu majoritate normală, nu cu supermajorităţi, cum e cea formată din două treimi, cerute de multe alte democraţii pentru a amenda constituţiile lor scrise. O uşoară abatere de la această flexibilitate este că opoziţia Camerei Lorzilor poate forţa amînarea cu un an a modificărilor constituţiei.

9. Absenţa controlului constituţional. Cealaltă implicaţie majoră a unei constituţii nescrise este absenţa controlului constituţional: nu există nici un document constituţional cu statut de lege prevalentă în raport cu care tribunalul să poată determina constituţionalitatea vreunei legi. Deşi, în mod normal, parlamentul acceptă regulile impuse de o constituţie nescrisă, el nu este formal constrîns de acestea. Aşadar, în privinţa modificării şi interpretării constituţiei, se poate spune că parlamentul – mai bine zis, majoritatea parlamentară – este cea mai înaltă autoritate sau autoritatea suverană. În faimoasa formulare a lui A.V. Dicey (1915, pp. 37-38), suveranitate parlamentară „înseamnă nici mai mult, nici mai puţin decît atît, adică parlamentul... are, potrivit constituţiei engleze, dreptul de a face şi desface orice lege; şi, mai mult decît atît, nici unei persoane sau corp nu îi este recunoscut, în legea engleză, dreptul de a încălca sau ignora legile adoptate de parlament".

O excepţie care atinge suveranitatea parlamentului se datorează faptului că atunci cînd Marea Britanie a intrat în Comunitatea Europeană – mai mult o organizaţie supranaţională, decît una cu adevărat internaţională –, în 1973, a acceptat, în mai multe domenii, întîietatea autorităţii instituţiilor şi legilor Comunităţii în faţa celor ale parlamentului. Deoarece suveranitate înseamnă autoritate definitivă şi supremă, parlamentul nu mai poate fi considerat, aşadar, pe deplin suveran. Apartenenţa Marii Britanii la Comunitatea Europeană – astăzi Uniunea Europeană – a atras, de asemenea, introducerea unui anumit grad de control al legislaţiei şi la Curtea

Europeană de Justiție și în tribunalele britanice : „Supremația parlamentului este atacată de dreptul instituțiilor comunitare de a da legi obligatorii pentru Regatul Unit (fără acordul preliminar al parlamentului) și de dreptul tribunalelor de a decide acceptabilitatea (în termenii legislației comunitare) viitoarelor acte normative ale parlamentului" (Coombs, 1977, p. 88). La fel, devenind în 1951 membră a Convenției Europene a Drepturilor Omului, Marea Britanie a acceptat o clauză opțională a acestei convenții, în 1966, care a dat Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg dreptul de a verifica și invalida orice acțiune a statului, inclusiv legislativă, considerată a încălca drepturile omului stabilite în cadrul convenției (Cappelletti, 1989, p. 202; Johnson, 1998, pp. 155-158).

10. Bancă centrală controlată de executiv. Băncile centrale sînt responsabile de politica monetară, iar băncile independente sînt unanim cunoscute a fi mai bune în controlul inflației și în menținerea stabilității prețurilor decît băncile care sînt dependente de executiv. Oricum, independența băncii centrale se află evident în conflict cu principiul modelului Westminster al concentrării puterii în mîinile unui cabinet monocolor majoritar. Conform așteptărilor, Banca Angliei nu a fost capabilă să acționeze realmente independent și de aceea se află sub controlul guvernului. În anii '80, a crescut presiunea de a oferi mai multă independență Băncii Angliei. Doi miniștri de finanțe conservatori au încercat să-i convingă pe colegii lor să facă acest pas, abătîndu-se de la modelul Westminster, dar propunerile lor au fost refuzate (Busch, 1994, p. 59). De-abia în 1997 – una dintre primele decizii ale nou alesului guvern laburist – Băncii Angliei i-a fost acordată puterea de a stabili independent ratele dobînzilor.

Modelul Westminster în Noua Zeelandă

Multe dintre caracteristicile modelului Westminster au fost exportate în celelalte țări membre ale Commonwealth-ului, dar numai una singură a adoptat virtual întregul model: Noua Zeelandă. O schimbare importantă față de sistemul majoritarist a avut loc în 1996, cînd Noua Zeelandă a organizat primele alegeri pe baza reprezentării proporționale, dar sistemul politic al Noii Zeelande de dinainte de 1996 poate servi ca al doilea exemplu pentru a ilustra cum funcționează modelul Westminster.

1. Concentrarea puterii executive în cabinete monocolore și cu majoritate simplă. Timp de șase decenii, din 1935 pînă la mijlocul anilor '90, Noua Zeelandă a avut cabinete monocolore majoritare, fără excepții sau

întreruperi. Două partide mari – Partidul Laburist şi Partidul Naţional – au dominat politica Noii Zeelande, guvernînd alternativ. Cabinetul monocolor majoritar format după alegerile din 1993 a suferit o serie de demisii şi în scurt timp a devenit un cabinet de cvasi-coaliţie (o coaliţie cu demisii şi migrări recente), apoi un cabinet monocolor minoritar – dar toate aceste cabinete neobişnuite au guvernat în ultima etapă a tranziţiei spre noul sistem non-Westminster (Boston, Levine, McLeay şi Roberts, 1996, pp. 93-96). Celelalte excepţii de la guvernarea monocoloră majoritară s-au înregistrat mult mai devreme: Noua Zeelandă a avut o coaliţie în timpul războiului, din 1915 pînă în 1919, iar altă coaliţie a guvernat din 1931 pînă în 1935.

2. *Dominanţa cabinetului*. Şi în această privinţă, Noua Zeelandă a constituit un exemplu perfect al modelului Westminster. La fel ca în Regatul Unit, în cea mai mare parte a perioadei postbelice, combinarea sistemului parlamentar de guvernămînt şi a sistemului bipartidist cu partide coezive au făcut ca guvernul să domine legislativul. În cuvintele politologului neozeelandez Stephen Levine (1979, pp. 25-26), „sistemul rigid disciplinat bipartidist a contribuit la concentrarea puterii în interiorul Cabinetului, format din membri ai Parlamentului... aparţinînd partidului majoritar".

3. *Sistemul bipartidist*. Două partide mari au controlat aproape complet sistemul de partide şi doar acestea au format cabinete timp de şase decenii, din 1935 pînă la mijlocul anilor '90: Partidul Laburist (1935-1949, 1957-1960, 1972-1975 şi 1984-1990) şi Partidul Naţional (1949-1957, 1960-1972, 1975-1984 şi după 1990). Politica partidelor s-a centrat în jurul problemelor socio-economice – Partidul Laburist reprezenta stînga-centrului, iar Partidul Naţional dreapta-centrului preferinţelor politice. Mai mult, spre deosebire de Marea Britanie, celelalte partide au fost aproape absente din Camera Reprezentanţilor din Noua Zeelandă. În unsprezece din şaptesprezece alegeri, din 1946 pînă în 1993, cele două mari partide şi-au împărţit toate locurile; din cinci alegeri, numai un singur alt partid a cîştigat unul sau două locuri; iar în 1993, două partide mici au cîştigat două locuri fiecare (din nouăzeci şi nouă). Sistemul bipartidist din Noua Zeelandă s-a dovedit, aşadar, un sistem aproape pur bipartidist.

4. *Sistemul electoral disproporţional şi majoritar*. Alegerile pentru Camera Reprezentanţilor s-au organizat după metoda pluralităţii în circumscripţii uninominale. Singura caracteristică neobişnuită consta în faptul că existau patru circumscripţii mari cu statut special, rezervate pentru minoritatea maori (aproximativ 12 la sută din populaţie), şi care geografic se intersectau cu circumscripţiile obişnuite, mai mici. Aceste patru

circumscripţii impuneau o abatere de la principiul majoritarist al modelului Westminster, pentru că scopul era asigurarea reprezentării minorităţii. Începînd din 1975, toţi electorii maori au dreptul să se înscrie şi să voteze ori într-o circumscripţie obişnuită ori în circumscripţia specială maori în care locuiesc.

Ca şi în Regatul Unit, sistemul pluralităţii a dat naştere la rezultate mult disproporţionate, în special în 1978 şi 1981. La alegerile din 1978, Partidul Naţional a cîştigat o majoritate clară de 51 de locuri din 92, chiar dacă nu cîştigase nici majoritatea voturilor exprimate popular – susţinerea a fost de doar 39,8 procente –, nici pluralitatea, pentru că votul popular pentru Partidul Laburist fusese de 40,4 la sută; iar cele 17,1 procente ale Partidului Încrederii Sociale ofereau doar un singur loc. În 1981, Partidul Naţional a cîştigat o nouă majoritate parlamentară de 47 de locuri din 92 şi din nou cu voturi mai puţine decît laburiştii, deşi procentajele erau apropiate: 38,8 şi 39 la sută; de data aceasta Partidul Încrederii Sociale a obţinut 20,7 de procente la scrutinul popular – mai mult de jumătate din voturile obţinute de celelalte două mari partide –, dar numai două locuri în parlament. Mai mult, toate majorităţile parlamentare începînd din 1954 au fost majorităţi fabricate, obţinute cu mai puţin din majoritatea voturilor. În această privinţă, Noua Zeelandă, ca şi Regatul Unit, a fost mai mult o democraţie pluralitaristă decît una majoritaristă.

5. *Pluralismul grupurilor de interese.* Sistemul neozeelandez al grupurilor de interese, ca şi al Marii Britanii, este unul clar pluralist. De asemenea, din nou ca şi Marea Britanie, Noua Zeelandă a avut o rată înaltă a grevelor – indicator al confruntării, şi nu al concertării între muncitori şi conducere. În studiile comparate despre pluralism şi corporatism, mulţi analişti au încercat să determine exact măsura în care sistemul grupurilor de interese în democraţiile industrializate este corporatist sau pluralist. Aprecierile lor diferă considerabil în privinţa anumitor ţări, dar în ceea ce priveşte Noua Zeelandă şi Marea Britanie discrepanţele sînt puţine: amîndouă se situează la capătul extrem al spectrului pluralist-corporatist. Mai mult, Noua Zeelandă este de obicei considerată a fi uşor mai pluralistă decît Marea Britanie (Lijphart şi Crepaz, 1991). Din acest motiv, Noua Zeelandă este într-o anumită măsură o exemplificare mai bună a modelului Westminster.

6. *Guvernarea centralizată şi unitară.* „Legea de garantare a unei Constituţii reprezentative a Coloniei Noua Zeelandă", trecută prin parlamentul britanic în 1852, a creat şase provincii avînd puteri şi funcţii considerabile, autonome faţă de guvernul central, dar aceste şase provincii

au fost desfiinţate în 1875. Sistemul guvernamental de astăzi este unitar şi centralizat – desigur, nu este atît de surprinzător pentru o ţară cu o populaţie de mai puţin de 4 milioane, faţă de Marea Britanie cu a sa populaţie de aproape 60 de milioane de locuitori.

7. Concentrarea puterii legislative de către un legislativ unicameral. Timp de aproape un secol, Noua Zeelandă a avut un legislativ bicameral, compus dintr-o cameră inferioară, aleasă, şi una superioară, numită, dar camera superioară şi-a pierdut treptat puterea. Abolirea sa, în 1950, a schimbat sistemul bicameral asimetric într-unul pur unicameral.

8. Flexibilitatea constituţională. Ca şi Regatului Unit, Noii Zeelande îi lipseşte un document constituţional scris. Constituţia sa „nescrisă" constă dintr-un număr de legi fundamentale – Constitution Acts din 1852 şi 1986, legile electorale din 1956 şi 1993 şi Bill of Rights Act din 1990 – din convenţii şi cutume[2].

Unele prevederi de bază din legile fundamentale sînt „înrădăcinate" şi pot fi modificate numai cu o majoritate de trei pătrimi din Camera Reprezentanţilor sau prin vot majoritar în cadrul unui referendum ; totuşi, această înrădăcinare poate fi oricînd anulată de majoritatea normală, astfel încît, în cele din urmă, regula majorităţii prevalează. Din acest motiv, ca şi parlamentul britanic, parlamentul Noii Zeelande este suveran. Orice lege, inclusiv legea care „amendează" constituţia nescrisă, poate fi adoptată prin regula majorităţii normale. După cum arată unul dintre experţii constituţionali din Noua Zeelandă, „Principiul central al Constituţiei este acela că nu există limitări efective legale a celor legiferate de Parlament prin procesul legislativ ordinar" (Scott, 1962, p. 39).

9. Absenţa controlului constituţionalităţii. Suveranitatea parlamentară înseamnă, de asemenea, ca şi în Marea Britanie, faptul că tribunalele nu au dreptul de a controla constituţionalitatea. Camera Reprezentanţilor este singurul judecător al constituţionalităţii propriei legislaţii.

10. Bancă centrală controlată de executiv. Andreas Busch (1994, p. 65) scrie că, istoriceşte, Noua Zeelandă „a fost o ţară cu... un grad scăzut de independenţă a băncii centrale", iar pentru perioada de pînă în 1989, el acordă Reserve Bank of New Zealand cel mai mic rating – indicînd chiar mai puţină autonomie decît cel al Băncii Angliei. Această situaţie s-a schimbat radical prin legea din 1989 (Reserve Bank Act). Acum principalul scop al politicii monetare este stabilitatea preţurilor, iar băncii centrale i-a

2. The Constitution Act din 1852 şi Electoral Act din 1956 au fost înlocuite de alte două legi ulterioare.

fost încredinţată responsabilitatea de a nu depăşi rata inflaţiei ţintită, al cărei nivel concret trebuie negociat de către banca centrală cu ministerul finanţelor. Nivelurile inflaţiei au scăzut dramatic în Noua Zeelandă: măsurată în termenii indicelui preţurilor, inflaţia a depăşit 10 procente timp de şase ani, în anii '80, dar între 1991 şi 1997 (OECD, 1998, p. 240) a fost de numai 2 procente. Cel puţin o parte din merit revine gradului mai mare de independenţă a băncii centrale.

Cu doar două excepţii – locurile parlamentare rezervate minorităţii maori şi autonomia acordată băncii centrale – democraţia din Noua Zeelandă a fost, pînă în 1996, una mai pronunţat majoritaristă şi de aceea un exemplu mai potrivit al modelului Westminster decît democraţia britanică. De fapt, mai ales din cauza cabinetelor minoritare şi a frecventelor respingeri ale proiectelor guvernelor din Marea Britanie, în anii '70, era legitimă pretenţia lui Richard Rose de a considera că Noua Zeelandă a „rămas singurul exemplu al adevăratului sistem britanic" (comunicare personală, 8 aprilie 1982). Totuşi, adoptarea reprezentării proporţionale şi primele alegeri bazate pe RP, în octombrie 1996, au impus o îndepărtare radicală de modelul Westminster.

Cele două mari partide s-au opus RP, dar ambele au contribuit involuntar la adoptarea acesteia. Primul pas a fost generat de nemulţumirea laburiştilor faţă de rezultatele alegerilor din 1978 şi 1981, menţionate anterior, cînd Partidul Naţional a cîştigat majoritatea parlamentară nu numai cu mai puţin de 40 de procente din votul popular, ci şi cu mai puţine voturi decît primise Partidul Laburist. Cînd s-au întors la putere în 1984, laburiştii au înfiinţat Comisia Regală pentru Sistemul Electoral care să recomande îmbunătăţirea acestuia. Deşi termenii de referinţă ai comisiei erau foarte generali, aceasta nu a recomandat doar simple ajustări, ci o schimbare radicală înspre RP şi totodată un referendum pentru adoptarea sa. Guvernul a încercat să deturneze această propunere, înaintînd-o unei comisii parlamentare, care, conform aşteptărilor, a respins reprezentarea proporţională şi în locul ei au propus modificări minore. Campania electorală din 1987 a readus RP pe agenda politică: prim-ministrul laburist a promis să-i lase pe votanţi să decidă printr-un referendum, dar partidul său şi-a încălcat promisiunea după ce-a fost reales. Căutînd să-i încurce pe laburişti, oportunist, Partidul Naţional a făcut aceeaşi promisiune în campania din 1990, iar cînd a cîştigat alegerile nu a putut evita respectarea acesteia. Electoratul a aprobat de două ori reprezentarea proporţională prin referendumurile din 1992 şi 1993 (Jackson şi McRobie, 1998).

Forma în care a fost adoptată şi utilizată RP în alegerile din 1996 constă într-un sistem, modelat după sistemul german, în care 65 de membri sînt aleşi prin metoda pluralităţii în circumscripţii cu un singur loc eligibil – inclusiv cele cinci circumscripţii speciale pentru maori –, iar 55 de membri pe listele de partid, prin reprezentare proporţională; crucială este prevederea prin care cele 55 de locuri sînt alocate partidelor într-un mod care face posibilă proporţionalitatea, drept rezultat final. Aşadar, deşi termenul neozeelandez pentru acesta este sistem „mixt proporţional", sugerînd că este un amestec între RP şi altceva, este clar că de fapt este un sistem RP integral[3].

Primele alegeri RP au transformat dintr-o dată politica Noii Zeelande în mai multe privinţe (Vowles, Aimer, Banducci şi Karp, 1998). Mai întîi, rezultatul alegerilor era mult mai proporţional decît în cazul precedentelor alegeri. Cel mai mare partid, Partidul Naţional, era încă suprareprezentat, dar nu cu mai mult de 3 la sută; avea 33,8 la sută din voturi şi 36,7 la sută din locuri. Apoi, alegerile au dat naştere unui sistem multipartidist cu o reprezentare parlamentară nemaiîntîlnită, şase partide. A treia schimbare majoră, spre deosebire de toate alegerile postbelice: nici un partid nu a cîştigat majoritatea locurilor. A patra, sistemului de partide i s-a adăugat dimensiunea etnică: Partidul „New Zealand First", condus de un etnic maori, şi cîştigător a 17 locuri, inclusiv a celor cinci special desemnate pentru maori, a devenit principalul reprezentant al minorităţii maori (deşi nu era un partid specific maori şi nici susţinut exclusiv de electori maori). Coaliţia Creştină aproape că a reuşit să confere sistemului de partide un şi mai puternic caracter multidimensional, prin adăugarea dimensiunii religioase, dar voturile sale s-au situat puţin sub pragul cerut, de 5 la sută. A cincea modificare, prin contrast cu durata lungă a precedentelor cabinete majoritare monocolore, s-a format un cabinet de coaliţie de către două partide, Naţional şi „New Zealand First".

Din cauza acestor semnificative devieri de la modelul majoritarist, Noua Zeelandă de după 1996 nu mai este un exemplu bun, şi cu atît mai puţin cel mai bun, al „adevăratului sistem britanic". De aceea, cu cuvintele lui Kurt von Mettenheim (1997, p. 11), „Regatul Unit pare (acum) a fi singura ţară care a păstrat principalele trăsături ale modelului Westminster".

---

3. Fiecare alegător are dreptul la două voturi, unul pentru candidatul din circumscripţie şi unul pentru lista de partid. Pentru a evita fragmentarea excesivă, partidele trebuie să cîştige sau 5 procente la votul pe liste, sau cel puţin un loc în circumscripţii pentru a beneficia de mandatele distribuite listelor de partide.

Ar trebui reţinut, totuşi, că toate schimbările din Noua Zeelandă de după 1996 au de-a face cu dimensiunea executiv-partide, din modelul majoritarist, cuprinzînd primele cinci din cele zece caracteristici ale modelului, şi că, în special în privinţa primei dimensiuni, mai multe foste colonii britanice continuă să aibă instituţii predominant „westminsteriene". Un exemplu deosebit de instructiv şi clar este Barbados.

Modelul Westminster în Barbados

Barbados este un mic stat-insulă din Caraibe, avînd o populaţie de aproape un sfert de milion de locuitori. Are o „societate puternic omogenă" de origine preponderent africană (Duncan, 1994, p. 77). Şi-a dobîndit independenţa faţă de Marea Britanie în 1966, dar continuă să aibă „un simţ puternic şi pătrunzător al tradiţiei şi culturii britanice" (Banks, Day şi Muller, 1997, p. 69) – inclusiv tradiţiile *politice* britanice. Barbados este numită deseori „Mica Anglie" a Caraibelor.

1. Concentrarea puterii în cabinete monocolore şi cu majoritate simplă. De la dobîndirea independenţei în 1966, Barbados a avut cabinete monocolore majoritare. Cele două mari partide – Partidul Laburist din Barbados (PLB) şi Partidul Laburist Democratic (PLD) – au fost forţele covîrşitor dominante în politica Barbadosului şi au alternat la putere. Spre deosebire de Marea Britanie şi Noua Zeelandă, nu există excepţii de la această regulă, care să fie reţinute. De fapt, aceasta merge mult înapoi în timp, în vremurile coloniale. Începînd chiar cu stabilirea sufragiului universal în primii ani ai deceniului 5, succesiunea cabinetelor majoritare monocolore n-a fost întreruptă.

2. Dominanţa cabinetului. Cabinetele din Barbados sînt cel puţin la fel de dominante ca ale celor două exemple anterioare ale modelului Westminster. Termenul *dictatură electivă* impus de lordul Hailsham pentru Marea Britanie se potriveşte bine şi pentru sistemul din Barbados (Payne, 1993, p. 69). Un motiv special care explică predominanţa cabinetului în Barbados este dimensiunea mică a legislativului. Între 1966 şi 1981, parlamentul (*House of Assembly*) avea doar 24 de membri ; numărul a crescut uşor pînă la 27 în 1981 şi la 28 în 1991. Mare parte din legislatori sînt şi membri ai cabinetului, adică, după cum arată Trevor Munroe (1996, p. 108), aproape unei treimi dintre membri „efectiv i se interzice constituţional atitudinea critică şi independentă în relaţie cu executivul".

3. Sistemul bipartidist. Aceleaşi două mari partide controlează politica din Barbados de la proclamarea independenţei, formînd toate cabinetele: PLD din 1966 pînă în 1976 şi din 1986 pînă în 1994, iar PLB între 1976 şi 1986, şi din 1994 pînă în zilele noastre. Aceste două partide diferă între ele mai ales în probleme socio-economice, PLB situîndu-se la dreapta-centrului, iar PLD la stînga-centrului spectrului politic. Din 1966, în cinci din şapte alegeri nici un al treilea partid n-a cîştigat vreun loc; numai un mic partid a cîştigat un loc în 1966, iar un alt partid minuscul a cîştigat tot un loc în 1994. Puterea celor două partide este de asemenea ilustrată de soarta celor patru membri ai parlamentului care au plecat din PLD, aflat la guvernare în 1989, şi care au format un partid separat. După cum arată Tony Thorndike (1993, p. 158), acest nou partid „nu a supravieţuit prea mult logicii sistemului «primul clasat învinge» din modelul Westminster şi culturii bipartidiste a Barbadosului. La alegerile din ianuarie 1991 a pierdut toate cele patru locuri".

4. Sistemul electoral majoritar şi disproporţional. La alegerile dinaintea dobîndirii independenţei, inclusiv la cele din 1966, care au avut loc cu cîteva luni înainte de a deveni efectivă independenţa formală, în Barbados s-a folosit metoda pluralităţii, dar nu în obişnuitele circumscripţii uninominale. În locul acestora, s-au introdus circumscripţiile binominale, cu două locuri eligibile (Emmanuel, 1992, p. 6; Duncan, 1994, p. 78); acestea au mărit disproporţiile rezultatelor alegerilor, pentru că, în sistemele bazate pe metoda pluralităţii, disproporţionalitatea creşte o dată cu numărul reprezentanţilor aleşi în circumscripţie. Din 1971, toate alegerile s-au ţinut după metoda pluralităţii în circumscripţii cu un singur loc eligibil, dar disproporţionalitatea electorală a rămas ridicată. De exemplu, în 1971 PLD a cîştigat trei sferturi dintre locuri cu 57,4 procente din voturi, iar în 1986 a cîştigat 24 din 27 de locuri (88,9 procente) cu 59,4 procente din voturi. La trei alegeri din 1966 încoace, majorităţile parlamentare au fost „fabricate" din pluralităţi în urma votului, dar în alte patru alegeri majoritatea locurilor au fost „cîştigate" cu o majoritate adevărată din voturile populare. Aşadar, prin comparaţie, democraţia din Barbados este mai puţin pluralitară decît cele din Marea Britanie şi Noua Zeelandă. Mai mult, spre deosebire de celelalte două ţări, Barbados nu a experimentat nici o formă de majoritate parlamentară dobîndită în urma clasării pe locul secund în ceea ce priveşte votul popular.

5. Pluralismul grupurilor de interese. Iarăşi, ca şi Regatul Unit şi Noua Zeelandă, Barbados are un sistem de grupuri de interese mai degrabă pluralist decît corporatist. În anii mai recenţi, totuşi, se remarcă o tendinţă

spre practici corporatiste. În 1993, guvernul, patronatul şi sindicatele au negociat un acord privitor la salarii şi preţuri, care includea îngheţarea salariilor. Această înţelegere a fost înlocuită doi ani mai tîrziu de un pact tripartit nou şi mai flexibil.

6-10. Caracteristicile celei de-a doua dimensiuni (raportul unitar-federal) a modelului majoritarist. Barbados are o formă centralizată şi unitară de guvernămînt – nu prea surprinzătoare pentru o ţară cu numai un sfert de milion de locuitori –, dar în privinţa celorlalte patru aspecte ale dimensiunii unitar-federal, nu se încadrează în modelul majoritarist pur. Are un legislativ bicameral compus dintr-o cameră aleasă prin vot popular [*House of Assembly*] şi un Senat numit care poate întîrzia, dar nu poate bloca legislaţia – caz de bicameralism asimetric. Are constituţie scrisă, care poate fi amendată numai cu o majoritate de două treimi în ambele camere ale parlamentului. Constituţia dă tribunalelor dreptul explicit la control constituţional. În fine, banca centrală are garanţia unui grad mediu de autonomie în politica monetară (Cukierman, Webb şi Neyapti, 1994, p. 45).

Anthony Payne (1993) consideră că fostele colonii britanice din Caraibe nu sînt caracterizate de modelul Westminster, ci de un „Westminster adaptat". Aşa cum ilustrează cazul Barbadosului – dar e la fel de adevărat şi pentru alte democraţii aparţinînd Commonwealth-ului, din aceeaşi regiune – această adaptare a afectat mai ales a doua dimensiune a modelului Westminster; în privinţa primei dimensiuni (executiv-partide), modelul Westminster a rămas aproape intact. Faptul că Barbados deviază de la majoritarism, în privinţa celor mai multe caracteristici ale dimensiunii federal-unitare, nu înseamnă, desigur, că se abate într-o asemenea măsură încît să fie un bun exemplu pentru modelul opus, al democraţiei consensualiste. Pentru a ilustra modelul consensualist, am să mă opresc în capitolul următor la exemplele oferite de Elveţia, Belgia şi Uniunea Europeană.

Capitolul 3

Modelul consensualist al democraţiei

Interpretarea majoritaristă a definiţiilor fundamentale ale democraţiei spune că aceasta înseamnă „guvernarea de către majoritatea poporului". Se afirmă că majorităţile trebuie să guverneze şi că minorităţile trebuie să se opună. Această viziune este concurată de modelul consensualist. Aşa cum a subliniat cu putere laureatul Premiului Nobel, economistul Sir Arthur Lewis (1965, pp. 64-65), guvernarea majorităţii şi caracteristica guvern--contra-opoziţie pe care o implică aceasta pot fi interpretate ca nedemocratice, pentru că sînt principii ale excluderii. Lewis arată că sensul primar al democraţiei este acela că „toţi cei care sînt afectaţi de o decizie trebuie să aibă şansa de a participa la luarea deciziei, fie în mod direct, fie prin reprezentanţi aleşi". Cel de-al doilea sens este acela că „voinţa majorităţii va avea cîştig de cauză". Dacă aceasta înseamnă ca partidele învingătoare să poată lua toate deciziile guvernamentale, iar învinşii să poată critica, dar nu guverna, susţine Lewis, cele două sensuri sînt incompatibile ; „a exclude grupurile învinse de la luarea deciziei violează clar sensul primar al democraţiei".

Majoritariştii, legitim, pot răspunde că, în două condiţii, incompatibilitatea observată de Lewis poate fi rezolvată. Mai întîi, excluderea minorităţii este atenuată dacă majorităţile şi minorităţile alternează la guvernare – adică, dacă minoritatea de astăzi poate deveni majoritate la următoarele alegeri în loc să fie condamnată la opoziţie permanentă. Acesta este modul în care lucrează sistemele bipartidiste din Marea Britanie, Noua Zeelandă şi Barbados. În Barbados, alternanţa a funcţionat perfect de la dobîndirea independenţei în 1966 : nici unul dintre cele două partide importante nu a cîştigat mai mult de două alegeri la rînd. În Marea Britanie şi Noua Zeelandă, totuşi, au existat perioade lungi în care unul dintre cele două partide mari a stat departe de putere : Partidul Laburist britanic timp de treisprezece ani, din 1951 pînă în 1964, şi optsprezece ani, din 1979 pînă în 1997, Partidul Naţional neozeelandez timp de paisprezece, din

1935 pînă în 1949, iar Partidul Laburist din aceeaşi ţară doisprezece ani, din 1960 pînă în 1972.

Chiar şi în cazul acestor perioade îndelungate de excludere de la putere, oricine poate pretinde în mod plauzibil că democraţia şi guvernarea majorităţii nu s-au aflat în conflict, datorită prezenţei celei de-a doua condiţii: faptul că toate aceste ţări sînt societăţi relativ omogene, iar concepţiile politice ale partidelor importante nu s-au îndepărtat, întrucît ele s-au aflat aproape de centrul politic. Excluderea unui partid de la putere poate fi nedemocratică în termenii criteriului „guvernării *de către* popor", dar dacă interesele şi preferinţele alegătorilor sînt rezonabil de bine servite de către politicile guvernamentale ale celuilalt partid, sistemul se apropie de definiţia democraţiei ca „guvernare *pentru* popor".

În societăţile mai puţin omogene, nici una dintre condiţii nu se aplică. Politicile promovate de către principalele partide tind să difere într-un grad mai mare, iar frecvent loialitatea alegătorilor este mai rigidă, reducînd şansele ca partidele să alterneze în exercitarea puterii. Mai ales în *societăţile plurale* – societăţi care sînt puternic divizate de-a lungul unor linii religioase, ideologice, lingvistice, culturale, etnice sau rasiale în subsocietăţi virtual separate, cu propriile lor partide politice, grupuri de interese şi canale de comunicare – flexibilitatea necesară pentru o democraţie majoritaristă este probabil absentă. În aceste condiţii, guvernarea majorităţii nu este numai nedemocratică, ci şi periculoasă, deoarece minorităţile cărora li se refuză continuu accesul la putere se vor simţi excluse şi discriminate şi pot să-şi piardă încrederea în regim. De exemplu, în societatea plurală a Irlandei de Nord, divizată într-o majoritate protestantă şi o minoritate catolică, guvernarea majorităţii a însemnat că Partidul Unionist, reprezentînd majoritatea protestantă, a cîştigat toate alegerile şi a format toate guvernele între 1921 şi 1972. Masivele proteste ale catolicilor din anii '60 s-au transformat într-un război civil între protestanţi şi catolici, care a putut fi ţinut sub control numai prin intervenţia militară britanică şi prin impunerea guvernării directe de către Londra.

În cele mai divizate societăţi, ca Irlanda de Nord, guvernarea majorităţii semnifică mai degrabă dictatură a majorităţii şi conflicte civile decît democraţie. Ceea ce necesită astfel de societăţi este un regim democratic care să pună accent pe consens în loc de opoziţie, care mai mult să includă decît să excludă şi care să încerce să maximizeze dimensiunea majorităţii conducătoare, nu să se mulţumească cu o majoritate simplă: democraţia consensualistă. În ciuda înclinaţiilor lor majoritariste, cabinetele britanice succesive au recunoscut această nevoie: au insistat asupra RP în toate

alegerile din Irlanda de Nord (cu excepţia celor pentru Camera Comunelor) şi, ca o precondiţie pentru reacordarea autonomiei politice Irlandei de Nord, asupra coaliţiilor protestant-catolice, care să împartă puterea. RP şi împărţirea puterii sînt elemente-cheie în acordul la care a ajuns Irlanda de Nord în 1998. La fel, Lewis (1965, pp. 51-55, 65-84) recomandă insistent RP, coaliţiile cuprinzătoare şi federalismul pentru societăţile plurale din Africa Occidentală. Modelul consensualist este evident mai potrivit pentru ţările mai puţin divizate, dar totuşi eterogene, şi este o alternativă rezonabilă şi viabilă la modelul Westminster chiar şi în ţările relativ omogene.

Exemplele pe care le folosesc pentru a ilustra modelul consensualist sînt Elveţia, Belgia şi Uniunea Europeană – toate entităţi multietnice. Elveţia este cel mai bun exemplu: cu o excepţie, se apropie pînă la perfecţiune de modelul pur. Belgia de asemenea oferă un bun exemplu, mai ales după ce a devenit formal un stat federal în 1993; prin urmare, acord o atenţie deosebită caracteristicilor politicii belgiene din perioada cea mai recentă. Uniunea Europeană (UE) este o organizaţie supranaţională – mai mult decît o organizaţie internaţională – dar nu este, sau nu este încă, un stat suveran. Datorită statutului intermediar al UE, analiştii nu s-au hotărît dacă să o studieze ca pe o organizaţie internaţională sau ca pe un stat federal incipient, dar cea de-a doua abordare proliferează (Hix, 1994). Aceasta este de asemenea şi abordarea mea: dacă privim UE ca stat federal, instituţiile sale sînt remarcabil de apropiate de cele ale modelului consensualist al democraţiei. Mai întîi discut în tandem prototipurile belgian şi elveţian, iar apoi mă voi apleca asupra exemplului oferit de UE.

Modelul consensualist în Elveţia şi Belgia

Modelul consensualist al democraţiei poate fi descris în termenii celor zece elemente care se situează în contrast evident cu fiecare dintre zece caracteristici majoritariste ale modelului Westminster. În locul concentrării puterii în mîinile majorităţii, modelul consensualist încearcă să împartă, să disperseze şi să restrîngă puterea printr-o varietate de căi.

1. Împărţirea puterii executive în cabinete de coaliţie. În contrast cu tendinţa modelului Westminster de a concentra puterea executivă în cabinete monocolore şi cu majoritate simplă, principiul consensualist este acela de a permite tuturor sau celor mai importante partide să împartă puterea executivă într-o coaliţie largă. Executivul naţional elveţian format din şapte

membri, Consiliul Federal, oferă un excelent exemplu de astfel de coaliţie: cele trei partide mari – creştin-democraţii, social-democraţii şi radical-democraţii – fiecare avînd o pătrime din locuri în camera inferioară a legislativului în era postbelică, şi Partidul Popular Elveţian, cu o optime din locuri, împart poziţiile executive proporţional, potrivit aşa-zisei formule magice 2-2-2-1, stabilită în 1959. Un criteriu suplimentar spune că grupurile lingvistice trebuie să fie reprezentate conform mărimii acestora: patru sau cinci miniştri de limbă germană, unul sau doi de limbă franceză, şi, frecvent, unul de limbă italiană. Ambele criterii sînt reguli neoficiale, dar sînt strict respectate.

Constituţia belgiană oferă un exemplu de cerinţă formală prin care executivul trebuie să includă reprezentanţi ai marilor grupuri lingvistice. Mulţi ani, fusese aproape un obicei acela de a forma cabinete cu un număr aproximativ egal de miniştri reprezentînd majoritatea vorbitoare de olandeză şi minoritatea vorbitoare de franceză. Acesta a devenit regulă formală în 1970, iar noua constituţie federală stipulează: „cu posibila excepţie a primului-ministru, Consiliul de Miniştri [cabinetul] include la fel de mulţi membri vorbitori de franceză şi de olandeză" (Alen şi Ergec, 1994). O astfel de regulă nu se aplică structurii partinice a cabinetului, dar au existat doar patru ani de guvernare monocoloră în epoca postbelică, iar din 1980 toate cabinetele au fost coaliţii din patru pînă la şase partide.

2. *Echilibrul puterii între executiv şi legislativ*. Sistemul politic elveţian nu este nici parlamentar, nici prezidenţial. Relaţia dintre Consiliul Federal, executivul, şi legislativ este explicată de analistul Jürg Steiner (1974, p. 43) astfel: „Membrii consiliului sînt aleşi individual pe un termen fix de patru ani şi, potrivit Constituţiei, legislativul nu poate iniţia un vot de neîncredere în acea perioadă. Dacă o propunere a guvernului este respinsă de către parlament, nu este necesar să demisioneze nici ministrul responsabil pentru acea propunere, nici Consiliul Federal, ca entitate". Această separare formală a puterilor a generat şi un executiv şi un legislativ mai independente, iar relaţia dintre ele este mult mai echilibrată decît relaţiile dintre cabinetele şi parlamentele din Marea Britanie, Noua Zeelandă şi Barbados, cazuri în care cabinetul este clar dominant. Consiliul Federal elveţian este puternic, dar nu suprem.

Belgia are o formă parlamentară de guvernare, cu un cabinet dependent de încrederea legislativului, ca în cele trei prototipuri ale modelului Westminster. Totuşi, cabinetele belgiene, deoarece se bazează în mare măsură pe coaliţii largi şi necoezive, nu sînt cîtuşi de puţin atît de dominante ca cele westminsteriene şi tind să aibă relaţii de tip echilibrat cu parlamentul.

Faptul că deseori executivele belgiene au viaţă scurtă atestă poziţia lor relativ slabă: din 1980 pînă în 1995, de exemplu, au fost şase cabinete formate de coaliţii multipartidiste diferite – cu o durată medie de aproape doi ani şi jumătate.

3. Sistemul multipartidist. Şi Elveţia, şi Belgia au sisteme multipartidiste, fără ca vreun partid să se apropie de statutul de partid majoritar. La alegerile din 1995 pentru Consiliul Naţional Elveţian, cincisprezece partide au cîştigat locuri, dar majoritatea acestor locuri – 162 din 200 – au fost acaparate de către cele patru partide mari reprezentate în Consiliul Federal. Aşadar, se poate spune că Elveţia are un sistem cvadripartidist.

Pînă în anii '60, Belgia era caracterizată de un sistem tripartidist constînd din două partide mari – creştin-democraţii şi socialiştii – şi unul de mărime medie, liberalii. De atunci, totuşi, aceste partide s-au divizat de-a lungul unor linii lingvistice şi au căpătat proeminenţă noi partide lingvistice, creînd un sistem multipartidist extrem: aproape o duzină de partide s-au dovedit capabile să cîştige locuri în Camera Reprezentanţilor, iar nouă dintre acestea destul de importante ca să intre într-unul sau mai multe cabinete.

Emergenţa sistemelor multipartidiste în Elveţia şi Belgia poate fi explicată în termenii a doi factori. Primul e că cele două ţări sînt societăţi plurale, divizate de-a lungul mai multor linii de clivaj. Această multiplicitate a clivajelor se reflectă în caracterul multidimensional al sistemului lor de partide. În Elveţia, clivajul religios separă creştin-democraţii, susţinuţi mai ales de catolicii practicanţi, de social-democraţi şi radicali, care-şi atrag suportul catolicilor care nu frecventează biserica decît rar sau deloc şi al protestanţilor. Mai departe, clivajul socio-economic separă social-democraţii, susţinuţi de clasa muncitoare, în principal, de radical-democraţi, care au suportul clasei mijlocii. Partidul Popular din Elveţia se bucură de susţinere puternică mai ales printre fermierii protestanţi. A treia sursă de clivaj, limba, nu mai cauzează încă o divizare a sistemului de partide, deşi Partidul Popular este susţinut de elveţieni vorbitori de germană, iar celelalte trei partide reprezintă alianţe relativ mai puţin rigide de partide cantonale, *în interiorul* cărora clivajul lingvistic este un diferenţiator semnificativ (McRae, 1983, pp. 111-114).

La fel, clivajul religios în Belgia catolică divide partidele creştin-sociale, reprezentîndu-i pe catolicii mai evlavioşi, de socialişti şi liberali, reprezentîndu-i pe catolicii nepracticanţi sau rar practicanţi. Socialiştii şi liberalii se diferenţiază între ei prin diferenţele de clasă. În contrast cu Elveţia, clivajul lingvistic a cauzat în Belgia separări suplimentare ale celor trei

grupări de mai sus, care erau cele trei partide dominante ale Belgiei, în partide separate, mai mici, ale vorbitorilor de olandeză şi franceză, ducînd în acelaşi timp şi la crearea mai multor partide lingvistice mai mici (McRae, 1986, pp. 130-148).

4. Reprezentarea proporţională. A doua explicaţie a emergenţei sistemelor multipartidiste în Elveţia şi Belgia este că sistemele lor electorale proporţionale nu au inhibat translaţia clivajelor societale în clivaje ale sistemului de partide. În contrast cu metoda pluralităţii, care tinde să suprareprezinte partidele mari şi să subreprezinte partidele mici, scopul principal al reprezentării proporţionale (RP) este de a împărţi locurile parlamentare între partide, proporţional cu voturile pe care acestea le primesc.

5. Corporatismul grupurilor de interese. Printre experţii în corporatism se observă un oarecare dezacord în privinţa gradului de corporatism din Elveţia şi Belgia, mai ales din cauză că sindicatele din aceste două ţări au tendinţa de fi mai puţin organizate şi mai puţin influente decît patronatul. Acest dezacord poate fi rezolvat, totuşi, distingînd între cele două variante de corporatism: corporatismul social, în care predomină sindicatele, şi corporatismul liberal, în care asociaţiile patronale sînt forţa mai puternică. Peter J. Katzenstein (1985, pp. 105, 130) numeşte Elveţia şi Belgia ca exemple ale celui de-al doilea, şi conchide: Elveţia „întruchipează cel mai clar trăsăturile caracteristice ale corporatismului liberal". Ambele ţări ilustrează clar cele trei elemente generale ale corporatismului: concertare tripartită, grupuri de interese relativ puţine şi mari şi proeminenţa asociaţiilor reprezentative. Gerhard Lehmbruch (1993, p. 52) scrie că „puterea asociaţiilor de vîrf din Elveţia este remarcabilă şi este general recunoscut faptul că coeziunea asociaţiilor de interese elveţiene este superioară, în comparaţie cu cea a partidelor politice elveţiene". Mai mult, Klaus Armingeon (1997) arată că, deşi amploarea şi eficienţa corporatismului în multe ţări europene au cunoscut un declin în anii '90, el continuă să fie puternic în Elveţia.

6. Guvernarea federală şi descentralizată. Elveţia este un stat federal în care puterea este împărţită între guvernul central şi executivele celor douăzeci de cantoane şi ale celor şase aşa-zise semicantoane, formate prin divizarea a trei cantoane. Semicantoanele au numai unul, în loc de doi reprezentanţi în camera elveţiană federală, Consiliul Statelor, şi contează numai ca jumătate de vot în amendamentele constituţionale, faţă de cantoanele normale; în majoritatea tuturor celorlalte aspecte, statutul lor este egal

cu cel al cantoanelor. Elveţia este de asemenea unul dintre cele mai descentralizate state din lume.

Belgia a fost un stat unitar şi centralizat vreme îndelungată, dar începînd cu anul 1970 s-a îndreptat gradual în direcţia descentralizării şi a federalismului ; în 1993, a devenit, formal, un stat federal. Forma de federalism adoptată de Belgia este un „federalism unic" (Fitzmaurice, 1996) şi de o „complexitate bizantină" (McRae, 1997, p. 289), deoarece este constituită din trei regiuni definite geografic – Flandra, Valonia şi capitala bilingvă Bruxelles – şi trei comunităţi culturale definite ne-geografic – comunităţile franceză şi flamandă şi mult mai puţin numeroasa comunitate a vorbitorilor de limbă germană. Principala raţiune a construcţiei acestui sistem dublu-stratificat a constituit-o faptul că aria bilingvă a Bruxelles-ului avea o majoritate de vorbitori de franceză, dar era înconjurată de Flandra vorbitorilor de olandeză. Există o suprapunere considerabilă între regiuni şi comunităţi, dar ele nu se potrivesc exact. Fiecare are executivul şi legislativul său, cu excepţia faptului că, în Flandra, guvernul comunităţii flamande serveşte şi ca guvern al regiunii flamande.

7. Bicameralismul puternic. Principala justificare pentru instituirea unui legislativ bicameral în locul unuia unicameral este de a oferi reprezentare specială minorităţilor, inclusiv statelor mai mici din sistemele federale, într-o cameră secundară sau cameră superioară. Două condiţii trebuie îndeplinite pentru ca această reprezentare a minorităţilor să aibă sens: camera superioară trebuie să fie aleasă pe baze diferite de cele ale camerei inferioare şi trebuie să aibă puteri reale – ideal ar fi să aibă la fel de multe puteri ca cea a camerei inferioare. Ambele condiţii sînt îndeplinite de sistemul elveţian: Consiliul Naţional este camera inferioară şi reprezintă poporul, iar Consiliul Statelor este camera superioară sau federală, reprezentînd cantoanele, fiecare canton avînd doi reprezentanţi, iar fiecare semicanton cîte unul. De aceea, cantoanele mai mici sînt mult mai puternic reprezentate în Consiliul Statelor decît în Consiliul Naţional. Mai mult, după cum arată Wolf Linder (1994, p. 47), „egalitatea absolută" a celor două camere este un „principiu sacrosanct" în Elveţia.

Cele două camere ale parlamentului belgian – Camera Reprezentanţilor şi Senatul – aveau puteri virtual egale în Belgia prefederală, dar ele erau proporţional constituite şi de aceea foarte similare din punct de vedere al compoziţiei. Noul Senat, ales pentru prima dată în 1995, reprezintă în special cele două grupuri cultural-lingvistice, deşi este constituit în mare măsură proporţional şi nu are rolul să ofere suprareprezentare pentru

minoritățile vorbitoare de franceză și de germană[1]. Mai mult, puterile sale au fost reduse în comparație cu ale vechiului senat; de exemplu, nu mai are autoritate bugetară (Senelle, 1996, p. 283). De aceea, noul legislativ federal al Belgiei exemplifică mai mult o relativă slăbiciune decît un bicameralism puternic.

8. Rigiditatea constituțională. Și Belgia, și Elveția au constituție scrisă – un singur document conținînd principiile fundamentale ale guvernării – care poate fi modificată numai cu majorități speciale. Amendarea constituției elveține presupune aprobarea prin referendum nu numai cu o majoritate națională, ci și cu majorități în majoritatea cantoanelor. Semicantoanele se calculează la jumătate în comparație cu cantoanele; aceasta înseamnă că, de exemplu, un amendament constituțional poate fi adoptat cu 13,5 cantoane „pentru" și 12,5 „împotrivă". Cerința aprobării de către majoritatea cantoanelor înseamnă că populația cantoanelor mai mici, mai puțin de 20 la sută din populația Elveției, are drept de veto în privința modificărilor constituționale.

În Belgia există două tipuri de supermajorități. Toate amendamentele constituționale necesită aprobarea unei majorități de două-treimi în ambele camere ale legislativului. Mai mult, legile referitoare la organizarea și puterile comunităților și ale regiunilor au un statut semiconstituțional și sînt și mai greu de adoptat și de amendat: pe lîngă majoritatea de două-treimi din ambele camere, acestea necesită aprobarea majorităților în interiorul comunității vorbitoare de olandeză, ca și în cea de franceză, în fiecare cameră. Această regulă oferă minorității francofone un drept efectiv de veto.

9. Controlul constituțional. Elveția deviază într-o privință de la modelul consensualist pur: curtea supremă, Tribunalul Federal, nu are drept de control constituțional. O inițiativă populară care a încercat să-l introducă a fost respinsă printr-un referendum în 1939 (Codding, 1961, p. 112)[2].

---

1. Majoritatea senatorilor – patruzeci din șaptezeci și unu – sînt aleși direct în două circumscripții multinominale care sînt parțial definite în termeni ne--geografici – una acoperind Flandra și vorbitorii de olandeză din Bruxelles, iar cealaltă Valonia și bruxellezii vorbitori de franceză. Restul de treizeci și unu de senatori sînt aleși direct sau cooptați în diferite moduri. Compoziția lingvistică integrală este: patruzeci și unu de vorbitori de olandeză, douăzeci și nouă de franceză și unul de germană. O prevedere suplimentară curioasă spune că orice descendent adult al regelui este „senator de drept".
2. Legile naționale pot, totuși, să fie atacate într-o manieră diferită: dacă, într-un interval de nouăzeci de zile de la votarea legii, cel puțin cinci mii de cetățeni cer un referendum asupra sa, majoritatea alegătorilor elveției pot să o respingă.

Nici în Belgia nu a existat control constituţional pînă în 1984, cînd a fost inaugurată noua Curte de Arbitraj. Principala responsabilitate a curţii era de a interpreta prevederile constituţionale privitoare la separaţia puterilor între guvernele central, comunitare şi regionale. Autoritatea sa a fost mult extinsă prin revizuirea constituţională din 1988, şi Curtea de Arbitraj poate fi privită acum ca o adevărată curte constituţională (Alen şi Ergec, 1994, pp. 20-22; Verougstraete, 1992, p. 95).

10. Independenţa băncii centrale. Banca centrală elveţiană a fost multă vreme considerată ca una dintre cele mai puternice şi mai independente bănci centrale, alături de *Bundesbank* din Germania şi *Federal Reserve System* din Statele Unite. Prin contrast, Banca Naţională a Belgiei a fost multă vreme una dintre cele mai slabe bănci centrale. Totuşi, autonomia sa a fost substanţial întărită în anii '90, aproape în acelaşi timp cu tranziţia spre un sistem federal, dar mai ales ca rezultat al Tratatului de la Maastricht, semnat în 1992 şi ratificat în 1993, care a obligat statele membre UE să întărească independenţa băncilor lor centrale. Robert Senelle (1996, p. 279) conchide că banca centrală belgiană se bucură acum de un „înalt grad de autonomie... în elaborarea politicii sale monetare".

Modelul consensualist în Uniunea Europeană

Principalele instituţii ale Uniunii Europene nu se încadrează în clasificarea organismelor executive, judiciare şi monetare atît de uşor ca cele ale celor cinci state suverane discutate anterior, lucru adevărat mai ales pentru Consiliul European, format din şefii de guvern din cele cincisprezece state membre, care se întîlnesc de două ori pe an; el poate exercita o mare influenţă politică şi majoritatea paşilor importanţi în dezvoltarea Comunităţii Europene şi, din 1993, a Uniunii Europene au fost iniţiaţi de Consiliul European. Dintre celelalte instituţii, Comisia Europeană serveşte ca executiv al UE şi poate fi comparat cu un cabinet; Parlamentul European este camera inferioară a legislativului, iar Consiliul Uniunii Europene poate fi considerat camera superioară. Responsabilităţile Curţii Europene de Justiţie şi ale Băncii Centrale Europene transpar clar din denumirile lor.

1. Împărţirea puterii executive în cabinete de coaliţie. Comisia Europeană este formată din douăzeci de membri, fiecare avînd o responsabilitate ministerială specifică, desemnaţi de către guvernele statelor membre. Cele cinci state mari – Germania, Regatul Unit, Franţa, Italia şi Spania – au dreptul la doi comisari, iar fiecare dintre ceilalţi zece membri cîte unul.

Întrucît toate cele cincisprezece naţiuni care aparţin UE sînt reprezentate, Comisia este o coaliţie largă şi permanentă inter-naţiuni. Practic, Comisia este şi o coaliţie care uneşte stînga, centrul şi dreapta spectrului politic european. Un exemplu grăitor este acela din anii '90, cînd cei doi comisari britanici erau conservatorul Leon Brittan şi fostul lider laburist Neil Kinnock – politicieni care, extrem de probabil, n-ar fi servit niciodată în acelaşi cabinet britanic.

2. *Echilibrul puterii între executiv şi legislativ*. După fiecare rundă de alegeri parlamentare, o dată la cinci ani, noua Comisie Europeană trebuie să fie aprobată prin vot în Parlamentul European. Parlamentul are de asemenea puterea de a demite comisia, dar numai cu o majoritate de două-treimi. Parlamentul are puternice atribuţii bugetare, dar deşi puterile sale legislative au fost întărite prin Tratatul de la Amsterdam din 1997, ele rămîn relativ mici. În comparaţie cu comisia, rolul parlamentului pare a fi subordonat. Această apreciere a relaţiilor dintre executiv şi legislativ se schimbă, atunci cînd adăugăm acestui peisaj Consiliul Uniunii Europene – compus din miniştri ai guvernelor celor cincisprezece state membre. George Tsebelis şi Jeannette Money (1997, p. 180) numesc consiliul „echivalentul european al [unei] camere superioare". Consiliul este evident cea mai puternică dintre cele trei instituţii. De la un capăt la celălalt, aşadar, comisia este mai mult un partener egal aparţinînd modelului consensualist decît un cabinet dominant al modelului Westminster.

3. *Sistemul multipartidist*. Cei 626 de membri ai Parlamentului European făceau parte din opt partide recunoscute oficial (necesarul pentru recunoaştere este de 18 membri) în 1996. Cel mai mare dintre acestea este Partidul Socialiştilor Europeni cu aproape 34 de procente din locurile din parlament – cu mult mai puţin decît majoritatea parlamentară. Următorul era Partidul Popular European (creştin-democraţi, mai ales) cu aproape 29 de procente din locuri. Dintre celelalte partide, nici unul nu deţinea mai mult de 10 procente din locuri. Fragmentarea politică este şi mai mare decît apare din modelul multipartidist, deoarece partidele din Parlamentul European sînt considerabil mai puţin coezive şi disciplinate decît partidele din parlamentele naţionale. Compoziţia partinică a „camerei superioare", Consiliul Uniunii Europene, se modifică o dată cu cabinetele naţionale şi depinde de asemenea de subiectul în discuţie, ce determină care anume ministru participă la o anumită sesiune; de exemplu, dacă pe agenda consiliului se află politica agricolă, e de presupus ca miniştrii agriculturii să participe. Practic, Consiliul este de asemenea un corp multipartidist.

4. Reprezentarea proporţională. Parlamentul European se alege prin vot direct din 1979. Ar trebui să fie ales în fiecare ţară potrivit unui sistem electoral uniform, dar ţările membre nu au fost capabile să ajungă la un acord asupra unui astfel de sistem. Totuşi, metoda prevalentă este un soi de variantă a RP, iar RP este folosită de toate ţările membre şi de Irlanda de Nord. Singura excepţie a constituit-o alegerea, prin metoda pluralităţii, a reprezentanţilor britanici din Regatul Unit, dar în 1997 noul cabinet laburist a decis ca alegerile din 1999 pentru Parlamentul European din Regatul Unit să se bazeze în întregime pe RP. Totuşi, chiar şi atunci, se va înregistra un grad semnificativ de disproporţionalitate ca rezultat al suprareprezentării statelor mici şi al subreprezentării statelor mari în Parlamentul European. La extreme, Germania are nouăzeci şi nouă, iar Luxemburg şase reprezentanţi în Parlamentul european, chiar dacă populaţia Germaniei este de aproape două sute de ori mai mare ca a Luxemburgului. În privinţa acestui aspect, Parlamentul European combină, în una dintre camerele legislativului, principiile reprezentării proporţionale şi ale reprezentării egale a naţiunilor, care, de exemplu, în Elveţia iau întruchiparea a două camere diferite ale legislativului.

5. Corporatismul grupurilor de interese. UE nu a dezvoltat un corporatism matur, în mare parte pentru că deciziile socio-economice cele mai importante încă se iau la nivel naţional sau sînt subiect al veto-urilor naţionale. Pe măsură ce UE devine tot mai integrată, gradul de corporatism este predeterminat să crească. În titlul cărţii lui Michael J. Gorges, *Euro-Corporatism ?* (1996), semnul întrebării este pus deliberat, iar Gorges răspunde negativ în privinţa prezentului mai ales, dar întrevede elemente semnificative ale corporatismului în anumite sectoare, ca o tendinţă clară spre un corporatism mai puternic. Un factor important este favorizarea de către Comisia Europeană a unui mod corporatist de negociere cu grupurile de interes. De exemplu, ea a organizat o serie de conferinţe tripartite în anii '70 şi, deşi acestea nu au dus la instituţionalizarea unei înţelegeri tripartite, „comisia nu şi-a abandonat niciodată scopul de a promova un dialog între partenerii sociali şi de a stimula participarea lor la procesul de luare a deciziilor Comunităţii" (Gorges, 1996, p. 139). Un alt indiciu al înclinaţiilor UE pentru corporatism este acela că una dintre instituţiile sale formale este Comitetul Economic şi Social, cu statut consultativ, care este format din reprezentanţi ai grupurilor de interese numiţi de către guvernele membre.

6. Guvernarea federală şi descentralizată. Comparată cu alte organizaţii internaţionale, supranaţionala UE este foarte centralizată şi unită, dar

comparată cu statele naționale – chiar descentralizate ca Elveția – UE este evident mai mult „confederală" decît federală și de asemenea foarte descentralizată.

7. Bicameralismul puternic. Cele două criterii ale unui bicameralism puternic spun ca cele două camere ale legislativului să fie egale ca atribuții și diferite ca formare. Legislativul UE îndeplinește al doilea criteriu fără dificultate: Consiliul oferă reprezentare egală țărilor membre și este format din reprezentanți ai guvernelor naționale, în timp ce Parlamentul este ales direct de către alegători, iar delegațiile naționale sînt determinate de mărimea populației. În legislativele naționale, devierile de la egalitatea atribuțiilor tind să vină în avantajul camerei inferioare. În UE este invers: camera superioară (Consiliul) este considerabil mai puternică decît camera inferioară (Parlamentul) – ceea ce nu concordă pe deplin cu modelul consensualist, dar și mai puțin cu modelul majoritarist[3].

8. Rigiditatea constituțională. „Constituția" UE constă din tratatul fondator al Comunității Economice Europene, semnat la Roma în 1957, și dintr-o serie de tratate anterioare, dar și consecutive. Pentru că sînt tratate internaționale, acestea nu pot fi modificate decît cu acordul tuturor semnatarilor. De aceea sînt extrem de rigide. În plus, majoritatea deciziilor importante necesită unanimitatea consiliului; pentru probleme mai puțin importante, a devenit comună, începînd cu 1980, practica luării deciziilor prin „vot majoritar calificat", adică două-treimi pe baza sistemului votului ponderat (similar cu alocarea proporțională a locurilor din Parlamentul European).

9. Controlul constituțional. O instituție cheie a UE este Curtea Europeană de Justiție. Curtea are dreptul la control constituțional și poate declara și legile UE și legile naționale neconstituționale, dacă acestea violează diferite tratate ale UE. Mai mult, în îndeplinirea atribuțiilor sale, abordarea Curții s-a dovedit creativă și activistă. Martin Shapiro și Alec Stone (1994, p. 408) scriu că „politic, cele mai influente curți constituționale din Europa sînt evident cele ale Germaniei și ale Comunității [UE]... Sînt puține exemple la fel de clare și de importante ca cel al CEJ [Curtea Europeană de Justiție], curte care s-a constituit ea însăși ca instituție politică, ca de altfel și constituirea întregului set de instituții din care face parte".

3. Un alt exemplu notabil de cel puțin ușoară asimetrie favorizînd camera superioară este Congresul SUA, în care Senatul are puteri speciale în privința tratatelor și numirilor.

10. Independenţa băncii centrale. Banca Centrală Europeană, care a început să opereze în 1998, a fost gîndită ca o bancă centrală foarte independentă; într-adevăr, *The Economist* (8 noiembrie 1997) scria că „constituţia sa o face cea mai independentă bancă centrală din lume". Totuşi, independenţa sa a fost compromisă într-o anumită măsură cînd a fost numit primul preşedinte al băncii, în 1998. Pentru a maximiza autoritatea preşedintelui, mandatul se întinde formal pe durata a opt ani, dar primul preşedinte a trebuit să ofere garanţii că va demisiona cu mult înainte de termen, probabil după patru ani, ca parte a unei înţelegeri politice între Franţa, care insistase asupra propriului candidat, şi ceilalţi membri ai UE.

La începutul acestui capitol, am accentuat că modelul majoritarist este incompatibil cu nevoile societăţilor pluraliste, profund divizate. Evident, UE este o astfel de societate plurală: „Diferenţele adînc înrădăcinate şi vechi, dintre care limba este numai una, nu au dispărut şi nu vor dispărea din Europa" (Kirchner, 1994, p. 263). De aceea nu este surprinzător că instituţiile UE se conformează mai mult modelului consensualist decît celui majoritarist. Numeroşi observatori prezic că UE va deveni în final un stat federal, în special ca rezultat al adoptării unei monede comune. De exemplu, Martin Feldstein (1997, p. 60) afirmă că „efectul fundamental pe termen lung al adoptării unei singure monede va fi crearea unei uniuni politice, a unui stat federal european cu responsabilităţi în domeniul politicii externe şi interne ale unei Europe lărgite, ca şi în ceea ce sînt astăzi politicile economice şi sociale interne". Dacă şi cînd UE se va transforma într-un stat suveran, instituţiile sale probabil se vor modifica – Parlamentul European, de exemplu, probabil va deveni o cameră legislativă mai puternică –, dar e de presupus că nu se va îndepărta prea mult de modelul consensualist şi aproape sigur va lua forma *federală* a unor State Unite ale Europei.

Capitolul 4

Treizeci şi şase de democraţii

Restul acestei cărţi se constituie într-o comparaţie sistematică a celor treizeci şi şase de ţări (cu populaţii de cel puţin un sfert de milion de locuitori) care erau democratice la mijlocul anului 1996 şi care s-au dovedit democratice continuu din anul 1977 sau mai devreme. Fiecare democraţie este analizată începînd cu primele sale alegeri democratice din sau după 1945 şi pînă la 30 iunie 1996 ; aşadar perioada pentru cele treizeci şi şase de democraţii variază de la cincizeci şi unu de ani (1945-1996) la nouăsprezece ani (1977-1996). În acest capitol explic criteriile de selecţie ale celor treizeci şi şase de democraţii şi opţiunea pentru minimum nouăsprezece ani de experienţă democratică. De asemenea, discut principalele caracteristici sociale şi economice care ne aşteptăm să influenţeze tipul de democraţie şi practica democratică din cele treizeci şi şase de democraţii.

Definiţii ale democraţiei

În ciuda faptului că politologii au opinii diferite asupra anumitor detalii în a defini şi evalua democraţia (Beetham, 1994, Inkeles, 1991), cele opt criterii propuse de Robert A. Dahl (1971, p. 3) în creatoarea sa *Polyarchy* încă se bucură de o largă acceptare: 1) dreptul de vot, 2) dreptul de a fi ales, 3) dreptul liderilor politici de a concura pentru susţinere şi voturi, 4) alegeri care să fie libere şi corecte, 5) libertatea de asociere, 6) libertatea de expresie, 7) surse alternative de informare şi 8) instituţiile responsabile de politicile publice să depindă de vot şi de alte expresii ale preferinţelor. Aceste cerinţe sînt implicite în definiţia simplă a lui Lincoln, conform căreia democraţia este guvernarea de către popor şi pentru popor. De exemplu, „de către popor" implică sufragiu universal, eligibilitate a funcţiilor publice şi alegeri libere şi corecte ; iar alegerile nu pot fi libere şi corecte decît dacă există libertate de expresie şi de asociere, atît înainte,

cît şi între alegeri. La fel, „pentru popor" implică al optulea criteriu al lui Dahl, dependenţa guvernului faţă de preferinţele alegătorilor. Totuşi, este instructiv să clarificăm mai ales criteriile specifice care decid care ţări să fie considerate drept democratice şi care nu.

Democraţia, aşa cum o defineşte Dahl, este un fenomen al secolului douăzeci, iar Göran Therborn (1977, pp. 11-17) creditează Australia şi Noua Zeelandă cu fondarea primelor sisteme de guvernare cu adevărat democratice din prima decadă a secolului douăzeci. Noua Zeelandă are cele mai îndreptăţite pretenţii deoarece, încă din 1893, a fost prima ţară care a instituit cu adevărat sufragiul universal, adică, dreptul de vot şi pentru bărbaţi şi pentru femei *şi* pentru minoritatea maori; totuşi, femeile nu au avut dreptul să candideze pentru funcţii publice pînă în 1919. Australia a adoptat sufragiul pentru bărbaţi şi femei în 1902, australienii aborigeni – o mică minoritate numărînd aproape 2 la sută din populaţia totală – nu au votat în alegerile federale pînă în 1962 (Uniunea Interparlamentară, 1995, pp. 61, 163).

Tabelul 4.1 cuprinde ţările care puteau fi considerate democratice în 1996 şi cu trecut democratic numărînd cel puţin nouăsprezece ani; acestea sînt cele treizeci şi şase de ţări analizate în această carte, clasificate pe decenii şi după primul an cu care începe analiza fiecărei ţări. Pentru a decide care ţări pot fi calificate ca democraţii, m-am bazat în mare măsură – urmînd exemplul multor cercetători – pe ratingurile pentru toate ţările din lume pe care le-a acordat Freedom House începînd din 1972 (Gastil, 1989, pp. 50-61). În raportul Freedom House, ţările sînt considerate ca libere, parţial libere sau nelibere, iar aceste ratinguri se bazează pe două seturi de criterii similare cu cele sugerate de Dahl: drepturi politice, ca dreptul de a participa la alegeri libere şi competitive, şi libertăţi civile, ca libertatea de expresie şi de asociere. De aceea ţările „libere" pot fi considerate şi ca ţări democratice.

Sînt patru cazuri-limită: India, Papua Noua Guinee, Columbia şi Venezuela. În aprecierea echipei de cercetare Freedom House (1996), bazată în special pe înaltele niveluri de corupţie şi violenţă politică din aceste ţări, ele au trecut de la „libere" la doar „parţial libere" în anii '90. Pentru India probabil această apreciere este prea severă, dat fiind teritoriul întins şi faptul că cele mai multe violenţe sînt circumscrise periferiei ţării, dar nu există dubii că democraţia n-a funcţionat perfect în cele patru ţări, în anii recenţi. Un studiu diferit, din 1994, al sistemelor politice din lume, care utilizează o scală de 10 puncte, 10 fiind ratingul cel mai mare, situează cele patru ţări sub 10 – rating *acordat* majorităţii ţărilor din tabelul 4.1.

Pe de altă parte, cele patru cazuri au încă scoruri rezonabil de mari, mai multe ţări fiind de asemenea plasate sub 10. Columbia are 9 – la fel ca Israel şi Spania ; India, Papua Noua Guinee şi Venezuela primesc 8 – la fel ca Franţa şi Trinidad şi Tobago (Jaggers şi Gurr, 1995). În evaluarea lui Mark J. Gasiorowski (1996, pp. 480-481), avînd la bază schimbările de regim politic din 1992, toate cele patru ţări apar ca păstrîndu-şi regimurile democratice pînă la sfîrşitul lui 1992.

Tabelul 4.1. Cele treizeci şi şase de democraţii incluse în acest studiu, clasificate pe decenii şi în funcţie de primul an al perioadei (pînă la mijlocul anului 1996) analizate.

Deceniul	Primul an analizat	Democraţiile
'40	1945	Austria, Canada, Danemarca, Finlanda, Luxemburg, Norvegia, Regatul Unit
	1946	Australia, Belgia, Islanda, Italia, Japonia, Olanda, Noua Zeelandă, Statele Unite
	1947	Elveţia
	1948	Irlanda, Suedia
	1949	Germania, Israel
'50	1953	Costa Rica
	1958	Columbia, Franţa, Venezuela
'60	1961	Trinidad şi Tobago
	1962	Jamaica
	1965	Botswana
	1966	Barbados, Malta
'70	1972	Bahamas
	1974	Grecia
	1976	Mauritius, Portugalia
	1977	India, Papua Noua Guinee, Spania

Pe la sfîrşitul anilor '80, Larry Diamond (1989, p. 1) considera India ca fiind „cel mai important şi surprinzător caz de durabilitate democratică dintre ţările în curs de dezvoltare" şi afirma că Papua Noua Guinee „manifestase un sistem democratic remarcabil de vibrant şi rezistent". Performanţele lor s-au deteriorat în anii '90, dar, în opinia mea, nu într-atît încît să conducă la concluzia că ele nu mai pot fi considerate democratice. Este de asemenea preferabil să ne înşelăm în privinţa includerii lor, pentru că India este cea mai populată democraţie din lume, şi pentru că toate cele

patru ţări fac setul de democraţii analizate în această carte mai interesant şi diversificat: India şi Papua Noua Guinee sînt cel mai puţin dezvoltate dintre cele treizeci şi şase de ţări şi se află printre societăţile cele mai divizate etnic. Columbia şi Venezuela sînt două dintre cele numai cinci democraţii prezidenţiale şi singurele democraţii sud-americane, dintre cele treizeci şi şase de ţări[1]. (La sfîrşitul anului 1998, India, Venezuela şi Papua Noua Guinee au fost readmise printre „ţările libere" de către Freedom House.)

Sînt şi oarecum indulgent în privinţa unor ţări de pe lista democraţiilor din tabelul 4.1, în ciuda absenţei sufragiului universal – cea mai fundamentală dintre condiţiile democraţiei. În Elveţia de dinainte de 1971, femeile încă nu aveau drept de vot. În Australia, după cum am amintit anterior, aborigenii n-au putut vota pînă în 1962. Şi, în ciuda pretenţiei lui Bill Clinton, cu ocazia discursului inaugural din 1993, că Statele Unite sînt „cea mai veche democraţie din lume" (*New York Times*, 21 ianuarie 1993, A11), sufragiul universal nu a fost ferm instituit în Statele Unite pînă la adoptarea legii dreptului de vot din 1965. Principiul sufragiului universal a fost, de asemenea, violat şi de Regatul Unit, de Franţa, de Olanda, de Belgia, cînd aceste ţări aveau statut de puteri coloniale, de Forţele Aliate în timpul ocupării Germaniei şi Japoniei, şi de Israel, după 1967, în teritoriile ocupate[2]. Concentrîndu-ne asupra perioadei de după 1945, minimalizăm această problemă, deoarece imperiile coloniale s-au dizolvat repede, iar femeile au primit în cele din urmă drept de vot în Belgia, Franţa şi Italia.

În analiza comparată a democraţiei, cele mai mici şi puţin populate ministate, de obicei, sînt excluse; termenul de referinţă tinde să varieze între populaţii de un milion şi un sfert de milion. Şi aici am optat pentru includere, selectînd cea mai mică valoare.

Există două raţiuni pentru a cere ca ţările să fie nu doar democratice, ci democratice pentru o perioadă îndelungată. Motivul substanţial este acela că astfel ne asigurăm că democraţiile studiate nu sînt entităţi efemere, ci sisteme democratice stabile şi consolidate. Al doilea motiv este procedural:

---

1. Această carte nu a fost destinată să contribuie la dezbaterea despre viabilitatea regimurilor parlamentare contra celor prezidenţiale (vezi Linz şi Valenzuela, 1994, Power şi Gasiorowski, 1997). Totuşi, pare semnificativ că, în 1996, printre cele treizeci şi şase de democraţii persistente numărăm cinci sisteme reale prezidenţiale, iar două dintre acestea sînt cazuri limită ale democraţiei.
2. Controlul ţărilor sau zonelor ocupate, după un război, este o violare cel puţin la fel de serioasă a principiului sufragiului universal, deoarece un astfel de control se vrea temporar; totuşi, cu cît e mai îndelungat controlul, acesta creează mai multe dileme democraţiei.

pentru a studia, de exemplu, rezultatele care se prefigurează în urma alegerilor, felul cabinetelor în formare şi durabilitatea acestor cabinete dintr-o anumită ţară, e necesar să putem evalua mai mult de una dintre aceste alegeri şi cabinete. Evident că oarecum arbitrar, am ales mai întîi douăzeci de ani ca termen minim, dar am relaxat uşor acest criteriu astfel încît să pot include India, Papua Noua Guinee şi Spania.

Tabelul 4.1 indică primul an al perioadei analizate pentru fiecare dintre cele treizeci şi şase de democraţii. În general, acesta este anul primelor alegeri democratice începînd cu 1945 sau de după declararea independenţei. În ţările în care, în perioada postbelică, democraţia a fost întreruptă – în Franţa în 1958, în Grecia între 1967 şi 1974, în India între 1975 şi 1977, iar în Venezuela între 1948 şi 1958 – este vorba despre anul alegerilor care marchează revenirea democraţiei. În ţările care au devenit independente în anii '60 şi '70 este vorba despre anul alegerilor organizate la cea mai apropiată dată de dobîndirea independenţei – care în trei cazuri înseamnă alegeri cu un an înaintea independenţei (Trinidad şi Tobago, Botswana şi Bahamas)[3]. Unica excepţie este Mauritius, care a avut alegeri democratice în 1967, cu un an înaintea independenţei formale din 1968, dar unde democraţia a lipsit timp de mai mulţi ani în anii '70 : din 1971 pînă în 1976 a fost instaurată starea de urgenţă ; liderii opoziţiei au fost arestaţi ; sindicatele au fost interzise, iar alegerile din 1972 au fost amînate pentru 1976 (Bowman, 1991, pp. 73-74 ; Bräutigam, 1997, p. 50). Alegerile din 1976 marchează restaurarea democraţiei, iar prin urmare Mauritius este inclusă în analiză din 1976 încoace.

Cerinţa unei perioade de minim nouăsprezece ani de experienţă democratică ar fi însemnat să fie omise cîteva democraţii din analiză. Din fericire, aşa cum arată tabelul 4.2, acest număr nu este foarte mare. Tabelul enumeră cele douăzeci şi cinci de ţări pe care echipa Freedom House le-a considerat democratice în ianuarie 1996 şi mai informează cu privire la primul an de cînd democraţia a existat neîncetat în fiecare ţară pînă în 1996. Scurtarea perioadei de la nouăsprezece la zece ani ar fi avut ca efect includerea a încă cinci ţări : Insulele Solomon, Ecuador, Cipru (partea grecească a insulei), Argentina şi Uruguay. Mai mult, cele douăzeci şi cinci de democraţii mai recente sînt ţări mici, în general ; nici o ţară nu are o

3. Trinidad şi Tobago – pentru concizie numit aici „Trinidad" – şi Jamaica au devenit independente în 1962, Malta în 1964, Barbados şi Botswana în 1966, Mauritius în 1968, Bahamas în 1973, iar Papua Noua Guinee în 1975.

populaţie mai mare de cincizeci de milioane, numai populaţiile Coreei de Sud şi Africii de Sud depăşesc patruzeci de milioane. Din populaţia totală a celor şaizeci şi una de democraţii – mai mult de două miliarde de locuitori – cele treizeci şi şase de democraţii numără mai mult de 87 de procente[4].

Tabelul 4.2. Celelalte douăzeci şi cinci de democraţii (avînd populaţii de peste 250 000 locuitori), clasificate pe decenii şi după primul an de democraţie, în ianuarie 1996.

Deceniul	Anul democratizării	Democraţiile
'70	1978	Insulele Solomon
'80	1980	Ecuador
	1981	Cipru
	1984	Argentina
	1985	Uruguay
	1988	Coreea de Sud
'90	1990	Chile, Republica Cehă, Ungaria, Namibia, Polonia
	1991	Benin, Bulgaria, Capul Verde, Lituania, Mongolia, Slovenia
	1993	Estonia, Guyana
	1994	Letonia, Malawi, Panama, Slovacia, Africa de Sud
	1995	Mali

Sursa : Informaţii oferite de raportul Freedom House din 1996 şi din precedentele volume ale anuarului *Freedom in the World*.

Treizeci şi şase de democraţii diferite

Setul nostru de treizeci şi şase include reprezentante ale tuturor celor trei valuri de democratizare identificate de Samuel P. Huntington (1991, pp. 13-26). Utilizînd o definiţie laxă a sufragiului „universal" – drept de vot pentru cel

4. Dacă excludem India cu imensa ei populaţie de aproape un miliard de locuitori, procentajul total al populaţiei celor treizeci şi cinci de democraţii este totuşi mai mare de 77 la sută.

puţin 50 la sută dintre bărbaţii adulţi[5] – Huntington distinge un prim val lung, din 1828 pînă în 1926, un al doilea, mai scurt, între 1943 şi 1962, şi un al treilea începînd cu 1974 ; două valuri de regresie, în care democraţia a fost anihilată în multe ţări, au intervenit între cele trei valuri de democratizare. Mai multe ţări care au experimentat valuri de regresie au participat la mai mult de un val de înaintare ; între cele treizeci şi şase de democraţii, Grecia este un caz de implicare în toate cele trei valuri de înaintare şi în ambele valuri de regresie. Toate ţările prezentate în tabelul 4.1 ca democratice continuu, începînd cu 1940, cu excepţia Israelului, fac parte din primul val al lui Huntington. Cam o jumătate, de asemenea, şi din al doilea val: acelea în care democraţia a fost eliminată în al doilea val de regresie, ca Germania şi Italia, precum şi ţări în care democraţia a fost întreruptă de ocupaţia germană din cel de-al doilea război mondial.

Ţările evaluate în tabelul 4.1 ca democratice începînd cu anii '50 şi '60 aparţin celui de-al doilea val ; pentru grupul '60, democratizarea a venit ca rezultat al decolonizării. Huntington consideră 1962 ca anul în care s-a încheiat al doilea val, dar Botswana, Barbados, Malta şi chiar Bahamas (care n-a fost independentă pînă în 1973) ar fi trebuit incluse în al doilea val. Sfîrşitul dictaturii portugheze în 1974 a iniţiat al treilea val care include democraţiile din grupul '70 (în afară de Bahamas) şi care a continuat în anii '80 şi '90, mai ales în America Latină şi Europa de Est (tabelul 4.2).

Cele douăzeci de democraţii care au existat continuu din 1940 (sau mai devreme) formează mai degrabă un grup omogen, din mai multe aspecte-cheie, cu excepţia gradului lor de pluralism : toate sînt dezvoltate economic, industrializate şi urbanizate ; în afara Japoniei, ele aparţin lumii occidentale iudeo-creştine, iar geografic majoritatea se află concentrate în zona nord-atlantică. Totuşi, adăugarea democraţiilor din al doilea şi al treilea val aduce un grad mare de diversitate. Trei diferenţe majore sînt rezumate în tabelul 4.3 : gradul în care cele treizeci şi şase de democraţii sînt societăţi pluraliste, nivelul lor de dezvoltare socio-economică şi mărimea populaţiei.

Prima diferenţă este gradul de divizare societală. Această variabilă este operaţionalizată în general prin numărul şi mărimea relativă a grupurilor etnice din diferite ţări (Ordeshook şi Shvetsova, 1994, Amorim Neto şi Cox, 1997). Această unitate de măsură pentru grupurile etnice conţine un element important al divizării societale ; de exemplu, *ceteris paribus*, o

5. Huntington (1991, p. 14) recunoaşte că include şi sisteme democratice şi „semidemocratice".

ţară avînd trei grupuri etnice egale ca mărime este mai puţin divizată decît una cu patru grupuri egale, iar o ţară cu două grupuri etnice măsurînd 90 şi respectiv 10 procente din populaţie este mai puţin divizată decît una cu două grupuri măsurînd 50 la sută fiecare. Un alt avantaj este că poate fi cuantificat precis[6].

Dezavantajul său este că lasă pe dinafară un număr de aspecte importante ale divizării. Mai întîi, divizările etnice nu sînt singurele diferenţe relevante ; în particular, clivajele religioase, ca cele dintre hinduşi, musulmani şi sikh din India, pot fi la fel de importante sau chiar mai importante. Al doilea, unitatea de măsură poate fi ajustată, în principiu, astfel încît să includă diferenţe religioase şi etnice, dar atunci i-ar lipsi importantele clivaje *din interiorul* grupurilor religioase, cum ar fi diferenţa dintre credincioşii catolici practicanţi, pe de o parte, şi catolicii nepracticanţi, pe de altă parte, şi ruptura dintre forţele probisericeşti şi cele anticlericale, care a modelat atît de mult politica în Franţa, Italia şi Columbia.

În al treilea rînd, nu poate lua în considerare adîncimea divizărilor. Este greşit, de exemplu, să tratăm la fel divizarea între protestanţi şi catolici din Irlanda de Nord cu cea din Elveţia, Germania şi Olanda ; sau de a echivala divizările etnice în care diferenţierea lingvistică este relativ neimportantă, ca cea dintre galezi şi englezi sau dintre frisieni şi olandezi, cu divizări etnice care coincid cu divizări lingvistice acute, ca cele din Belgia, Elveţia, India, Spania şi Finlanda. În al patrulea rînd, nu reuşeşte să indice măsura în care grupurile etnice, religioase sau altele se diferenţiază organizaţional ele însele. Un înalt grad de diferenţiere poate fi observat la nivel istoric în Austria, Belgia, Olanda şi Israel, unde grupurile religioase şi ideologice s-au organizat în subsocietăţi mai mult sau mai puţin separate, cu propriile lor asociaţii politice, socio-economice, culturale, educaţionale şi recreaţionale.

Clasificarea tripartită în societăţi plurale, semiplurale şi neplurale din tabelul 4.3 ia toate acestea în considerare. Este evident o unitate de măsură mult mai subiectivă şi mult mai drastică decît cea bazată exclusiv pe numărul şi mărimea grupurilor religioase, dar de asemenea este mai validă şi mai substanţială. Se impun trei comentarii despre clasificarea trihotomică. Primul, toate societăţile plurale, cu excepţia uneia, sînt ţări divizate lingvistic ; India, cu mai mult de o duzină de limbi oficial recunoscute, este

6. Unitatea de măsură utilizată de către Ordeshook şi Shvetsova (1994) şi de către Amorim Neto şi Cox (1997) este „numărul efectiv al grupurilor etnice", care este similar conceptual cu numărul efectiv de partide politice, pe care îl prezint şi explic în capitolul 5.

un caz extrem, iar Papua Noua Guinee este chiar mai fragmentată de-a lungul liniilor lingvistice. Două treimi din populaţia Mauritius-ului este de descendenţă indiană, iar o treime de descendenţă africană; comunitatea indiană este un microcosmos al separărilor lingvistice şi religioase din India. Israelul este o societate plurală nu numai datorită divizării între cetăţenii evrei şi arabi, ci şi datorită rupturii inechivoce dintre evreii seculari şi cei religioşi. Singurul caz excepţional este Trinidad, unde există o limbă comună, dar unde „un clivaj fundamental şi atotcuprinzător... domină societatea Trinidadului: populaţia creolă şi de culoare contra celei indiene" (Premdas, 1993, p. 100).

Tabelul 4.3. Populaţia (în mii de locuitori) şi nivelul de dezvoltare a celor treizeci şi şase de democraţii, clasificate pe baza nivelului de pluralism, c. 1995.

	Populaţia (mii) 1995	Indicele dezvoltării umane 1994
Societăţi plurale		
India	929.358	0,446
Spania	39.199	0,934
Canada	29.606	0,960
Belgia	10.146	0,932
Elveţia	7.039	0,930
Israel	5.521	0,913
Papua Noua Guinee	4.302	0,525
Trinidad	1.287	0,880
Mauritius	1.128	0,831
Societăţi semiplurale		
Statele Unite	263.119	0,942
Germania	81.869	0,924
Franţa	58.060	0,946
Italia	57.204	0,921
Columbia	36.813	0,848
Olanda	15.460	0,940
Austria	8.054	0,932
Finlanda	5.110	0,940
Luxemburg	410	0,899
Societăţi neplurale		
Japonia	125.213	0,940
Regatul Unit	58.533	0,931
Venezuela	21.671	0,861

Australia	18.054	0,931
Grecia	10.467	0,923
Portugalia	9.927	0,890
Suedia	8.830	0,936
Danemarca	5.220	0,927
Norvegia	4.354	0,943
Noua Zeelandă	3.601	0,937
Irlanda	3.586	0,929
Costa Rica	3.399	0,889
Jamaica	2.522	0,736
Botswana	1.450	0,673
Malta	372	0,887
Bahamas	276	0,894
Islanda	268	0,942
Barbados	266	0,907

Sursa: Banca Mondială, 1997, pp. 16-17, Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1997, pp. 146-148.

În al doilea rînd, clasificarea trihotomică reflectă situaţia de la mijlocul anilor '90, dar nu ar fi arătat foarte diferit dacă s-ar fi bazat pe o desfăşurare temporală mai mare. Singurele excepţii ar fi fost Austria, Olanda şi Luxemburg, care sînt considerate aici semiplurale, dar care ar fi fost considerate plurale în primele două decenii postbelice, cînd segmentele lor religioase şi ideologice s-au diferenţiat organizaţional foarte mult. În al treilea rînd, este important să nu echivalăm „neplural" cu „omogen": majoritatea societăţilor neplurale sînt divizate religios la un nivel minimal, iar majoritatea conţin cel puţin una sau mai multe minorităţi mici. Exemplele care au fost menţionate anterior sînt minorităţi etnice din Regatul Unit, Australia şi Noua Zeelandă. Un alt exemplu este Botswana, care este deseori privită ca cel mai omogen stat din Africa, dar unde se găseşte o minoritate etnică semnificativă, Kalanga, şi unde grupul etnic dominant Tswana este divizat intern în opt triburi.

Tabelul 4.3 indică de asemenea nivelul dezvoltării socio-economice a celor treizeci şi şase de democraţii. Această variabilă a fost asociată în mod tradiţional cu produsul naţional brut (PNB) pe cap de locuitor, deşi este recunoscut faptul că PNB pe cap de locuitor este o unitate de măsură imperfectă, din cauza sensibilităţii sale excesive la fluctuaţiile ratelor de schimb şi datorită exagerării aprecierii sărăciei naţiunilor mai puţin dezvoltate. O îmbunătăţire ar consta în ajustarea PNB pe cap de locuitor pentru niveluri diferite de preţ din diferite ţări, invocînd aşa-zisele parităţi ale

puterii de cumpărare (Dogan, 1994, pp. 44-46). O importantă ameliorare în plus este indicele dezvoltării umane, conceput de Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare (1997, p. 44) la începutul anilor '90: „Este un indice compozit al acumulărilor, în termenii capabilităţilor umane fundamentale, în trei dimensiuni de bază - o viaţă lungă şi sănătoasă, cunoaştere şi un standard decent de viaţă". Cele trei variabile pe care se bazează indicele sînt venitul, speranţa de viaţă şi nivelul de pregătire educaţională. Este un indicator mult mai corect al dezvoltării, deoarece are o bază mai largă decît celelalte două unităţi de măsură anterioare, şi se bucură deja de largă acceptare printre sociologi (Diamond, 1992, pp. 100-102, Lane şi Ersson, 1994a, pp. 214-218, Vanhanen, 1997, pp. 75-79).

Indicele dezvoltării umane poate, în principiu, să varieze descendent de la 1 la 0. Aşa cum indică tabelul 4.3, pe baza datelor din 1994, majoritatea ţărilor considerate ca cele mai dezvoltate şi industrializate au indici mai mari de 0,9; majoritatea ţărilor în curs de dezvoltare se situează între 0,8 şi 0,9, dar patru naţiuni au indici mult mai scăzuţi: cel mai mic îl are India (0,446), urmată, în ordine crescătoare, de Papua Noua Guinee, Botswana şi Jamaica.

De departe, cea mai mare diferenţă dintre cele treizeci şi şase de ţări este mărimea populaţiei. Tabelul 4.3 reuneşte aceste diferenţe încadrînd ţările într-unul dintre nivelurile de pluralism în ordinea descrescătoare a mărimii. India este, de departe, cea mai mare ţară, cu o populaţie de aproape un miliard; potrivit cifrelor Băncii Mondiale din 1995, populaţia Indiei era mai mare decît suma tuturor populaţiilor celorlalte treizeci şi cinci de ţări. O altă cale de a evidenţia aceste diferenţe enorme este de a calcula creşterea săptămînală a populaţiei pe baza creşterii anuale de aproape optsprezece milioane de locuitori; creşterea *pe săptămînă* este de aproape 350 000 - mai mare decît populaţia întreagă a trei dintre cele treizeci şi şase de ţări: Bahamas, Barbados şi Islanda.

Variabilele de mai sus sînt importante în această analiză comparată deoarece se aşteaptă ca ele să influenţeze forma de democraţie adoptată în diferite ţări, de asemenea şi practica democratică. De exemplu, am sugerat în capitolele precedente că modelul consensualist este mai potrivit în special pentru societăţile plurale şi că federalismul are sens mult în ţările mari decît în cele mici. Mai mult, probabil că nivelul de dezvoltare are efecte asupra guvernării şi a politicilor macroeconomice. Aceste relaţii sînt explorate în capitolele 14 şi 15.

Cele trei variabile sînt slab corelate cu celelalte. Este logic să ne aşteptăm ca ţările mari să fie mai eterogene decît cele mici (Dahl şi

Tufte, 1973, pp. 13-14); într-adevăr, mărimea populaţiei (înregistrată) şi gradul de pluralism în cele treizeci şi şase de democraţii sînt corelate pozitiv, dar coeficientul de corelare este 0,26, care este semnificativ statistic numai raportat la un nivel de 10 procente. Societăţile plurale tind să fie mai puţin dezvoltate ($r=-0,24$, semnificativ la un nivel de 10 procente), dar această relaţie este determinată în mare măsură de cele două cazuri ale Indiei şi Papua Noua Guineea. Ţările mai mari sînt oarecum mai puţin dezvoltate decît cele mici ($r=-0,10$), dar relaţia este foarte slabă şi statistic nesemnificativă. Finalmente, durata experienţei democratice, între 1945 şi 1996 (măsurată în decenii, cum indică tabelul 4.1), este foarte puternic corelată cu dezvoltarea – cu cît e mai veche democraţia, cu atît sînt ţările mai bogate ($r=0,57$, semnificativ la un nivel de 1 procent) –, dar nu există nici o relaţie semnificativă cu mărimea populaţiei sau cu gradul de pluralism.

Capitolul 5

Sisteme de partide

Modele bipartidiste şi modele multipartidiste

Prima dintre cele zece variabile care caracterizează contrastul consensualist-majoritarist, prezentat în capitolul 1, era diferenţa dintre guvernările monocolore şi cele ale unor coaliţii. Aceasta poate fi considerată cea mai importantă şi tipică diferenţă dintre cele două modele ale democraţiei, deoarece întruchipează contrastul dintre concentrarea puterii, pe de o parte, şi împărţirea puterii, pe de alta. Mai mult, analiza factorilor din capitolul 14 arată că se corelează mai puternic cu „factorul" reprezentînd prima dimensiune (executiv-partide) decît cu oricare dintre celelalte patru variabile aparţinînd acestei dimensiuni. Ar avea sens să dedic acest capitol – primul din cele nouă capitole în care discut cele zece variabile fundamentale[1] – acestei prime variabile, cea mai tipică.

Din raţiuni practice, totuşi, este necesar să discut mai întîi sistemele de partide. Clasificarea cabinetelor – cabinete monocolore contra cabinete de coaliţie între mai multe partide, şi cabinete cu majoritate simplă contra cabinete minoritare sau cabinete care au partide „inutile" în componenţa lor – depinde în mare măsură de felul în care sînt definite partidele politice şi de numărul lor în cadrul sistemelor de partide. De aceea, aceste chestiuni trebuie soluţionate înainte de a pune problema tipurilor de cabinete. Merită notat, totuşi, că tipul sistemului de partide este şi o componentă puternică a dimensiunii executiv-partide. Pentru a prefigura încă o dată analiza factorilor din capitolul 14, variabila sisteme de partide se corelează cu primul „factor" aproape la fel de puternic ca şi tipul de cabinet, şi mai puternic decît oricare din restul de trei variabile[2].

1. Două dintre variabile – rigiditatea constituţională şi controlul constituţional – vor fi discutate într-un singur capitol (capitolul 12).
2. În *Democraţii* sistemele de partide apăreau de fapt ca cel mai puternic element al acestui prim „factor", iar tipul cabinetului era în planul secund (Lijphart 1984, 214).

Sistemele bipartidiste simbolizează modelul majoritarist al democraţiei, iar sistemele multipartidiste modelul consensualist. Literatura tradiţională despre sistemele de partide este hotărît majoritaristă şi favorizează insistent sistemul bipartidist. Se pretinde că sistemele bipartidiste au avantaje şi directe, şi indirecte faţă de sistemele multipartidiste. Primul beneficiu direct este că acestea oferă alegătorilor posibilitatea de a alege între două seturi alternative de politici publice. Al doilea, au o influenţă moderată pentru că cele două partide principale trebuie să concureze pentru atragerea alegătorilor de la centrul spectrului politic şi de aceea trebuie să propună politici moderate, centriste. Acest mecanism este puternic mai ales atunci cînd la centru se situează un mare număr de alegători, dar aceeaşi logică continuă să opereze chiar şi cînd opiniile sînt mai polarizate: la cele două extreme ale spectrului, partidele vor pierde din susţinători, care vor decide să se abţină de la a vota ceea ce, în ochii lor, este un program prea moderat, dar un vot cîştigat la centru, luat de la alt partid, este de două ori mai valoros decît un vot pierdut prin abţinere. Ambele pretenţii sînt foarte plauzibile, dar şi contradictorii: dacă programele celor două partide sînt apropiate de centrul politic, ele vor fi foarte asemănătoare între ele şi, în loc să ofere o „alegere" alegătorilor, probabil vor fi unul „ecoul" celuilalt[3].

Apoi, sistemele bipartidiste pretind că prezintă un important avantaj indirect: sînt necesare pentru formarea cabinetelor monocolore care vor fi stabile şi vor promova politici eficiente. De exemplu, A. Lawrence Lowell (1896, pp. 70, pp. 73-74), unul dintre primii politologi moderni, scria că legislativul trebuie să aibă „două partide, şi numai două partide,... pentru ca forma de guvernămînt parlamentară să producă permanent rezultate bune". El a etichetat drept o „axiomă a politicii" ideea conform căreia cabinetele de coaliţie sînt slabe şi au viaţă scurtă, în comparaţie cu cabinetele monocolore: „cu cît e mai mare numărul grupurilor discordante care formează majoritatea, cu atît mai grea este sarcina de a le mulţumi pe toate, şi cu atît mai instabilă şi fragilă poziţia cabinetului".

În următoarele două capitole confirm ipoteza lui Lowell, care leagă sistemele de partide şi tipurile de cabinete, precum şi „axioma" conform căreia cabinetele monocolore sînt mai durabile şi dominante decît cabinetele de coaliţie. Preferinţa majoritariştilor pentru sisteme bipartidiste este aşadar

3. Majoritatea teoreticienilor bipartidismului nu pledează simultan pentru ambele alegaţii. Avantajul moderaţiei partidelor este afirmat de obicei de şcoala americană de gîndire, în timp ce opţiunea categorică reflectă şcoala bipartidistă britanică.

legată clar şi logic de preferinţa lor pentru cabinete monocolore puternice şi dominante. Mai mult decît atît, în capitolul 8 arăt legătura puternică dintre sistemele de partide şi sistemele electorale, care explică apoi puternica preferinţă a majoritariştilor pentru metoda pluralităţii, şi nu pentru RP, datorită predispoziţiei pentru partide mai mari şi datorită contribuţiei ei la stabilirea şi menţinerea sistemelor bipartidiste. Totuşi, dacă acest sindrom al atributelor majoritariste conduce cu adevărat la o acţiune politică mai performantă şi mai eficientă decît corespondentul său consensualist, este o cu totul altă problemă. Lowell afirmă pur şi simplu că puterea concentrată înseamnă decizii eficiente; în capitolul 15 arăt că această afirmaţie este în mare măsură incorectă.

În acest capitol mai întîi pun problema modului în care ar trebui calculat numărul de partide dintr-un sistem de partide şi afirm că „numărul efectiv de partide parlamentare" este unitatea de măsură optimă. Încerc de asemenea să rezolv problema felului în care tratăm partidele fracţionalizate şi partidele strîns aliate: aceste partide ar trebui tratate ca un singur partid sau ca mai multe? Apoi, este prezentată şi discutată media numărului efectiv de partide parlamentare din cele treizeci şi şase de democraţii; cifrele variază mult - de la mai puţin de două la aproape şase. În final, numărul de partide este raportat la numărul şi tipurile dimensiunilor de problematică ce divizează partidele.

Numărul efectiv de partide

Sistemele pur bipartidiste, cu, citîndu-l pe Lowell, „două, şi numai două partide" sînt extrem de rare. În capitolul 2, sistemele de partide din Marea Britanie, Noua Zeelandă şi Barbados au fost de asemenea descrise ca sisteme bipartidiste, în ciuda prezenţei obişnuite a încă unuia sau mai multor partide mici în legislativ. Este o descriere corectă sau ar trebui modificată în vreun fel? Această întrebare punctează cea mai importantă problemă în determinarea numărului de partide din sistemul de partide: dacă să calculăm partidele mici şi, dacă nu, cît de mare trebuie să fie un partid pentru a fi luat în calcul.

O foarte cunoscută soluţie este cea propusă de Giovanni Sartori (1976, pp. 122-123). El sugerează, înainte de toate, ca partidele care nu reuşesc să cîştige locuri în parlament să nu fie luate în considerare, ca forţa relativă a altor partide să fie măsurată în termenii locurilor parlamentare şi să nu fie luate în calcul toate partidele indiferent de mărime, dar că nu se poate

stabili un prag arbitrar de, să zicem, 5 sau 10 procente peste care partidele să fie luate în calcul, iar cele care au mai puţin să fie ignorate. Aceste premise nu sînt excepţionale. Mai controversate sînt „regulile sale de calcul". El afirmă că numai acele partide ar trebui luate în considerare, ca şi componente ale sistemului de partide, care sînt „relevante" în termenii „potenţialului de coaliţie" sau „potenţialului de şantaj". Un partid are potenţial de coaliţie dacă a făcut parte din coaliţii de guvernare (ori, desigur, dacă a format un guvern monocolor) sau dacă partidele importante îl privesc ca pe un posibil partener de coaliţie. Partidele neacceptabile ideologic pentru toţi sau aproape toţi partenerii de coaliţie, şi cărora le lipseşte aşadar potenţialul de coaliţie, pot fi totuşi luate în calcul dacă sînt destul de mari. Exemple sînt puternicele partide comuniste italian şi francez din anii '70. Este ceea ce Sartori numeşte „regula subsidiară de calcul bazată pe puterea de intimidare, sau mai exact, *potenţialul de şantaj* al partidelor de opoziţie"[4].

Criteriile lui Sartori sînt foarte folositoare pentru a distinge între partidele care au un rol important în sistemul politic şi cele care joacă un rol minor; dimensiunea tematică a conflictului partizan, discutată mai tîrziu în acest capitol, o utilizează în acest scop. Dar ele nu funcţionează bine pentru calcularea numărului de partide dintr-un sistem. Mai întîi, deşi criteriile lui Sartori se bazează pe două variabile, mărimea şi compatibilitatea ideologică, factorul crucial este mărimea. Doar partidele suficient de mari pot avea potenţial de şantaj, iar o mărime suficientă este determinantul principal al potenţialului de coaliţie: partidele foarte mici, avînd cîteva locuri în legislativ, pot fi foarte moderate şi de aceea acceptabile ideologic pentru majoritatea partidelor, dar ele rareori posedă potenţial de coaliţie, pentru că pur şi simplu nu au destulă „greutate" pentru a contribui la formarea unui cabinet. De aceea, partidele luate în calcul, indiferent dacă sînt compatibile ideologic sau nu, sînt cele mari, în general. Al doilea, deşi mărimea ocupă un loc atît de proeminent în gîndirea lui Sartori, el nu o utilizează pentru a face distincţii ulterioare între partidele

4. Sartori (1976, p. 123) este prea critic faţă de propriul său criteriu al potenţialului de coaliţie, cînd afirmă că este „postdictiv", întrucît „partidele avînd potenţial de coaliţie coincid, practic, cu partidele care, de fapt, au intrat, la un moment dat, în coaliţii de guvernămînt". De exemplu, imediat după primul succes al partidului olandez Democraţii '66, la alegerile din 1967, acesta a fost privit ca un partener de coaliţie acceptabil, deşi nu a intrat într-un cabinet pînă în 1973.

relevante: de exemplu, şi Partidul Democrat Creştin, care a dominat politica italiană pînă în anii '90, şi partenerul său frecvent, dar mărunt, de coaliţie, Partidul Republican, care nu a obţinut mai mult de 5 procente din locurile camerei inferioare, sînt considerate egale.

Pentru a remedia această deficienţă, Jean Blondel (1968, pp. 184-187) a propus o clasificare a sistemelor de partide care ia în considerare şi numărul şi mărimea lor relativă. Cele patru categorii ale sale sînt ilustrate de tabelul 5.1.

Tabelul 5.1. Clasificarea sistemelor de partide în funcţie de numărul şi mărimea relativă a partidelor politice.

Sisteme de partide	Exemple ipotetice de distribuţie a locurilor	Numărul efectiv de partide
Sistemul bipartidist	55-45	2,0
Sistemul „două-partide-şi-jumătate"	45-40-15	2,6
Sistemul multipartidist cu un partid dominant	45-20-15-10-10	3,5
Sistemul multipartidist fără partid dominant	25-25-25-15-10	4,5

Sursa: Adaptare după Blondel, 1968, pp. 184-187.

Sistemele bipartidiste sînt dominate de două partide mari, deşi în parlament pot exista şi cîteva partide mici. Exemplele lui Blondel includ prototipurile noastre britanic şi neozeelandez. Dacă, pe lîngă cele două partide mari, există un partid considerabil de mic, dar care poate avea potenţial de coaliţie şi care joacă un rol politic semnificativ – cum sînt liberalii germani şi cei luxemburghezi, Partidul Laburist Irlandez şi Noii Democraţi canadieni – Blondel îl numeşte sistem cu „două-partide-şi--jumătate". Sistemele cu mai mult de două-partide-şi-jumătate sînt sistemele multipartidiste, iar acestea pot fi subîmpărţite în sisteme multipartidiste cu sau fără partid dominant, de exemplu Italia pre-1990 cu creştin-democraţii dominanţi şi cele trei ţări scandinave cu puternicele lor partide socialiste. Exemple reprezentative de sisteme fără partide dominante sînt Elveţia, Olanda şi Finlanda.

Conceptele partid „dominant" şi „jumătate de partid" sînt extrem de folositoare în reliefarea puterii relative şi, respectiv, a slăbiciunii relative a unuia dintre partide, prin comparaţie cu celelalte partide importante din

sistem, dar acestea sînt evident imprecise. Avem nevoie de un indice care să ne spună exact cîte partide sînt într-un sistem, luînd în considerare mărimea lor relativă. Un astfel de indice a fost elaborat de Markku Laakso şi Rein Taagepera (1979), astăzi fiind larg utilizat în analizele comparate: numărul efectiv de partide. Acest număr (N) se calculează astfel:

$$N = \frac{1}{\sum s_i^2}$$

în care s_i este proporţia locurilor partidului i[5].

Se poate vedea foarte uşor că într-un sistem bipartidist cu două partide la fel de puternice, numărul efectiv de partide este exact 2,0. Dacă un partid este considerabil mai puternic decît celălalt, distribuţia locurilor fiind, de exemplu, 70 contra 30, numărul efectiv de partide este 1,7 – potrivit intuiţiei noastre conform căreia ne deplasăm dinspre un sistem pur bipartidist înspre un sistem monopartidist. La fel, cu trei partide egale, numărul efectiv de partide indică o valoare de 3,0. Dacă unul dintre ele este mai slab decît celelalte două, numărul efectiv de partide se va situa undeva între 2,0 şi 3,0, în funcţie de forţa relativă a celui de-al treilea partid. În exemplul ipotetic al sistemului „două-partide-şi-jumătate" din tabelul 5.1 – cu trei partide avînd 45, 40 şi 15 procente din locurile parlamentare – numărul efectiv de partide este de fapt foarte apropiat de două şi jumătate, mai precis 2,6.

În cazurile unde toate partidele sînt egale, numărul efectiv va fi acelaşi cu totalul aritmetic. Cînd partidele nu sînt egale, numărul efectiv va fi mai mic decît numărul real. Acest lucru poate fi văzut de asemenea în tabelul 5.1. Cele două exemple ipotetice de sisteme multipartidiste au cîte cinci partide fiecare. Cînd există un partid dominant, numărul efectiv de partide este

5. Este de asemenea posibil să calculăm numărul efectiv de partide pe baza distribuţiei voturilor în locul distribuţiei locurilor, dar eu utilizez în mare măsură distribuţia locurilor, deoarece acest studiu se concentrează asupra forţei şi trăsăturilor partidelor parlamentare şi asupra efectelor în formarea cabinetelor. Numărul efectiv al partidelor (N) conţine aceeaşi informaţie ca şi indicele fragmentării (F) al lui Douglas W. Rae şi Michael Taylor (1970, pp. 22-44) şi poate fi dedus uşor din F astfel:

$$N = \frac{1}{1 - F}$$

Avantajul lui N este că poate fi vizualizat mai uşor ca număr al partidelor, decît abstractul indice Rae-Taylor al fragmentării.

numai 3,5. Fără un partid dominant, distribuţia locurilor este egală, iar numărul efectiv creşte la 4,5, apropiat de totalul aritmetic în care toate partidele sînt luate în calcul, indiferent de mărime.

Partidele aliate

Problema modului în care numărăm partidele de diferite mărimi este rezolvată de folosirea numărului efectiv ca unitate de măsură. Totuşi, aceasta nu rezolvă problema tipului de partid politic. Premisa uzuală în ştiinţele politice este că organizaţiile care se autointitulează „partide politice" sînt, de fapt, partide politice. Premisa se confirmă pentru majoritatea partidelor şi a ţărilor, dar ridică probleme în două situaţii: partide care sînt atît de asemănătoare încît par mai degrabă unul singur, şi invers, partide care sînt atît de facţionalizate încît par două sau mai multe, şi nu unul singur. Prima problemă este mai puţin dificil de rezolvat decît a doua. Permiteţi-mi să mă opresc asupra primeia, relativ mai uşoară.

Urmează cazurile a cinci partide aliate: Uniunea Creştin Democrată (UCD) şi Uniunea Creştin Socială (UCS) în Germania, partidele Naţional şi Liberal din Australia şi, în Belgia, cele două partide creştin-democrate rezultate în urma separării pe criterii lingvistice din 1968, cele două partide liberale separate similar în 1971 şi cele două partide socialiste începînd cu 1978. În particular, cele două partide germane şi cele două partide australiene sînt tratate deseori ca un singur partid. De exemplu, Blondel (1968, p. 185) consideră Partidul Liberal şi Partidul Naţional ca un singur partid, numind sistemul australian bipartidist în loc de sistem cu „două-partide-şi-jumătate" şi tratează UCD şi UCS ca pe un singur partid atunci cînd numeşte sistemul german sistem cu „două-partide-şi-jumătate" în loc de sistem cu „două-partide-şi-două-jumătăţi". Un alt exemplu îl oferă afirmaţia lui Manfred G. Schmidt (1996, p. 95) conform căreia cele trei „partide majore autentice" din Germania sînt „UCD-UCS, PSD [socialiştii] şi liberalii".

Patru criterii pot fi aplicate pentru a decide dacă partidele aliate – care au nume şi organizaţii de partid diferite – sînt de fapt două sau un singur partid. Primul, partidele politice concurează în mod normal la alegeri; cele cinci perechi problematice fac la fel? UCD şi UCS nu concurează, deoarece operează în părţi diferite ale ţării: UCS în Bavaria, iar UCD în restul Germaniei. Nici cele trei perechi belgiene, deoarece concurează pentru voturi ori în Flandra, ori în Valonia, şi printre vorbitorii de franceză sau de olandeză din Bruxelles. La alegerile în circumscripţii uninominale

din Australia, modelul este mixt: Partidul Liberal şi Partidul Naţional nu propun un candidat propriu acolo unde există un reprezentant al celuilalt, dar fiecare poate nominaliza un candidat în circumscripţiile deţinute anterior de laburişti şi în circumscripţiile unde reprezentantul nu mai candidează.

Al doilea criteriu are în vedere gradul de cooperare dintre partide în parlament şi, în special, dacă cele două partide formează un singur grup parlamentar şi dacă acţionează împreună. Doar UCD şi UCS procedează astfel. Al treilea, se comportă partidele ca partide diferite în formarea cabinetelor? Sînt împreună în executiv sau în opoziţie, sau unul este în executiv şi celălalt în opoziţie? În această privinţă, fiecare dintre cele cinci perechi funcţionează strict ca un singur partid. Exemplul australian este foarte izbitor, pentru că, deşi liberalii au obţinut o majoritate clară a locurilor la alegerile din 1975, 1977 şi 1996 şi puteau aşadar guverna singuri, ei totuşi au inclus Partidul Naţional în toate cele trei cabinete pe care le-au format.

Al patrulea criteriu este timpul: are sens să luăm în calcul partidele aliate ca un singur partid numai dacă strînsa lor colaborare este de lungă durată. Şi durata, şi gradul de apropiere disting cele cinci perechi de partide de mai sus de alte exemple de alianţe electorale care sînt adevărate „mariaje de convenienţă". Sistemele electorale cu circumscripţii uninominale oferă partidelor mici şi mijlocii un motiv puternic de a forma astfel de alianţe, dar aceste alianţe tind să fie ad-hoc, temporare şi schimbătoare; exemple ne oferă Franţa, India şi Mauritius[6]. Alianţe electorale au loc şi în sistemele cu RP, cum este în Portugalia Alianţa Democratică, trei partide care au prezentat o singură listă de candidaţi, cu mult succes, la alegerile din 1979 şi 1980, dar care a revenit la forma iniţială – trei partide care se concurează reciproc – în 1983. În Italia, de asemenea, după adoptarea unui sistem mai puţin proporţional în 1994, grupări ca Alianţa pentru Libertate şi Măslinul erau, după cum arată şi numele, alianţe de partide, şi nu partide propriu-zise.

---

6. Ca şi sistemul australian de vot alternativ, sistemul francez cu două tururi încurajează, de fapt, partidele nu să fuzioneze, ci să formeze alianţe electorale cu partide de aceeaşi orientare (vezi capitolul 8). Totuşi, spre deosebire de alianţa dintre Partidul Liberal şi cel Naţional, alianţele franceze dintre socialişti şi comunişti, şi dintre gaullişti şi republicani nu satisfac criteriile partidelor aliate, mai ales din cauză că republicanii şi gaullîştii s-au confruntat vehement în alegerile prezidenţiale, cu excepţia celor din 1995, cînd cei doi candidaţi erau gaullişti, deci nici unul republican.

Din păcate, cele patru criterii nu oferă un răspuns neechivoc la întrebarea cum ar trebui tratate cele cinci perechi problematice de partide din Australia, Belgia şi Germania. Toate se situează cu adevărat undeva între unul şi două partide. Aşadar, în locul opţiunii arbitrare pentru soluţia un-partid sau două-partide – sau pur şi simplu a aruncării banului! – propun separarea diferenţei : calcularea a două numere efective de partide, mai întîi pe baza considerării a două partide, apoi a unui singur partid, şi realizarea mediei acestor două numere. Aceasta înseamnă ca fiecare pereche de partide „gemene" să fie considerată ca un partid-şi-jumătate. Ca orice compromis, poate că nu este cea mai elegantă soluţie, dar reflectă realitatea acestor actori partizani mai bine decît oricare dintre opţiunile extreme.

Partidele facţionalizate

Propun o soluţie similară şi pentru partidele foarte facţionalizate : partidele Conservator şi Liberal din Columbia, Partidul Congresului din India, creştin-democraţii italieni, Partidul Liberal Democrat din Japonia şi Partidul Democrat din Statele Unite. Acestea nu sînt singurele partide din lumea modernă cărora le lipseşte coeziunea perfectă – de fapt, este greşit să privim partidele ca pe nişte „actori unitari" (Laver şi Schofield, 1990, p. 14) –, dar acestea sînt cazurile cele mai extreme, în urma cărora analiştii au concluzionat că facţiunile de partid sînt foarte similare cu partidele diferite. De exemplu, experţii în politica japoneză consideră, în mod obişnuit, facţiunile Partidului Liberal Democrat „partide în interiorul unui partid" (Reed şi Bolland, 1999) ; Junichiro Wada (1996, p. 28) scrie că liberal-democraţii „nu sînt un singur partid, ci o coaliţie de facţiuni", iar Raymond D. Gastil (1991, p. 25) arată punctual că „«adevăratul» sistem de partide din Japonia este sistemul facţional din interiorul Partidului Liberal Democrat". Creştin-democraţii din Italia, afirmă John B. Goodman (1991, p. 341), au constituit „mai mult un grup de facţiuni decît un partid unit".

John A. Peller (1985, p. 102) descrie cele două mari partide columbiene ca „facţiuni libere" şi afirmă că „în urmărirea celor mai multe obiective, facţiunile sînt adevăraţii actori politici, şi nu partidele". Jonathan Hartlyn (1989, p. 321) spune la fel că „facţionalismul partidelor" face ca sistemul de partide din Columbia „să semene cu un sistem multipartidist" mai mult decît cu un sistem bipartidist. Paul R. Brass (1990, p. 97) arată că este mai corect să vorbim despre un „sistem facţional" indian decît un sistem de

partide indian. Iar Klaus von Beyme (1985, p. 229) subliniază că Congresul Statelor Unite „nu a avut niciodată un sistem bipartidist şi [că] toate studiile existente admit un sistem format din patru sau cel puţin trei partide. Mai ales democraţii se comportă ca două partide în Congres, şi anume conservatorii din sud şi liberalii din nord".

Aceste tipuri de facţiuni puternice intrapartide au de asemenea tendinţa de a se comporta ca partide politice în timpul formării cabinetelor şi în cabinetele de coaliţie. Aşa cum am menţionat mai devreme, cabinetele de coaliţie tind să fie mai puţin durabile decît cabinetele monocolore. Dacă facţiunile se comportă ca partide, ne vom aştepta, de asemenea, ca şi cabinetele formate de partide facţionalizate să fie mai puţin durabile decît cabinetele cu partide mai coezive. Într-un studiu comparativ pe opt naţiuni, James N. Druckman (1996) a descoperit că lucrurile stau chiar aşa.

Marea provocare în a găsi o soluţie de compromis pentru luarea în calcul a partidelor facţionalizate este aceea că cele două numere nu sînt imediat evidente: la o extremă este alternativa unui partid, dar care este numărul de partide de la cealaltă extremă? În Italia şi Japonia, unde facţiunile intrapartide au fost întotdeauna mai distincte şi identificabile, numărul de facţiuni este destul de mare: dacă aceste facţiuni sînt considerate partide, măsurate în termenii numărului efectiv de partide discutat anterior, şi creştin-democraţii, şi liberal-democraţii ar fi trebuit consideraţi cinci sau şase partide (pe baza datelor din Leonardi şi Wertmann, 1989, pp. 114-115, Baerwald, 1986, p. 26). Este evident excesiv, deoarece face ca, dintre toate, sistemele din aceste două ţări să fie cele mai multipartidiste sisteme din lume. Propunerea mea pentru instituirea unei alternative la limita sistemului multipartidist este mult mai modestă: să tratăm fiecare partid facţionalizat ca două partide de aceeaşi mărime. Compromisul duce astfel la o medie între numărul efectiv de partide bazat pe premisa unui singur partid, şi numărul efectiv bazat pe premisa două-partide-egale.

Drept consecinţă, partidele facţionalizate sînt considerate „un-partid-şi--jumătate" – exact aceeaşi soluţie pe care am propus-o pentru partidele aliate. Desigur, soluţia mea pentru partidele facţionalizate este o aproximare mai brută şi mai neconvenţională – şi aşadar probabil mai controversată. Totuşi, în special pentru că această carte se apleacă asupra gradului de multipartidism, ca unul dintre elementele concentrării în opoziţie cu fragmentarea puterii, este absolut necesar să fie luată în considerare acerba fragmentare din interiorul partidelor. Singura mea îndoială nu se

referă la necesitatea şi justificarea unei ajustări, ci dacă ajustarea propusă e suficient de substanţială[7].

Sistemele de partide din treizeci şi şase de democraţii

Tabelul 5.2 arată numărul efectiv de partide din treizeci şi şase de democraţii – pe baza formării partizane a camerei inferioare, în general cea mai importantă dintr-un legislativ bicameral, sau a singurei camere dintr-un legislativ unicameral[8] –, adică o medie a alegerilor dintre 1945 şi 1996 (la mijlocul anului). Ţările sînt ordonate în ordinea descrescătoare a numărului efectiv de partide. Variaţia este foarte mare: de la 5,98, cel mai mare, în Papua Noua Guinee, la 1,35, cel mai mic, în Botswana. Media pentru cele treizeci şi şase de democraţii este de 3,16, iar valoarea mediană 3,12 partide.

7. Dacă partidele aliate şi partidele faţionalizate sînt considerate ca „un-partid-şi-jumătate" sau, mai convenţional, ca două partide şi, respectiv, un partid, aceasta influenţează şi felul în care sînt clasificate cabinetele (cabinete monocolore contra cabinete de coaliţie şi cabinete minimal cîştigătoare contra alte tipuri de cabinete) şi afectează calcularea disproporţionalităţii electorale. Pentru cititorii care preferă definiţia convenţională a partidelor, care acceptă definiţia proprie a partidelor ca „partide", Apendicele B oferă valorile, bazate pe această definiţie alternativă, ale celor trei variabile pentru perioada 1945-1996, ca şi pentru 1971-1996.

8. Numărul efectiv de partide se bazează pe partidele din legislativ, cînd el se întruneşte prima dată după alegeri. În cele mai multe cazuri, nu este nici o diferenţă între locurile obţinute de partide la alegeri şi locurile pe care le ocupă în legislativ. Totuşi, în trei ţări au intervenit cîteva modificări minore. În Japonia, după 1950, mai mulţi parlamentari independenţi s-au alăturat liberal-democraţilor, după alegerea lor. Mutaţii similare de la statutul de independent la cel de membru al unui partid parlamentar şi între partide s-au produs în număr mare după alegeri în Papua Noua Guinee. În camera inferioară din Botswana, patru parlamentari aleşi „special" au fost cooptaţi de către cei aleşi direct; astfel au crescut majorităţile legislative ale Partidului Democrat din Botswana, de guvernămînt, cu patru locuri (Holm, 1989, p. 197) – şi a scăzut, uşor, numărul efectiv de partide, de la 1,39 la 1,35. Alte două probleme minore de calcul: 1) Cele două exemple de alegeri boicotate de un partid important – în Trinidad în 1971 şi în Jamaica în 1983 –, avînd drept rezultat alegerea unui legislativ monocolor; am ignorat aceste rezultate deoarece sînt foarte atipice; 2) Fiecare membru independent al legislativului a fost considerat ca un mic partid cu „un-membru" – ceea ce înseamnă, desigur, că ei sînt virtual ignoraţi în calcularea numărului efectiv de partide, care ia în considerare un partid în funcţie de numărul de locuri.

Tabelul 5.2. Valorile minime, medii şi maxime ale numărului efectiv de partide parlamentare rezultate în urma alegerilor din treizeci şi şase de democraţii şi numărul de alegeri pe care se bazează aceste valori, 1945-1996.

Ţara	Media	Minim	Maxim	Numărul alegerilor
Papua Noua Guinee	5,98	2,69	10,83	4
Elveţia	5,24	4,71	6,70	13
Finlanda	5,03	4,54	5,58	15
Italia	4,91	3,76	6,97	14
Olanda	4,65	3,49	6,42	15
Israel	4,55	3,12	5,96	14
Danemarca	4,51	3,50	6,86	21
Belgia	4,32	2,45	6,51	17
India	4,11	2,51	6,53	6
Islanda	3,72	3,20	5,34	16
Japonia	3,71	2,58	5,76	19
Franţa	3,43	2,49	4,52	10
Venezuela	3,38	2,42	4,88	8
Luxemburg	3,36	2,68	4,05	11
Norvegia	3,35	2,67	4,23	13
Portugalia	3,33	2,23	4,26	8
Suedia	3,33	2,87	4,19	16
Columbia	3,32	2,98	4,84	14
Germania	2,93	2,48	4,33	13
Irlanda	2,84	2,38	3,63	15
Spania	2,76	2,34	3,02	7
Mauritius	2,71	2,07	3,48	6
Austria	2,48	2,09	3,73	16
Costa Rica	2,41	1,96	3,21	11
Statele Unite	2,40	2,20	2,44	25
Canada	2,37	1,54	2,86	16
Australia	2,22	2,08	2,30	21
Grecia	2,20	1,72	2,40	8
Regatul Unit	2,11	1,99	2,27	14
Malta	1,99	1,97	2,00	6
Noua Zeelandă	1,96	1,74	2,16	17
Trinidad	1,82	1,18	2,23	7
Barbados	1,76	1,25	2,18	7
Bahamas	1,68	1,45	1,97	5
Jamaica	1,62	1,30	1,95	7
Botswana	1,35	1,17	1,71	7

Sursă: Din Mackie şi Rose, 1991, Mackie şi Rose, 1997, Nohlen, 1993, Singh, 1994, Lijphart, 1994 şi date furnizate de către Pradeep K. Chhibber, Michael Coppedge, Brian F. Crisp, Gary Hoskin, Mark P. Jones, J. Ray Kennedy, Hansraj Mathur, Shaheen Mozaffar, Ben Reilly şi Andrew S. Reynolds.

Spre finalul listei, conform aşteptărilor, descoperim prototipurile noastre: Regatul Unit, Noua Zeelandă şi Barbados. Media de 2,11 partide din Camera Comunelor britanică reflectă numeroasele partide mici din acest sistem încă bipartidist. În Noua Zeelandă şi Barbados, unde există mai puţin de trei partide şi unde numărul de locuri ale partidului cîştigător este relativ mare, numărul efectiv este sub 2,00. Acelaşi lucru se aplică şi altor trei democraţii din Caraibe şi aparţinînd Commonwealth-ului – Jamaica, Trinidad şi Bahamas –, Maltei, şi mai ales Botswanei, unde partidul de guvernămînt a fost dominant numeric într-o măsură extremă. Aproape de vîrf se situează Elveţia. Belgia are abia al optulea multipartidism din întreaga perioadă; totuşi, începînd cu 1978, în şase alegeri, după ce toate partidele mari s-au separat pe criterii lingvistice, media numărului efectiv a fost de 5,82 partide – uşor mai scăzută decît cea din Papua Noua Guinee[9].

Tabelul 5.2 indică, de asemenea, intervalul variaţiei pentru fiecare dintre cele treizeci şi şase de democraţii, arătînd valorile minime şi maxime ale numerelor efective de partide în urma tuturor alegerilor (numărul acestora este indicat de ultima coloană). Sistemul maltez pur bipartidist, cu două şi numai două partide parlamentare egale, prezintă cea mai mică variaţie: între 1,97 şi 2,00 la şase alegeri. De departe, cea mai mare variaţie se înregistrează la patru alegeri în Papua Noua Guinee: tendinţa originală crea impresia că se îndreaptă spre consolidarea sistemului de

9. Acest număr reflectă ajustarea partidelor după soluţia „un-partid-şi-jumătate", discutată mai sus. Pentru perioada de după 1945, numărul ajustat de partide este 4,32 (vezi tabelul 5.2), situat între neajustatele 3,59 şi 5,05. În cazul belgian, ajustarea are un impact considerabil, pentru că implică de la trei la şase entităţi partidiste. Impactul e mai mic în cazurile australian şi german. Considerînd UCD-UCS un singur partid, rezultă un număr efectiv de 2,64 partide; considerînd UCD şi UCS partide diferite, rezultă 3,23 partide. Media raportată în tabel este 2,93 partide. În Australia, considerarea partidelor Liberal şi Naţional ca unul singur sau ca două partide, duce la 1,94 şi, respectiv, 2,50 – apropiat de sistemul pur bipartidist sau de sistemul „două-partide-şi--jumătate" – cu un număr ajustat de 2,22 partide, reprezentînd ceva asemănător unui sistem cu „două-partide-şi-un-sfert". Ajustarea pentru partide faţionalizate are cel mai mare impact asupra sistemului de partide columbian, pentru că afectează ambele partide. Tratarea convenţională conduce la un rezultat de 2,22 partide, în comparaţie cu numărul neajustat de 3,32 partide. Numerele respective pentru India sînt 3,34 şi 4,11, pentru Italia 4,16 şi 4,91, pentru Japonia 3,08 şi 3,71, iar pentru Statele Unite 1,93 şi 2,40.

partide, cînd numărul efectiv de partide a scăzut de la 4,46 la primele alegeri de după proclamarea independenţei din 1977 la 2,29 la alegerile din 1982, dar această tendinţă a revenit în 1987 şi 1992, cînd a crescut la 5,95 şi 10,83 – ultimul, în special, reflectă un mare număr de partide minuscule şi mulţi independenţi în legislativ.

Mai multe ţări au experimentat tendinţe prelungite înspre multipartidism: mai ales Belgia, dar şi Austria, Columbia, Danemarca, India, Italia, Norvegia şi Elveţia. În Germania, Israel şi Japonia, numărul efectiv de partide a scăzut gradual iniţial, dar apoi a crescut din nou în ultimele două-trei decenii. Portugalia este singurul exemplu de tendinţă clară spre mai puţine partide. În majoritatea celorlalte ţări se înregistrează ori mici variaţii în timp, ori fluctuaţii fără tendinţe pe termen lung. De fapt, cel mai mic şi cel mai mare număr efectiv de partide sînt produse la alegeri consecutive în mai puţin de şapte ţări – Botswana, Canada, Costa Rica, Franţa, Noua Zeelandă, Spania şi Statele Unite.

Dimensiunile problematicii conflictului partizan

Cum pot fi determinate conţinutul şi intensitatea programelor partidelor şi dimensiunile problematicii sistemelor de partide? Platformele oficiale sau manifestele partidelor ar trebui citite cu o doză de scepticism, dar ele oferă nişte indicii asupra poziţiei ocupate de partide în privinţa politicilor publice, mai ales atunci cînd sînt însoţite şi de alte pronunţări oficiale ale partidului, dezbateri în cadrul conferinţelor de partid şi luări de cuvînt ale liderilor de partid în parlament sau altundeva. Mai mult, putem urmări politicile susţinute în practică de un partid atunci cînd se află la putere sau politicile promovate de un partid atunci cînd împarte puterea executivă cu unul sau mai mulţi parteneri de coaliţie (Budge, Robertson şi Hearl, 1987, Laver şi Hunt, 1992, Klingemann, Hofferbert şi Budge, 1994). Trebuie să distingem între programele partidelor şi caracteristicile alegătorilor pe care îi reprezintă. De exemplu, dacă un partid beneficiază, în mod excepţional, de o puternică susţinere din partea alegătorilor catolici, aceasta nu îl face automat un partid catolic şi nici nu indică, în mod necesar, că religia este o dimensiune tematică importantă. Şi totuşi, de obicei, există o relaţie reciprocă între programul unui partid şi interesele ori nevoile obiective, respectiv subiective ale susţinătorilor partidului.

Un al doilea indiciu pentru identificarea dimensiunilor problematicii sistemelor de partide este acela că trebuie să ne concentrăm mai mult asupra diferenţelor dintre partide decît din interiorul lor. Aceasta înseamnă că unele seturi importante de teme, dintr-o ţară, pot să nu constituie dimensiuni tematice ale sistemului său de partide: ele pot diferenţia partidele intern, şi nu între ele. Al treilea, analiza va fi limitată la temele politice care divizează ceea ce numeşte Sartori (1976) partide „relevante" – acelea care au potenţial ori de coaliţie ori de şantaj. În final, atenţia se va îndrepta asupra dimensiunilor tematice durabile ale sistemelor de partide; diferenţele partinice care pot apărea la o rundă de alegeri, dar care dispar imediat după aceea, vor fi ignorate.

Următoarele şapte dimensiuni tematice pot fi observate cel puţin în unele dintre cele treizeci şi şase de sisteme democratice, în perioada 1945-1996: 1) socio-economică, 2) religioasă, 3) cultural-etnică, 4) urban--rurală, 5) susţinerea regimului, 6) politica externă şi 7) temele postmaterialiste. Tabelul 5.3 arată care dimensiuni tematice au fost prezente în fiecare dintre cele treizeci şi şase de democraţii. Se impune o distincţie între dimensiunile foarte proeminente (H) şi cele de intensitate medie sau cele a căror intensitate a variat între valori înalte sau scăzute de-a lungul timpului (M)*. Aprecierile pe care se bazează tabelul sînt inerent subiective, dar majoritatea sînt directe şi necontroversate. Voi sublinia cîteva cazuri dificile în momentul discutării fiecăreia dintre dimensiunile tematice.

1. Dimensiunea socio-economică. Dimensiunea tematică socio-economică ocupă prima coloană din tabelul 5.3 deoarece este cea mai importantă dintre dimensiunile tematice şi a fost prezentă în toate sistemele democratice în perioada 1945-1996. Numeroase studii au arătat că există diferenţe semnificative între politicile socio-economice susţinute şi cele urmate de partidele de guvernămînt de orientare fie de stînga, fie de dreapta. Guvernele de stînga au produs sistematic o creştere mai mare în sectorul public al economiei, bugete centrale mai mari, o mai mare egalizare a veniturilor, au depus eforturi mai mari pentru reducerea şomajului şi au pus accent mai mare pe cheltuieli în educaţie, sănătate publică şi protecţie socială decît guvernele de dreapta. Afirmaţia lui Edward R. Tufte (1978, p. 104) poate confirma: „Cel mai important determinant, şi unicul, al diferenţelor de politică macroeconomică între o democraţie industrializată

* Pentru a elimina confuziile, am păstrat ca indici iniţialele termenilor englezeşti H [*high*] şi M [*medium*] (n.tr.).

şi o alta este localizarea partidului de guvernămînt în spectrul stînga--dreapta. Platformele partidelor şi ideologiile politice fixează priorităţile şi ajută în decizia politică".

Diferenţele socio-economice dintre stînga şi dreapta s-au estompat după 1960, dar nu într-o asemenea măsură încît, pentru perioada analizată, să se poată spune că această dimensiune a dispărut din vreo ţară sau că a suferit o deplasare în privinţa proeminenţei, de la „mare" la „medie", în majoritatea ţărilor. Tabelul 5.3 creditează cu „mediu" numai Statele Unite, Canada, Bahamas şi Trinidad. Cînd se adună cele treizeci şi şase de ratinguri – 1,0 considerat maxim, 0,5 mediu – rezultă un total de 34,0, cum indică şi ultima linie a tabelului. Scorul total pentru dimensiunea socio-economică este mai mare de două ori decît scorul total al oricărei dimensiuni ; dimensiunea socio-economică este, de asemenea, singura care a fost prezentă, în măsură semnificativă, în toate cele treizeci şi şase de sisteme de partide – confirmînd faimoasa afirmaţie a lui Seymour Martin Lipset (1960, p. 220), conform căreia alegerile pot fi considerate „expresia luptei democratice de clasă".

2. *Dimensiunea religioasă*. Diferenţele dintre partidele religioase şi cele laice constituie a doua dimensiune tematică importantă. Astfel de diferenţe pot fi întîlnite în mai mult de jumătate din cele treizeci şi şase de democraţii. În douăsprezece ţări, care sînt în mare măsură catolice şi/sau protestante, există, sau au existat, numeroase partide explicit intitulate „creştine" : Belgia, Costa Rica, Danemarca, Finlanda, Germania, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Suedia, Elveţia şi Venezuela. Acolo unde, în cazul acestor douăsprezece sisteme de partide, diferenţa religios-laic a fost importantă de-a lungul perioadei analizate, tabelul 5.3 indică un rating „mare", cel „mediu" fiind valabil pentru celelalte. În şase ţări catolice în mare măsură, separările religioase au o medie scăzută, explicită, dar primesc totuşi un rating cel puţin „mediu" : Austria, Columbia, Franţa, Malta, Portugalia şi Spania. În trei ţări majoritar necreştine dimensiunea religioasă este şi ea prezentă. A fost, şi continuă să fie, extrem de importantă în Israel, unde Partidul Naţional Religios şi alte partide religioase au promovat insistent politici religioase ortodoxe, şi în India, unde Partidul Bharatiya Janata este descris deseori ca un partid naţionalist hindus. În Japonia, Partidul Komeito a devenit o prezenţă politică semnificativă în anii '70 ; el este reprezentantul politic al sectei budiste Soka Gakkai.

Ca şi dimensiunea socio-economică, dimensiunea religioasă a pierdut în general din importanţă în perioada postbelică. În ţările europene, cu

Tabelul 5.3. Dimensiunile de problematică ale celor treizeci şi şase de sisteme democratice de partide, 1945-1996.

Ţara	Socio--economică	Religioasă	Culturală	Urban--rural	Susţinerea regimului	Politica externă	Post-materialistă	Numărul dimensiunilor
Finlanda	H	M	H	M	M	–	–	3,5
Belgia	H	H	H	–	–	–	–	3,0
Germania	H	H	M	–	–	–	M	3,0
India	H	H	M	–	M	–	–	3,0
Israel	H	H	–	–	–	H	–	3,0
Italia	H	H	–	–	M	M	–	3,0
Olanda	H	H	–	–	–	–	H	3,0
Norvegia	H	H	–	M	–	–	M	3,0
Papua Noua Guinee	H	M	H	–	–	M	–	3,0
Elveţia	H	H	M	M	–	–	–	3,0
Franţa	H	M	–	–	M	M	–	2,5
Japonia	H	M	–	–	M	M	–	2,5
Portugalia	H	M	–	–	M	M	–	2,5
Columbia	H	M	–	M	M	–	–	2,5
Danemarca	H	M	–	M	–	M	–	2,5
Spania	H	M	H	–	–	–	–	2,5
Suedia	H	M	–	M	–	–	M	2,5

Costa Rica	H	H	–	–	–	–	–	2,0
Luxemburg	H	H	–	–	–	–	–	2,0
Venezuela	H	H	–	–	–	–	–	2,0
Islanda	H	–	–	M	–	M	–	2,0
Malta	H	M	–	–	–	M	–	2,0
Mauritius	H	–	H	–	–	–	–	2,0
Irlanda	H	–	–	–	–	M	–	1,5
Jamaica	H	–	–	–	–	M	–	1,5
Regatul Unit	H	–	–	–	–	M	–	1,5
Canada	M	–	H	–	–	–	–	1,5
Trinidad	M	–	H	–	–	–	–	1,5
Australia	H	–	–	M	–	–	–	1,5
Austria	H	M	–	–	–	–	–	1,5
Botswana	H	–	M	–	–	–	–	1,5
Grecia	H	–	–	–	M	–	–	1,5
Barbados	H	–	–	–	–	–	–	1,0
Noua Zeelandă	H	–	–	–	–	–	–	1,0
Statele Unite	M	–	M	–	–	–	–	1,0
Bahamas	M	–	–	–	–	–	–	0,5
Total	34,0	16,5	9,5	4,0	4,0	6,5	2,5	77,0

Notă: H indică o dimensiune cu proeminenţă mare, în timp ce M o dimensiune medie.

populație amestecată catolico-protestantă și cu un trecut marcat de antagonisme între catolici și protestanți, tensiunile religioase au dispărut în mare măsură și cele două grupuri au avut chiar tendința de a se uni politic. Uniunea Creștin Democrată din Germania postbelică a fost fondată ca un partid catolic-protestant. În Olanda, partidul catolic și cele două mari partide protestante au prezentat o listă comună la alegerile parlamentare din 1977 și curînd după aceea au fuzionat într-o singură organizație de partid. Mai mult, și partidele religioase, și oponenții lor anticlericali și-au moderat pozițiile și opiniile în mare măsură. Totuși, partidele religioase și cele laice sînt încă divizate pe teme morale, cum sînt căsătoria și divorțul, drepturile homosexualilor, controlul nașterilor, avortul, educația sexuală, pornografia și așa mai departe. Aceste teme au căpătat importanță mai ales după anii '60. Mai mult, nu mai departe de a doua jumătate a perioadei studiate, cîteva partide religioase relativ mici, din Japonia, Danemarca, Finlanda și Suedia, au devenit importante și nu mai departe de anii '90 și-au afirmat clar potențialul de coaliție, intrînd în cabinete de coaliție.

3. Dimensiunea cultural-etnică. În teoria lor developmentalistă a structurilor de clivaje și a sistemelor de partide, Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan (1967) identifică patru surse de bază ale clivajelor sistemelor de partide. Acestea sînt, pe lîngă dimensiunile socio-economică și religioasă deja discutate, clivajele cultural-etnice și divizarea dintre interesele rural-agrare și cele urban-industriale. Dimensiunea cultural-etnică are o anume importanță în toate cele nouă țări descrise ca societăți plurale în capitolul 4, cu excepția Israelului. În cele mai multe dintre acestea, temele cultural-etnice au mare importanță. Cele două excepții mai degrabă surprinzătoare sînt India și Elveția, profund divizate din punct de vedere etnic; în aceste două țări, dimensiunea religioasă este cel mai mare diferențiator la nivel național.

În trei dintre societățile semiplurale, dimensiunea cultural-etnică are de asemenea o anumită importanță. În Finlanda, minoritatea vorbitoare de suedeză și partidul suedezilor sînt ambele mici, dar partidul este un actor politic efectiv și un partener frecvent în coaliții de guvernămînt. Pentru că Uniunea Creștin Socială din Bavaria este considerată „jumătate" de partid și datorită emergenței Partidului Socialismului Democratic, specific est-german, de la unificarea din 1990 pînă în prezent, Germania are un rating „mediu". Nici un partid american nu are o bază exclusiv etnică, dar democrații au reprezentat, pentru că sînt mai sensibili față de această temă decît republicanii, interesele minorităților etnice și rasiale, iar cînd acțiunea afirmativă și alte programe speciale ale minorităților au fost contestate,

democraţii le-au susţinut, în timp ce republicanii s-au opus. Iar în Botswana, „partidul de guvernămînt este perceput de către triburile Bamangwato şi Bakwena ca reprezentant al lor" (Holm, 1988, p. 191).

4. Dimensiunea urban-rural. Diferenţe între interesele zonelor rurale şi urbane apar în toate democraţiile, dar ele constituie o dimensiune tematică a sistemului de partide, doar în cîteva, şi doar cu o proeminenţă medie. Acolo unde întîlnim partide agrare, mai ales în ţările nordice, ele şi-au diminuat caracterul exclusiv rural şi au început să vizeze electoratul urban, datorită declinului populaţiei din mediul rural. Un semn clar al acestei deplasări este faptul că partidele agrare suedez, norvegian şi finlandez şi-au schimbat numele în partide de centru, între 1957 şi 1965. Liberalii danezi şi progresiştii islandezi au pornit ca partide agrare, dar în mod asemănător încearcă să se identifice ca partide de centru. Partidul Popular din Elveţia şi conservatorii columbieni, de asemenea, pot fi privite ca partide care într-o anumită măsură reprezintă interese rurale. Partidul Naţional din Australia obişnuia să se autointituleze drept „partidul ţării" (*„Country Party"*) şi a fost întotdeauna apărătorul tradiţional al intereselor rurale şi al fermierilor. Respectînd clasificarea sa ca „jumătate de partid", totuşi, Australiei îi este atribuit un scor „mediu" în privinţa dimensiunii rural-urban.

5. Susţinerea regimului. Această dimensiune poate apărea în democraţii ca rezultat al prezenţei unor partide importante care se opun regimului democratic. În cele treizeci şi şase de democraţii, ea a apărut mai ales în ţările europene şi asiatice cu partide comuniste mai mari: Franţa, Italia, Finlanda, Portugalia, Grecia, India şi Japonia. Totuşi tendinţa spre „eurocomunism" a generat modificări fundamentale în atitudinea comuniştilor faţă de democraţie şi politica externă, iar partidele comuniste indian şi japonez au devenit şi ele mai moderate. Din acest motiv, nici unul dintre sistemele de partide nu poate primi mai mult de un rating „mediu" în privinţa acestei dimensiuni. Singura ţară cu un partid comunist mare este Islanda, dar despre comuniştii islandezi se poate afirma că sînt eurocomunişti încă din 1938. Atunci, ei s-au unit cu o facţiune socialistă pentru a forma un nou partid, care, potrivit politologului islandez Olafur R. Grimsson (1982, p. 145), „a adoptat calea parlamentară pentru a ajunge la putere, aderînd la forma islandeză a socialismului şi a renunţat la calitatea de membru al Cominternului, o poziţie care reflecta mai mult Europa anilor '70 decît a sfîrşitului anilor '30". Columbia are un scor „mediu" dintr-un motiv foarte diferit: rolul proeminent al Partidului AD-M19, care

la origine era o mişcare revoluţionară, dar care mai tîrziu a participat la alegeri şi chiar a intrat în guvern în anii '90.

6. Politica externă. O mare varietate de teme de politică externă a divizat partidele din douăsprezece dintre cele treizeci şi şase de democraţii: atitudinea prosovietică tradiţională, dar în declin a partidelor comuniste europene; opoziţia faţă de calitatea de membru NATO în Franţa şi Islanda; opoziţia faţă de calitatea de membru al Uniunii Europene (şi al predecesorilor acesteia) în Marea Britanie, Danemarca, Franţa, Irlanda şi Malta; relaţiile cu Statele Unite în Japonia şi Jamaica; relaţiile cu Australia în Papua Noua Guinee; relaţiile cu Libia în Malta; şi atitudinile diferite ale partidelor irlandeze în problema Irlandei de Nord. Totuşi, nici una dintre acestea nu a fost proeminentă sau suficient de durabilă, pentru a merita un rating mai mare de „mediu". Singura ţară cu un scor „mare" în tabelul 5.3 este Israel. Aici, tema este una naţionalist-teritorială, iar disputa este, în cuvintele politologului israelian Offra Seliktar (1982, p. 295), „între cei care urmează tradiţia teritorială maximalistă a revizioniştilor şi cei care aderă la ideile mai moderate ale şcolii socialist-sioniste". Această dimensiune tematică a căpătat proeminenţă în special după ocuparea teritoriilor arabe în 1967.

7. Materialism contra postmaterialism. Această dimensiune se canalizează în jurul a două teme, democraţia participativă şi ecologismul, care adoptă opoziţia de valori a ceea ce Ronald Inglehart (1977, pp. 40-50; de asemenea Inglehart, 1997, pp. 108-130) numeşte „postmaterialism". Inglehart a descoperit că, în special printre tinerii din clasa mijlocie din democraţiile occidentale, se acordă o prioritate majoră unor preocupări ca „reliefarea faptului că oamenii au mai multe de spus în privinţa modului în care se iau deciziile la locul de muncă şi în comunitate" şi „de a oferi oamenilor posibilitatea de a avea un cuvînt în luarea deciziilor importante ale guvernului". Mai mult, în cazul naţiunilor bogate, opoziţia valorilor postmaterialiste include şi obiectivul „de a încerca să facem oraşele şi zonele rurale mai frumoase". Aşa cum arată tabelul 5.3, postmaterialismul a devenit sursa unei noi dimensiuni numai în cîteva sisteme de partide. Explicaţia este că s-a impus numai în ţările cele mai dezvoltate ţări şi numai recent şi că, drept rezultat, partidele postmaterialiste au rămas mici şi în general fără potenţial clar de coaliţie. Totuşi, partidele de centru suedez şi norvegian au suferit o uşoară tranziţie dinspre valorile rurale demodate spre valorile ecologiste moderne, iar cele două noi partide olandeze, Democraţii '66 şi radicalii, au adoptat propunerile participaţioniste încă din anii '60 şi au intrat într-un cabinet de coaliţie în 1973. Germania are şi ea rating „mediu"

în această privinţă, datorită proeminenţei Partidului Verzilor ; acesta a participat la cîteva guvernări la nivel federal şi era considerat ca avînd potenţial de coaliţie la nivel naţional, chiar înainte să intre într-un cabinet naţional, ca partener mai mic al socialiştilor, în 1998.

Dimensiuni ale problematicii şi sistemele de partide

Ultima coloană din tabelul 5.3 conţine numărul de dimensiuni tematice din cele treizeci şi şase de democraţii. Acest număr poate, în principiu, să varieze de la 7 la 0 dimensiuni, dar variaţia reală este numai de la 3,5 la 0,5. Ţările cu acelaşi scor total sînt grupate în tabel, iar aceste grupări sînt ordonate în ordinea descrescătoare a numărului de dimensiuni tematice. În fiecare categorie, mai întîi sînt plasate ţările care au aceleaşi trăsături ale dimensiunii tematice respective. De exemplu, în grupul cu 2,5 dimensiuni, Franţa, Japonia şi Portugalia au acelaşi scor „mare" în privinţa dimensiunii socio-economice, plus acelaşi scor „mediu" în privinţa dimensiunii religioase, a susţinerii regimului şi a politicii externe. Costa Rica, Luxemburg şi Venezuela formează un subgrup similar în categoria 2,0. Cinci ţări avînd o moştenire politică britanică formează două subgrupuri în categoria 1,5 : unul e format de Irlanda, Jamaica şi Regatul Unit, iar celălalt de Canada şi Trinidad.

Care este relaţia dintre acest număr de dimensiuni tematice şi numărul efectiv de partide? Există două motive să ne aşteptăm la o legătură puternică. Primul, cînd într-o societate se întîlnesc mai multe dimensiuni ale conflictului politic, e de aşteptat să fie necesar un număr relativ mare de partide politice pentru a exprima aceste dimensiuni, dacă nu se întîmplă să coincidă. Al doilea, dimensiunile tematice au fost definite în termenii diferenţelor dintre, şi nu din interiorul partidelor ; aceasta înseamnă că, de exemplu, sistemele bipartidiste nu se pot acomoda uşor cu la fel de multe dimensiuni tematice ca sistemele multipartidiste. Coeficientul de corelaţie între numărul de partide din treizeci şi şase de democraţii (tabelul 5.2) şi numărul dimensiunilor tematice (tabelul 5.3) este într-adevăr unul semnificativ, foarte puternic şi ridicat statistic 0,84.

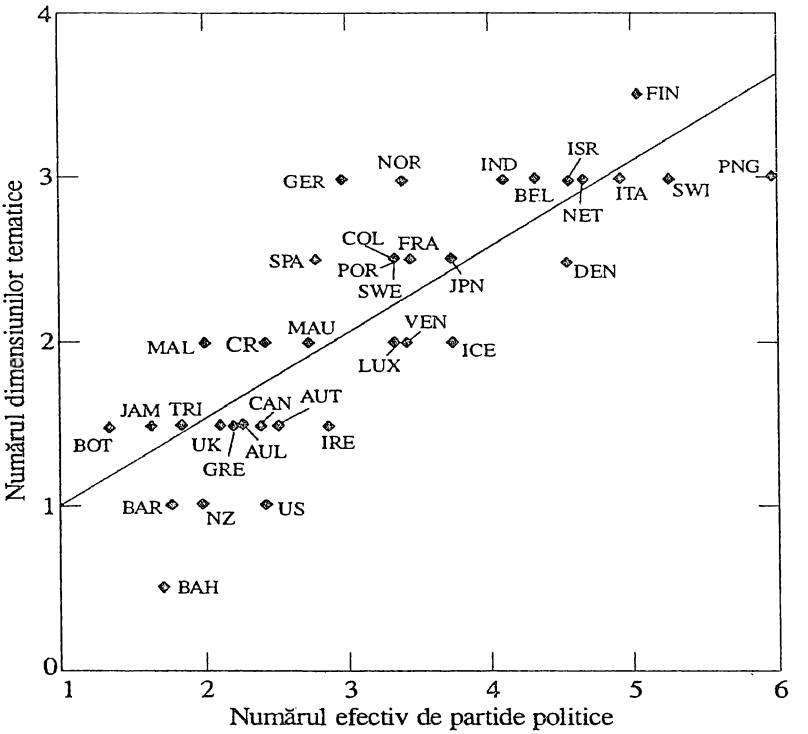

Figura 5.1. Relaţia între numărul efectiv de partide parlamentare şi numărul dimensiunilor problematice în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996

Figura 5.1 indică grafic forma relaţiei şi poziţiei fiecăreia dintre cele treizeci şi şase de ţări[10]. Rein Taagepera şi Bernard Grofman (1985) au sugerat că relaţia dintre numărul efectiv de partide (N) şi numărul dimensiunilor tematice (I) poate fi exprimată astfel:

$$N = I + 1$$

Sistemul bipartidist tip Westminster cu o singură dimensiune confirmă formula perfect; atunci, cu fiecare creştere a numărului de partide, avem

10. În figura 5.1 şi altele similare din capitolele următoare, cele treizeci şi şase de democraţii sînt identificate după primele trei caractere ale termenului englezesc, cu următoarele excepţii: AUL reprezintă Australia, AUT Austria, CR Costa Rica, JPN Japonia, NZ Noua Zeelandă, PNG Papua Noua Guinee, UK Regatul Unit şi US Statele Unite.

exact aceeaşi creştere a numărului de dimensiuni tematice. Formula Taagepera-Grofman reprezintă o estimare excelentă, deşi linia de regresie reală din figura 5.1 este oarecum ameliorată faţă de predicţia iniţială: la bază sînt mai multe, iar la vîrf mai puţine dimensiuni tematice decît s-au prefigurat pe baza formulei lor. Totuşi, cele două numere sînt puternic legate. Germania, Norvegia, Statele Unite şi Bahamas se situează cel mai departe de linia de regresie, dar nici chiar aceste patru ţări nu sînt cazuri distante. Spre deosebire de numărul efectiv de partide, şi spre deosebire de cele patru variabile discutate în următoarele patru capitole, numărul dimensiunilor tematice nu este o variabilă instituţională şi drept urmare nu este utilizată ca una dintre componentele dimensiunii generale executiv-partide. Totuşi, deoarece este într-o relaţie atît de strînsă cu numărul de partide, ea s-ar încadra în această dimensiune foarte bine, iar dacă ar fi inclusă, abia dacă ar afecta forma acestei dimensiuni.

Capitolul 6

Cabinetele

Concentrarea puterii contra distribuţiei puterii executive

Cea de-a doua dintre cele zece variabile ce caracterizează diferenţa dintre formele consensualiste şi cele majoritariste ale democraţiei, şi care urmează a fi discutată în acest capitol, se referă la gradul de participare a reprezentanţilor poporului în sfera executivă a guvernării. Aşa cum am arătat la începutul capitolului 5, variabila poate fi considerată cea mai tipică variabilă a contrastului majoritarist-consensualist: diferenţa dintre guvernele majoritare monocolore şi coaliţiile multipartidiste profilează contrastul dintre principiul majoritarist al concentrării puterii în mîinile unei majorităţi şi principiul consensualist al împărţirii puterii.

Cabinetele majoritare monocolore şi cele de coaliţie între mai multe partide diferă între ele în două aspecte: dacă este un cabinet monocolor sau un cabinet de coaliţie şi felul susţinerii parlamentare care stă la baza cabinetului. În măsura în care interesează baza de susţinere, clasificarea standard trihotomică, din teoria coaliţiilor, distinge între 1) cabinete minimal cîştigătoare, care sînt „cîştigătoare" în sensul că partidele care formează cabinetul controlează majoritatea locurilor parlamentare, dar „minimal", în sensul că nu include nici un partid care nu e necesar pentru obţinerea majorităţii parlamentare, 2) cabinete supradimensionate, care au mai multe partide decît e necesar pentru susţinere majoritară în legislativ, şi 3) cabinete minoritare sau „subdimensionate", care nu sînt susţinute de o majoritate parlamentară. Cel mai majoritarist tip de cabinet este cel monocolor şi minimal cîştigător – adică un cabinet majoritar monocolor. Cel mai des întîlnit tip de cabinet consensualist este cel supradimensionat şi multipartidist. După cum voi arăta mai jos, cabinetele minoritare seamănă cu cele subdimensionate, iar cabinetele minoritare multipartidiste aparţin aşadar extremei consensualiste a spectrului politic. Înseamnă că două tipuri

de cabinete se află în poziţie intermediară : cabinetele multipartidiste minimal cîştigătoare şi cabinetele minoritare monocolore.

În acest capitol voi relua teoriile importante despre coaliţii şi voi explica de ce acestea reprezintă slabe predicţii ale tipurilor de cabinete formate în democraţii. Un motiv important este faptul că acestea se bazează aproape în întregime pe premise majoritariste ; un altul este că au tendinţa de a ignora caracteristicile instituţionale care încurajează formarea cabinetelor minoritare şi a celor supradimensionate. Apoi, după discutarea criteriilor precise după care încadrăm cabinetele în diferite categorii, voi prezenta descoperirile empirice privitoare la tipurile de cabinete identificate în treizeci şi şase de democraţii, în perioada 1945-1996 ; democraţiile noastre diferă în mare măsură în privinţa acestei variabile – de la 100 la sută cabinete monocolore şi minimal cîştigătoare în cinci ţări la 4,1 la sută în Elveţia. În cele din urmă, analizez relaţiile dintre tipurile de cabinete şi numărul efectiv de partide din setul nostru de treizeci şi şase de ţări.

Teorii ale coaliţiei

În sistemele parlamentare de guvernare, cabinetele trebuie formate astfel încît să se bucure de încrederea majorităţii parlamentare – sau cel puţin să fie tolerate de aceasta. Putem întrevedea ce fel de cabinet se va forma cînd cunoaştem puterea diferitelor partide din parlament? Dacă un partid are majoritatea locurilor parlamentare, predicţia pare uşoară : probabil partidul majoritar este cel care va forma un cabinet monocolor. Această predicţie este corectă de cele mai multe ori, dar este de asemenea posibil ca partidul majoritar să formeze o coaliţie cu unul sau mai multe partide minoritare ; de exemplu, conservatorii britanici aveau o majoritate clară în Camera Comunelor în timpul celui de-al doilea război mondial, dar cabinetul de război al lui Churchill era o coaliţie largă formată din conservatori, laburişti şi liberali. Dacă nici un partid nu are majoritate parlamentară – exceptînd cazul cabinetului monocolor minoritar – probabil se va forma un cabinet de coaliţie, dar cum va fi această coaliţie? Au fost propuse mai multe teorii care prezic tipul coaliţiilor care se vor forma în cadrul sistemelor parlamentare. Cele mai importante şase teorii despre coaliţii prezic următoarele tipuri de coaliţii[1] :

1. Literatura de specialitate despre formarea şi durabilitatea coaliţiilor de guvernămînt este foarte extinsă. Aprecieri critice utile pot fi găsite în Laver şi

1. Coaliții minimal cîștigătoare. „Principiul mărimii" al lui William H. Riker (1962, pp. 32-46) presupune formarea coaliţiilor minimal cîştigătoare astfel: coaliţiile (majoritare) cîştigătoare la care participă acele partide care sînt minimal necesare pentru a da cabinetului statut de majoritar. Tabelul 6.1 prezintă un exemplu. Coaliţia ABC (un cabinet format din partidele A, B şi C) este o coaliţie cîştigătoare deoarece A, B şi C controlează o majoritate de cincizeci şi cinci dintr-o sută de locuri parlamentare. Este minimală pentru că toate trei partidele sînt necesare pentru a forma o majoritate. Eliminarea celui mai mic partener de coaliţie, partidul A, ar reduce susţinerea parlamentară a coaliţiei, de la o majoritate de cincizeci şi cinci la o minoritate de patruzeci şi şapte. Includerea partidului D în coaliţie ar face-o mai mare decît minimală, deoarece în coaliţia ABCD ori A, ori D ar putea fi eliminat fără pierderea suportului majorităţii.

Tabelul 6.1. Distribuţia locurilor parlamentare în cazul cabinetelor de coaliţie, în viziunea celor şase teorii despre coaliţii.

Partide:	A (Stînga)	B	C	D		E (Dreapta)	
Locuri:	8	21	26	12		33	
Teorii:							
Coaliţie minimal cîştigătoare			ABC	ADE	BCD	BE	CE
Coaliţie de dimensiune minimă				ADE			
Înţelegerea prin tranzacţie						BE	CE
Interval minimal			ABC		BCD		CE
Coaliţie minimal cîştigătoare conectată			ABC		BCD		CDE
Coaliţie viabilă politic			ABC		BCD		CE

Premisa fundamentală a teoriei coaliţiei minimal cîştigătoare este şi simplă, şi foarte plauzibilă: partidele politice sînt interesate de maximizarea puterii lor. În sistemele parlamentare, putere înseamnă participare la guvernare, iar putere maximă înseamnă deţinerea a cît mai multe poziţii în cabinet. Pentru a intra în cabinet, un partid minoritar trebuie să se alieze cu unul sau mai multe alte partide, dar se va opune includerii de partide inutile în coaliţie, pentru că aceasta i-ar reduce numărul de ministere din cabinet. De exemplu, în cabinetul de coaliţie CE din tabelul 6.1, partidul C contribuie cu aproape jumătate din suportul parlamentar şi de aceea e probabil să primească aproape jumătate din ministere. Dacă partidul B se

Schofield, 1990, Strom şi Leipart, 1993, Strom, 1995 şi Grofman şi van Roozendaal, 1997.

alătură coaliţiei, numărul de poziţii ministeriale ale partidului C va reprezenta aproape o treime.

Teoria coaliţiei cîştigătoare minimale poate înainta o predicţie concretă numai atunci cînd există un partid majoritar în parlament: cabinet monocolor, nu de coaliţie, format de către partidul majoritar. Cînd nu există partid majoritar, teoria întotdeauna prezice mai mult de o singură materializare. În exemplul din tabelul 6.1, sînt prezise şase coaliţii. Următoarele trei teorii despre coaliţii ce urmează a fi discutate încearcă să amelioreze teoria coaliţiei minimal cîştigătoare introducînd criterii suplimentare pentru a ajunge la predicţii mai concrete.

2. *Coaliţii de dimensiuni minime*. Teoria coaliţiilor de dimensiuni minime se bazează pe aceeaşi supoziţie a maximizării puterii ca şi teoria coaliţiei minimal cîştigătoare, dar conduce acest raţionament înspre concluzia logică. Dacă partidele politice vor să excludă partenerii inutili dintr-un cabinet de coaliţie, pentru a-şi maximiza puterea lor în cabinet, ar trebui să prefere ca executivul să se bazeze pe majoritatea parlamentară cea mai strînsă posibil. De exemplu, este mai avantajos pentru partidul E să formeze coaliţia ADE cu cincizeci şi trei de locuri, decît CE cu cincizeci şi nouă de locuri. În prima variantă, cele treizeci şi trei de locuri ale partidului din parlament contribuie cu 62 de procente la susţinerea parlamentară a cabinetului, iar în cea de-a doua cu numai 56 de procente. Într-un cabinet cu douăzeci de ministere, această diferenţă merită un post ministerial suplimentar în favoarea partidului E. Pe baza acestui raţionament se prefigurează cabinetele cu dimensiuni minime. În exemplul din tabelul 6.1, coaliţia ADE cu cincizeci şi trei de locuri parlamentare se prefigurează mai clar decît oricare dintre cele patru coaliţii cîştigătoare minimale, a căror mărime variază de la cincizeci şi patru la cincizeci şi nouă.

3. *Coaliţii cu cel mai mic număr de partide*. Un criteriu diferit care poate fi utilizat pentru a alege dintre numeroasele coaliţii prefigurate de teoria coaliţiilor minimal cîştigătoare este „înţelegerea prin tranzacţie" a lui Michael Leiserson (1970, p. 90). El arată că aceste coaliţii minimal cîştigătoare vor avea tendinţa de a se forma astfel încît să implice cel mai mic număr de partide posibil, deoarece „negocierile şi profitul [în formarea coaliţiei] sînt mai uşor de realizat, iar o coaliţie este mai uşor de păstrat împreună, aceleaşi lucruri fiind egale, cu partide mai puţine". Dintre cele cinci coaliţii minimal cîştigătoare din tabelul 6.1, înţelegerea prin tranzacţie prognozează formarea coaliţiilor BE sau CE, pentru că ele ar implica doar două partide.

4. Coaliţii de interval minimal. Predicţiile teoriilor precedente se bazează pe dimensiunea şi numărul partidelor politice, dar ignoră programele şi preferinţele lor politice. Teoria coaliţiilor de interval minimal face plauzibilă ipoteza că este mai uşor să formezi şi să menţii coaliţii cu partide cu aceleaşi preferinţe politice, decît cu partide distante în această privinţă. Dintre mai multe versiuni uşor diferite ale acestei teorii, tabelul 6.1 o prezintă pe cea mai importantă : partidele se situează pe o scală de la stînga la dreapta, cu partidul A la extremitatea stîngă şi cu E la extremitatea dreaptă, iar distanţa dintre ele se măsoară în termenii numărului de „spaţii" care le separă. Cele cinci coaliţii cîştigătoare minimale numără două, trei şi patru „spaţii". Dacă partidele caută să formeze o coaliţie cu parteneri de aceeaşi orientare, coaliţia ABC, numărînd două „spaţii", este mult mai probabilă decît coaliţia ADE, care numără patru „spaţii" acoperind întregul spectru de la stînga la dreapta. Teoria intervalului minimal prezice, de asemenea, coaliţiile BCD şi CE, care au acelaşi interval minimal de două „spaţii" ca şi ABC.

5. Coaliţii cîştigătoare minimale conectate. O teorie strîns înrudită este cea propusă de Robert Axelrod (1970, pp. 160-187). El afirmă : coaliţiile care se formează sînt „conectate" – adică sînt compuse din partide care sînt adiacente pe scala politică – şi se lipsesc de parteneri inutili. Premisa definitorie a acestei teorii este că partidele vor încerca să se alieze cu vecinii lor imediaţi şi că li se vor adăuga alte partide adiacente pînă se formează o coaliţie majoritară. Exemplul din tabelul 6.1 arată cum coaliţiile minimal cîştigătoare *conectate* nu sînt în mod necesar coaliţii minimal cîştigătoare. Potrivit acestei teorii, coaliţia CDE conţine un partener superfluu – partidul D –, dar în teoria lui Axelrod, partidul D este necesar pentru a face din coaliţie una conectată.

6. Coaliţii viabile politic. Accentul plasat pe preferinţele politice ale partidelor este adus la forma sa ultimă în teoria coaliţiilor viabile politic. Dacă acceptăm că partidelor le pasă doar de politică, şi nu de a-şi păstra puterea, adevărata putere se manifestă mai degrabă în legislativ, unde iau naştere noile politici majore, decît în cabinet. În legislativ, partidul „nucleu" este de importanţă centrală ; partidul nucleu este partidul care, pe o scală politică unidimensională ca şi scala stînga-dreapta, conţine membrul median din parlament : ca partidul C, de exemplu, din tabelul 6.1. Virtual, acest partid pivot poate dicta politica, pentru că nici unul dintre partidele de la stînga sau de la dreapta sa nu deţin majorităţile necesare pentru a iniţia politici contrare dorinţelor acestuia. Aceasta înseamnă că, în termeni strict politici, este complet irelevant cît de multe şi care partide participă la

guvernare. De fapt, aşa cum afirmă Michael Laver şi Norman Schofield (1990, p. 88), pentru formarea de cabinete viabile din punct de vedere politic „[chiar] nu contează dacă participă sau nu partidul pivot".

Şi totuşi, Laver şi Schofield (1990, p. 55) admit că ar trebui făcută o distincţie între chestiunile de politică generală şi cele de detaliu. Pentru a influenţa problemele de detaliu, poate fi important să faci parte din cabinet şi să conduci un departament ministerial, iar aceste consideraţii „pot să ofere un puternic impuls pentru partidele neinteresate de recompensele intrinsece ale guvernării, să se arunce în lupta pentru un loc la masa cabinetului". Cît de important este faptul că un anumit partid deţine un anumit portofoliu se subliniază şi în recenta lucrare a lui Michael Laver şi Kenneth A. Shepsle (1996). Implicarea constă în faptul că partidele sînt presupus interesate şi de a lupta pentru cît mai multe locuri şi portofolii ministeriale posibil – ceea ce ne duce înapoi la logica formării coaliţiilor minimal cîştigătoare, cu clauza ca partidul pivot să fie inclus în astfel de coaliţii: coaliţiile ABC, BCD şi CE din tabelul 6.1. Într-o analiză finală, teoria coaliţiei viabile politic ori nu realizează predicţii despre compoziţia cabinetelor ori prezice coaliţii cîştigătoare minimale, similare cu cele prezise de teoria intervalului minimal[2].

Motivaţii pentru formarea de cabinete minoritare şi supradimensionate

Dintre cele şase teorii despre coaliţii prezentate mai sus, cele fundamentate politic sînt capabile să prevadă coaliţiile reale cu mai mult succes decît cele care ignoră factorul politic (de Swaan, 1973). O parte din acest succes trebuie atenuat, întrucît încadrarea partidelor pe scala stînga-dreapta poate

2. Două interpretări alternative ale teoriei coaliţiilor viabile politic pretind ca partidul nucleu să fie capabil să guverneze singur sau ca respectiva coaliţie să-l includă (Strøm, Budge şi Laver, 1994, p. 328). Prima interpretare prezice formarea unui cabinet minoritar monocolor – o predicţie lipsită de succes, deoarece mai puţin de 20 de procente din cabinetele care s-au format în situaţii de minoritate sînt cabinete minoritare monocolore (vezi tabelul 6.2). Problema celei de-a doua interpretări este că produce un număr mare de predicţii: în situaţia din tabelul 6.1, se pot forma cincisprezece coaliţii care să includă partidul C. Una dintre acestea poate fi foarte bine cabinetul care s-a format; dacă e aşa, singura predicţie corectă este totuşi contrabalansată de cele paisprezece incorecte.

implica raționament circular. Adică situarea partidului pe scala stînga-dreapta în ceea ce privește problematica poate fi derivată din programul său formal, cu voturile sale din parlament, și așa mai departe, dar, de asemenea, și din faptul că partidul este sau a fost membru în guvern sau de felul partidelor cu care a format coaliția. În Germania, de exemplu, Partidul Liber Democrat este de obicei etichetat de centru, pe scala politică – în contrast cu poziția la dreapta centrului a altor partide liberale europene – datorită prezenței sale în mai multe coaliții de guvernămînt cu social-democrații, de stînga, din 1969 pînă în 1982. A descrie această coaliție în termenii pozițiilor politice adiacente ale celor două partide, care derivă la rîndul lor din comportamentul în coaliție, evident că nu explică prea multe. Problema fundamentală a tuturor acestor teorii este aceea că prezic coaliții minimal cîștigătoare de un tip sau altul; teoria lui Axelrod este doar o excepție parțială, deoarece cîteva coaliții minimal cîștigătoare conectate sînt mai mari decît cele minimal cîștigătoare. Predicția cîștigului minimal are la bază o premisă majoritaristă și intră în conflict cu numărul mare de coaliții minoritare și supradimensionate care se formează în democrațiile parlamentare. Laver și Schofield (1990, pp. 70-71) clasifică 196 de cabinete, formate în „situații de minoritate" (adică, atunci cînd nu există un partid majoritar în parlament), din douăsprezece democrații multipartidiste din Europa, între 1945 și 1987. Doar 77 dintre acestea – 39,3 procente – erau coaliții minimal cîștigătoare; 46 erau supradimensionate, iar 73 erau cabinete minoritare.

Tabelul 6.2. Proporții temporale, în care cinci tipuri de cabinete s-au aflat la putere în treizeci și două de democrații parlamentare, 1945-1996.

Tip de cabinet	Toate cabinetele (%)	Toate cabinetele cu excepția celor monocolore, minimal cîștigătoare (%)
Monocolor, minimal cîștigător	37,1	–
Coaliție minimal cîștigătoare	24,7	39,3
Minoritar, monocolor	11,4	18,1
Coaliție minoritară	5,8	9,2
Coaliție supradimensionată	21,0	33,4
Total	100,0	100,0

Sursa: Pe baza datelor din Woldendorp, Keman și Budge, 1998; Banks, Day și Muller, 1997; Müller și Strøm, 1997; Strøm, 1990; von Beyme, 1985; și *Keesing's Contemporary Archives*.

Tabelul 6.2 prezintă date similare despre cabinetele din treizeci şi două de sisteme parlamentare investigate în această carte (inclusiv Elveţia şi cele două faze scurte de guvernare parlamentară din timpul celei de-a V-a Republici franceze). Mai multe dintre acestea sînt ţări care de obicei au partide majoritare în parlamente ; aceasta explică proporţia însemnată de cabinete monocolore majoritare : 37,1 de procente. Aşa cum am arătat mai devreme, cînd un partid are majoritatea locurilor în parlament, este uşor, şi aproape întotdeauna corect, să prefigurăm formarea unui cabinet monocolor majoritar. Cînd excludem aceste cabinete, în coloana a doua a tabelului 6.2, proporţia coaliţiilor minimal cîştigătoare este 39,3 procente – care se întîmplă să fie identic cu procentajul descoperit de Laver şi Schofield, în ciuda faptului că au fost analizate ţări diferite, perioade diferite şi s-au folosit definiţii diferite ale cabinetelor în cele două studii[3]. Coaliţiile supradimensionate reprezintă 33,4 procente din total, iar cabinetele minoritare 27,3 procente ; împreună, acestea depăşesc cabinetele minimal cîştigătoare de două sau de trei ori[4].

Cum se explică toate aceste cabinete minoritare şi supradimensionate? Tipul de stimulente raţionale pe care se bazează teoriile de mai sus poate explica formarea şi a altor cabinete decît a celor minimal cîştigătoare. Un element important este perspectiva temporală a partidelor. Chiar dacă este corect să credem că partidele caută puterea şi că puterea înseamnă participare la guvernare, nu este în mod necesar adevărat că partidele vor să intre

3. Laver şi Schofield iau în calcul fiecare cabinet, la momentul formării sale şi indiferent de durabilitate, în timp ce eu evaluez cabinetele în funcţie de durata lor.
4. Clasificarea în cabinete minimal cîştigătoare, supradimensionate şi de coaliţie nu este exhaustivă, deoarece îi lipsesc două cazuri-limită : aşa-zisele cabinete de blocaje – compuse din partide cu exact 50 de procente din locurile parlamentare – şi cabinetele care devin cabinete de blocaj dacă cel mai mic partener le părăseşte. Ca exemplu al primului caz este cabinetul spaniol condus, între 1989 şi 1993, de prim-ministrul Felipe González, al cărui partid socialist controla 175 din cele 350 de locuri în camera inferioară a parlamentului. Iar ca exemplu al celui de-al doilea este coaliţia de patru partide, din 1992-1993, a prim-ministrului Giuliano Amato în Italia : împreună, cele patru partide controlau 331 din 630 de locuri în Camera Deputaţilor, dar fără cel mai mic partid numai 315. Pentru clasificarea acestor cabinete, cea mai bună soluţie este să împărţim diferenţa. Pentru jumătate din durata cît un cabinet de blocaj este la putere să fie creditat drept cabinet minimal cîştigător, iar pentru cealaltă jumătate cabinet minoritar. La fel, cabinete ca cel al lui Amato pot fi considerate jumătate ca supradimensionate, jumătate ca minimale.

într-un cabinet tot timpul; acestea pot foarte bine să creadă că, pentru o perioadă, nu ar fi avantajoasă din punct de vedere electoral asumarea de responsabilităţi guvernamentale şi, de aceea, situarea în opoziţie le va oferi ocazia unor cîştiguri electorale şi a unor posibilităţi sporite de a participa la guvernare în viitor (Strøm, 1990, pp. 44-47). Dacă această apreciere este importantă pentru mai multe partide, ea conduce spre probabilitatea formării unui cabinet minoritar.

Riker însuşi admite explicit raţiunea formării unui cabinet cîştigător mai degrabă mare decît minimal. El o numeşte „efectul informaţiei": în negocierile pentru formarea cabinetului se înregistrează o doză considerabilă de incertitudine vizavi de loialitatea faţă de cabinetul propus a unuia sau mai multor partide viitoare membre ale coaliţiei şi a legislatorilor aparţinînd acestor partide. Aşadar, pot fi atrase alte partide în cadrul coaliţiei, ca garanţie a statutului de cîştigător al cabinetului şi ca asigurare în cazul unor abandonuri. Riker (1962, p. 88): „Dacă autorii coaliţiei nu cunosc greutatea aportului specific a unui participant neangajat, atunci trebuie să-şi propună mai mult decît o coaliţie cîştigătoare minimală".

În al doilea rînd, teoriile fundamentate politic iau în considerare şi principiul dimensiunii. Acestea reprezintă adăugiri, nu alternative, la teoria minimală: coaliţiile de interval minimal sînt de asemenea coaliţii minimal cîştigătoare, iar coaliţiile minimal cîştigătoare conectate sînt ori egale, ori doar cu puţin mai mari decît cele minimal cîştigătoare. Totuşi, în realitate, preferinţele politice ale partidelor pot exercita mari presiuni în vederea lărgirii, în locul restrîngerii, a dimensiunii şi intervalului coaliţiei. Fireşte, fiecare partid preferă să formeze un cabinet care să urmeze politici apropiate de propriile preferinţe politice; un cabinet în care acesta participă alături de partide de mărimi egale localizate şi la stînga, şi la dreapta sa este ideal din acest punct de vedere. În exemplul de mai sus din tabelul 6.2, dacă B şi C înclină să participe împreună într-o coaliţie, coaliţia ABC este mai atractivă pentru B, deoarece B ocupă o poziţie de centru în aceasta, în timp ce, din acelaşi motiv, C preferă coaliţia BCD. Într-o astfel de situaţie, nu este deloc improbabilă formarea coaliţiei supradimensionate ABCD.

În al treilea rînd, considerentele politice duc la formarea de coaliţii supradimensionate dacă obiectivul major al tuturor sau al celor mai multe partide este să lupte împreună pentru a apăra ţara sau regimul democratic împotriva ameninţărilor externe sau interne. Cele mai mari ameninţări externe sînt războaiele, iar marile coaliţii pe timp de război, cum a fost guvernul lui Churchill, au apărut frecvent. Ameninţările interne pot fi reprezentate de mişcările şi partidele antidemocratice şi de diferenţele

profunde dintre partidele prodemocratice din societăţile plurale. Ian Budge şi Valentine Herman (1978, p. 463) au testat următoarele ipoteze în douăzeci şi una de ţări, în perioada 1945-1978: „Acolo unde sistemul democratic este direct ameninţat (extern sau intern), toate partidele semnificative pro-sistem se vor alătura guvernului, excluzînd partidele anti-sistem". Ei au descoperit că dintre guvernele formate în astfel de condiţii de criză, 72 la sută erau într-adevăr astfel de coaliţii lărgite.

În plus, mai multe caracteristici instituţionale pot favoriza formarea de cabinete minoritare şi supradimensionate în locul celor minimale (Strøm, Budge şi Laver, 1994). De exemplu, este mai uşor de format un cabinet minoritar în absenţa unei proceduri de învestitură – adică, dacă un nou cabinet poate exercita puterea fără a fi nevoie de votul de aprobare, formal, al parlamentului; este mai probabilă formarea unui cabinet minoritar atunci cînd majorităţii parlamentare îi este permisă tolerarea acestuia în locul obligaţiei de a-l aproba explicit. Sînt multe democraţii parlamentare fără reguli de învestitură: Regatul Unit şi majoritatea fostelor colonii britanice (dar nu Irlanda şi nici Papua Noua Guinee), ţările scandinave şi Olanda (Bergman, 1995, pp. 40-46).

Obligaţia unui vot de neîncredere „constructiv" – adică prevederea că o moţiune de neîncredere trebuie să propună simultan un cabinet alternativ – poate avea două efecte diferite. Succesul unui vot de neîncredere, acordat de majoritatea parlamentară, este identic cu învestitura şi de aceea încurajează formarea de cabinete majoritare. Şi totuşi, obligaţia votului de neîncredere poate, de asemenea, să menţină un cabinet minoritar la putere, dacă majoritatea parlamentară opusă cabinetului este prea divizată pentru a fi de acord cu alternativa. Germania a fost prima ţară care a adoptat în constituţia sa postbelică votul constructiv de neîncredere. Acum, el este folosit şi de Spania, Papua Noua Guinee şi, din 1993, de Belgia.

Cabinetele minoritare sînt de asemenea încurajate de o regulă inovatoare din constituţia Republicii a V-a franceze. Ea conferă cabinetului dreptul de a face din propunerile sale legislative elemente de încredere şi stipulează că aceste propuneri se adoptă imediat dacă majoritatea absolută din Adunarea Naţională nu votează demiterea cabinetului: actul guvernamental „va fi considerat ca adoptat, dacă nu se votează... o moţiune de cenzură în condiţiile stipulate în paragraful anterior". Acest paragraf anterior spune că „singurele voturi numărate vor fi cele favorabile moţiunii de cenzură, care poate fi adoptată doar de majoritatea membrilor Adunării" (articolul 49). Ajutate de această regulă, cabinetele minoritare socialiste, din timpul mandatelor preşedintelui François Mitterrand, au reuşit nu numai să rămînă

la putere din 1988 pînă în 1993, ci şi să promoveze mare parte din programul lor legislativ.

Probabil că cea mai importantă caracteristică instituţională ce favorizează cabinetele minoritare este puterea comisiilor parlamentare ; comisiile cu o mare putere de influenţă asupra stării generale de spirit, ca şi asupra detaliilor legislaţiei propuse dau partidelor posibilitatea de a influenţa politica, datorită poziţiei lor din legislativ – şi diminuează tentaţia de a intra în cabinet (Strøm, 1990, pp. 70-72). Puterea comisiilor parlamentare este un aspect al problemei generale a echilibrului puterilor între executive şi legislative (subiectul capitolului următor) : toţi ceilalţi factori fiind egali, interesul de a participa la guvernare scade, iar probabilitatea formării de cabinete minoritare creşte, atunci cînd legislativele sînt puternice vizavi de executive.

Cabinetele supradimensionate pot fi, de asemenea, încurajate de prevederi instituţionale particulare. Un exemplu neobişnuit de clar este înţelegerea dintre partidele Naţional şi Conservator, prin care s-a format Frontul Naţional şi care a pus capăt violentului război civil din anii '40-'50 din Columbia. Reprezentarea egală a ambelor partide în cabinet, ca şi alternanţa la preşedinţie au fost prevăzute constituţional între 1958 şi 1974. Cerinţa unui cabinet de coaliţie a fost extinsă pentru încă patru ani, dar chiar şi după 1978 trebuia oferită o reprezentare „adecvată şi echitabilă" celui de-al doilea partid ca mărime (Hartlyn, 1989, p. 292). Aceasta a condus la continuitatea coaliţiei bipartidiste pînă în 1986, cînd conservatorii au refuzat să participe în cabinetul preşedintelui liberal Virgilio Barco.

Un exemplu diferit de prevedere constituţională privitoare la compoziţia cabinetului este cea prin care se asigură echilibrul lingvistic în Belgia. Ea a avut, indirect, tendinţa de a mări cabinetul. Dacă, de exemplu, socialiştii flamanzi sînt invitaţi să intre într-un cabinet, condiţia echilibrului lingvistic măreşte probabilitatea ca socialiştii francofoni să fie şi ei incluşi, chiar dacă nu este nevoie de ei pentru a asigura cabinetului majoritatea parlamentară.

În final, majorităţile speciale necesare pentru adoptarea amendamentelor constituţionale sau a legilor ordinare pot reprezenta motive puternice pentru a forma cabinete supradimensionate. Dacă agenda politică a unui cabinet nou include unul sau mai multe amendamente constituţionale importante, majorităţile speciale cerute în acest scop vor duce probabil la lărgirea compoziţiei cabinetului. Regula majorităţii de două-treimi pentru amendamente constituţionale în Belgia a fost unul dintre motivele pentru care s-au format numeroase cabinete supradimensionate în timpul îndelungatului

proces de reformă constituţională, care a dus la fondarea unui stat federal în 1993. Belgia oferă de asemenea exemplul altor legi importante care necesită nu doar majorităţi de două-treimi, ci şi majorităţi simultane în interiorul fiecărui grup lingvistic (vezi capitolul 3). Pînă în anii '90, tendinţa Finlandei de a avea cabinete supradimensionate a fost întărită în mod similar de condiţia majorităţilor de două-treimi şi chiar de cinci-şesimi pentru anumite legi economice. Mai mult, „chiar legile ordinare adoptate cu majoritate simplă pot fi amînate pînă după următoarele alegeri de votul unei treimi dintre membri, o prevedere şocantă ce instituie un veto temporar al minorităţii. Aceste proceduri au încurajat comportamentul consensualist şi au făcut din coaliţia majoritară minimală una mai puţin valoroasă decît coaliţia largă" (McRae, 1997, p. 270). În Columbia, majoritatea măsurilor legislative necesitau, în primii zece ani ai Frontului Naţional, majorităţi de două-treimi pentru a fi adoptate.

Cabinete minoritare

Clasificarea trihotomică în cabinete minimal cîştigătoare, supradimensionate şi minoritare şi clasificarea dihotomică în cabinete monocolore şi de coaliţie par simple şi directe, dar ridică un număr de probleme ce necesită rezolvare, înainte ca ele să poată fi utilizate pentru a măsura gradul de concentrare a puterii executive. Cea mai importantă dintre aceste probleme este evaluarea cabinetelor minoritare şi a cabinetelor prezidenţiale.

Este clar că executivele monocolore şi minimale reprezintă caracteristici majoritariste şi că cele supradimensionate şi de coaliţie – trăsături consensualiste. Dar unde se încadrează cabinetele minoritare? În principiu, pot fi două tipuri de cabinete minoritare. Unul este cabinetul minoritar propriu-zis, care trebuie să negocieze continuu cu unul sau mai multe partide nemembre ale cabinetului pentru a rămîne în funcţie şi să solicite susţinere pentru propunerile sale legislative ; această relaţie de tip tranzacţional, tipică pentru partidele rămase în afara cabinetului din diverse motive, face ca astfel de cabinete minoritare să semene cu coaliţiile supradimensionate. Celălalt tip este descris de Strøm (1997, p. 56) ca „guverne majoritare mascate" – cabinete minoritare care sînt mai degrabă cabinete majoritare, deoarece beneficiază de un angajament ferm de susţinere din partea unuia sau mai multor partide din legislativ, deşi acestea au decis să nu ocupe portofolii în cabinet.

În studiul său mai vechi, Strøm (1990, p. 95) a descoperit că numai 11 la sută dintre numeroasele cabinete minoritare studiate ar putea fi

considerate ca majoritare mascate – permițîndu-i să concluzioneze că, în mare măsură, majoritatea cabinetelor mioritare *nu* sînt „simple guvernări majoritare mascate... Din contra, cabinetul minoritar tipic este unul format de către un singur partid, care poate fi nevoit să caute suport legislativ de la caz la caz pe o bază *ad-hoc*". Pe baza descoperirilor lui Strøm, ca și din alte două considerente – angajamentul de susținere asumat de un partid susținător nu este niciodată atît de solid ca acela al unui partid aflat la guvernare și că deseori este dificil de determinat dacă un partid poate fi numit partid susținător –, credem că cel mai potrivit, teoretic și practic, este să tratăm cabinetele minoritare ca pe cele supradimensionate. Așadar, contrastul va fi între cabinetele minimal cîștigătoare, pe de o parte, și cabintele minoritare și supradimensionate, pe de alta.

Cabinete prezidențiale

Clasificarea în cabinete monocolore și de coaliție și în cabinete minimal cîștigătoare și minoritare s-a aplicat mai ales cabinetelor din sistemele parlamentare de guvernămînt, asupra cărora s-au aplecat aproape în exclusivitate teoreticienii coalițiilor. Pot fi acestea aplicate și cabinetelor prezidențiale? În acest scop, se impun două ajustări cruciale. Diferențele dintre sistemele parlamentare și cele prezidențiale sînt discutate sistematic și integral în capitolul următor, dar o diferență majoră este aceea că executivul (cabinetul) în sistemele parlamentare depinde de suportul majorității din legislativ, și pentru rămînerea la putere și pentru aprobarea propunerilor sale legislative, în timp ce executivul în sistemele prezidențiale are nevoie de suportul majorității numai pentru propunerile legislative prezidențiale; președinții sînt aleși pentru un mandat fix și nici ei, nici cabinetele numite de ei nu sînt dependente de încrederea legislativului pentru a supraviețui. Așadar, într-o privință – rămînerea la putere –, președinții și cabinetele prezidențiale sînt cîștigători minimali prin definiție; în altă privință – susținerea legislativă pentru legile propuse – cabinetele prezidențiale pot fi cabinete minimal cîștigătoare, supradimensionate sau minoritare, aceasta depinzînd de partidele la care sînt afiliați președinții și membrii cabinetului și de forța respectivelor partide în legislativ. Aceasta înseamnă că în timp ce procentajul cabinetelor minimal cîștigătoare în totalul cabinetelor din regimurile parlamentare poate varia între 0 și 100, pentru cabinetele prezidențiale variația poate avea loc doar între 50 și 100 la sută.

Cealaltă diferenţă dintre sistemele parlamentare şi prezidenţiale – foarte relevantă pentru discuţia de faţă – o constituie faptul că executivele parlamentare sînt cabinete colegiale, în timp ce executivele prezidenţiale sînt executive unipersonale; în sistemele prezidenţiale, puterea executivă este concentrată în mîinile preşedintelui, iar cabinetul său este format mai degrabă din consilieri, decît din participanţi mai mult sau mai puţin egali. Distingînd între executive monocolore şi de coaliţie, aceasta înseamnă că, într-o privinţă, cabinetele prezidenţiale sînt cabinete monocolore prin definiţie – singurul partid fiind cel al preşedintelui, datorită statutului dominant al preşedintelui în cabinet. Pe de altă parte, contează dacă un preşedinte numeşte în guvern numai membri ai partidului său sau dacă include în guvern şi membri ai unuia sau mai multor alte partide. Plecînd de la premisa că aceste două aspecte pot primi aceeaşi pondere, cabinetele prezidenţiale, ca monocolore, variază între 50 şi 100 la sută, în contrast cu cabinetele parlamentare, a căror variaţie se întinde între 0 şi 100 la sută. Aşa cum explic integral în capitolul următor, cele cinci sisteme prezidenţiale sînt Statele Unite, Franţa (cu excepţia celor două faze parlamentare), Costa Rica, Columbia şi Venezuela[5]. Aşa-zisele sisteme semiprezidenţiale, altele decît Franţa, pot fi tratate ca sisteme parlamentare. Elveţia este un caz intermediar, dar pentru clasificarea compoziţiei cabinetului său, ea poate fi tratată ca un sistem parlamentar.

Cabinete atipice în Austria, Statele Unite şi Japonia

Marea varietate de forme pe care le pot lua cabinetele poate fi ilustrată şi mai mult de Austria, Statele Unite şi Japonia. Totuşi, chiar şi aceste cabinete atipice pot fi clasificate în termenii criteriilor fundamentale după care distingem cabinetele monocolore de cele de coaliţie şi cabinetele minimal cîştigătoare de cele minoritare şi supradimensionate.

Aşa-zisele cabinete de mare coaliţie din Austria, dintre 1949 şi 1966, exemplifică apariţia mai degrabă frecventă a coaliţiilor foarte largi, compuse din cele două partide importante ale ţării, care sînt totuşi cabinete cîştigătoare minimale, în termeni pur tehnici. Aceste coaliţii din Austria au fost formate de socialişti şi conservatorii din Partidul Poporului, care

5. De adăugat experienţa scurtă a Israelului – de numai o lună, la finele perioadei analizate – sub conducerea unui „prim-ministru ales direct", care ar trebui tratată ca o fază prezidenţială.

împreună au controlat, în medie, mai mult de 92 la sută din locurile parlamentare, în acea perioadă. Totuşi, întrucît fiecare partid avea mai puţin de jumătate din locuri, cabinetele lor erau, din punct de vedere tehnic, cîştigătoare minimale, deoarece defectările dintr-un partid ar fi transformat cabinetul într-unul minoritar. În termeni concreţi, astfel de coaliţii lărgite ar trebui privite evident ca supradimensionate. Analog, am clasificat ca supradimensionat orice cabinet de coaliţie bazat pe o largă supermajoritate de patru-cincimi (80 la sută) sau mai mult a locurilor din legislativ[6].

Cabinetele americane furnizează principalele exemple de cabinete partizane, cu unul sau doi membri „doar cu numele" provenind dintr-un partid diferit; participarea cu numele într-un cabinet înseamnă o distribuţie mult mai săracă a posturilor guvernamentale decît cea la care s-ar putea aştepta un partid, pe baza proporţionalităţii. De exemplu, republicanii C. Douglas Dillon şi Robert S. McNamara au fost membri în cabinetul preşedintelui John F. Kennedy, iar democratul John B. Connally a intrat în cabinetul preşedintelui Richard M. Nixon; exemplul lui Connally este izbitor în special pentru că fusese un activ politican democrat şi guvernator democrat al Texasului (Jones, 1984, pp. 107-108). Un exemplu mai recent este numirea fostului senator republican William Cohen ca secretar al apărării în a doua administraţie Clinton. Concluzia lui Richard F. Fenno (1959, p. 68) este încă validă: „De obicei, întregul cabinet are aceeaşi orientare cu partidul politic al preşedintelui... Puţinele excepţii servesc numai ca dovadă a regulii. Numeroasele devieri de la această normă sînt mai mult aparente decît reale, implicînd oameni ale căror idei şi simpatii, evident, nu coincid cu etichetele lor partizane". Merită observat că mai tîrziu

6. Celelalte cazuri de cabinete substanţial supradimensionate sînt un cabinet austriac ulterior (1987-1990), cabinetul belgian dintre 1961 şi 1965, cabinetele Frontului Naţional din Columbia cu reprezentare egală a conservatorilor şi liberalilor din 1958 pînă în 1978, bine cunoscuta „mare coaliţie" a creştin-democraţilor şi social-democraţilor din Germania din 1966 pînă în 1969, cabinetul din perioada 1954-1959 din Luxemburg, şi coaliţia de trei luni dintre cele două partide importante venezuelene din 1992. Totuşi, m-am abătut de la propria-mi regulă a celor 80 de procente în cazul cabinetului francez gaullist-republican care a venit la putere în 1993, pentru că uriaşa majoritate parlamentară (81,8 la sută) era fabricată din procentajul de doar 39,9 la sută din voturile de la primul tur. Tehnic – potrivit regulii celor 80 de procente – acesta era un cabinet supradimensionat, dar concret poate fi considerat cîştigător minimal.

Connally a schimbat partidele şi a candidat la nominalizarea Partidului Republican pentru prezidenţialele din 1980. O descoperire generală importantă cu privire la cabinetele de coaliţie e aceea că tind să respecte scrupulos proporţionalitatea aproximativă în împărţirea poziţiilor din cabinet (Browne şi Frendreis, 1980). Nu este aşadar chiar atît de dificil să distingem între coaliţiile adevărate şi participarea cu numele, iar miniştrii „doar cu numele" – ca şi miniştrii independenţi din cabinetele de partid[7] – pot fi ignoraţi în clasificarea cabinetelor.

Cabinetele liberal-democrate (PLD) din Japonia din 1976 pînă 1993 reprezintă un caz neobişnuit de cabinet minimal cîştigător numeric avînd comportament de cabinet minoritar. T.J. Pempel (1992, p. 11) scrie că PLD, în loc să-şi folosească „majoritatea parlamentară pentru a-şi impune legislaţia controversată", a manifestat o tendinţă de a urma „norma construcţiei consensului între partide. În mod obişnuit, PLD a încercat să-şi asigure susţinerea pentru propunerile sale, apelînd la cel puţin unul şi, deseori, la mai multe partide de opoziţie". În Japonia, aceasta s-a numit strategie de „coaliţie parţială" cu opoziţia parlamentară (Krauss, 1984, p. 263). Mai ales datorită faptului că experţii în politică japoneză leagă acest comportament de normele puternic consensualiste „care operează împotriva a ceea ce japonezii numesc «tiranie a majorităţii»" (Pempel, 1992, p. 11), aceste cabinete PLD ar trebui considerate mai degrabă minoritare decît minimal cîştigătoare[8].

---

7. Deoarece toate clasificările cabinetelor se bazează pe compoziţia lor partizană, cabinetele care sînt în întregime „nepartizane" sau „tehnocrate" sînt desconsiderate, dar din fericire acestea nu apar frecvent: singurele cazuri, în cele treizeci şi şase de democraţii, sînt trei cabinete de scurtă durată, funcţionînd, toate la un loc, mai puţin de doi ani, în Finlanda, în Italia, între 1993 şi 1994, guvernul de tranziţie al primului-ministru Lamberto Dini şi administraţia prezidenţială apartinică a preşedintelui Rámon Velásquez, după demisia forţată a preşedintelui Carlos Andrés Pérez, în Venezuela.

8. Trebuie menţionate pe scurt ultimele două probleme ale clasificării. Prima, consecinţa logică a includerii partidelor facţionalizate şi a celor strîns aliate în categoria „un-partid-şi-jumătate", explicată în capitolul 5, este că executivele formate de astfel de partide trebuie considerate jumătăţi de cabinete monocolore şi jumătăţi de cabinete de coaliţie bipartidistă. De exemplu, toate cabinetele liberal-naţionale din Australia trebuie considerate ca ceva între cabinete monocolore şi cabinete de coaliţie; mai mult, cînd liberalii au avut majoritatea locurilor în parlament, acele cabinete sînt considerate pe jumătate minimal cîştigătoare şi pe jumătate supradimensionate. A doua, orice modificare între alegeri în distribuţia locurilor legislative controlate de către partidele de

Cabinete în treizeci şi şase de democraţii

Prima şi a doua coloană din tabelul 6.3 prezintă tipurile de cabinet din treizeci şi şase de democraţii, în termenii perioadelor cît s-au aflat la putere cabinete monocolore şi minimal cîştigătoare. Valorile din a treia coloană sînt mediile celor din primele două ; ele măsoară gradul general de majoritarism în formarea cabinetelor. Ţările sînt enumerate în ordinea crescătoare a naturii majoritariste a cabinetelor.

Tabelul 6.3. Perioade de timp (în procente) în care s-au aflat la putere cabinete minimal cîştigătoare şi cabinete monocolore în cele treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Ţara	Cabinete minimal cîştigătoare (%)	Cabinete monocolore (%)	Media (%)
Elveţia	8,2	0,0	4,1
Israel	21,6	0,1	10,8
Italia	11,4	10,3	10,9
Finlanda	14,6	10,9	12,8
Mauritius	28,0	0,0	14,0
Papua Noua Guinee	46,0	0,0	23,0
Olanda	50,5	0,0	25,3
Danemarca	17,4	42,9	30,2
Germania	70,8	1,7	36,2
Belgia	66,7	8,3	37,5
Portugalia	37,4	43,0	40,2
Austria	49,1	33,8	41,4
Luxemburg	88,3	0,0	44,1
Islanda	88,2	3,0	45,6
Suedia	24,6	70,4	47,5
Japonia	49,9	46,2	48,1
India	63,6	41,4	52,5
Columbia	58,5	52,9	55,9
Irlanda	64,0	53,9	58,9

guvernămînt trebuie luată în considerare. De exemplu, cabinetul britanic laburist a început ca executiv minimal cîştigător în octombrie 1974, dar a devenit minoritar la mijlocul anului 1976 (vezi capitolul 2). Un exemplu opus este cabinetul Partidului Congresului din India, care a început ca minoritar în 1991, dar a devenit minimal cîştigător în decembrie 1993, cînd mai mulţi dezertori din alte partide au fost primiţi de Partidul Congresului.

Franţa	71,9	53,1	62,5
Norvegia	46,9	79,4	63,1
Spania	46,0	100,0	73,0
Venezuela	63,6	83,1	73,4
Statele Unite	73,2	89,1	81,2
Australia	94,6	69,2	81,9
Costa Rica	78,7	100,0	89,4
Canada	82,0	100,0	91,0
Regatul Unit	93,3	100,0	96,7
Grecia	97,3	96,4	96,9
Trinidad	100,0	98,1	99,1
Noua Zeelandă	99,2	99,7	99,5
Bahamas	100,0	100,0	100,0
Barbados	100,0	100,0	100,0
Botswana	100,0	100,0	100,0
Jamaica	100,0	100,0	100,0
Malta	100,0	100,0	100,0

Sursa : Pe baza datelor din Woldendorp, Keman şi Budge, 1998 ; Banks, Day şi Müller, 1997 ; Müller şi Strøm, 1997 ; Strøm, 1990 ; von Beyme, 1985 ; *Keesing's Contemporary Archives* ; şi de asemenea date furnizate de Octavio Amorim Neto.

Scorurile din primele două coloane sînt strîns corelate (r = 0,62, semnificativ la nivelul de 1 procent), mai ales pentru că în partea superioară a tabelului, ambele scoruri tind să scadă, iar în cea inferioară tind să urce. Cele mai multe dintre cabinetele monocolore sînt şi cîştigătoare minimale, iar cabinetele supradimensionate sînt prin definiţie cabinete de coaliţie. La mijlocul tabelului, totuşi, se situează mai multe ţări în care cele două elemente se combină inegal : unele care au, în principal, cabinete minimal cîştigătoare, dar cu puţine cabinete monocolore – în special Belgia, Germania, Islanda şi Luxemburg – şi unele cu relativ puţine cabinete minimal cîştigătoare, dar cu multe cabinete monocolore – în special Spania şi Suedia. Intervalul de variaţie a ambelor variabile este larg : de la 8,2 la 100 procente pentru cabinetele minimal cîştigătoare şi de la 0 la 100 procente pentru cabinetele monocolore. Şase ţări au avut tot timpul, fără excepţie, cabinete minimal cîştigătoare, iar nouă au avut tot timpul cabinete monocolore ; prin contrast, cinci ţări n-au avut niciodată cabinete monocolore. Tendinţa de a avea cabinete minimal cîştigătoare este uşor mai puternică decît aceea de a avea cabinete monocolore : media şi valoarea mediană din prima coloană este 64,0 şi respectiv 65,4 procente, comparate cu 55,2 şi 53,5 procente din a doua coloană. A treia coloană variază de la 4,1 la 100 procente, cu o medie de 59,6 şi o valoare mediană de 57,3 procente.

Cum era de aşteptat, Elveţia se instalează în fruntea listei; singura coaliţie minimal cîştigătoare a guvernat între 1955 şi 1959, cînd executivul era format din trei partide, fără social-democraţi, în loc de patru, ca de obicei. Belgia se află mai jos, dar ar fi ocupat o poziţie mai înaltă dacă erau analizate numai deceniile mai recente. La extremitatea majoritaristă din partea inferioară a tabelului, vom descoperi, de asemenea conform aşteptărilor, Regatul Unit, Noua Zeelandă şi Barbados. Mai general, există două grupuri de ţări în partea majoritaristă: democraţii cu o moştenire politică britanică – de fapt, cele şapte ţări de la sfîrşitul listei sînt toate foste colonii britanice – şi democraţii prezidenţiale. O parte din caracterul majoritarist al democraţiilor prezidenţiale, cum am arătat, se datorează poziţiei şi puterilor constituţionale ale preşedinţilor, în sistemele prezidenţiale. Totuşi, există şi excepţii notabile faţă de aceste concentrări de democraţii prezidenţiale şi democraţii cu tradiţie britanică, la extremitatea majoritaristă. Columbia prezidenţială, cu numeroasele sale cabinete de coaliţie, este aproximativ la jumătatea listei. La fel şi India şi Irlanda, ambele foste colonii britanice. Iar alte două colonii britanice, Mauritius şi Papua Noua Guinee, ambele societăţi profund plurale, ca şi India, se situează pe locurile cinci şi şase în partea consensualistă a listei. Grecia, prin contrast, este o prezenţă mai degrabă surprinzătoare printre ţările situate la extremitatea majoritaristă.

Cabinete şi sisteme de partide

Există o relaţie extrem de puternică între sistemele de partide şi tipurile de cabinet, aşa cum indică figura 6.1. Pe măsură ce numărul efectiv de partide parlamentare creşte, incidenţa cabinetelor monocolore minimal cîştigătoare scade; fiecare creştere a numărului efectiv de partide cu un partid este asociată cu o scădere de 23,5 procente a cabinetelor majoritare monocolore. Coeficientul de corelare este –0,87 (semnificativ la nivelul de 1 procent). Majoritatea ţărilor sînt localizate foarte aproape de linia de regresie şi nu se înregistrează abateri extreme. Cel mai deviant caz este Mauritius, unde sistemul de vot bazat pe metoda pluralităţii a redus numărul efectiv de partide, dar nu într-o asemenea măsură încît să creeze un sistem bipartidist, şi unde multipartidismul moderat şi cabinetele de coaliţie au mers mînă în mînă; mai mult, includerea uzuală în cabinet a partidului reprezentînd îndepărtata insulă Rodrigues a creat tendinţa de a face coaliţiile supradimensionate. Celelalte cazuri relativ deviante sînt Austria şi Germania, ambele ţări cu două partide mari, dar, în general, nemajoritare – de aici multipartidismul moderat, dar şi frecventele cabinete de coaliţie.

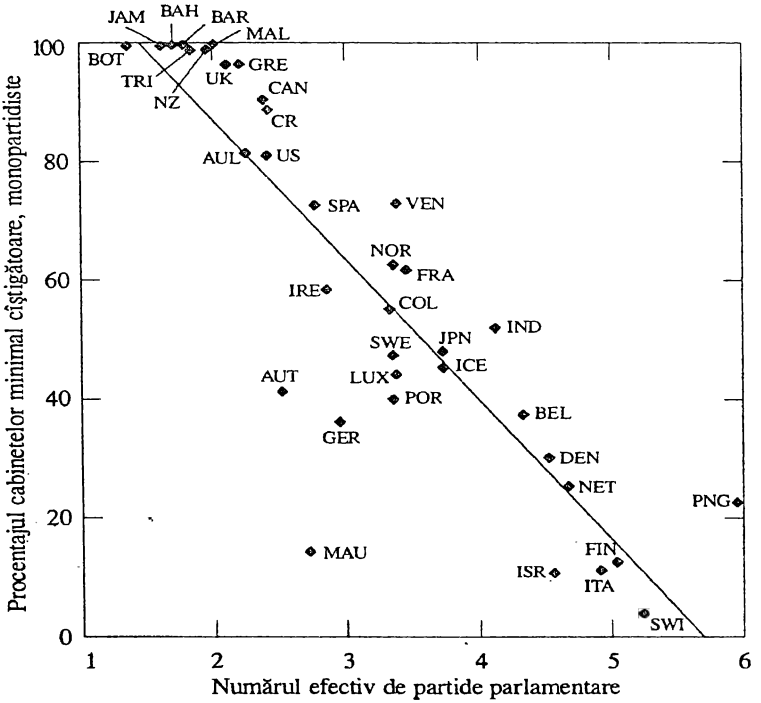

Figura 6.1. Relaţia dintre numărul efectiv de partide parlamentare şi tipul de cabinet din treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Puternica relaţie dintre sistemele de partide şi tipurile de cabinet este parte a opoziţiei binare dintre cele cinci variabile strîns legate, ce cuprinde dimensiunea executiv-partide a contrastului majoritarist-consensualist, descris în primele trei capitole ale cărţii de faţă. Următoarele trei capitole vor analiza celelalte trei variabile ale acestei opoziţii binare: relaţiile executiv-legislativ, sistemele electorale şi grupurile de interese. Această analiză va revela, din nou, puternice relaţii empirice, deşi nu atît de puternice şi semnificative ca legăturile uimitor de strînse dintre sistemele de partide şi cabinete.

Addendum: puterea prim-ministerială

Care este puterea şefului de cabinet în interiorul cabinetului său? În sistemele prezidenţiale, cabinetul este cabinetul preşedintelui, iar poziţia constituţională a preşedintelui îi conferă acestuia proeminenţă. Această

poziţie poate fi numită, cu cuvintele lui Giovanni Sartori (1994b, p. 109), „*primus solus*, ca în cazul preşedintelui american (al gărui guvern este numai cabinetul său privat)". În sistemele parlamentare, puterea prim-ministrului care conduce cabinetul poate varia mult de la – folosind din nou terminologia lui Sartori – puternicul „primul *deasupra inegalilor*" la mediul „primul *printre inegali*" şi la relativ slabul „primul *printre egali*".

În acest capitol, am evaluat concentrarea puterii şi gradul de majoritarism în cabinet, în termenii nivelului de reprezentare şi ai numărului de partide incluse în cabinet.

Ar trebui formulat un corolar logic cu privire la gradul de putere prim-ministerială pentru a o relaţiona cu concentrarea puterii în cabinet. Clasificarea trihotomică a puterii prim-ministrului în interiorul cabinetului, în treisprezece ţări europene – la fel cu schema trihotomică a lui Sartori – efectuată de Anthony King (1994, p. 153) permite testarea ipotezei sale. King clasifică şase prim-miniştri ca avînd un înalt grad de influenţă în interiorul cabinetului: cei ai Germaniei, Greciei, Irlandei, Portugaliei, Spaniei şi Regatului Unit. Prim-miniştrii Austriei, Belgiei, Danemarcei şi Suediei ocupă o poziţie de mijloc. Cei ai Italiei, Olandei şi Norvegiei au un grad relativ scăzut de influenţă[9].

O comparaţie a clasamentului lui King cu cel din a treia coloană a tabelului 6.1 arată că prim-miniştrii care par să aibă puteri mai mari sînt într-adevăr cei din ţările cu cabinete mai degrabă majoritariste decît consensualiste. Numai trei prim-miniştri se abat marcant de la modelul general: prim-ministrul norvegian are mai puţină putere, iar prim-miniştrii german şi portughez au mai multă putere decît prezice tipul de cabinet. Coeficientul de corelare este 0,58 (semnificativ la un nivel de 5 procente). Corelaţia ar fi fost mai puternică, totuşi, dacă era inclusă şi Elveţia. Cabinetul elveţian (Consiliul Federal) este un corp extrem de egalitar, cu o conducere prin rotaţie a tuturor celor şapte membri ai săi – făcînd posibilă necesitatea adăugării unui al patrulea tip de prim-ministru la cele trei categorii ale lui Sartori: cel „egal printre egali"! Iar Elveţia are şi cea mai înaltă incidenţă a cabinetelor de coaliţie supradimensionate.

9. King (1994, p. 152) omite prim-miniştrii francez şi finlandez, pentru că ei „împart puterea în moduri oarecum idiosincratice" cu preşedinţii respectivi. Omite, de asemenea, şeful executivului elveţian (probabil din cauză că Elveţia nu este un sistem parlamentar), prim-miniştrii a două mici ţări europene, Islanda şi Luxemburg, şi toţi prim-miniştrii neeuropeni.

Capitolul 7

Relaţii executiv-legislativ

Modele ale dominanţei şi ale echilibrului puterii

Cea de-a treia diferenţă dintre modelele majoritarist şi consensualist ale democraţiei se referă la relaţia dintre laturile executivă şi legislativă ale guvernării. Modelul majoritarist este cel al dominanţei executivului, în timp ce modelul consensualist este caracterizat de o relaţie mai echilibrată între executiv şi legislativ. În viaţa politică reală, pot interveni o varietate de modele, de la echilibru complet la dezechilibru serios.

În acest capitol, pun în contrast mai întîi cele mai prevalente organizări formale ale relaţiilor executiv-legislativ din regimurile democratice: guvernarea parlamentară şi guvernarea prezidenţială. Propun o schemă de clasificare bazată pe trei diferenţe majore între aceste tipuri de guvernare şi arăt că aproape toate cele treizeci şi şase de democraţii cuprinse în acest studiu se încadrează ori în tipul parlamentar, ori în cel prezidenţial. Următoarea temă este modalitatea de măsurare a gradelor de dominanţă a executivului. Eu propun un indice care este, în mare măsură, dar nu în întregime, bazat pe durabilitatea cabinetelor; se cer mai multe ajustări importante, în special pentru sistemele prezidenţiale. După prezentarea descoperirilor empirice privitoare la diferitele niveluri de dominanţă executivă în treizeci şi şase de democraţii, între 1945 şi 1996, investighez două relaţii: legătura dintre cele cinci tipuri fundamentale de cabinet şi durabilitatea acestor cabinete în sistemele parlamentare şi relaţia dintre incidenţa guvernărilor majoritare monocolore şi gradul de dominanţă executivă în treizeci şi şase de democraţii. Închei cu o scurtă discuţie despre puterea exercitată de şefii de stat – monarhi şi preşedinţi – şi despre unele probleme asociate cu puterea monarhică şi cu cea prezidenţială.

Forme parlamentare şi prezidenţiale de guvernare

Sistemele parlamentare şi prezidenţiale de guvernare prezintă trei diferenţe cruciale. Prima, într-un sistem parlamentar, şeful guvernului – care poate avea diferite denumiri oficiale ca prim-ministru, premier, cancelar, ministru-preşedinte, *taoiseach* (în Irlanda) sau, mai degrabă confuz, chiar „preşedinte" (în Botswana), dar pe care eu îl numesc generic prim-ministru – şi cabinetul său răspund în faţa legislativului, în sensul că sînt dependenţi de încrederea legislativului şi pot fi demişi printr-un vot de neîncredere sau de cenzură. Într-un sistem prezidenţial, şeful guvernului – întotdeauna numit preşedinte – este ales pe o perioadă fixată prin constituţie şi în condiţii normale nu poate fi forţat să demisioneze printr-un vot parlamentar de neîncredere (deşi e posibil să poată fi înlăturat un preşedinte pentru infracţiuni penale printr-o procedură de destituire)[1].

A doua diferenţă dintre guvernarea prezidenţială şi cea parlamentară este aceea că preşedinţii sînt aleşi prin vot popular, prin vot direct ori de către un colegiu ales popular, iar prim-miniştrii sînt aleşi de către legislative. Procesul de selecţie poate lua o varietate de forme. De exemplu, cancelarul german este formal ales de către *Bundestag*, *taoiseach*-ul irlandez de către Dáil, prim-ministrul japonez de către Camera Reprezentanţilor, „preşedintele" botswanian de către Adunarea Naţională, iar prim-ministrul din Papua Noua Guinee de către Camera Adunărilor [*House of Assembly*]. În Italia şi Belgia, cabinetele se formează prin negocieri între partidele din parlament şi mai ales între liderii de partid, dar de asemenea necesită formal un vot parlamentar de învestitură. În Regatul Unit, în mod normal, regele sau regina numeşte pe liderul partidului majoritar în funcţia de prim-ministru şi, de asemenea, în numeroase sisteme multipartidiste, cabinetele care se formează prin negocieri între partide sînt numite de către şeful statului fără alegeri formale sau învestitură; se admite că aceste cabinete au încrederea parlamentului dacă nu sau pînă cînd acesta îşi exprimă lipsa de încredere.

1. În plus, după cum arăt în continuare, putem vorbi despre guvernare prezidenţială dacă legislativul poate demite preşedintele, dar numai în două condiţii: prima, ca preşedintele să aibă, de asemenea, dreptul de a dizolva legislativul, iar a doua, ca în oricare dintre cazuri să fie convocate noi alegeri, atît parlamentare, cît şi prezidenţiale.

A treia diferenţă fundamentală este că sistemele parlamentare au executive colective sau colegiale, în timp ce sistemele prezidenţiale au executive unipersonale, necolegiale. Aşa cum am indicat la sfîrşitul capitolului precedent, poziţia prim-ministrului în cabinet poate varia de la proeminenţă la cea de virtuală egalitate cu alţi miniştri, dar întotdeauna există un grad relativ mare de colegialitate în luarea deciziilor ; prin contrast, membrii cabinetelor prezidenţiale sînt în realitate consilieri şi subordonaţi ai preşedintelui. În sistemele parlamentare, cele mai importante decizii trebuie asumate de cabinet ca un întreg, nu doar de către prim-ministru ; în sistemele prezidenţiale, cele mai importante decizii pot fi asumate de către preşedinte cu sau fără, şi chiar împotriva sfatului cabinetului.

Deoarece guvernările parlamentară şi prezidenţială sînt definite în termenii a trei criterii trihotomice, aplicarea lor simultană generează cele opt posibile combinaţii ilustrate de tipologia din figura 7.1.

În plus faţă de tipurile pure parlamentare şi prezidenţiale, există şase forme hibride de guvernare, numerotate de la I la VI. Treizeci şi cinci din cele treizeci şi şase de democraţii satisfac criteriile celor două tipuri pure, deşi Franţa şi Israel trebuie clasificate diferit în perioade diferite. Cinci ţări s-au dovedit în mare măsură sau în întregime prezidenţiale – Statele Unite, Franţa, Costa Rica, Columbia şi Venezuela –, iar treizeci în mare măsură sau în întregime parlamentare. Elveţia se încadrează în forma hibridă I, şi este singurul exemplu dintre cele treizeci şi şase de democraţii care poate fi clasificat în oricare dintre categoriile hibride. Această formă hibridă este parlamentară în două privinţe şi prezidenţială într-una : „cabinetul" elveţian, colegialul Consiliu Federal, este ales de către parlament, dar cei şapte consilieri rămîn în funcţie pentru un mandat de patru ani şi nu pot fi demişi de către legislativ printr-un vot de neîncredere.

Tipurile hibride III şi V sînt prezidenţiale în două privinţe şi parlamentare într-una. Statele Unite ar fi constituit un exemplu al tipului al III-lea, dacă Convenţia Constituţională din 1878 nu s-ar fi răzgîndit în ultimul moment. Planul Virginia includea alegerea preşedintelui de către legislativul naţional, iar Convenţia Constituţională a votat de trei ori în favoarea acestui plan înainte de a alege în cele din urmă soluţia colegiului electoral. Ar trebui de asemenea notat că dacă nici un candidat prezidenţial nu întruneşte majoritatea în colegiul electoral, Constituţia Statelor Unite prescrie tipul hibrid III ca pas următor : alegerea de către Camera Reprezentanţilor. Un exemplu interesant al tipului IV este sistemul politic uruguayan, care a avut o preşedinţie colegială din 1952 pînă în 1967 : un corp-de-inspiraţie-elveţiană cu nouă membri, colegial şi funcţionînd pe termen fix, ca şi Consiliul Federal elveţian, dar popular ales.

Figura 7.1. Forme parlamentare, prezidenţiale şi hibride de guvernare în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996: o tipologie.

Executive colegiale		Executive unipersonale	
Dependente de încrederea legislativului	Independente de încrederea legislativului	Dependente de încrederea legislativului	Independente de încrederea legislativului
Parlamentară	Hibrid I	Hibrid II	**Hibrid III**
Australia *Austria Bahamas Barbados Belgia Botswana Canada Danemarca *Finlanda *Franţa (1986-88, 1993-95) Germania Grecia *Islanda India *Irlanda Israel (1949-96) Italia Jamaica Japonia Luxemburg Malta Mauritius Olanda Noua Zeelandă Norvegia Papua Noua Guinee *Portugalia Spania Suedia Trinidad Regatul Unit	Elveţia		
Hibrid IV	Hibrid V	Hibrid VI	**Prezidenţială**
			Columbia Costa Rica *Franţa (1956-1986, 1988-1993, 1995-1997) Israel (1996-) Statele Unite Venezuela

Executive alese de legislative

Executive alese de alegători

Notă: * – Sisteme semiprezidenţiale

Nu există exemple empirice al tipurilor hibride II, IV şi VI – ceea ce nu este surprinzător, deoarece logica încrederii legislative militează împotriva lor. Tipul II ar fi un sistem parlamentar cu excepţia faptului că relaţia prim-ministrului cu cabinetul ar semăna cu cea a unui preşedinte în raport cu propriul cabinet. Pe hîrtie, constituţia germană pare să instituie un asemenea sistem, dar, deoarece cancelarul are nevoie de încrederea *Bundestag*-ului, negocierea unui cabinet colegial de coaliţie are loc înainte de alegerea formală a cancelarului de către *Bundestag*. Tipurile IV şi VI sînt problematice pentru că un vot parlamentar de neîncredere în cazul unui executiv popular ales ar fi văzut ca sfidare a voinţei populare şi a legitimităţii democratice. Singura formă acceptabilă democratic a acestor două tipuri ar fi una în care votul de neîncredere să fie corelat cu dreptul executivului de a dizolva legislativul, şi unde oricare dintre acţiuni ar atrage noi alegeri şi legislative şi executive. Un astfel de tip VI, amendat, pare cel propus pentru Statele Unite de către Comitetul pentru Sistem Constituţional în 1987, dar, cum voi arăta mai jos, această propunere implică mai degrabă o formă specială de guvernare prezidenţială decît un tip hibrid.

Singura problemă serioasă în clasificarea democraţiilor, potrivit celor opt categorii, o ridică sistemele care au şi un preşedinte popular ales şi un prim-ministru ales parlamentar, pe care, de obicei, le numim sisteme „semiprezidenţiale" (Duverger, 1980) sau „premier-prezidenţiale" (Shugart şi Carey, 1992). Printre cele treizeci şi şase de democraţii, există şase astfel de sisteme semiprezidenţiale: Austria, Finlanda, Franţa, Islanda, Irlanda şi Portugalia. Aceste cazuri pot fi rezolvate punînd întrebarea: cine este *adevăratul* şef al guvernului – preşedintele sau prim-ministrul? Preşedinţii austriac, islandez şi irlandez sînt slabi, deşi sînt popular aleşi, şi aceste trei democraţii operează mai mult ca sistemele parlamentare ordinare. Acelaşi lucru se aplică şi în cazul Portugaliei, în special după ce puterile preşedintelui au fost reduse prin revizuirea constituţională din 1982.

Cazul francez este mai problematic. Pînă în 1968, şeful guvernului era clar preşedintele francez, ales prin vot popular pentru un mandat de şapte ani, şi nu prim-ministrul. Puterea preşedintelui, totuşi, se baza mai mult pe susţinerea puternicelor majorităţi parlamentare decît pe prerogativele constituţionale, iar la începutul anilor '80 doi politologi francezi bine cunoscuţi au prevăzut că, dacă preşedintele şi-ar pierde susţinerea majorităţii, sistemul prezidenţial s-ar transforma într-unul parlamentar. Raymond Aron (1982, p. 8) scria: „Preşedintele Republicii este autoritatea supremă atîta timp cît are majoritatea în Adunarea Naţională; dar el trebuie să

abandoneze realitatea puterii în favoarea prim-ministrului, dacă vreodată un alt partid decît al său are majoritatea în Adunare". Pe baza aceleiași logici, Maurice Duverger (1980, p. 186) prezicea că a cincea Republică franceză va dezvolta un model al alternării fazelor parlamentare cu cele prezidențiale. Este exact ceea ce s-a întîmplat cînd gaulliștii și republicanii au repurtat victoria legislativă din 1986 și Jacques Chirac a devenit prim-ministru: „Cu excepția unor probleme privitoare la politica externă și de apărare... [președintele socialist] Mitterrand a rămas în planul secund, în timp ce Chirac a condus executivul politic al Franței" (Huber, 1996, p. 28). Situația s-a repetat din 1993 pînă în 1995, cînd premierul gaullist Edouard Balladur l-a înlocuit pe președintele Mitterrand ca real conducător al guvernului, iar premierul socialist Lionel Jospin a inaugurat a treia fază parlamentară sub președinția lui Chirac, în 1997.

Sistemul semiprezidențial finlandez este cazul cel mai dificil. Finlanda are un președinte ales – pînă nu demult ales indirect, via colegiu electoral – cu puteri reduse, în general, față de președintele francez, dar cu mai multe decît ale altor președinți din alte sisteme semiprezidențiale. Totuși, se aseamănă mult cu sistemul francez din faza parlamentară în timpul căreia prim-ministrul este șef al guvernului, iar puterile președintelui sînt limitate în special la politica externă. Dacă această fază în sistemul francez poate fi considerată ca parlamentară, situația similară din Finlanda ar trebui considerată de asemenea parlamentară. Acest calificativ poate fi oarecum discutabil pentru perioada 1956-1981, sub formidabila președinție a lui Urho Kekkonen, dar se potrivește pentru perioada începută cu plecarea sa de pe scena politică[2]. Un amendament constituțional din 1991 a limitat puterile prezidențiale, eliminînd dreptul președintelui de a dizolva parlamentul – un drept pe care președintele francez îl are –, dar în același timp a întărit prestigiul prezidențial, abolind colegiul electoral prezidențial și instituind alegerile directe populare. În compensație, democrația finlandeză poate fi clasificată drept sistem parlamentar în tipologia din figura 7.1; cu siguranță este mai apropiată de un sistem parlamentar decît de unul prezidențial.

În final, Israelul a trecut de la un sistem parlamentar, lipsit de ambiguități în toate aspectele, la alegerea populară directă a primului-ministru în 1996 – încă o confuzie intrigantă în clasificare. Regulile de bază sînt: primul-ministru este ales direct de către alegători, parlamentul este ales simultan, parlamentul își menține dreptul de a demite primul-ministru, iar

2. G. Bingham Powell (1982, p. 56) considera Finlanda drept un sistem parlamentar chiar și în timpul erei Kekkonen.

primul-ministru, de asemenea, dreptul de a dizolva parlamentul, şi fiecare acţiune duce la convocarea de noi alegeri pentru parlament şi primul-ministru (Hazan, 1997). Israelienii au păşit pe un teritoriu nou cu această inovaţie, care seamănă cu una dintre soluţiile propuse de Comitetul pentru Sistem Constituţional (1987, p. 16) în problema blocajului dintre executiv şi legislativ în Statele Unite : „Dacă este posibil ca preşedintele, sau Congresul, să convoace noi alegeri, ar trebui să avem un mecanism pentru rezolvarea blocajelor în privinţa problemelor politice fundamentale". Un astfel de drept mutual de a convoca noi alegeri, şi al preşedintelui şi al Congresului, ar fi mai mult o modificare *în* decît o modificare *a* sistemului prezidenţial – adică Statele Unite ar rămîne tot un sistem prezidenţial, potrivit celor trei criterii fundamentale.

Noul sistem israelian este foarte similar cu această formă de prezidenţialism, cu excepţia faptului că preşedintele se numeşte „prim-ministru". Prim-ministrul este : 1) ales de către popor, nu de către parlament, 2) ales pentru un mandat de patru ani, cu excepţia regulii speciale a demiterii reciproce şi a convocării de noi alegeri, şi 3) predominant în cabinet, avînd meritul de a fi popular ales, ceea ce-i conferă legitimitate democratică. În ceea ce priveşte al treilea punct, regula israeliană ca ceilalţi membri ai cabinetului să necesite un vot parlamentar de învestitură înainte de preluarea funcţiilor sună, în această privinţă, ca o reminiscenţă de parlamentarism vechi, dar să ne amintim că şi în Statele Unite, preşedintele poate numi membrii cabinetului său numai cu „sfatul şi consimţămîntul" Senatului. Prim-ministrul ales direct seamănă, aşadar, mai mult cu un preşedinte dintr-un sistem prezidenţial, decît cu un prim-ministru dintr-un sistem parlamentar[3].

Singura incertitudine ridicată de această clasificare se referă la probabilitatea organizării frecvente de noi alegeri. Comitetul pentru Sistem Constituţional (1987, p. 16) prezicea că astfel de alegeri noi vor fi rare în Statele Unite, deoarece nici una dintre părţi nu vrea să-şi scurteze rămînerea

3. Potrivit lui Matthew Sobert Shugart şi Scott Mainwaring (1997, p. 15), prezidenţialismul poate fi definit în termenii a două caracteristici fundamentale : „origine separată" (alegeri populare separate) şi „existenţă separată" (mandate fixe pentru preşedinte şi legislativ). Potrivit celui de-al doilea criteriu, propunerea Comitetului pentru Sistem Constituţional şi noul sistem israelian nu ar putea fi numite prezidenţiale, dar nici a V-a Republică franceză, pentru că Adunarea Naţională poate fi dizolvată înainte de termen. Mai mult, un mandat fix pentru legislativ poate fi şi o caracteristică a unui sistem parlamentar, ca în cazul Norvegiei.

în funcţie ; de fapt, comitetul spera că existenţa reală a tipului de mecanism pe care îl propunea „va fi o încurajare pentru evitarea blocajului care ar iniţia noi alegeri". Pentru Israel, unii comentatori au făcut predicţia opusă – că principalul efect al noului sistem vor fi alegerile extrem de frecvente ; de exemplu, Giovanni Sartori (1994a, p. 115) avertizează asupra pericolului „alegerilor neîntrerupte". Dacă această predicţie se va confirma, sistemul israelian va arăta, cel puţin în această privinţă, destul de diferit de celelalte sisteme prezidenţiale, cu mandatele fixe şi guvernările adesea îndelungate.

Alte contraste parlamentar-prezidenţiale

Cîţiva politologi eminenţi au arătat că faţă de cele trei diferenţe cruciale dintre sistemele parlamentare şi cele prezidenţiale discutate mai sus, mai există încă trei diferenţe importante (în special Verney, 1959, pp. 17-56). La o examinare mai atentă, aceste contraste prezintă serioase excepţii empirice şi se dovedesc necesenţiale pentru distincţia dintre cele două forme majore de guvernare.

În primul rînd, separaţia puterilor în sistemele prezidenţiale înseamnă nu numai independenţa reciprocă a legislativului şi a executivului, dar şi că aceeaşi persoană nu poate fi simultan membru în ambele. Prin contrast, nesepararea puterilor în sistemele parlamentare înseamnă nu numai că executivul este dependent de încrederea legislativului, dar şi că aceleaşi persoane pot fi membri şi ai cabinetului, şi ai parlamentului. Cu privire la cea din urmă, totuşi, se înregistrează o mare doză de variaţie în cadrul tipului parlamentar de guvernare. La un capăt al spectrului, numeroase sisteme parlamentare – în special cele din Regatul Unit şi fostele colonii britanice – fac aproape absolut necesară condiţia ca membrii cabinetului să fie şi membri ai legislativului. Pe de altă parte, sînt trei ţări – Olanda, Norvegia şi Luxemburg – în care calitatea de membru al cabinetului nu poate fi combinată cu cea de membru al parlamentului ; totuşi, în toate trei, membrii cabinetului pot participa la dezbaterile parlamentare. Pentru că regula incompatibilităţii accentuează statutul separat al cabinetului, ea tinde să întărească autoritatea cabinetului vizavi de parlament, dar nu poate fi considerată mai mult decît o variaţie minoră în cadrul tipului parlamentar. Ar fi cu siguranţă incorect să afirmăm că aceste trei ţări se încadrează în sau chiar se apropie, prin acest aspect, de forma prezidenţială de guvernare.

În al doilea rînd, se pretinde deseori că diferenţa cheie între parlamentarism şi prezidenţialism este faptul că preşedinţii nu au dreptul de a

dizolva legislativul, în timp ce prim-miniştrii şi cabinetele lor au acest drept. O excepţie, din perspectiva prezidenţială, este aceea că preşedintele francez are puterea de a dizolva Adunarea Naţională ; o altă excepţie este exemplul israelian al demiterii reciproce şi al alegerilor noi pentru ambele, anterior discutat. În sistemele parlamentare, din nou se înregistrează o mare variaţie. În sistemele britanic şi de inspiraţie britanică, puterea de a dizolva parlamentul este virtual nelimitată şi este o prerogativă specific prim-ministerială. În Germania şi numeroase alte ţări, parlamentul poate fi dizolvat numai în anumite circumstanţe, şi nu la simpla discreţie a executivului. În Norvegia, parlamentul este ales pe un termen de patru ani şi nu poate fi dizolvat deloc. Autoritatea executivă este evident afectată dacă executivul are sau nu asemenea puteri asupra legislativului, dar acest factor nu poate fi considerat ca o distincţie esenţială între formele parlamentare şi prezidenţiale de guvernare.

În al treilea rînd, sistemele parlamentare au, de obicei, executive duale : un şef de stat simbolic şi formal (un monarh sau preşedinte), care are puteri limitate, şi un prim-ministru, care este şeful guvernului şi care, împreună cu cabinetul, exercită în cea mai mare măsură puterea executivă. Regula normală în sistemele prezidenţiale este aceea ca preşedintele să fie simultan şeful statului şi şeful guvernului. Totuşi, numărăm excepţii majore de ambele părţi. Botswana are un prim-ministru, ales de legislativ şi subiect al încrederii acestuia, care este şef al guvernului, dar care, de asemenea, îndeplineşte funcţia de şef de stat – şi care aşadar are titlul formal de „preşedinte". Un alt exemplu este Africa de Sud, al cărei prim şef de guvern a fost Nelson Mandela – nu un preşedinte în sistem prezidenţial, ci un şef de guvern combinat cu un şef de stat într-un sistem parlamentar.

Dacă noul prim-ministru israelian ales direct poate fi într-adevăr văzut ca un preşedinte într-un sistem prezidenţial, Israelul oferă un exemplu de sistem prezidenţial cu un executiv dual, nu unic : pe lîngă primul-ministru prezidenţial există un preşedinte care este şeful statului. Un alt exemplu care arată că un executiv dual este, în principiu, compatibil cu forma prezidenţială de guvernare este propunerea ca în Olanda primul-ministru să fie ales direct (Andeweg, 1997, p. 235). Acest plan, larg dezbătut la sfîrşitul anilor '60 şi începutul anilor '70, impunea alegerea directă a primului-ministru pentru un mandat de patru ani, el nefiind supus încrederii parlamentului, şi fără a înlocui monarhia. Ca efect, un astfel de „prim--ministru" ar fi şef al guvernului într-un sistem prezidenţial, dar nu şi şef al statului, pentru că monarhia ar rămîne neatinsă. Prestigiul de a fi şef al statului, evident, întăreşte influenţa celor mai mulţi preşedinţi şi este un

avantaj care lipseşte majorităţii prim-miniştrilor, dar nu reprezintă o distincţie esenţială între cele două forme de guvernare.

Separaţia puterilor şi echilibrul puterilor

Distincţia dintre sistemele parlamentar şi prezidenţial de guvernare este de mare importanţă, în mai multe privinţe. De exemplu, aşa cum am discutat şi în capitolul precedent, cabinetele prezidenţiale sînt fundamental diferite şi trebuie clasificate diferit de cabinetele din sistemele parlamentare ; mai mult, sistemele prezidenţiale sînt tratate diferit, în acest capitol şi în cel următor, de cele parlamentare, în măsurarea variabilelor-cheie. Totuşi, distincţia parlamentar-prezidenţial nu implică direct distribuţia puterilor în relaţia executiv-legislativ. În sistemele parlamentare, oricine poate întîlni un balans neregulat al puterilor între cabinet şi parlament, ca în Belgia, dar şi o dominanţă clară a executivului, ca în Regatul Unit, Noua Zeelandă şi Barbados (vezi capitolele 2 şi 3). Aceeaşi variaţie se manifestă şi în sistemele prezidenţiale. În Statele Unite, separaţia puterilor înseamnă, de asemenea, echilibru al puterilor între preşedinte şi Congres ; acelaşi lucru se aplică şi în Costa Rica, la fel şi în Elveţia, singurul sistem bazat pe separarea puterilor care nu este un sistem prezidenţial. Sistemul prezidenţial francez se situează la extrema opusă ; în cuvintele lui Anthony King (1976, p. 21), „Legislativul francez a... devenit şi mai subordonat executivului chiar decît cel britanic". Columbia şi Venezuela ocupă poziţii intermediare.

Puterile prezidenţiale derivă din trei surse. Una este puterea preşedinţilor definită prin constituţii, constînd în „puteri reactive", în special dreptul prezidenţial de veto, şi „puteri proactive", în special abilitatea de a legifera în anumite domenii prin decrete (Shugart şi Mainwaring, 1997, p. 41). A doua sursă de putere este forţa şi coeziunea partidelor preşedinţilor în legislativ. A treia, preşedinţii au o putere considerabilă datorită alegerii lor directe şi populare şi din faptul că pot pretinde că ei (şi vicepreşedinţii lor, dacă există) sînt singurele persoane oficiale publice alese de către popor ca un întreg. Preşedinţii francez, venezuelean şi costarican au puteri în mare măsură limitate constituţional, dar au puteri partizane considerabile[4]. Preşedinţii american şi columbian depind mult mai mult de puterea

4. În Franţa, aşa cum am discutat anterior, nu doar puterea prezidenţială, ci însuşi sistemul prezidenţial depinde de condiţia ca preşedintele să aibă susţinerea majorităţii sau a cvasi-majorităţii în Adunarea Naţională.

constituţională: puternicul drept de veto în cazul american, respectiv drepturile de veto şi de a emite decrete în Columbia.

Dependenţa frecventă a preşedinţilor de puterile lor partizane înseamnă că puterea relativă a preşedinţilor şi a legislativelor se poate modifica deseori abrupt şi că este, în general, mai puţin stabilă decît în sistemele parlamentare. Este adevărat mai ales în Venezuela, cu „partitocraţia" sa de partide extrem de puternice, care pot conferi preşedinţilor o bază de susţinere foarte fermă atunci cînd partidele acestora controlează majorităţile legislative, dar care pot cauza blocaje cînd puterile executivă şi legislativă sînt divizate (Coppedge, 1994). Puterile constituţionale sînt mai stabile; un exemplu de schimbare majoră în această privinţă, între cele cinci sisteme prezidenţiale, este întărirea substanţială a puterii prezidenţiale rezultată în Columbia în urma revizuirii constituţionale din 1968, urmată de o uşoară reducere în 1991. Legitimitatea democratică derivată din alegerile populare poate varia în funcţie de magnitudinea victoriei electorale a preşedintelui. Ajută să fii ales de 64,7 procente din alegători, ca preşedintele José Figueres în Costa Rica în 1953, şi nu te ajută mult să cîştigi cu 30,5 procente, cum a reuşit preşedintele Venezuelei, Rafael Caldera, în 1993. Nu este folositor nici să fii preşedinte neales, ca Gerald R. Ford în Statele Unite, din 1974 pînă în 1977.

Modificări substanţiale s-au înregistrat în experienţa istorică a Statelor Unite. Woodrow Wilson (1885) deplîngea predominanţa Congresului şi declara că sistemul american „prezidenţial" ar trebui să se numească mai realist, aşa cum indică faimoasa sa carte, *Guvernare Congresională*. Critici mai recenţi au acuzat că, în special sub preşedinţii Lyndon B. Johnson şi Richard M. Nixon, o „preşedinţie imperială" a avut tendinţa să eclipseze Congresul. În mult mai scurta istorie a sistemului prezidenţial francez, John T.S. Keeler şi Martin A. Schain (1997, pp. 95-100) văd patru alternări între fazele „hiperprezidenţială" şi „temperat prezidenţială" în perioada 1962-1993.

Măsurarea gradelor de dominanţă şi echilibrul puterilor

Cum poate fi măsurată puterea relativă a executivului şi legislativului? Pentru sistemele parlamentare, cel mai bun indicator este durabilitatea cabinetului. Un cabinet care stă la putere timp îndelungat probabil este dominant vizavi de legislativ, iar un cabinet de scurtă durată este relativ

slab[5]. Teoreticienii coaliţiilor au acordat mare atenţie duratei cabinetelor, dar de obicei sînt de acord – ori explicit, ori, mai des, implicit – că durabilitatea este un indicator nu doar al puterii cabinetului, în comparaţie cu cea a legislativului, ci şi a stabilităţii regimului. Argumentul este că executivele de scurtă durată nu au suficient timp să aibă o voce şi să dezvolte politici coerente şi că mecanismele decizionale ineficiente vor pune în pericol viabilitatea democraţiei: instabilitatea cabinetului este asumată să conducă spre aceasta, şi în consecinţă este considerată un indicator al instabilităţii regimului. O afirmare explicită a acestui efect aparţine lui Paul V. Warwick (1994, p. 139): „un sistem parlamentar care nu produce guverne durabile este improbabil să ia decizii eficiente, să atragă fidelitate din partea poporului sau chiar să supravieţuiască o perioadă mai îndelungată".

Această viziune, deşi dominantă, este greşită. Chiar şi proverbialele cabinete de scurtă durată ale celei de-a IV-a Republici franceze erau departe de un proces decizional complet ineficient. Numeroşi membri ai fiecărui cabinet defunct au făcut parte din unul nou, iar media de viaţă ca miniştri era considerabil mai lungă decît a cabinetelor luate ca întreg. Observatorul francez contemporan André Siegfried (1956, p. 299) explica acest „paradox al politicii stabile cu cabinete instabile" în felul următor: „De fapt, dezavantajele nu sînt atît de serioase pe cît par... Cînd este o criză de cabinet, sînt înlocuiţi anumiţi miniştri sau aceiaşi miniştri sînt schimbaţi între ei; dar nici un funcţionar civil nu este înlocuit, iar administrarea de zi cu zi continuă fără întrerupere. Mai mult decît atît, pe măsură ce aceiaşi miniştri trec dintr-un cabinet în altul, ei acţionează ca şi cum ar fi aceeaşi echipă de guvernare"[6]. Mattei Dogan (1989) atacă frontal echivalarea

5. Această interpretare este susţinută de contrastul dintre democraţii, în general, şi sistemele nedemocratice. În acestea din urmă întîlnim executivele cele mai puternice şi legislativele cele mai servile sau inexistente – şi de asemenea, întîlnim, „deloc surprinzător", după cum afirmă Henry Bienen şi Nicolas van de Walle (1991, p. 103), cea mai ridicată incidenţă a „conducătorilor de lungă durată".

6. Într-o analiză comparată a cabinetelor din nouăsprezece ţări, Michael Taylor şi Valentine M. Herman (1971, p. 29) arată: „Înainte de a putea spune că [durabilitatea cabinetului] a reprezentat un indicator pentru *orice* ar fi necesar un studiu empiric considerabil". Ei afirmă că articolul lor nu înaintează nici o teză despre semnificaţia mai largă a durabilităţii cabinetului, dar declară că „rezultatele ar prezenta mai mult interes dacă observaţia lui Siegfried, conform căreia instabilitatea celei de a IV-a Republici n-a avut nici un efect asupra politicilor publice, s-ar fi dovedit neadevărată cu privire la instabilitate în

stabilităţii cabinetului cu stabilitatea regimului şi subliniază că stabilitatea cabinetului *nu* este un indicator valid al sănătăţii şi viabilităţii sistemului democratic ; motivul major este că în cele mai multe sisteme cu cabinete vizibil instabile se înregistrează un „scor" foarte stabil cu privire la personalul ministerial – similar cu situaţia din Republica a IV-a descrisă de Siegfried.

Ar trebui adăugat la afirmaţia lui Dogan faptul că, în cabinetele de durată relativ scurtă, tinde să existe o continuitate nu numai a personalului, ci şi a partidelor participante. Cabinetele monocolore tind să fie mai durabile decît cabinetele de coaliţie, dar schimbarea de la un cabinet monocolor la altul este o tranziţie pe de-a-ntregul partizană, în timp ce trecerea de la un cabinet de coaliţie la altul implică doar o modificare graduală a compoziţiei cabinetului, în privinţa partidelor. Am să revin asupra problemei generale a eficienţei actului decizional în capitolul 15 ; acolo întreb dacă democraţiile majoritariste, cu tipicele lor executive mai dominante şi mai durabile, sînt mai eficiente în decizii decît democraţiile consensualiste cu executivele lor, de regulă mai puţin dominante şi de durată mai scurtă –, iar răspunsul este că între ele pur şi simplu nu prea există diferenţe.

Următorul pas – după ce am decis că durata unui cabinet poate fi utilizată ca indicator al dominanţei executive – este de a decide cum să o măsurăm. Această problemă are în vedere faptele care sînt considerate a pune capăt vieţii unui cabinet şi care marchează începutul unuia nou. Există două alternative majore. Una este de a ne concentra exclusiv asupra compoziţiei partinice a cabinetelor şi de a număra un cabinet ca un singur cabinet dacă nu se schimbă compoziţia partidelor ; un studiu de pionierat asupra duratei cabinetelor a abordat problema în acest fel (Dodd, 1976). Totuşi, este mult mai comun să privim mai multe elemente ca marcînd sfîrşitul unui cabinet şi începutul cabinetului următor : alegeri parlamentare, o schimbare a primului-ministru, o schimbare în statutul cabinetului de minimal cîştigător, supradimensionat sau minoritar[7]. Un avantaj al

---

general". Ideea lor neexprimată, desigur, este că semnificaţia studierii durabilităţii cabinetului are mult de a face cu legătura sa acceptată cu viabilitatea regimului.

7. Astfel de schimbări interelectorale ale statutului coaliţional au avut loc în Marea Britanie în 1976 şi în India în 1993 (vezi capitolul 6, nota 8). În locul acestui criteriu, Warwick (1994) consideră demisia formală a cabinetului ca unul dintre evenimentele care semnifică sfîrşitul unui cabinet. Acest criteriu nu

definiţiei lărgite a lui Dodd este că măsoară duratele cabinetelor, care pot fi intrepretate foarte bine ca indicatori ai dominanţei executive. În particular, este din ce în ce mai puţin probabil ca acele cabinete care cîştigă mai multe alegeri succesive – şi pe care, drept urmare, Dodd le consideră ca fiind acelaşi cabinet – să se confrunte cu provocări serioase din partea parlamentelor. Totuşi, în conformitate cu utilizarea mai frecventă a definiţiei mai restrictive, combin ambele abordări, în tabelul 7.1. Coloana a doua din tabel se bazează pe definiţia restrictivă a duratei cabinetului, ce foloseşte patru criterii pentru finalul mandatului unui cabinet – schimbări în compoziţia partinică, a prim-ministrului, a statutului coaliţional şi noi alegeri; prima coloană se bazează numai pe criteriul compoziţiei partinice. A treia coloană prezintă media primelor două.

Tabelul 7.1. Durata medie a cabinetelor, pe baza celor două criterii (în ani), media acestor două valori şi indicele de dominanţă executivă în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Tara	Durata medie a cabinetului, I	Durata medie a cabinetului II	Media valorilor I şi II	Indicele de dominanţă executivă
Costa Rica	4,74	3,88	4,31	1,00*
Statele Unite	7,07	1,83	4,45	1,00*
Elveţia	16,19	0,99	8,59	1,00*
Italia	1,28	0,99	1,14	1,14
Finlanda	1,31	1,18	1,24	1,24
Papua Noua Guinee	1,57	1,57	1,57	1,57
Israel	1,69	1,48	1,58	1,58
Mauritius	1,95	1,63	1,79	1,79
Belgia	2,29	1,68	1,98	1,98
Venezuaela	2,82	2,62	2,72	2,00*

este satisfăcător, deoarece depinde prea mult de cutumele şi regulile particulare din diferitele sisteme parlamentare: în circumstanţe similare, cabinetele din unele ţări fac pasul spre a-şi prezenta demisiile mult mai repede decît în alte ţări. Mai mult, dacă o demisie a cabinetului conduce de fapt la formarea unui nou cabinet cu o compoziţie partinică diferită sau cu un prim-ministru diferit, sau dacă atrage noi alegeri, cabinetul va fi considerat oricum ieşit din funcţie; totuşi, dacă un cabinet demisionează, dar este din nou desemnat, cu acelaşi prim-ministru şi cu aceeaşi structură partizană, este greu de susţinut că acel cabinet s-a „schimbat" într-o măsură semnificativă.

India	2,41	1,75	2,08	2,08
Portugalia	2,32	1,86	2,09	2,09
Danemarca	2,81	1,75	2,28	2,28
Islanda	2,78	2,17	2,48	2,48
Japonia	3,85	1,28	2,57	2,57
Olanda	2,94	2,50	2,72	2,72
Germania	3,60	2,03	2,82	2,82
Grecia	3,60	2,16	2,88	2,88
Columbia	4,74	2,23	3,48	3,00*
Irlanda	3,72	2,42	3,07	3,07
Norvegia	4,22	2,11	3,17	3,17
Suedia	4,77	2,07	3,42	3,42
Noua Zeelandă	6,19	2,15	4,17	4,17
Spania	6,35	2,38	4,36	4,36
Luxemburg	5,62	3,16	4,39	4,39
Canada	7,26	2,54	4,90	4,90
Australia	8,28	1,84	5,06	5,06
Austria	8,42	2,53	5,47	5,47
Barbados	7,58	3,37	5,48	5,48
Franţa	2,88	2,08	2,48	5,52*
Regatul Unit	8,49	2,55	5,52	5,52
Jamaica	8,56	3,42	5,99	5,52*
Trinidad	8,66	3,85	6,26	5,52*
Malta	10,09	4,32	7,21	5,52*
Bahamas	11,89	4,76	8,32	5,52*
Botswana	31,33	3,92	17,63	5,52*

* Aceste valori ale indicelui de dominanţă executivă (pentru cele cinci sisteme prezidenţiale, Elveţia şi cinci foste colonii britanice) diferă de valorile mediei măsurilor I şi II.

Sursă: Pe baza datelor din Woldendorp, Keman şi Budge, 1998; Banks, Day şi Muller, 1997; Müller şi Strøm, 1997; Strøm, 1990; von Beyme, 1985; *Keesing's Contemporary Archives*; şi date furnizate de Octavio Amorim Neto.

Se cer două ajustări importante pentru a traduce mediile din a treia coloană a tabelului 7.1 printr-un indice satisfăcător al dominanţei executive. Prima, unele dintre aceste medii asumă valori extreme. Botswana, care a avut între 1965 şi 1996 cabinete monocolore formate de Partidul Democrat din Botswana, este cel mai flagrant exemplu. Ciclul său electoral de patru ani reduce durata medie din a treia coloană la 17,63 ani, dar tot rămîne mai lung de trei ori decît media de 5,52 ani pentru Marea Britanie şi nu există

un motiv serios de a crede că executivul din Botswana este de trei ori mai dominant decît cel britanic. De fapt, nu există nici un motiv de a judeca vreun cabinet ca fiind mai dominant decît cabinetul britanic, care este exemplar în privinţa dominanţei cabinetului, în modelul Westminster. Aşadar, orice valori mai mari de 5,52 ani din a treia coloană sînt aduse la acest nivel în coloana a patra. Aceasta implică o reducere majoră în cazul Botswanei, dar în cazul altor patru ţări se impun ajustări mult mai puţin substanţiale.

O ajustare mult mai mare este necesară pentru sistemele prezidenţiale şi pentru sistemul elveţian de separare a puterilor. În patru din şase cazuri, durata cabinetului oferă o impresie complet greşită a gradului de dominanţă executivă. Media elveţiană de 8,59 ani – bazată doar pe trei compoziţii partinice diferite, din 1947 pînă în 1996, şi pe schimbarea anuală a preşedinţiei Consiliului Federal – este evident complet greşită ca unitate de măsură a dominanţei executivului, deoarece Elveţia este un prim exemplu al echilibrului între executiv şi legislativ. De aceea, am atribuit în mod arbitrar o valoare de 1,00 an. La fel şi pentru Statele Unite şi Costa Rica. La celălalt capăt al scalei, Franţei trebuie să i se atribuie cea mai înaltă valoare a dominanţei executive – ca în Marea Britanie. Gradul de dominanţă prezidenţială a fluctuat considerabil în Columbia şi Venezuela ; ca medie, am considerat gradul de dominanţă ca fiind mai mare în Columbia, dar chiar şi în Columbia preşedinţii nu au fost la fel de puternici precum tind să fie cabinetele puternice din sistemele parlamentare. Aşa cum afirmă Mainwaring şi Shugart (1997, p. 6) : „Deşi preşedinţii columbieni au fost descrişi ca dominanţi, datorită puterilor lor formale substanţiale, ei de obicei au avut probleme în a obţine susţinerea suficientă în interiorul propriilor partide pentru a iniţia schimbări politice durabile".

Relaţii executiv-legislativ în treizeci şi şase de democraţii

Tabelul 7.1 enumeră cele treizeci şi şase de democraţii în ordinea crescătoare a dominanţei executive. Indicele variază de la valoarea arbitrar atribuită de 1,00 pentru Costa Rica, Statele Unite şi Elveţia la valoarea artificial redusă de 5,52 ani pentru şapte ţări situate în partea inferioară a tabelului. Valoarea medie este 3,32, iar cea mediană 2,94 ani. Cele şase ţări de la extremitatea majoritaristă sînt Regatul Unit şi cinci foste colonii britanice. Barbados are o valoare doar uşor mai scăzută : 5,48, în comparaţie cu maximum de 5,52 ani. Indicele de dominanţă executivă a

Noii Zeelande este considerabil mai mic – 4,17 ani – mai ales datorită mandatului său parlamentar scurt de trei ani, care face imposibil ca executivele sale, potrivit definiţiei restrictive, să dureze mai mult de trei ani. Fostele posesiuni britanice, Australia, Canada şi Irlanda, se află şi ele în jumătatea inferioară a tabelului. Dar mai multe ţări cu tradiţie britanică se plasează la extremitatea consensualistă a jumătăţii superioare a tabelului – cel mai izbitor, cu siguranţă, Statele Unite. De asemenea, Papua Noua Guinee şi Mauritius se situează printre sistemele mai consensualiste dinspre partea superioară a tabelului – la fel ca în tabelul 6.3 din capitolul precedent. India poate fi de asemenea întîlnită în jumătatea superioară.

Dintre cele două prototipuri ale democraţiei consensualiste, Elveţia şi Belgia, Elveţia se situează în fruntea clasamentului, alături de Statele Unite şi Costa Rica, iar Belgia este mai jos, pe locul al nouălea. Dintre cele şase sisteme de separare a puterilor – democraţiile prezidenţiale şi Elveţia – numai executivul francez este clar dominant. Columbia se situează abia la mijloc, iar celelalte patru pe poziţii mai înalte – sugerînd că separarea constituţională a puterilor între executiv şi legislativ corespunde, într-o măsură considerabilă, unui echilibru mai mare al puterilor între cele două instituţii[8].

Tipuri de cabinet şi durabilitatea cabinetului

Care este raportul dintre diferitele tipuri de cabinet, analizate în capitolul precedent, şi gradul de dominanţă executivă? Există trei motive pentru a ne aştepta la o relaţie pozitivă între cabinetele minimal cîştigătoare şi monocolore, pe de o parte, şi dominanţa executivă, pe de altă parte. Primul, aşa cum am discutat în capitolul 1, ambele aparţin aceluiaşi set de variabile care structurează dimensiunea executiv-partide a contrastului majoritarist--consensualist. Al doilea, cabinetele minoritare sînt, prin natura lor, la mila legislativului în sistemele parlamentare şi, aşadar, ne putem aştepta să nu domine legislativele lor. Al treilea, studiile asupra independenţei arătate de legislatorii individuali care votează împotriva propriului cabinet, în

8. Să notăm, totuşi, că aceste şase sisteme sînt sisteme eficiente de separare a puterilor şi că setul nostru de treizeci şi şase de democraţii îndelungate exclude numeroase democraţii prezidenţiale eşuate – care tind să fie acelea în care actul dificil de echilibrare a executivelor şi legislativelor *nu* a fost încă îndeplinit.

Marea Britanie, au arătat că acest gen de comportament parlamentar independent a avut tendinţa, în Camera Comunelor, de a varia direct proporţional cu dimensiunea majoritară a cabinetului : cabinetele cu majoritate simplă au beneficiat, în general, de suport solid din partea partizanilor lor din Parlament, în timp ce cabinetele cu majorităţi ample au constatat frecvent că propriile partide parlamentare sînt mai rebele (Crowe, 1980). Comparînd această tendinţă din Camera Comunelor britanică cu alte sisteme parlamentare, ne aşteptăm la o independenţă legislativă mai mare, acolo unde cabinetele sînt mai degrabă supradimensionate decît minimal cîştigătoare.

Tabelul 7.2. Frecvenţa şi durata medie a cinci tipuri de cabinet, pe baza a două criterii (în ani), în treizeci şi una de democraţii parlamentare, 1945-1996.

	Criteriul I		Criteriul II	
Tipul de cabinet	Numărul cabinetelor	Durata medie a cabinetului (ani)	Numărul cabinetelor	Durata medie a cabinetului (ani)
Minimal cîştigător, monocolor	45	8,01	142	3,00
Coaliţie minimal cîştigătoare	71	3,28	107	2,41
Minoritar, monocolor	38	2,24	76	1,64
Coaliţie minoritară	52	1,01	59	0,91
Coaliţie supradimensionată	91	2,07	120	1,71
Toate cabinetele	297	3,09	504	2,12

Sursa : Pe baza datelor din Woldendorp, Keman şi Budge, 1998 ; Banks, Day şi Muller, 1997 ; Müller şi Strøm, 1997 ; Strøm, 1990 ; von Beyme, 1985 ; *Keesing's Contemporary Archives.*

Tabelul 7.2 şi figura 7.2 indică intensitatea acestor relaţii. Tabelul 7.2 clasifică guvernele care au fost la putere în treizeci şi unu de sisteme parlamentare – incluzînd cele două faze parlamentare din Franţa, dar excluzînd celelalte democraţii prezidenţiale şi Elveţia – conform celor cinci tipuri fundamentale de cabinet, şi mai prezintă şi durata medie a acestor cabinete în acord cu definiţiile lărgită şi restrictivă a duratei cabinetului (criteriile I şi, respectiv, II)[9]. Cum era de aşteptat, în primele două coloane,

9. Tabelul 7.2 include toate cabinetele care intră într-una dintre cele cinci categorii – ceea ce înseamnă că au fost ignorate executivele care trebuie considerate, de exemplu, între cabinete minimal cîştigătoare şi cabinete supradimensionate

bazate pe definiţia lărgită, găsim mai puţine cabinete durabile decît în coloanele a treia şi a patra. Rezultatul general este aproape acelaşi, indiferent de care definiţie a duratei cabinetului a fost utilizată. Cabinetele monocolore minimal cîştigătoare au cea mai mare medie de viaţă. Şi ambele tipuri de cabinete minimal cîştigătoare rezistă mai mult decît cabinetele minoritare şi cele supradimensionate. Coaliţiile supradimensionate şi cabinetele monocolore minoritare – care în termenii susţinerii lor parlamentare apar la distanţă maximă unul de altul – de fapt, au durate foarte asemănătoare: cabinetele supradimensionate au o durată uşor mai mică potrivit primului criteriu, dar ceva mai îndelungată potrivit celui de-al doilea. Coaliţiile minoritare au cea mai scurtă viaţă. O explicaţie importantă este aceea că în sistemele multipartidiste astfel de coaliţii sînt deseori administratori temporari, imediat după ce cade un cabinet şi se aşteaptă noi alegeri. În ţări unde ele se comportă mai mult ca nişte cabinete obişnuite, cum sînt ţările scandinave, coaliţiile minoritare durează mai mult. De exemplu, Danemarca a avut şapte cabinete de coaliţie minoritare (unsprezece cabinete, potrivit definiţiei restrictive) care au avut o durată medie de 2,87 ani (1,83 ani conform definiţiei restrictive).

Figura 7.2 ilustrează relaţiile dintre tipurile de cabinet şi dominanţa executivului în termenii combinării celor două caracteristici în fiecare din cele treizeci şi şase de democraţii (pe baza datelor din coloana a treia a tabelului 6.3 şi din coloana a patra a tabelului 7.1). Modelul este clar: ţările cu mai multe cabinete minimal cîştigătoare monocolore tind să fie şi ţările cu o dominanţă mai mare a executivului. Coeficientul de corelare este 0,68 (statistic semnificativ la nivelul de 1 procent). O creştere cu 10 procente a frecvenţei cabinetelor minimal cîştigătoare monocolore este asociată cu o creştere de 0,35 unităţi a indicelui de dominanţă executivă. Majoritatea ţărilor se situează aproape de linia de regresie. Cele mai îndepărtate sînt patru dintre sistemele prezidenţiale. Statele Unite, Costa Rica şi Venezuela au un nivel mult mai scăzut de dominanţă executivă decît cel aşteptat pe baza frecventelor cabinete de tip majoritarist; Franţa prezintă combinaţia opusă de caracteristici. Explicaţia pentru primele trei apare ca trăsătură intrinsecă a prezidenţialismului: cabinetele lor sînt parţial majoritariste – minimal cîştigătoare şi monocolore – prin definiţie, cum se arată în capitolul precedent, dar separaţia puterilor contribuie la

---

sau între cabinete monocolore şi cabinete de coaliţie; mai mult, cabinetele pe care definiţia largă le consideră ca fiind acelaşi cabinet, dar şi cele care şi-au modificat statutul coaliţional trebuie şi ele lăsate deoparte.

caracterul consensualist al raportului executiv-legislativ. Totuşi, pentru ca sînt numai cinci sisteme prezidenţiale printre cele treizeci şi şase de democraţii (ignorînd scurta perioadă de prezidenţialism din Israel), aceasta observaţie trebuie considerată ca experimentală.

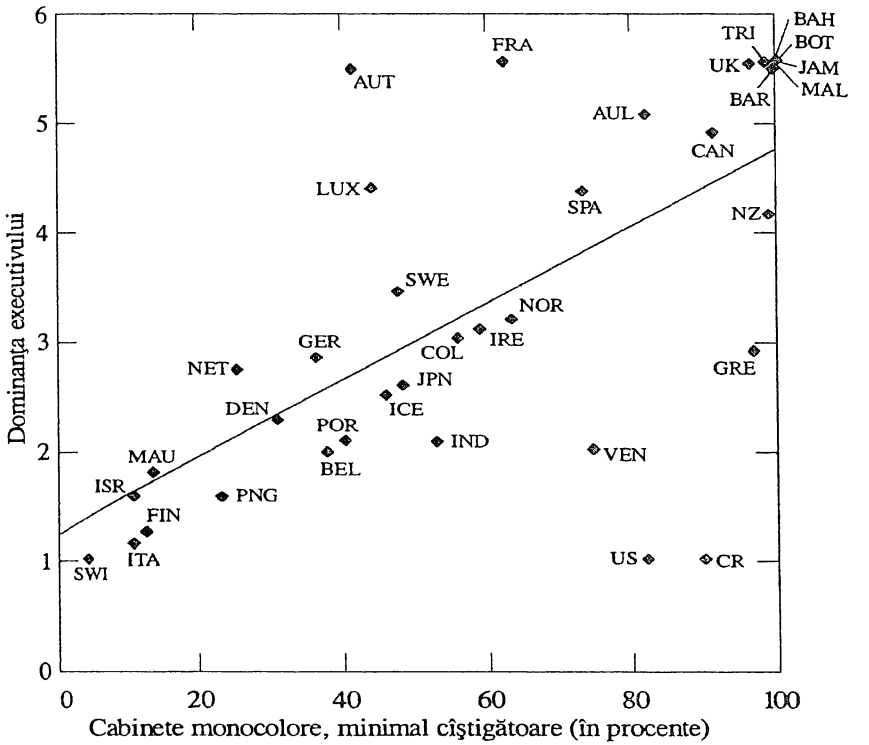

Figura 7.2. Relaţiile dintre tipul de cabinet şi dominanţa executivului în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Dintre democraţiile parlamentare, numai două reprezintă poziţii clar deviante: Austria şi Grecia. Austria a avut numeroase coaliţii supradimensionate de durată nefiresc de lungă: unul dintre acestea – considerat ca unic cabinet potrivit definiţiei lărgite – a durat din 1947 pînă în 1966. În Grecia, în special confuzia cauzată de două alegeri parlamentare nedecise şi trei alegeri în mai puţin de zece luni, în 1990-1991, este responsabilă pentru scurtarea duratei medii a cabinetelor.

Addendum: Monarhi şi preşedinţi

Poziţia şefului statului a fost menţionată mereu în acest capitol, dar diferitele tipuri de şef de stat şi puterile lor relative nu au fost discutate sistematic. Cea mai izbitoare diferenţă în această privinţă, în setul nostru de treizeci şi şase de democraţii, este că aproape jumătate sînt monarhii: Australia, Bahamas, Barbados, Belgia, Canada, Danemarca, Jamaica, Japonia, Luxemburg, Olanda, Noua Zeelandă, Norvegia, Papua Noua Guinee, Spania, Suedia şi Regatul Unit. Monarhii sînt în general regi sau regine – reprezentaţi de un guvernator general în Australia, Bahamas, Barbados, Canada, Jamaica, Noua Zeelandă şi Papua Noua Guinee –, dar Japonia are împărat, iar Luxemburg are un mare duce ca şef al statului. Numărul exact al monarhiilor la mijlocul anului 1996 era şaisprezece; la începutul anilor '70, monarhiile formau majoritatea de nouăsprezece, dar trei ţări din Commonwealth au devenit mai tîrziu republici: în 1974 Malta, în 1976 Trinidad şi în 1992 Mauritius. Este mai degrabă surprinzător că atît de multe democraţii sînt sau au fost monarhii, o formă constituţională ce pare mai puţin democratică decît guvernarea republicană. Explicaţia este că sînt monarhii constituţionale, în care puterea monarhului este sever limitată. Aşa cum scriu Richard Rose şi Dennis Kavanagh (1976, p. 568): „Monarhii au rămas la putere acolo unde familia domnitoare a fost dispusă să nu joace un rol politic activ. Pe de altă parte, monarhiile au căzut acolo unde monarhul a căutat să-şi aroge în continuare puterea politică".

Avantajul care se pretinde că-l are monarhia într-un regim democratic este că oferă un şef de stat, care este un simbol apolitic şi imparţial al unităţii. În general este adevărat, deşi este la fel de posibil ca monarhii să devină o forţă divizatoare. De exemplu, comportamentul regelui Leopold al III-lea din timpul celui de-al doilea război mondial a devenit o problemă politică majoră în Belgia postbelică. La referendumul din 1950 privind menţinerea regelui, o majoritate formată din flamanzi şi catolici l-au susţinut pe rege, iar cei mai mulţi valoni, socialişti şi liberali au vrut să-l îndepărteze. Leopold al III-lea a cîştigat referendumul cu o majoritate de 58 procente – nicidecum o victorie răsunătoare pentru un monarh! –, dar curînd a abdicat în favoarea fiului său Baudouin.

În termenii principiilor democratice fundamentale, un dezavantaj constă în faptul că monarhii nu sînt lipsiţi în întregime de puteri. În sistemele parlamentare, ei îşi menţin, în general, dreptul de a numi prim-ministrul. Aceasta nu este o funcţie semnificativă, atunci cînd există o preferinţă

unanimă pentru un candidat, dar atunci cînd intervine o moarte subită sau o demisie, sau cînd partidele dintr-un parlament multipartidist nu sînt în stare să ajungă la un acord, influenţa monarhului în eventuala alegere a prim-ministrului e departe de fi neglijabilă. Pentru a reduce rolul monarhului la unul pur ceremonios, constituţia Suediei din 1974 a transferat funcţia de numire a prim-ministrului, de la monarh, preşedintelui parlamentului.

Chiar dacă monarhii pot să mai aibă puteri, ideea generală, acceptată de monarhul însuşi, este că monarhul este şeful statului, şi nu şeful guvernului. Tentaţia de a viola puterile şefului guvernului este mai mare cînd democraţiile parlamentare au un preşedinte ca şef al statului – în general, cineva care a avut o carieră politică anterioară. O metodă utilizată de sistemele parlamentare pentru a minimiza acest risc este de a nu atribui preşedintelui prestigiul şi implicit puterea conferită de votul popular. Dimpotrivă, procedura uzuală este ca parlamentul (sau un colegiu electoral special cu membri din parlamentele naţionale sau regionale, ca în Germania şi India) să aleagă preşedintele. O altă soluţie este de a nu avea un preşedinte, dar de a da titlul şi funcţia de preşedinte primului-ministru, ca în Botswana. Elveţia utilizează o metodă similară, şeful guvernului – preşedintele prin rotaţie al Consiliului Federal – fiind simultan şi preşedinte. Totuşi, caracteristica specială a democraţiilor semiprezidenţiale care funcţionează mai mult ca nişte sisteme parlamentare – Austria, Finlanda, Islanda, Irlanda şi Portugalia – este că au un preşedinte ales prin vot popular. Pericolul constă aici în faptul că alegerea populară poate oferi şefului statului justificarea, legitimată democratic, de a încălca sau de a prelua conducerea guvernului, schimbînd aşadar natura sistemului parlamentar.

În cele din urmă, pentru aceia care consideră sistemele parlamentare preferabile celor prezidenţiale, un avantaj important al monarhiei constituţionale este că aceasta, în general, e considerată incompatibilă cu prezidenţialismul. Aşa cum arătat mai devreme în acest capitol, această viziune nu este corectă: în teorie, este foarte posibilă instituirea unui sistem prezidenţial cu un preşedinte care să fie şef al guvernului şi cu un monarh care să fie şef al statului. Dar nu există exemple empirice ale unui astfel de sistem, iar opinia conform căreia prezidenţialismul şi monarhia nu pot fi combinate, deşi greşită, poate determina ţările în curs de democratizare avînd ca şef de stat un monarh, ca Spania în anii '70, să evite adoptarea unei forme prezidenţiale de guvernămînt.

Capitolul 8

Sisteme electorale

Metodele majoritară şi pluralitară contra reprezentării proporţionale

A patra diferenţă dintre modelele majoritarist şi consensualist ale democraţiei este evidentă. Sistemul electoral tipic al democraţiei majoritariste este sistemul majoritar sau al pluralităţii, în circumscripţii uninominale; tipică democraţiei consensualiste este utilizarea reprezentării proporţionale (RP). Metodele pluralitară şi majoritară în circumscripţii cu un singur loc eligibil sînt metode prin care „învingătorul ia totul" – candidatul susţinut de cel mai mare număr de alegători cîştigă, iar ceilalţi alegători rămîn nereprezentaţi – şi de aceea este o reflectare perfectă a filosofiei majoritariste. Mai mult, partidul cîştigător la nivel naţional al unei majorităţi sau pluralităţi a voturilor va avea tendinţa de a fi suprareprezentat în termenii locurilor parlamentare. Prin contrast, scopul fundamental al reprezentării proporţionale este de reprezenta şi majorităţi, şi minorităţi şi, în locul suprareprezentării sau subreprezentării unui partid, să transforme proporţional voturile în locuri.

Ruptura dintre cele două tipuri de sisteme electorale este mare şi în sensul că modificările în interiorul fiecărui tip sînt comune, dar foarte puţine democraţii trec de la metoda RP la metodele pluralitară sau majoritară sau invers (Nohlen, 1984). Fiecare grup de ţări pare puternic ataşat de sistemul său electoral. Într-un comentariu privitor la retragerea numirii în 1993 a lui Lani Guinier în funcţia de asistent pentru drepturi civile al procurorului general, preşedintele Bill Clinton – şeful unei ţări în care se utilizează cu precădere metoda pluralităţii – a afirmat că a obiectat împotriva propagandei ei pentru RP, pe care a considerat-o „foarte dificil de apărat" şi chiar „antidemocratică" (*New York Times*, 4 iunie 1993, A18).

În acest capitol prezint o clasificare mai detaliată a sistemelor electorale folosite în cele treizeci şi şase de democraţii, în termenii a şapte aspecte

fundamentale ale acestor sisteme, accentuînd formula electorală, magnitudinea circumscripţiei şi pragurile electorale. Literatura de specialitate privitoare la sisteme electorale se concentrează asupra gradului de proporţionalitate sau disproporţionalitate în procesul de transformare a voturilor în locuri şi asupra efectelor lor asupra numărului de partide dintr-un sistem. Capitolul de faţă reia această abordare. După ce discut cum pot fi măsurate cel mai bine gradele de disproporţionalitate, arăt că, deşi se înregistrează o mare variaţie în interiorul familiei RP şi deşi nici un sistem RP nu este perfect proporţional, sistemele RP manifestă tendinţa de a fi considerabil mai puţin disproporţionale decît sistemele majoritariste sau decît cele bazate pe metoda pluralităţii, cu excepţia democraţiilor prezidenţiale. Sistemele electorale sînt de asemenea un determinant crucial, deşi cu siguranţă nu singurul, al sistemelor de partide. La sfîrşit, investighez relaţiile dintre disproporţionalitatea electorală şi numărul efectiv de partide parlamentare în treizeci şi şase de democraţii.

Formule electorale

În ciuda faptului că dihotomia între RP şi sistemele majoritare şi pluralitare cu circumscripţii uninominale este cea mai radicală linie de demarcaţie în clasificarea sistemelor electorale, este necesar să mai facem cîteva distincţii importante şi să dezvoltăm o tipologie mai rafinată[1]. Sistemele electorale pot fi descrise în termenii a şapte atribute: formula electorală, magnitudinea circumscripţiei, pragul electoral, numărul total de membri ai corpului ce urmează a fi ales, influenţa alegerilor prezidenţiale asupra alegerilor legislative, distribuţia inechitabilă şi legăturile electorale dintre partide.

Figura 8.1 prezintă o clasificare conform primeia dintre aceste dimensiuni, formula electorală, şi arată cărei categorii – în cîteva cazuri, în ce perioade – aparţin cele treizeci şi şase de democraţii. Prima categorie, a formulelor majoritare şi pluralitare, poate fi subdivizată în trei clase specifice. Regula pluralităţii – în Marea Britanie de regulă numită „primul clasat învinge" – este de departe cea mai simplă: candidatul care primeşte cele mai multe voturi, indiferent dacă este o majoritate sau o pluralitate, este ales. Este evident o formulă populară: douăsprezece din cele treizeci

1. Pentru alte abordări ale sistemelor electorale, vezi Rae (1967), Nohlen (1978), Katz (1980), Taagepera şi Shugart (1989), Lijphart (1994), Cox (1997) şi Reynolds şi Reilly (1997).

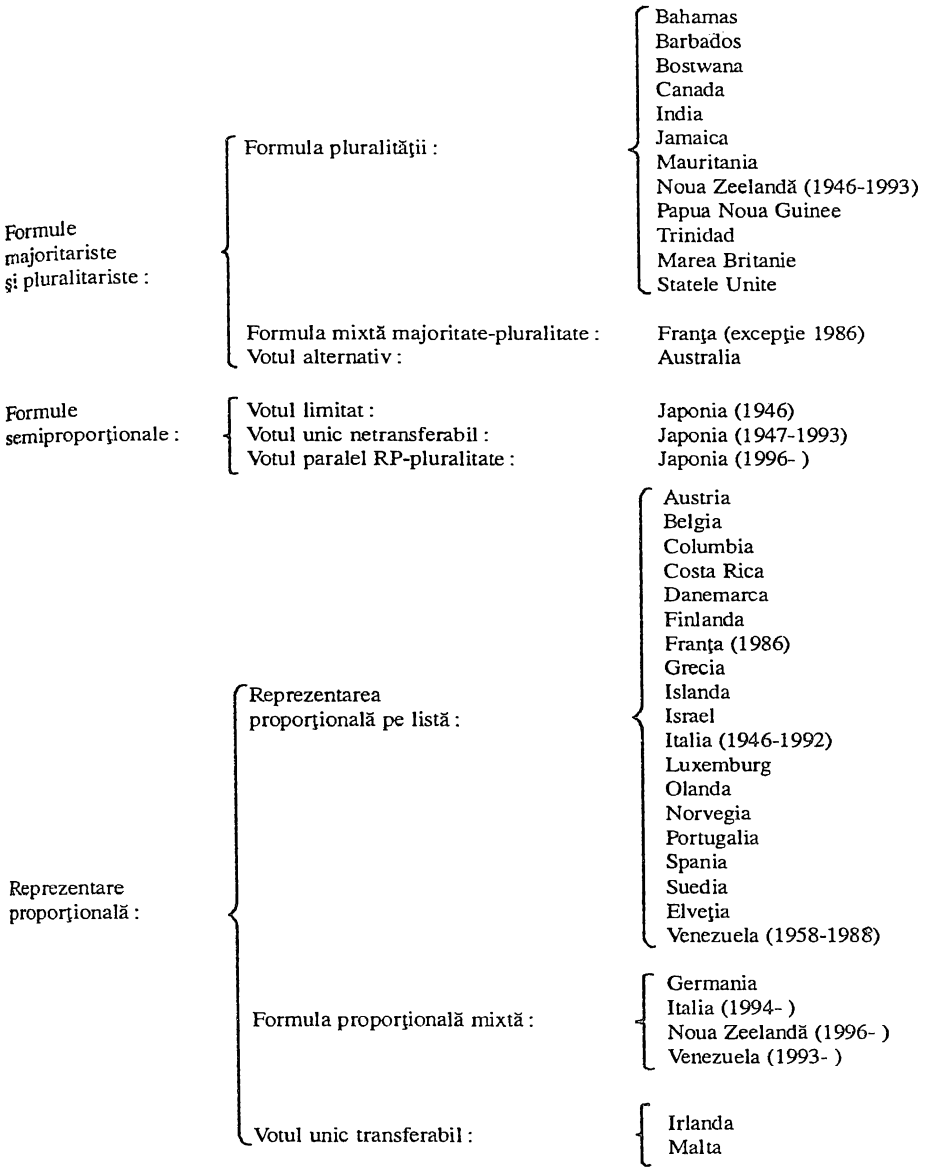

Figura 8.1. O clasificare a formulelor electorale pentru alegerea primei camere (în cazul legislativelor bicamerale) sau a camerei unice (legislative unicamerale) în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

şi şase de democraţii au folosit-o în perioada 1945-1996. Este de asemenea utilizată la alegerile prezidenţiale din Venezuela, Islanda, Costa Rica (într-o formă uşor modificată)[2] şi Columbia (pînă în 1990).

Formulele majoritare necesită majoritate absolută la alegeri. O metodă pentru a satisface această cerinţă este organizarea unui al doilea tur de scrutin decisiv între primii doi candidaţi, dacă nici unul dintre candidaţi nu a primit o majoritate a voturilor la primul tur al alegerilor. Această metodă este frecvent utilizată la alegerile prezidenţiale – în Franţa, Austria, Portugalia şi, din 1994, în Columbia şi Finlanda, de asemenea şi pentru alegerea directă a prim-ministrului în Israel –, dar nu şi la alegerile legislative. Totuşi, o metodă strîns înrudită este folosită în Franţa la alegerile legislative. Adunarea Naţională este aleasă printr-o formulă mixtă pluralitate-majoritate în circumscripţii uninominale : la primul tur se cere o majoritate absolută, dar dacă nici un candidat nu întruneşte o majoritate, în al doilea tur este suficientă o pluralitate ; candidaţilor care nu reuşesc să obţină un procentaj minim din voturi în primul tur – începînd din 1976, 12,5 la sută din votul alegătorilor înregistraţi – li se interzice participarea la al doilea tur. Al doilea tur de scrutin are loc de obicei între doi candidaţi principali astfel încît, în practică, nu există o mare diferenţă între formula majoritate--pluralitate şi formula majoritară în două tururi.

Votul alternativ, folosit în Australia, este o adevărată formulă majoritară. Alegătorilor li se cere să indice dintre candidaţi prima preferinţă, a doua şi aşa mai departe. Un candidat care obţine o majoritate absolută a primelor preferinţe este ales. Dacă nu există o astfel de majoritate, candidatul cu cel mai mic număr de prime preferinţe este eliminat, iar buletinele de vot care îl indică drept primă preferinţă se transferă pentru numărarea preferinţelor secunde. Această procedură se repetă excluzînd cel mai slab candidat şi redistribuind, în fiecare etapă de numărare, voturile în cauză preferinţei imediat următoare, pînă se obţine un cîştigător avînd majoritatea. Votul alternativ este de asemenea folosit la alegerile prezidenţiale în Irlanda.

Trebuie să distingem trei tipuri principale de RP. Cea mai întîlnită formă este sistemul RP pe liste, folosit în jumătate din democraţiile

2. În Costa Rica, regula spune că preşedintele este ales de către pluralitate, atîta timp cît această pluralitate este de cel puţin 40 de procente din totalul voturilor ; dacă este mai mică de 40 la sută, trebuie convocat un al doilea tur de scrutin, dar nu au fost necesare astfel de alegeri niciodată între 1953 şi 1994. Pentru sisteme electorale prezidenţiale în general, vezi Blais, Massicotte şi Dobrzynska (1997).

noastre – optsprezece din cele treizeci şi şase – în perioada 1945-1996. Există şi mici variaţii ale formulelor pe liste, dar toate implică faptul că partidele prezintă liste de candidaţi în circumscripţii plurinominale, că alegătorii votează pentru o listă sau alta (deşi uneori li se permite să-şi împartă voturile între mai multe liste) şi că locurile sînt alocate listelor de partid proporţional cu numărul de voturi pe care le-au obţinut. Sistemele RP pe liste mai pot fi subdivizate şi după formula matematică utilizată pentru transformarea voturilor în locuri. Metoda aplicată cel mai frecvent este formula lui d'Hondt, care favorizează uşor partidele mari în detrimentul celor mici, în comparaţie cu multe alte metode (pentru o descriere mai detaliată vezi Lijphart, 1994, pp. 153-159)[3].

A doua formă de RP este formula „mixtă membru-proporţională" (MMP) – un termen propus de Noua Zeelandă pentru propria versiune a sistemului, dar care acum se aplică întregii categorii. Aproape jumătate dintre legislatorii din Germania, Noua Zeelandă şi Venezuela, şi aproape trei sferturi din Italia sînt aleşi prin metoda pluralităţii în circumscripţii uninominale, iar restul sînt aleşi prin RP pe liste. Fiecare alegător are dreptul la două voturi, unul pentru candidatul de circumscripţie şi unul pentru lista de partid. Motivul pentru care această combinaţie de metode este considerată sistem RP este faptul că locurile pe lista RP compensează disproporţionalitatea locurilor generată de rezultatele din circumscripţii. Gradul exact de proporţionalitate a rezultatelor generale depinde de cît de multe locuri pe listele RP sînt disponibile în scopul compensării ; rezultatele din Italia au fost considerabil mai puţin proporţionale decît acelea din celelalte trei ţări.

Al treilea tip important de RP este votul unic transferabil (VUT). El diferă de RP pe liste prin faptul că alegătorii votează candidaţi individuali în loc de liste de partid. Buletinul de vot este similar cu cel al sistemului de vot alternativ : conţine numele candidaţilor, iar alegătorilor li se cere să îi

3. O altă clasificare a formulelor RP pe liste este : liste deschise, parţial deschise sau închise. În sistemele închise, alegătorii pot vota numai o listă şi nu-şi pot exprima preferinţa pentru un anumit candidat de pe listă ; candidaţii sînt aleşi strict în ordinea în care i-a nominalizat partidul. Exemple sînt Costa Rica, Israel şi Spania. Într-un sistem cu liste complet deschise, Finlanda fiind cel mai bun exemplu, alegătorii votează un candidat individual de pe listă, iar ordinea în care sînt aleşi candidaţii este determinată de numărul de voturi primite individual. În Belgia, Olanda şi în multe alte ţări, listele sînt parţial deschise : deşi alegătorii pot să-şi exprime preferinţa pentru candidaţi individuali, tinde să prevaleze ordinea de pe lista prezentată de partide.

ierarhizeze. Procedura de determinare a candidaţilor învingători este uşor mai complicată decît metoda votului alternativ. Au loc două feluri de transfer: primul, surplusul de voturi ale candidaţilor care deja au cota minimă necesară pentru a fi aleşi este transferat următorilor candidaţi preferaţi pe buletinele respective; în al doilea rînd, cel mai slab candidat este eliminat şi voturile sale sînt transferate în acelaşi fel. Dacă este necesar, aceşti paşi se repetă pînă cînd toate locurile disponibile sînt ocupate. VUT este deseori admirat deoarece combină avantajele votului pentru candidaţi individuali şi ale rezultatelor proporţionale, dar nu este utilizat foarte frecvent. Singurele exemple din figura 8.1 sînt Irlanda şi Malta. Alt exemplu important de utilizare a sa sînt alegerile pentru Senat în Australia.

Majoritatea formulelor electorale se încadrează în cele două mari categorii, RP şi pluralitate-majoritate, dar cîteva se situează între acestea. Aceste formule semiproporţionale sînt utilizate rar, iar singurele exemple din setul nostru de ţări sînt cele trei sisteme folosite în Japonia. Votul limitat, folosit la alegerile din 1946, şi votul unic netransferabil (VUN), folosit la toate alegerile care au urmat pînă în 1996, sînt strîns înrudite. Alegătorii votează candidaţi individuali şi, ca în sistemele pluralitare, candidaţii cu cele mai multe voturi cîştigă. Totuşi, spre deosebire de sistemele pluralitare, alegătorii nu au la fel de multe voturi cîte locuri există în circumscripţie, iar circumscripţiile trebuie să aibă cel puţin două locuri. Cu cît este mai limitat numărul de voturi pe care le are fiecare alegător şi cu cît este mai mare numărul de locuri puse în joc, cu atît mai mult votul limitat tinde să devieze de la pluralitate şi cu atît mai mult seamănă cu RP. La alegerile din 1946 fiecare alegător avea unul sau două voturi, în circumscripţii avînd de la patru la paisprezece locuri. VUN este un caz special de vot limitat, unde numărul voturilor acordate de fiecare alegător este redus la unu. În versiunea japoneză, acesta s-a aplicat în circumscripţii cu patru locuri în medie.

În sistemul paralel pluralitate – RP, introdus în Japonia în 1996, trei sute de legislatori sînt aleşi prin metoda pluralităţii în circumscripţii uninominale, iar două sute sînt aleşi prin metoda RP pe liste; fiecare alegător are un vot pentru circumscripţie şi un vot pentru RP. Aceste caracteristici îl fac să semene cu sistemul MMP, dar diferenţa crucială este că locurile RP nu sînt compensatorii. Componentele alegerilor pluralitare şi RP sînt separate. De aceea, spre deosebire de MMP, acest sistem este numai parţial proporţional, şi nu o formă a RP.

Majoritatea ţărilor nu şi-au schimbat formula electorală în perioada 1945-1996. Unica utilizare a votului limitat în Japonia în 1946 şi a RP pe

liste în 1986 sînt excepţii minore. Schimbările mai importante au avut loc în anii 1990 – în Noua Zeelandă, Italia, Japonia şi Venezuela –, iar trei dintre aceste patru ţări au trecut la sistemul MMP. Să notăm totuşi că primele alegeri, după noile formule, din Japonia şi Noua Zeelandă s-au ţinut în a doua jumătate a lui 1996, după încheierea acestui studiu.

Magnitudinea circumscripţiei

Magnitudinea unei circumscripţii electorale denotă numărul de candidaţi ce urmează a fi aleşi în circumscripţie. Nu ar trebui confundată cu întinderea geografică a circumscripţiei sau cu numărul de alegători din aceasta. Formulele majoritară şi pluralitară pot fi aplicate şi în circumscripţii uninominale şi în circumscripţii plurinominale. RP şi VUN necesită circumscripţii cu mai multe locuri eligibile, variind de la circumscripţii cu două locuri la un singur district la nivel naţional, din care sînt aleşi toţi membrii parlamentului. Că magnitudinea circumscripţiei are un efect puternic asupra gradului de disproporţionalitate şi asupra numărului de partide se ştie de mult timp. George Horwill (1925, p. 53) îl numea încă pe atunci „factorul de cea mai mare importanţă", iar în analiza lui Rein Taagepera şi Matthew S. Shuggart (1989, p. 112) a fost din nou identificat ca fiind „factorul decisiv".

Magnitudinea circumscripţiei este de mare importanţă în două aspecte. Primul, are o influenţă puternică în ambele sisteme, pluralitate-majoritate şi RP (VUN), dar în direcţii diferite : creşterea magnitudinii circumscripţiei în sistemele majoritare şi pluralitare induce o mai mare disproporţionalitate şi avantaje mai mari pentru partidele mari, în timp ce în sistemele RP rezultă o proporţionalitate mai mare şi condiţii mai favorabile pentru partidele mici. Cu privire la pluralitate, să presupunem, de exemplu, că o competiţie electorală are loc între partidele A şi B şi că partidul A este uşor mai puternic într-o anumită zonă. Dacă această zonă este o circumscripţie cu trei membri, partidul A probabil va obţine toate trei locurile ; totuşi, dacă zona este divizată în trei circumscripţii cu cîte un singur loc eligibil, partidul B poate foarte bine să cîştige într-una dintre circumscripţii, deci unul dintre cele trei locuri. Cînd magnitudinea circumscripţiei este întărită şi mai mult, disproporţionalitatea de asemenea creşte ; în cazul ipotetic al unei circumscripţii pluralitare la nivel naţional şi presupunînd că toţi alegătorii acordă voturi partizane, partidul cîştigător al unei pluralităţi a voturilor la nivel naţional ar cîştiga toate locurile.

În sistemul australian de vot alternativ și în sistemul francez pluralitate-majoritate s-au utilizat doar circumscripții cu un singur loc eligibil. În sistemele pluralitare, există cîteva exemple de utilizare a circumscripțiilor cu două locuri eligibile și chiar mai mari, dar circumscripțiile mai mari de un singur loc sînt din ce în ce mai rare. Regatul Unit a folosit mai multe circumscripții cu două locuri în 1945, iar Statele Unite și Canada le-au adoptat și ele în perioada 1945-1968. La alegerile din 1952 și 1957 din India, aproape o treime dintre legislatori au fost aleși în circumscripții cu două locuri, iar în 1966 Barbados a ales întregul legislativ în circumscripții cu doi membri. Pe la 1970, totuși, toate aceste circumscripții cu două locuri eligibile fuseseră abolite[4].

Singura țară pluralitară în care au supraviețuit circumscripțiile cu mai mult de un singur loc eligibil este Mauritius, unde cei șaizeci și doi de legislatori sînt aleși în douăzeci de circumscripții cu trei membri și într-o circumscripție cu doi membri. Un caz intermediar este Papua Noua Guinee, unde fiecare alegător are două voturi, unul pentru una dintre cele optzeci și nouă de circumscripții mai mici cu un singur loc eligibil, iar celălalt pentru una dintre cele douăzeci de circumscripții provinciale mai mari[5]. Un motiv important pentru care circumscripțiile cu mai multe locuri eligibile au devenit rare este faptul că, așa cum am explicat mai sus, acestea au condus spre o și mai mare disproporționalitate decît deja foarte disproporționatele circumscripții uninominale. În cazul Mauritius, totuși, ar trebui reținut faptul că circumscripțiile cu trei locuri au facilitat un tip diferit de proporționalitate: acestea au încurajat partidele și alianțele de partide să propună liste echilibrate etnic și religios, ceea ce a dus la o reprezentare mai bună a minorităților etnice și religioase decît cea care s-ar fi realizat prin intermediul alegerilor în circumscripții uninominale. Mai mult, pe lîngă cei șaizeci și doi de legislatori aleși, mai sînt alocate opt locuri celor mai bine clasați pierzători pentru a asigura o reprezentare corectă a minorităților (Mathur, 1991, pp. 54-71; 1997). Alte trei țări pluralitariste au

4. Alte excepții minore sînt reprezentate de utilizarea, o singură dată, a circumscripției de opt locuri (în statul Alabama) la alegerile pentru Congresul Statelor Unite din 1962, utilizarea tururilor decisive în Louisiana (unde prima etapă este cunoscută ca „primarele nepartizane") și, pînă recent, în Georgia, și utilizarea a patru districte VUT la alegerile din 1945 din Marea Britanie.

5. Circumscripțiile mai mari, cu mai multe locuri, au supraviețuit de asemenea și în sistemul american pentru alegerea colegiului electoral prezidențial, în care cele cincizeci de state și districtul Columbia sînt considerate circumscripții electorale: magnitudinea medie este de 10,5 locuri pe circumscripție.

elaborat prevederi speciale pentru reprezentarea minorităţilor etnice şi religioase, desemnînd circumscripţii specifice în acest scop: districtele maori în Noua Zeelandă; aproape o cincime din circumscripţiile din India sînt alocate „castelor însemnate" (intuşabilii) şi „triburilor însemnate"; şi în Statele Unite, unele circumscripţii au fost modificate în beneficiul minorităţilor.

Al doilea motiv pentru care magnitudinea circumscripţiei este atît de importantă este faptul că – spre deosebire de sistemele majoritare şi pluralitare – ea variază mult în sistemele RP şi, de aceea, are un impact puternic asupra gradului de proporţionalitate pe care-l realizează diferitele sisteme RP. De exemplu, un partid reprezentînd o minoritate de 10 la sută este improbabil să cîştige vreun loc într-o circumscripţie cu cinci locuri eligibile, dar va avea succes într-o circumscripţie cu zece locuri. Circumscripţiile cu două locuri eligibile aşadar pot fi cu greu considerate compatibile cu principiul proporţionalităţii; şi invers, o circumscripţie naţională, toţi ceilalţi factori fiind egali, este optimă pentru o transformare proporţională a voturilor în locuri. Israel şi Olanda sînt exemple de sisteme RP cu astfel de circumscripţii naţionale.

Multe ţări cu sistem RP pe liste utilizează circumscripţii la două niveluri, în scopul de a combina avantajul unui contact mai strîns între alegător şi reprezentant în circumscripţiile mai mici cu o mai mare proporţionalitate a circumscripţiilor mari, mai ales a acelora la nivel naţional. La fel ca în sistemele MMP, circumscripţiile mai mari compensează disproporţionalităţile care apar în circumscripţiile mai mici, deşi probabil că acestea sînt mult mai puţin pronunţate în circumscripţiile cu mai multe locuri din sistemul RP pe liste decît în acelea uninominale din sistemul MMP. Exemple de sisteme RP pe liste organizate pe două niveluri, cu o circumscripţie naţională la nivelul superior sînt Danemarca, Suedia din 1970 şi Norvegia din 1989.

Pragul electoral

Circumscripţiile RP cu magnitudine mare au tendinţa de a maximiza proporţionalitatea şi de a facilita reprezentarea partidelor foarte mici. Este adevărat mai ales pentru circumscripţiile naţionale din Olanda şi Israel, la fel şi pentru toate sistemele care utilizează la nivelul superior circumscripţii naţionale. Pentru a nu fi prea uşor pentru partidele mici să cîştige alegerile, toate ţările care utilizează circumscripţii mari sau naţionale au instituit

praguri minime pentru reprezentare, definite în termenii unui număr minim de locuri obţinute în circumscripţiile de nivel inferior şi/sau un procentaj minim din totalul voturilor. Aceste procentaje pot fi relativ mici şi din această cauză inofensive, ca pragul procentual de 0,67 din Olanda, începînd cu 1956, şi cel de 1 la sută din Israel (ridicat la 1,5 în 1992). Dar cînd ating 4 la sută, ca în Suedia şi Norvegia, sau 5 procente, ca în sistemele MMP din Germania şi Noua Zeelandă – după 1996, ele constituie o barieră semnificativă pentru partidele mici.

Magnitudinea circumscripţiilor şi pragul electoral pot fi privite ca două feţe ale aceleiaşi monede: bariera *explicită* împotriva partidelor mici impusă de pragul electoral are, în esenţă, aceeaşi funcţie ca şi bariera *implicită* ridicată de magnitudinea circumscripţiei. O aproximare rezonabilă a relaţiei acestora este:

$$P = \frac{75\%}{M+1}$$

în care P este pragul, iar M magnitudinea medie a circumscripţiei. Potrivit ecuaţiei, circumscripţia mediană cu patru locuri din Irlanda (care utilizează circumscripţii cu trei, patru şi cinci locuri eligibile) are un prag implicit de 15 procente, iar circumscripţia medie cu o magnitudine de 6,7 locuri din sistemul RP pe un singur nivel din Spania are un prag implicit de 9,7 procente. Invers, pragurile german de 5 procente şi cel suedez de 4 procente au practic acelaşi efect ca nişte magnitudini de circumscripţie de 14,0, respectiv 17,8 locuri.

Alte atribute ale sistemelor electorale

Un alt factor care poate afecta proporţionalitatea rezultatelor în alegeri şi numărul partidelor este mărimea corpului ce urmează a fi ales. La prima vedere, aceasta poate apărea ca o trăsătură care nu este chiar parte a sistemului electoral; totuşi, pentru că sistemele electorale sînt metode de transformare a voturilor în locuri, numărul locurilor disponibile pentru această transformare este o parte esenţială a sistemului de transformare. Acest număr este important din două motive. Primul, să presupunem că trei partide obţin 43, 31 şi 26 de procente din voturile la nivel naţional în sistem RP. Dacă alegerile se organizează pentru un minilegislativ cu numai cinci locuri, evident că nu există nici o metodă de alocare a locurilor care să poată fi aplicată şi să aibă un înalt grad de proporţionalitate; şansele unei alocări proporţionale cresc considerabil într-un legislativ cu zece

membri, iar proporţionalitatea perfectă ar putea fi atinsă, cel puţin în principiu, într-un corp legislativ cu o sută de membri. Pentru legislative cu o sută sau mai mulţi membri, dimensiunea devine relativ neimportantă, dar este departe de a fi neglijabilă pentru camerele inferioare sau pentru legislativele unicamerale din Mauritius (70 de membri la ultimele alegeri ţinute înainte de mijlocul anului 1996), Malta (65), Islanda (63), Jamaica şi Luxemburg (60 fiecare), Costa Rica (57), Bahamas (49), Botswana (44), Trinidad (36) şi Barbados (28).

Al doilea, tendinţa generală este ca ţările populate să aibă legislative mari, ca ţările cu populaţie mică să aibă legislative mici, iar mărimea legislativelor tinde să fie egală cu aproape rădăcina cubică a populaţiei. Alegerile pluralitare întotdeauna au tendinţa de a fi disproporţionale, dar această tendinţă este întărită atunci cînd numărul de membri ai legislativului se situează semnificativ sub rădăcina cubică a populaţiei (Taagepera şi Shugart, 1989, pp. 156-167)[6]. Barbados este un caz relevant: pe baza populaţiei de 266 000 locuitori (vezi tabelul 4.3), parlamentul său „ar trebui" să aibă 64 în loc de 28 de membri. La fel, Trinidad ar trebui să aibă o cameră inferioară cu 109 în loc de 36 de membri, iar Bahamas, Botswana, Jamaica şi Mauritius se situează de asemenea sub numărul prezis de legea rădăcinii cubice – aşadar e de aşteptat, toţi ceilalţi factori fiind egali, ca aici să se înregistreze o disproporţionalitate înaltă a rezultatelor electorale. Dimensiunea mică a legislativului nu este o caracteristică a tuturor sistemelor pluralitare: de exemplu, Camera Comunelor britanică este ceva mai mare decît prezice legea rădăcinii cubice.

Sistemele prezidenţiale pot avea un efect indirect, dar puternic asupra numărului efectiv de partide parlamentare. Pentru că preşedinţia este cel mai mare premiu politic care poate fi cîştigat şi pentru că numai partidele mari au şansa de a-l cîştiga, acestea au un avantaj considerabil faţă de partidele mai mici, care tinde să se extindă şi asupra alegerilor legislative, chiar dacă sînt alegeri RP ca în Costa Rica, Columbia şi Venezuela. Această tendinţă este deosebit de puternică atunci cînd alegerile prezidenţiale

6. La alegerile din circumscripţiile pluralitare uninominale şi în sistemele bipartidiste, legea cubică prevede că dacă voturile primite de către cele două partide se află într-un raport a : b, locurile pe care le vor avea se vor afla în următorul raport: $a^3 : b^3$. Totuşi, exponentul 3 se aplică numai cînd dimensiunea corpului legislativ este în acord cu legea rădăcinii cubice, iar exponentul creşte – şi de aceea disproporţionalitatea creşte – pe măsură ce dimensiunea legislativului scade şi/sau populaţia creşte (Taagepera şi Shugart, 1989, pp. 158-167).

sînt decise printr-o pluralitate, şi nu printr-un al doilea tur decisiv (cînd partidele mici pot să-şi încerce norocul în primul tur) şi cînd alegerile legislative se ţin în acelaşi timp cu sau puţin după alegerile prezidenţiale (Shugart şi Carey, 1992, pp. 206-258, Jones, 1995, pp. 88-118). Chiar în Franţa, unde alegerile prezidenţiale şi cele legislative de obicei nu coincid şi unde alegerile prezidenţiale au două tururi de scrutin, prezidenţialismul a redus multipartidismul. Maurice Duverger (1986, pp. 81-82) compară a V-a Republică prezidenţială cu a III-a Republică parlamentară, care ambele au utilizat sistemul cu două tururi la alegerile legislative, şi se întreabă „de ce acelaşi sistem electoral a avut zece partide în a III-a Republică, dar a sfîrşit prin a avea numai patru [partide aliate cîte două] în Republica a V-a".

Delimitarea inechitabilă a circumscripţiilor poate, de asemenea, să contribuie la disproporţionalitatea electorală. În cazul circumscripţiilor uninominale, delimitarea inechitabilă înseamnă că numărul de alegători diferă considerabil de la una la alta; în cazul circumscripţiilor plurinominale, ea se referă la stabilirea unor magnitudini disproporţionate, în raport cu numărul de votanţi. Este deosebit de dificil ca ea să fie evitată în sistemele majoritare şi pluralitare cu circumscripţii cu un singur loc eligibil, pentru că distribuţia egală necesită ca numeroasele circumscripţii relativ mici să aibă populaţii sau electorate exact egale. Este o problemă mult mai mică în sistemele RP care utilizează circumscripţii relativ mari, de diferite magnitudini, deoarece locurile pot fi alocate proporţional unităţilor geografice preexistente, cum sînt provinciile sau cantoanele. Iar distribuţia inegală este eliminată integral dintr-o circumscripţie la nivel naţional, ca în Israel şi Olanda, sau într-una naţională la nivel superior, ca în Germania şi Suedia.

Cele mai importante cazuri de distribuţie inegală au avut de-a face cu suprareprezentarea rurală: de exemplu, Statele Unite (pînă la revoluţia redistribuirilor din anii '60), Australia şi Franţa (pînă în 1980), Japonia în timpul sistemului VUN, Norvegia pînă în 1985, Islanda între 1946 şi 1959 şi Spania. Totuşi, distribuţia inegală în favoarea zonelor rurale duce la disproporţionalitate crescută în cazul reprezentării partinice, numai dacă partidele mai mari au beneficii de pe urma acesteia; este evident cazul liberal-democraţilor din Japonia, al Partidului Progresist din Islanda şi al Partidului Naţional (fostul *Country Party*) din Australia, în măsura în care acest partid relativ mic poate fi considerat o parte a formaţiunii mai mari constituite cu liberalii.

În sfîrşit, unele sisteme RP pe liste permit partidelor să prezinte liste separate la un tur, dar să le „unească" formal, ceea ce înseamnă că votul

lor combinat va fi folosit la alocarea inițială a locurilor; pasul următor constă în distribuirea proporțională către partidele respective a locurilor obținute pe listele unificate. La un astfel de set de liste unite interpartinice se referă termenul francez *apparentement*. Exemple de astfel de sisteme RP pe liste cu această caracteristică specială sînt Elveția, Israel și, din 1977, Olanda. Deoarece listele unite ajută partidele mai mici, care sînt predispuse la subreprezentare, acestea au tendința de a reduce disproporționalitatea și de a crește numărul efectiv de partide. Mai mult, formarea de liste comune reciproc profitabile este permisă nu numai de unele sisteme RP pe liste, dar în același timp este și o consecință logică a altor trei sisteme electorale. Și votul alternativ, și VUT permit partidelor să se alieze în scopul unui cîștig electoral maxim printr-un simplu acord, cerîndu-le alegătorilor să acorde prima preferință candidaților lor, iar preferința următoare pentru candidații partidului aliat – un avantaj de care profită des partidele australiene și irlandeze, dar nu și cele malteze. La fel, sistemul francez cu două tururi de scrutin implică posibilitatea partidelor de a se alia în scopul susținerii reciproce în al doilea tur în diferite circumscripții; și partidele de stînga, și cele de dreapta se folosesc în mod regulat de această oportunitate.

Grade de disproporționalitate

Cum am văzut, numeroase atribute ale sistemelor electorale influențează gradul de disproporționalitate și, indirect, numărul de partide din sistem. Cum poate fi măsurată disproporționalitatea generală de la alegeri? Este ușor de determinat disproporționalitatea pentru fiecare partid în parte la un scrutin anume: aceasta este pur și simplu diferența dintre distribuția voturilor și distribuția locurilor. O întrebare mai dificilă este cum totalizăm deviațiile distribuției voturi-locuri ale tuturor partidelor. Însumarea diferențelor (absolute) nu satisface, deoarece nu distinge între cele cîteva deviații mari și serioase și multele deviații mici și relativ nesemnificative[7].

7. Una dintre consecințele acestei probleme este că indicele Loosemore-Hanby (1971), o abordare aditivă, tinde să subevalueze proporționalitatea sistemelor RP. O alternativă evidentă, oferită de indicele Rae (1967), o reprezintă media diferențelor distribuției totale voturi-locuri. Eroarea se produce în cealaltă direcție, constînd în supraevaluarea proporționalității sistemelor RP (vezi Lijphart, 1994, pp. 58-60).

Indicele de disproporționalitate propus de Michael Gallagher (1991), folosit în acest studiu, soluționează problema diferențiind deviațiile, pe baza propriilor valori, în maniera următoare: deviațiile mari au o valoare mai mare în indicele adunării decît cele mici. Indicele Gallagher (G) se calculează astfel: diferențele dintre procentajele voturilor (v_i) și procentajele locurilor (l_i) pentru fiecare partid sînt ridicate la pătrat și apoi adunate; totalul se împarte la 2, iar în final se extrage rădăcina pătrată[8]:

$$G = \sqrt{\frac{1}{2}\sum(v_i - l_i)^2}$$

În cîteva sisteme electorale, pot fi utilizate două seturi de voturi în scopul calculării diferențelor în distribuția voturi-locuri; care dintre acestea ar trebui folosit? În sistemele MMP, se alege între voturile listei de partid și voturile în circumscripție, iar cercetătorii au ajuns la consensul că voturile listei de partid exprimă cel mai bine preferința electoratului pentru un partid. În sistemele de vot alternativ și VUT, se alege între prima preferință și tabloul final al voturilor – adică numărul voturilor de după transferarea preferințelor; de obicei, se raportează numai voturile pentru prima preferință, politologii fiind de acord că diferențele dintre cele două sînt de importanță minoră. Un caz în care diferența este substanțială este cea dintre rezultatele primului și celui de-al doilea tur din Franța. La primul tur, voturile sînt împărțite între mai mulți candidați, iar adevărata alegere se face în al doilea tur. Cea mai bună soluție este de a număra voturile *decisive*: mai ales voturile din al doilea tur, dar și voturile din primul tur în circumscripțiile unde candidații au fost aleși din primul tur (Goldey și Williams, 1983, p. 79)[9].

---

8. În calcularea indicelui Gallagher, toate partidele mici luate împreună ca „alte" partide în statisticile electorale trebuie ignorate.
9. Trebuie clarificate mai multe probleme metodologice privitoare la calcularea indicelui de disproporționalitate. Mai întîi, ca și la calcularea numărului efectiv de partide parlamentare, vorbim despre locurile din camerele inferioare sau din parlamentele unicamerale. Apoi, spre deosebire de calcularea numărului efectiv de partide, se iau în calcul locurile obținute de partide la alegeri, și nu cele obținute prin legislatori care intră în partide după cîștigarea alegerilor, ca în Japonia și Papua Noua Guinee. A treia problemă, toate locurile nedisputate (pentru care candidează o singură persoană), situație care mai apare, dar tot mai rar, în sistemele pluralitare, sînt excluse (dacă este posibil). A patra, cele două alegeri boicotate din Trinidad, în 1971, și din Jamaica, în 1983, nu sînt luate în considerare. A cincea, partidele fracționalizate și cele strîns aliate sînt

Disproporţionalitatea electorală în democraţiile prezidenţiale

Discuţia privitoare la sistemele electorale s-a concentrat aproape în întregime asupra alegerilor legislative. Totuşi, în democraţiile prezidenţiale, alegerea preşedintelui este cel puţin la fel de importantă ca şi alegerile legislative : aproape la fel de importantă în sistemele echilibrate în privinţa raporturilor executiv-legislativ şi mult mai importantă în sistemele cu dominanţă executivă. De fapt, chiar în sistemele cu executivul egal cu legislativul, alegătorii consideră alegerile prezidenţiale ca fiind cele mai importante, aşa cum indică şi nivelul scăzut de participare la alegerile legislative, atunci cînd acestea nu sînt simultane cu alegerile prezidenţiale ; de exemplu, participarea la vot din anii cu alegeri numai pentru Congresul Statelor Unite tinde să reprezinte cam două treimi din participarea din anii cu alegeri prezidenţiale.

Alegerile prezidenţiale sînt inerent disproporţionale, ca rezultat a două caracteristici, discutate anterior, ale sistemului electoral : formula electorală, care în cazul alegerilor pentru o singură funcţie este, în mod necesar, una dintre formulele pluralitare sau majoritare (sau alegerea majoritară de către un colegiu electoral), şi „dimensiunea corpului de ales", aici fiind vorba de numărul minim absolut, unu. Partidul care cîştigă preşedinţia cîştigă „toate" locurile –, adică singurul loc disponibil –, iar partidele care pierd nu obţin nimic. Acesta este un alt criteriu în raport cu care sistemele prezidenţiale tind să devină inerent majoritare, ca adăugire la tendinţa lor inerentă de a avea cabinete majoritare şi la efectul lor reductiv asupra numărului de partide.

Tabelul 8.1 prezintă indicii de disproporţionalitate pentru alegerile legislative şi prezidenţiale din şase sisteme prezidenţiale. Cum era de aşteptat, disproporţionalitatea la alegerile prezidenţiale este mai mare decît la cele legislative : în medie, între 38 şi 50 la sută în cele şase ţări. Dacă este vorba numai despre doi candidaţi, indicele disproporţionalităţii este egal cu procentul de voturi ale candidatului învins. De exemplu, în 1996, la alegerea prim-ministrului israelian, singurii candidaţi erau Benjamin Netanyahu, care a obţinut 50,49 la sută din voturi, şi Shimon Peres, care a pierdut cu

---

considerate din nou ca un-partid-şi-jumătate – o procedură care totuşi are numai un impact minimal asupra indicelui de disproporţionalitate.

Tabelul 8.1. Disproporţionalităţi medii la alegerile legislative şi prezidenţiale, numărul alegerilor pe care se bazează aceste medii şi media geometrică a celor două disproporţionalităţi în şase sisteme prezidenţiale, 1946-1996.

	Disproporţionalitatea legislativă	Alegerile legislative	Disproporţionalitatea prezidenţială	Alegerile prezidenţiale	Media geometrică
	(%)	(N)	(%)	(N)	(%)
Israel[a]	1.65	1	49,51	1	9,05
Columbia	2,96	14	38,04	10	10,62
Costa Rica	4,13	11	45,11	11	13,65
Venezuela	4,28	8	48,49	8	14,41
Statele Unite	4,90	25	45,38	12	14,91
Franţa[b]	11,34	8	46,23	6	22,90

Note: [a] Numai alegerile din 1996, la care prim-ministrul a fost ales direct.
[b] Fără alegerile din 1986 şi 1993, care au condus la faze parlamentare.

Sursă: Pe baza datelor din Mackie şi Rose, 1991; Mackie şi Rose, 1997; Nohlen, 1993; Goldey şi Williams, 1983; şi date furnizate de Michael Coppedge, Brian F. Crisp, Gary Hoskin, Mark P. Jones şi J. Ray Kennedy.

un procentaj de 49,51, rezultînd un indice al disproporţionalităţii de 49,51 procente[10]. Mai mult, disproporţionalitatea la alegerile prezidenţiale nu este doar mai mare decît la alegerile legislative, ci mai mare cu mult: cinci din şase sisteme prezidenţiale au indici medii ai disproporţionalităţii legislative sub valoarea de 5 procente. Dacă ambele disproporţionalităţi sînt relevante şi ar trebui luate în calcul, cum pot fi combinate cel mai bine? Dacă s-ar folosi media aritmetică, disproporţionalitatea la alegerile prezidenţiale ar surclasa-o pe cea din alegerile legislative. Este mai bună, aşadar, utilizarea mediei geometrice – care este în general mai potrivită cînd se face media unor valori de magnitudini mult diferite[11]. Aceste medii geometrice sînt ilustrate în ultima coloană a tabelului 8.1.

Grade de disproporţionalitate în treizeci şi şase de democraţii

Disproporţionalităţile electorale medii dintre toate cele treizeci şi şase ţări sînt prezentate în tabelul 8.2 în ordine crescătoare, alături de principalele tipuri de sisteme electorale utilizate în alegerile legislative – RP (inclusiv sistemele VUT din Irlanda şi Malta), VUN, pluralitar, majoritar (Australia şi Franţa) –, un asterisc indicînd dacă ţara respectivă este prezidenţială sau regulat prezidenţială (cum ar fi Franţa, dar nu şi Israel). Indicii variază pe o scală de la 1,30 la sută în Olanda la 21,08 la sută în Franţa; media este de 8,26, iar valoarea mediană 8,11 procente.

Există o linie izbitor de clară care divide sistemele parlamentare RP de sistemele pluralitare şi majoritare. Chiar şi cele două ţări RP care deseori sînt privite ca abia aparţinînd la limită familiei RP – Grecia şi Spania – se situează în partea RP a liniei de demarcaţie. Sistemul RP din Spania nu este foarte proporţional, mai ales din cauza magnitudinii scăzute a circumscripţiilor. Sistemul RP în Grecia s-a modificat frecvent, dar sistemul uzual este „RP întărit" – o etichetă înşelătoare, deoarece se întăresc mai degrabă

10. Pentru alegerile prim-ministeriale, în Israel se utilizează sistemul cu un al doilea tur decisiv, dar cînd concurează numai doi candidaţi, este evident că acesta nu mai este necesar. La toate alegerile prezidenţiale decise printr-un al doilea tur, voturile decisive, în mod necesar împărţite de numai doi candidaţi, au fost folosite pentru calcularea indicelui de disproporţionalitate.
11. Media geometrică a celor două numere, ca şi cele două procentaje din tabelul 8.1, este pur şi simplu rădăcina pătrată a produsului acestor două numere.

Tabelul 8.2. Disproporţionalitatea electorală medie şi tipul de sistem electoral (utilizat la alegerile legislative) din treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Ţara	Disproporţionalitate (%)	Sistem electoral	Ţara	Disproporţionalitate (%)	Sistem electoral
Olanda	1,30	RP	Spania	8,15	RP
Danemarca	1,88	RP	Australia	9,26	Maj.
Suedia	2,09	RP	Papua Noua Guinee	10,06	Plur.
Israel	2,27	RP	Regatul Unit	10,33	Plur.
Malta	2,36	RP-VUT	Columbia	10,62	RP*
Austria	2,47	RP	Noua Zeelandă	11,11	Plur.
Germania	2,52	RP	India	11,38	Plur.
Elveţia	2,53	RP	Canada	11,72	Plur.
Finlanda	2,93	RP	Botswana	11,74	Plur.
Belgia	3,24	RP	Costa Rica	13,65	RP*
Italia	3,25	RP	Trinidad	13,66	Plur.
Luxemburg	3,26	RP	Venezuela	14,41	RP*
Irlanda	3,45	RP-VUT	Statele Unite	14,91	Plur.*
Portugalia	4,04	RP	Bahamas	15,47	Plur.
Islanda	4,25	RP	Barbados	15,75	Plur.
Norvegia	4,93	RP	Mauritius	16,43	Plur.
Japonia	5,03	VUN	Jamaica	17,75	Plur.
Grecia	8,08	RP	Franţa	21,08	Maj.*

* Sisteme prezidenţiale

Notă: Numărul de alegeri pe care se bazează aceste medii pot fi găsite în tabelul 5.2.

Sursă: Pe baza datelor din Mackie şi Rose, 1991; Mackie şi Rose, 1997; Nohlen, 1993; Singh, 1994; Lijphart, 1994; şi date furnizate de Pradeep K. Chhibber, Michael Coppedge, Brian F. Crisp, Gary Hoskin, Mark P. Jones, J. Ray Kennedy, Hansraj Mathur, Shaheen Mozaffar, Ben Reilly şi Andrew S. Reynolds.

partidele mari decît proporţionalitatea. Totuşi, chiar şi aceste două sisteme impure RP au disproporţionalităţi mai mici decît oricare dintre sistemele pluralitare şi majoritare. De asemenea, merită notat că sistemul VUN din Japonia – unul mai degrabă semiproporţional decît RP şi cu o magnitudine scăzută a circumscripţiilor – se situează în partea RP a liniei de demarcaţie. De fapt, disproporţionalitatea sa medie de 5,03 procente este mult sub cea a Greciei şi Spaniei. Majoritatea ţărilor RP au disproporţionalităţi medii între 1 şi 5 procente ; cazurile exemplare ale Belgiei şi Elveţiei se situează aproape la mijloc.

În partea pluralitară şi majoritară a liniei de demarcaţie, Australia este singura ţară cu o disproporţionalitate sub 10 procente. Majoritatea acestor ţări au disproporţionalităţi între 10 şi 20 de procente. Cele patru sisteme parlamentare cu disproporţionalităţile cele mai ridicate – Bahamas, Barbados, Mauritius şi Jamaica – sînt toate ţări mici, cu sisteme pluralitare şi foruri legislative neobişnuit de mici ; mai mult, Mauritius utilizează în principal circumscripţii cu trei locuri eligibile. Regatul Unit şi Noua Zeelandă se situează de fapt printre cele mai puţin disproporţionale dintre sistemele pluralitare. Singurele cazuri excepţionale de sisteme RP foarte disproporţionale sînt trei democraţii prezidenţiale : Columbia, Costa Rica şi Venezuela. Dacă aruncăm o privire asupra tabelului 8.1 vom descoperi, totuşi, că disproporţionalităţile lor legislative variază de la numai 2,96 la 4,28 procente – absolut normal pentru sistemele RP – şi că prezidenţialismul este cel care conferă acestor ţări o disproporţionalitate generală ridicată.

Disproporţionalitatea legislativă este de asemenea relativ scăzută în Statele Unite, în ciuda metodei pluralităţii, adoptate la alegerile pentru Congres. Principala explicaţie a acestui fenomen neobişnuit este existenţa alegerilor primare în Statele Unite. În majoritatea sistemelor pluralitare, o mare parte din disproporţionalitatea de la alegeri este cauzată de partidele mici care rămîn nereprezentate sau care sînt grav subreprezentate ; în Statele Unite există foarte puţine, pentru că alegerile primare oferă impulsuri puternice disidenţilor de a-şi încerca norocul în cadrul unuia dintre partidele mari, în loc să fondeze partide diferite ; în plus, legile din state tind să discrimineze partidele mici. Totuşi, alegerile prezidenţiale conferă Statelor Unite un înalt nivel al disproporţionalităţii generale. Franţa este cel mai disproporţional sistem din tabelul 8.2, ca rezultat al sistemului său electoral legislativ disproporţional, combinat cu prezidenţialismul. În tabelul 8.2, indicele său este uşor mai scăzut decît media geometrică prezentă în tabelul 8.1, din cauză că pentru alegerile din 1986 şi 1993, cele care au

inaugurat fazele parlamentare, s-a luat în calcul numai disproporţionalitatea legislativă. Alegerile prezidenţiale (prim-ministeriale) din 1996 din Israel au ridicat nivelul general de disproporţionalitate foarte puţin, deoarece au fost precedate de treisprezece alegeri pur parlamentare în care disproporţionalitatea medie a fost de numai 1,75 procente.

Sisteme electorale şi sisteme de partide

O bine cunoscută afirmaţie din politologia comparată spune că metoda pluralităţii favorizează sistemele bipartidiste; Maurice Duverger (1964, pp. 217, 226) spune că această propoziţie este una care aproximează „o lege sociologică adevărată". Prin opoziţie, sistemele RP şi cele cu două tururi (ca metoda pluralitate-majoritate din Franţa) încurajează multipartidismul. Duverger explică efectele diferenţiatoare ale sistemului electoral în termenii factorilor „mecanici" şi „psihologici". Efectul mecanic al regulii pluralităţii este că partidele, cu excepţia primelor două ca mărime, sînt sever subreprezentate, deoarece tind să piardă în fiecare circumscripţie; liberalii britanici, al treilea partid continuu dezavantajat din epoca postbelică, reprezintă un bun exemplu. Factorul psihologic îl dublează pe cel mecanic: „alegătorii realizează repede că voturile lor se pierd dacă ei continuă să le dea celui de-al treilea partid: de aici tendinţa lor naturală de a transfera votul lor celui mai puţin rău dintre ceilalţi doi adversari". În plus, factorul psihologic operează la nivelul politicienilor, a căror tendinţă naturală este de a nu-şi pierde energia candidînd pentru al treilea partid, ci de a se alătura unuia dintre cele două partide mari.

Douglas W. Rae (1967, pp. 67-129) şi-a asigurat contribuţia printr-un număr semnificativ de nuanţări la studiul legăturilor dintre sistemele de partide şi cele electorale. Sistemele electorale diferite au un impact diferit asupra sistemelor de partide, dar, subliniază Rae, există şi efecte importante comune. În particular, toate sistemele electorale, nu numai cele pluralitare şi majoritare, tind să suprareprezinte partidele mai mari şi să le subreprezinte pe cele mai mici. Trebuie să distingem trei aspecte importante ale acestei tendinţe: 1) toate sistemele electorale tind să genereze rezultate disproporţionate; 2) toate sistemele electorale tind să reducă numărul efectiv de partide parlamentare în comparaţie cu numărul efectiv de partide electorale; şi 3) toate sistemele electorale pot fabrica o majoritate parlamentară pentru partidele care nu au obţinut susţinerea majorităţii alegătorilor. Pe de altă parte, toate cele trei tendinţe sînt mult mai puternice în sistemele pluralitare şi majoritare decît în cele RP.

Tabelul 8.3. Majorităţi fabricate, majorităţi cîştigate şi minorităţi naturale în trei tipuri de sisteme electorale, 1945-1996.

	Majorităţi fabricate (%)	Majorităţi cîştigate (%)	Minorităţi naturale (%)	Total (%)	Alegeri (N)
Sisteme pluralitare şi majoritare (14 ţări)	43,7	39,1	17,2	100,0	151
Sisteme semiproporţionale (Japonia)	42,1	15,8	42,1	100,0	19
Reprezentare proporţională (22 ţări)	9,4	8,3	82,3	100,0	265
Toate alegerile legislative din 36 de democraţii	22,8	19,3	57,9	100,0	435

Sursă: Pe baza datelor din Mackie şi Rose, 1991; Mackie şi Rose, 1997; Nohlen, 1993; Singh, 1994; Lijphart, 1994; şi date furnizate de Pradeep K. Chhibber, Michael Coppedge, Brian F. Crisp, Gary Hoskin, Mark P. Jones, J. Ray Kennedy, Hansraj Mathur, Shaheen Mozaffar, Ben Reilly şi Andrew S. Reynolds.

Prima afirmație a lui Rae este ilustrată clar în tabelul 8.2 : chiar cel mai proporțional sistem, cel al Olandei, încă are o disproporționalitate de 1,30 de procente, nu zero. Dar, așa cum am arătat, disproporționalitatea sistemelor RP este mult mai scăzută decît a sistemelor pluralitare și majoritare. A doua și a treia afirmație a lui Rae se bazează pe faptul că disproporționalitățile sistemelor electorale nu sînt întîmplătoare, ci sistematice: ele avantajează sistematic partidele mai mari și dezavantajează partidele mai mici – iarăși, în mod special în sistemele pluralitare și majoritare. De aceea alegerile în general, cele pluralitare și majoritare în special, reduc numărul efectiv de partide.

Avantajul sistematic pe care-l oferă sistemele electorale partidelor mari devine deosebit de important atunci cînd partidelor care eșuează în obținerea majorității voturilor le sînt acordate majoritatea locurilor. Aceasta face posibilă formarea cabinetelor majoritare monocolore – una dintre mărcile democrației majoritariste. Rae (1967, pp. 74-77) le numește majorități „fabricate" – adică, create artificial de sistemul electoral. Majoritățile fabricate pot fi contrapuse majorităților cîștigate, cînd un partid cîștigă majoritatea și a voturilor, și a locurilor, și minorităților naturale, cînd nici un partid nu cîștigă majoritatea nici a voturilor, nici a locurilor. Tabelul 8.3 prezintă incidența medie a majorităților fabricate și cîștigate și a minorităților naturale în trei tipuri de sisteme electorale[12]. Toate trei sînt capabile să creeze majorități, atunci cînd alegătorii nu o fac, dar această capacitate este deosebit de puternică în sistemele pluralitare și majoritare – urmate îndeaproape de către sistemul japonez semiproporțional, care facilitează frecvent crearea de majorități fabricate pentru liberal-democrați.

Cele mai clare exemple de majorități fabricate pot fi considerate cazurile-prototip Marea Britanie și Noua Zeelandă, dar numeroase majorități de acest fel au survenit și în Australia și Canada. Majoritățile cîștigate se găsesc în sistemele pluralitariste cu numai două partide, aflate în competiție : Bahamas, Botswana, Jamaica, Trinidad și Statele Unite. De fapt, ca rezultat al frecvenței alegerilor pentru Congres, Statele Unite contribuie într-o proporție semnificativă la numărul total de majorități cîștigate, în

12. În scopul elaborării tabelului 8.3, partidele strîns aliate și partidele fracționalizate au fost considerate ca un singur partid. Cele șapte alegeri legislative din Columbia dintre 1958 și 1970 au fost excluse deoarece partidelor Liberal și Conservator le-au fost acordate fiecăruia jumătate din locurile legislative, potrivit înțelegerii din cadrul Frontului Național.

sistemele pluralitare şi majoritare : douăzeci şi trei din cincizeci şi nouă de alegeri soldate cu majorităţi cîştigate. Prin contrast, RP produce rar majorităţi fabricate sau cîştigate. Aceste rezultate s-au înregistrat în ţări care, în ciuda RP, au partide relativ puţine (Austria şi Malta), în ţări cu alegeri legislative RP relativ impure (Spania şi Grecia) şi în sisteme prezidenţiale care utilizează RP la alegerile legislative (Columbia, Costa Rica şi Venezuela). Cea mai evidentă caracteristică a tabelului 8.3 este că mai mult de 80 la sută din alegerile pluralitare şi majoritare au generat majorităţi fabricate sau cîştigate şi mai mult de 80 la sută din alegerile RP au dat naştere la minorităţi naturale.

Ne putem aştepta, de asemenea, la o relaţie puternic negativă între disproporţionalitatea sistemului electoral şi numărul efectiv de partide. Figura 8.2 ilustrează aceste relaţii, în cele treizeci şi şase de democraţii. Coeficientul de corelare este –0,50, care este semnificativ din punct de vedere statistic la nivelul de 1 procent. Pe măsură ce creşte disproporţionalitatea, numărul efectiv de partide scade. O creştere cu 5 procente a disproporţionalităţii este asociată cu o reducere de o jumătate de partid (0,52 pentru a fi exact) a numărului efectiv de partide.

Figura 8.2 prezintă o dispersie considerabilă şi doar cîteva situaţii extreme, totuşi. Este clar că şi alţi factori afectează puternic numărul partidelor, precum gradul de pluralism şi numărul de grupuri în care este divizată societatea, care pot explica multipartidismul din Papua Noua Guinee şi India, în ciuda efectelor reductive ale sistemelor lor electorale disproporţionale. O altă societate plurală, Elveţia, are un caracter multipartidist şi mai puternic decît s-ar putea aştepta de la sistemul său electoral proporţional. Efectul opus poate fi văzut în Austria, unde societatea plurală şi mai apoi semiplurală constă în două „tabere" mari, şi în Malta, unde electoratul s-a împărţit în două grupuri aproape egale : în aceste două ţări, sistemele două-partide şi două-partide-şi-jumătate au coexistat cu un sistem RP, cu un grad ridicat de proporţionalitate. De asemenea, deviante sînt şi două dintre sistemele prezidenţiale – Franţa şi Venezuela – cu evident mai multe partide decît ne-am fi aşteptat, plecînd de la disproporţionalităţile acestor sisteme.

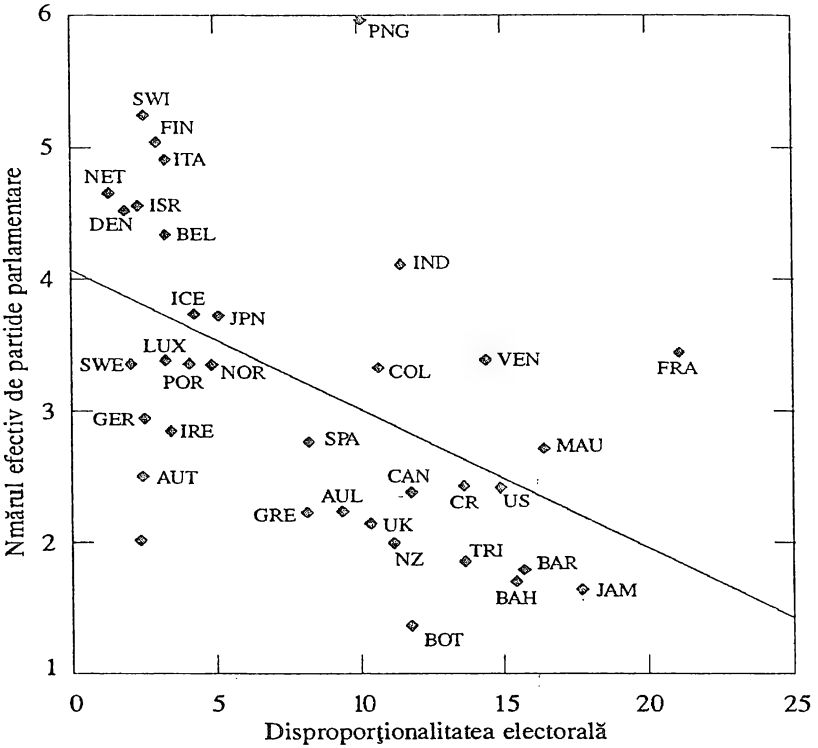

Figura 8.2. Relaţia dintre disproporţionalitatea electorală şi numărul efectiv de partide parlamentare în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

O altă modalitate de interpretare a figurii 8.2 este de a nota distanţa dintre gradele de disproporţionalitate, între 5 şi 8 procente. În partea mai disproporţională a acestui interval, unde se observă o mare dispersie, numărul mediu efectiv de partide este 2,32, dar numai dacă excludem cazurile deviante India şi Papua Noua Guinee; cu India şi Papua Noua Guinee, este 2,61. În partea mai proporţională a graficului, numărul partidelor variază mult şi nu se distinge nici o caracteristică, dar media este considerabil mai mare, de 3,78 partide. Relaţia generală dintre cele două variabile depinde în mare măsură de această diferenţă de mărime dintre cele două grupuri de ţări, care coincide foarte mult, dar nu în totalitate, cu diferenţa dintre sistemele pluralitare şi RP: majoritatea ţărilor RP, plus Japonia, pe de o parte, şi ţările pluralitare şi majoritare, sistemele RP impure ale Greciei şi Spaniei, şi democraţiile prezidenţiale, pe de alta.

Capitolul 9

Grupuri de interese

Pluralism contra corporatism

A cincea diferenţă dintre democraţia majoritaristă şi cea consensualistă – şi ultima dintre cele cinci care constituie dimensiunea executiv-partide – priveşte sistemul grupurilor de interese. Sistemul tipic al grupurilor de interese în democraţia majoritaristă este un pluralism competitiv şi necoordonat al unor grupuri independente, prin contrast cu sistemul coordonat şi orientat spre compromis, care este tipic modelului consensualist. Corporatismul este deseori numit şi „corporatism democratic", „corporatism societal" sau „neocorporatism" pentru a-l distinge de formele autoritariste de corporatism în care grupurile de interese sînt controlate în întregime de stat. Voi folosi termenul mai scurt „corporatism", dar întotdeauna sinonim cu corporatismul democratic.

Conceptual, corporatismul are două semnificaţii distincte. Prima se referă la un sistem al grupurilor de interese, în care grupurile sînt constituite în organizaţii naţionale, specializate, ierarhice şi monopoliste. A doua se referă la includerea grupurilor de interese în procesul politic. Philippe C. Schmitter (1982, pp. 263-264) arată că al doilea tip de corporatism trebuie numit „concertare". Empiric, totuşi, cele două au tendinţa de a se manifesta împreună, deoarece corporatismul, în sens restrîns, este o condiţie aproape necesară pentru concertare. Aşa cum arată Schmitter, pare să existe o „compatibilitate structurală... între corporatism şi concertare", şi sugerează că „istoriceşte, elementele centralizării, monopolurile etc. s-au dezvoltat mai întîi şi, să spunem aşa, au deschis drumul pentru concertarea politică iniţială, care a încurajat corporatizarea ulterioară a asociaţiilor de interese".

Ambele elemente pot fi subdivizate pentru a ajunge la patru componente cheie pe baza cărora corporatismul să poată fi recunoscut imediat. Corporatismul, în viziunea restrictivă a lui Schmitter, înseamnă 1) că grupurile de interese sînt relativ mari ca dimensiune şi relativ puţine la

număr, şi 2) că acestea sînt organizate mai departe, la nivel naţional, în organizaţii de vîrf. Concertarea înseamnă 3) consultarea regulată între conducătorii acestor organizaţii reprezentative, cei care reprezintă muncitorii şi managerii, şi apoi a reprezentanţilor guvernului pentru 4) a ajunge la înţelegeri cuprinzătoare care să-i asocieze pe toţi cei trei parteneri participanţi la negocieri – aşa-zisele pacturi tripartite. Pluralismul grupurilor de interese poate fi recunoscut după trăsăturile opuse : o multiplicitate a grupurilor mici de interese, absenţa sau slăbiciunea organizaţiilor de vîrf, consultări tripartite puţine sau absente şi absenţa pacturilor tripartite. Katzenstein (1985, pp. 32, 157) adaugă încă un atribut distinct al corporatismului : „o ideologie a parteneriatului social" şi absenţa unei mentalităţi de tip „cîştigătorul ia totul" – o trăsătură care leagă corporatismul de alte componente ale democraţiei consensualiste. Desigur, pluralismul pur şi corporatismul pur sînt rare, iar majoritatea democraţiilor pot fi localizate, de-a lungul evoluţiei, undeva între tipurile pure.

În acest capitol, discut relevanţa continuă a distincţiei pluralism-corporatism pentru descrierea şi analiza grupurilor de interese, iar apoi mă aplec asupra modalităţii în care pot fi măsurate gradele de pluralism şi corporatism, în ţările industrializate şi în cele aflate în curs de dezvoltare. După ce prezint indicele pluralismului grupurilor de interese pentru toate cele treizeci şi şase de democraţii, analizez relaţia acestei variabile cu tipurile de cabinet din cele treizeci şi şase de ţări şi cu numărul efectiv de partide parlamentare.

Declinul corporatismului ?

Începînd cu anii '70, corporatismul şi contrastul său cu pluralismul au constituit principalul subiect al studiilor ştiinţifice privitoare la grupurile de interese (Almond, 1983, Wilson, 1990). Verdictul general al acestei literaturi părea să favorizeze corporatismul. În particular, performanţa sa macroeconomică, în termenii creşterii economice mari, şomajului scăzut şi ratelor mici ale inflaţiei, a fost considerată superioară sistemelor pluraliste ale grupurilor de interese : părea să fi creat un „sistem economic superior" (Pekkarinen, Phjala şi Rowthorn, 1992). Mai recent, totuşi, politologii au început să se delimiteze de această interpretare optimistă, iar acum se afirmă deseori : corporatismul este „în declin" (Gobeyn, 1993), chiar şi în ţările cîndva cele mai corporatiste, ca Austria (Gerlich, 1992) şi Suedia (Lewin, 1994).

Totuşi, în urma acestor delimitări nu trebuie să înţelegem că distincţia dintre corporatism şi sistemul pluralist al grupurilor de interese ar trebui abandonată. Înainte de toate, ceea ce înţelegem în mod obişnuit prin „declinul corporatismului" este faptul că eficacitatea structurilor corporatiste şi frecvenţa utilizării lor a scăzut, dar nu într-atît cît să dispară sau să fie distruse. Apoi, în măsura în care în anumite ţări s-a înregistrat un declin, este doar o chestiune de intensitate. De exemplu, cînd Peter Gerlich (1992, p. 145) spune „adio corporatismului" în Austria – pentru a cita titlul articolului său – ideea sa principală este că Austria nu mai este exemplul excepţional de pur al corporatismului, aşa cum fusese timp de mai multe decenii, şi nu faptul că Austria ar adopta opusul său pluralist; dimpotrivă, el prezice că Austria va semăna ceva mai mult cu „alte naţiuni europene", care au tendinţa de a avea un corporatism mai moderat.

În al treilea rînd, aşa cum arată studiul meticulos al lui Alan Siaroff (1998) despre schimbările suportate de corporatism între 1960 şi 1980 în douăzeci şi una de democraţii, nu se poate vorbi deloc despre un declin total. Numai două ţări au înregistrat modificări ale sistemului grupurilor de interese mai mari de 10 la sută, pe o scală de la pluralism pur la corporatism pur: Finlanda a devenit şi mai corporatistă, iar Israel mai puţin corporatist. Alte unsprezece ţări au suferit modificări mai mici, dar în ambele direcţii: şase au devenit mai pluraliste, iar cinci ceva mai corporatiste.

A patra precizare, Howard J. Wiarda (1997, p. 175) arată cum corporatismul, în loc să dispară, se dezvoltă în zone noi: „nu atît corporatismul este pe cale de dispariţie sau atacat, ci o anumită formă a sa (relaţiile dintre conducerea întreprinderilor şi muncitori), care acum se restructurează şi se îndreaptă spre noi direcţii". Wiarda speculează faptul că deşi „faza *industrială* a relaţiilor tripartite corporatiste se termină, apar noi teme *postindustriale* (educaţia, sănătatea, asistenţa socială, mediul înconjurător şi altele)", şi că aceste probleme noi sînt frecvent negociate într-o manieră familiară corporatismului între grupurile relevante de interese – reprezentînd profesorii, medicii, asistentele, pensionarii şi ecologiştii – şi guvern. El conchide că „procesul politic rămîne corporatist".

A cincea, o explicaţie majoră şi des întîlnită a declinului corporatismului tradiţional este globalizarea economică, ce „limitează capacitatea guvernamentală de a acţiona efectiv în cadrul politicii economice, mai ales în ghidarea macroeconomică a economiei" (Armingeon, 1997, p. 165). Ar trebui reţinut faptul că Katzenstein (1985, p. 9) apelează exact la acelaşi factor pentru a explica nu declinul, ci *creşterea* corporatismului, şi de ce el se dezvoltă în special în ţările europene mai mici: „datorită economiilor

lor deschise", aceste ţări „au fost vulnerabile la mutaţiile din secolul douăzeci din economia mondială", şi au adoptat corporatismul ca mecanism de protecţie. Analiza lui Katzenstein sugerează că influenţa negativă a globalizării asupra corporatismului nu este inevitabilă şi că, pe termen lung, cursul ar putea foarte bine să revină.

O a şasea cauză a declinului corporatismului este „erodarea... nivelului de integrare a indivizilor în organizaţii de interese şi partide politice" (Armingeon, 1997, p. 165). În particular, această evoluţie slăbeşte abilitatea sindicatelor de a acţiona în numele unui număr mare de muncitori şi diminuează astfel influenţa acestora în negocierile tripartite. Distincţia lui Katzenstein (1985, pp. 104-123) între corporatismul liberal, în care patronatul reprezintă forţa mai puternică, şi corporatismul social, în care domină sindicatele, este relevantă în acest caz. Ea sugerează că diminuarea forţei sindicatelor nu înseamnă în mod necesar declinul corporatismului, ci doar o trecere de la corporatismul social la cel liberal.

Previziunea pe termen lung a lui Schmitter (1989, p. 72) – prezentată în articolul provocator intitulat „Corporatismul este mort! Trăiască corporatismul!" – este perceptibilă: corporatismul grupurilor de interese este un soi de „continuitate dinastică punctată de abdicări periodice şi renaşteri consecutive". Anunţarea declinului corporatismului în anii '80 şi '90 este o reminiscenţă a momentului pe care Alfred Grosser (1964, p. 242) l-a numit „indiscutabilul declin al... legislativelor", care erau „categoric în stare de criză" în anii '60. Contrar predicţiei apocaliptice a lui Grosser, legislativele sînt încă nişte instituţii destul de importante în anii '90, încît să le pot dedica un capitol (capitolul 11), la fel şi relaţiile executiv-legislativ, în care una dintre formele acestei relaţii este separarea puterilor între cele două instituţii ale guvernării (capitolul 7)!

Grade de pluralism şi corporatism în treizeci şi şase de democraţii

Deşi numeroase analize comparate ale grupurilor de interese au încercat să măsoare gradul de pluralism sau corporatism într-un număr relativ mare de ţări, aceste măsurători au o utilitate limitată pentru studiul de faţă. Ele tind să se concentreze asupra unui aspect diferit al corporatismului: unele se bazează mai mult pe prezenţa şi forţa organizaţiilor de vîrf, în timp ce altele accentuează procesul de concertare; unele studii se concentrează

asupra gradului de centralizare a negocierilor salariale ; altele reliefează puterea şi orientarea istorică – reformistă sau revoluţionară – a sindicatelor ; altele încearcă să măsoare succesul sau mai degrabă eşecul concertării, în termenii grevelor şi blocărilor de fabrici din diferite ţări. Aceste accentuări diferite denotă faptul că, deşi unităţile de măsură folosite în diferite studii sînt într-o armonie rezonabilă unele cu altele, sîntem departe de un acord perfect (Lane şi Ersson, 1997, Lijphart şi Crepaz, 1991). O altă slăbiciune a acestor evaluări este faptul că majoritatea sînt clasificări trihotomice stricte – pluralism sau corporatism mare contra unuia mediu contra unuia scăzut – care de obicei acoperă perioade scurte şi numai din cincisprezece-optsprezece ţări, iar atenţia lor se îndreaptă numai asupra democraţiilor industrializate.

Cele mai multe dintre aceste probleme sînt rezolvate de recentul studiu comparat al lui Siaroff (1998), despre nu mai puţin de douăzeci şi patru de democraţii industrializate. Siaroff ia în considerare opt aspecte fundamentale ale contrastului pluralism-corporatism – însumînd aspecte din studiile precedente, menţionate în paragraful de mai sus – şi clasifică cele douăzeci şi patru după fiecare dintre acestea, folosind o scală cu cinci puncte. Apoi realizează media acestor scoruri pentru a ajunge la un scor comprehensiv pentru fiecare ţară. Mai mult, el face aceasta pentru două perioade : 1963-1970, pentru douăzeci şi una de ţări, şi 1983-1990, pentru aceleaşi douăzeci şi una de ţări plus Spania, Portugalia şi Grecia. Aceste două perioade pot fi considerate reprezentative pentru lunga perioadă cuprinsă între anii '40 şi 1996, utilizată în analiza a douăzeci de ţări în acest studiu, ca şi pentru perioada 1958-1996, în cazul Franţei. La fel, intervalul 1983-1990 ilustrează perioada de democratizare a Spaniei, Portugaliei şi Greciei de la mijlocul anilor '70 pînă în 1996. Două treimi din tabelul 9.1 se bazează pe cifrele lui Siaroff[1].

1. O încercare precedentă de a ajunge la un scor comprehensiv, efectuată de Michael Crepaz şi de mine, se baza pe rezultatele combinate obţinute de doisprezece cercetători eminenţi ai corporatismului grupurilor de interese, făcînd media ratingurilor lor. Acelaşi lucru ar putea fi făcut pentru optsprezece ţări industrializate, pentru care erau valabile aprecierile a cel puţin şase cercetători (Lijphart şi Crepaz, 1991). Toate aceste ţări sînt incluse şi în setul de douăzeci şi patru de ţări al lui Siaroff. Aceste scoruri combinate sînt puternic corelate cu cele din tabelul 9.1 : coeficientul de corelare este covîrşitor de puternic : 0,95 (semnificativ statistic la nivelul de 1 procent).

Tabelul 9.1. Pluralismul grupurilor de interese în treizeci şi şase de democraţii, în anii '60 şi '80.

Ţara	Indicele pluralismului grupurilor de interese	Ţara	Indicele pluralismului grupurilor de interese
Norvegia	0,44	Costa Rica	2,50
Suedia	0,50	Botswana	2,60
Austria	0,62	Australia	2,66
Danemarca	1,00	Barbados	2,80
Elveţia	1,00	Franţa	2,84
Israel	1,12	Irlanda	2,94
Olanda	1,19	Noua Zeelandă	3,00
Belgia	1,25	Portugalia	3,00
Japonia	1,25	Italia	3,12
Finlanda	1,31	Spania	3,25
Germania	1,38	Bahamas	3,30
Luxemburg	1,38	Jamaica	3,30
Mauritius	1,60	Malta	3,30
Venezuela	1,90	Trinidad	3,30
Papua Noua Guinee	2,10	Statele Unite	3,31
Islanda	2,25	Regatul Unit	3,38
India	2,30	Grecia	3,50
Columbia	2,50	Canada	3,56

Sursă: Pe baza datelor din Siaroff, 1998, în cazul celor 24 de democraţii industriale, şi estimările autorului pentru celelalte 12 democraţii.

Singura problemă rămasă este aceea că cele douăsprezece ţări în curs de dezvoltare nu sînt incluse nici în studiul lui Siaroff, nici în alte studii comparate precedente. O cauză a neglijării lor este faptul că deseori datele necesare nu sînt disponibile pentru ţările mai puţin dezvoltate. Altă cauză este faptul că cei care cercetează sistemele grupurilor de interese s-au interesat mai mult de sistemele corporatiste decît de cele pluraliste, şi faptul că, în general vorbind, ţările în curs de dezvoltare tind să fie mai mult pluraliste decît corporatiste. Stephan Haggard şi Robert R. Kaufman (1995, p. 341) subliniază că principala cauză este „fragilitatea organizaţională a actorilor relevanţi, incluzînd aici şi grupurile de interese şi partidele", care face concertarea tripartită foarte dificilă. Totuşi, sistemele grupurilor de interese din ţările aflate în curs de dezvoltare nu sînt nici

uniforme, nici pur pluraliste, iar gradul în care sînt pluraliste sau, într-o anumită măsură, corporatiste se măsoară pe baza judecăţilor exprimate de experţii în ţările sau zonele respective.

Dintre cele douăsprezece democraţii în curs de dezvoltare incluse în acest studiu, ţara cu cel mai corporatist sistem de grupuri de interese este Mauritius. Deborah Bräutigam (1997, pp. 54-55) scrie că Mauritius nu poate fi considerat foarte corporatist, dar are „mecanisme instituţionale [care] asigură întîlniri periodice ale sindicatelor, patronatului şi guvernului pentru a negocia ratele de salarizare şi alţi parametri economici". Politologul Hansraj Mathur (comunicare personală, 31 martie 1997) adaugă următoarea descriere, mai detaliată: „Majoritatea sindicatelor sînt membre ale federaţiilor, care la rîndul lor sînt membre ale unor mari confederaţii. Aceste confederaţii mari, împreună cu Federaţia Patronatului din Mauritius (un grup puternic cuprinzînd toţi patronii) şi cu guvernul au întîlniri tripartite, în care discută cuantumul anual al compensaţiilor ce urmează a fi plătite pentru a face faţă oricărei creşteri a costului vieţii. Cuantumul o dată decis este aplicat tuturor muncitorilor din diferite industrii. Astfel, deşi negocierile sectoriale continuă să existe, cuantumul compensaţiilor decis de cele trei părţi trebuie respectat de toate sectoarele economice".

John A. Peeler (1985, p. 104) numeşte sistemele grupurilor de interese din Columbia, Costa Rica şi Venezuela „în mare corporatiste, cu straturi variate de pluralism". În general, Venezuela este considerată cea mai corporatistă dintre cele trei. Michael Coppedge (1993, p. 260) descrie structurile sale instituţionale ca „virtual identice cu ale celor două state societal corporatiste, Germania şi Austria", deşi argumentează această afirmaţie subliniind faptul că procesul este mai puţin instituţionalizat şi că sindicatele venezuelene sînt mai puţin autonome decît în cazurile europene. Reprezentarea corporatistă este canalizată mai ales prin intermediul numeroaselor comisii consultative. Brian Crisp (1994, pp. 1492-1493) numără 330 de astfel de comisii, create între 1959 şi 1989, „cu participanţi numiţi să reprezinte grupurile de interese sau sectoare socioeconomice întregi". Crisp adaugă că aceste comisii „consultative" oferă de fapt grupurilor de interese „accesul formal la luarea deciziilor guvernamentale", şi că puternica lor influenţă şi faptul că sînt numite de către preşedinte „explică de ce preşedintele venezuelean este atît de dominant faţă de congres".

În Papua Noua Guinee şi Botswana, sistemele grupurilor de interese nu sînt atît de dezvoltate, iar sindicatele sînt slabe. Totuşi, în opinia lui John D. Holm, expert în problemele Botswanei, şi a doi sociologi botswanezi, Patrick P. Molutsi şi Gloria Somolekae (1996, p. 58), „Botswana se îndreaptă spre corporatismul democratic atît de evident în Europa de Vest...

Grupurile se organizează de jos în sus şi lucrează cu oficiali ai guvernului pentru a formula o politică comprehensivă într-un anumit sector social sau economic". Această descriere se potriveşte de asemenea – de fapt chiar mai bine – sistemului grupurilor de interese din Papua Noua Guinee. Celelalte democraţii mici din Commonwealth – ţările caraibiene şi Malta – au rămas preponderent pluraliste, deşi, în anii recenţi, Barbados a adoptat într-o anumită măsură practici corporatiste, cum am observat în capitolul 3. Partidul de guvernămînt din Trinidad şi Tobago a organizat o conferinţă tripartită în 1964, imediat după obţinerea independenţei, care a condus la formarea mai multor comitete tripartite pentru a studia şi a face recomandări în privinţa utilizării forţei de muncă şi dezvoltării economice. Acest corporatism incipient a eşuat în principal din cauza ostilităţii sindicatelor, care au văzut în acesta o stratagemă a guvernului şi a patronatului de a slăbi sindicatele (MacDonald, 1986, p. 150).

În final, sistemul grupurilor de interese din India este prin tradiţie foarte pluralist. Domeniul agriculturii constituie o excepţie – dar una semnificativă, deoarece India este încă o ţară rurală şi agricolă în mare măsură. „Piesa centrală instituţională a politicii agrare" este Comisia pentru Costuri şi Preţuri Agricole, formată din tehnocraţi reprezentînd guvernul şi reprezentanţi ai fermierilor (Varshney, 1995, p. 147)[2].

Scorurile din tabelul 9.1 sînt scorurile pluralismului, variind teoretic de la 4,00, valoarea maximă, la zero, valoarea minimă, dar încadrîndu-se empiric între 3,56 pentru ţara cea mai pluralistă – Canada –, şi 0,44 pentru ţara cea mai corporatistă – Norvegia. Ţările sînt clasificate în ordinea crescătoare a pluralismului. Scorul mediu este de 2,24, iar valoarea mediană este 2,50, considerabil mai mare decît valoarea medie teoretică de 2,00, indicînd faptul că cele treizeci şi şase de democraţii, ca grup, sînt mai mult pluraliste decît corporatiste. O cauză importantă este prezenţa celor douăsprezece ţări în curs de dezvoltare, dintre care numai două, Mauritius şi Venezuela, se situează în partea corporatistă faţă de valoarea medie. Regatul Unit şi Elveţia sînt aproape de extremitatea pluralistă, respectiv corporatistă a spectrului; celelalte trei prototipuri se situează, evident, în jumătăţile prevăzute ale tabelului, dar nu în poziţii extreme.

2. Scorurile în privinţa pluralismului din douăsprezece ţări se bazează pe propria mea interpretare a descrierilor sistemelor grupurilor de interese, realizate de diferiţi autori citaţi în text, pe informaţiile adiţionale oferite de cei mai mulţi dintre ei şi pe lectura criteriilor utilizate de Siaroff. Totuşi, ele rămîn în mare măsură impresioniste şi le lipseşte clar precizia scorurilor celor douăzeci şi patru de ţări industrializate.

Sistemul grupurilor de interese, sistemele de partide şi tipurile de cabinet

Sistemul grupurilor de interese diferă de celelalte variabile fundamentale ale dimensiunii executiv-partide prin faptul că nu există o legătură cauzală clară care să îl lege de celelalte patru variabile, în timp ce acestea din urmă au astfel de legături cauzale : sistemele electorale modelează sistemele de partide, care la rîndul lor au un puternic efect cauzal asupra formării cabinetului, iar tipurile de cabinete influenţează, în continuare, durata cabinetelor. Aşadar, ipoteza conform căreia sistemele grupurilor de interese se află în relaţie cu aceste variabile se bazează pe corespondenţa conceptuală dintre distincţia corporatism-pluralism şi diferenţa majoritarism-consensualism, în sens larg.

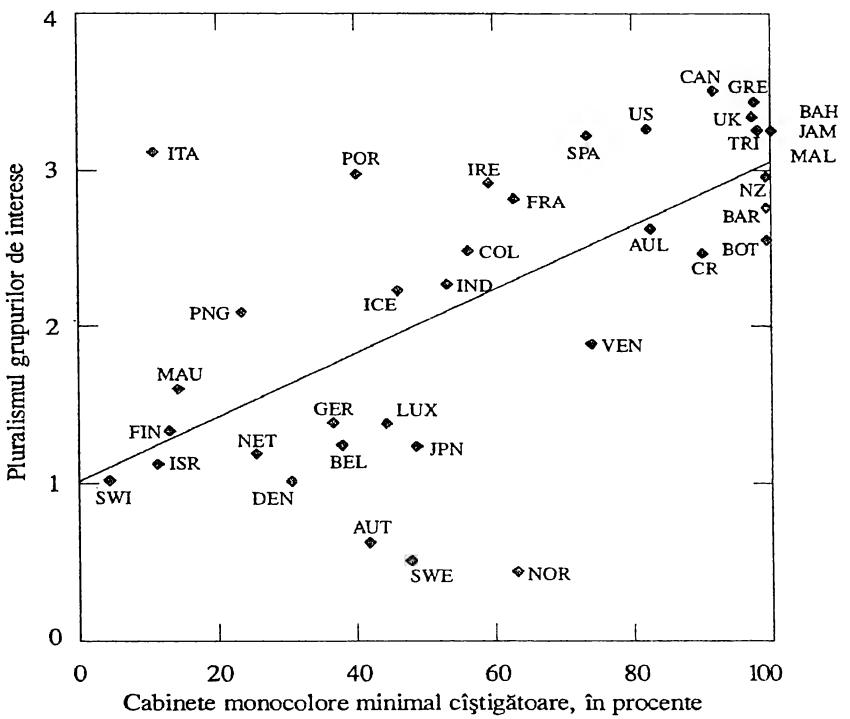

Figura 9.1. Relaţia dintre tipul de cabinet şi pluralismul grupurilor de interese în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Figurile 9.1 şi 9.2 ilustrează relaţiiile dintre sistemele grupurilor de interese şi tipurile de cabinet şi sistemele de partide, în treizeci şi şase de democraţii. Conform ipotezei, democraţiile care au mai ales cabinete monocolore minimal cîştigătoare sînt ţările care au sistemele grupurilor de interese mai pluraliste ; ţările cu caracter multipartidist mai puternic tind să fie mai puţin pluraliste. Coeficientul de corelare este mai puternic pentru relaţia dintre cabinete şi grupurile de interese decît pentru relaţia dintre partide şi grupurile de interese (0,68 şi respectiv –0,55), dar ambii coeficienţi sînt statistic semnificativi la nivelul de 1 procent. Cele mai deviante cazuri în figura 9.1 sînt cele mai corporatiste trei sisteme – Austria, Norvegia şi Suedia –, care sînt mult mai orientate spre consens în privinţa aceasta decît în privinţa cabinetelor. Prin contrast, Italia şi Portugalia sînt considerabil mai puţin corporatiste decît ne-am fi aşteptat pornind de la rarele cazuri de cabinete monocolore minimal cîştigătoare.

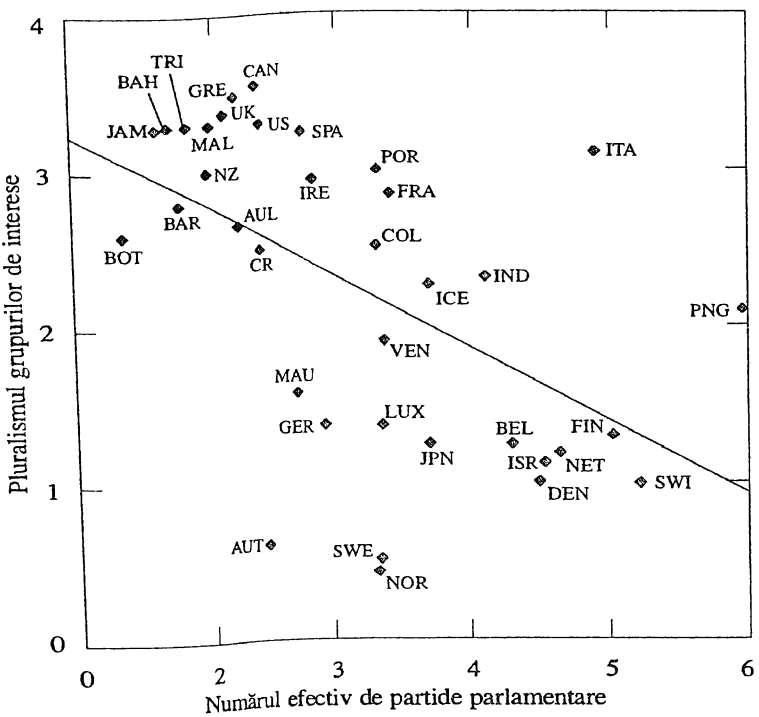

Figura 9.2. Relaţia dintre numărul efectiv de partide parlamentare şi pluralismul grupurilor de interese în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Figura 9.2 ilustrează aproape aceeaşi trăsătură : corporatistele Austria, Norvegia şi Suedia se situează la extremitate, la fel şi Italia. Corporatismul din Papua Noua Guinee este mult mai slab decît caracterul său multipartidist, dar nu atît de scăzut cît ne-ar face să credem nivelul său relativ de dezvoltare. Joseph LaPalombara (1987, pp. 213, 220) oferă o explicaţie intrigantă pentru poziţia neobişnuită a Italiei. El descrie Italia dinaintea reformelor din 1994 ca pe o *partitocrazia*, cu o largă participare a tuturor partidelor în luarea deciziilor politice şi cu o puternică înclinaţie spre găsirea consensului : conducătorii partidelor aveau „o adîncă aversiune psihologică faţă de confruntările separatiste". Consensul produs de *partitocrazia* a fost atît de puternic, în opinia lui LaPalombara, încît pur şi simplu nu a mai fost nevoie de un alt consens, produs al corporatismului. Sigur, această viziune este plauzibilă : coaliţiile politice largi şi corporatismul grupurilor de interese sînt, ambele, metode de a ajunge la consens şi, în principiu, pot fi considerate metode alternative. Intensa cooperare între partide poate aşadar să compenseze slăbiciunile manifestate în coordonarea grupurilor de interese. Aşa pare să se fi întîmplat în cazul Italiei, dar evident că nu este un model general, existent în cele mai multe democraţii ; dacă ar fi, am fi descoperit, în locul relaţiilor hotărît pozitive prezente în figurile 9.1 şi 9.2, o relaţie negativă între caracterul multipartidist şi cabinetele de coaliţie, pe de o parte, şi corporatism, pe de alta.

Tipul sistemului grupurilor de interese este, de asemenea, corelat cu sistemul electoral şi, deşi mai slab, cu dominanţa executivă. Corelaţiile dintre cele cinci variabile implicate în dimensiunea executiv-partide sînt prezentate în capitolul 14. Înainte de aceasta, totuşi, în următoarele patru capitole voi discuta variabilele aparţinînd dimensiunii federal-unitare.

Capitolul 10

Dispersarea puterii

Contrastele federal-unitar şi centralizat-descentralizat

Principala caracteristică a modelului majoritarist al democraţiei, aşa cum am subliniat în capitolele precedente, este concentrarea puterii în mîinile majorităţii. Modelul consensualist se caracterizează prin *ne*-concentrarea puterii, care poate lua două forme fundamentale, cea a împărţirii puterii şi cea a dispersării puterii. Aceste două forme furnizează bazele teoretice ale celor două dimensiuni ale contrastului majoritarist-consensualist. Crucial este să distingem dacă în democraţia consensualistă puterea este dispersată între actori politici care acţionează *în* aceleaşi instituţii politice sau este dispersată între instituţii politice *separate* (vezi capitolul 1). În cele cinci capitole precedente am discutat cele cinci variabile ale dimensiunii executiv-partide (puterea împărţită); în acest capitol mă ocup de prima variabilă a dimensiunii federal-unitare (puterea dispersată): federalism şi descentralizare contra guvernare unitară şi centralizată. Este corect să acordăm întîietate federalismului, pentru că el poate fi considerat cea mai tipică şi drastică metodă de dispersare a puterii: dispersează puterea la toate nivelurile de guvernare. De fapt, ca termen în ştiinţele politice, „dispersarea puterii" se foloseşte ca sinonim pentru federalism.

În toate democraţiile, puterea, în mod necesar, este dispersată într-o anumită măsură între guvernele centrale şi guvernele non-centrale, dar în democraţia majoritaristă avem de-a face cu o dispersie foarte unilaterală. Pentru menţinerea guvernării majoritare în modelul majoritarist pur, guvernul central trebuie să controleze nu numai aparatul central guvernamental, ci şi toate guvernele non-centrale, potenţial concurente. Guvernarea majoritaristă este aşadar şi unitară (non-federală), şi centralizată. Modelul consensualist este îndreptat spre un obiectiv opus. Metodele sale sînt federalismul şi descentralizarea – adică, nu numai o dispersare garantată a

puterii între nivelurile central şi non-central ale guvernării, ci şi, practic, existenţa unor guverne non-centrale puternice care să exercite o parte substanţială din puterea totală disponibilă la ambele niveluri.

În capitolul de faţă, discut conceptul de federalism şi caracteristicile sale primare şi secundare. Pe baza primelor, propun o scală cu cinci grade a federalismului şi descentralizării şi atribui un loc fiecăreia dintre cele treizeci şi şase de democraţii. Această scală va fi comparată cu două metode alternative de măsurare a distribuţiei puterii. La sfîrşit, discut avantajele potenţiale ale federalismului în două direcţii: oferă autonomie grupurilor minoritare în societăţile plurale şi permite experimente instituţionale.

Federalism şi descentralizare

În literatura despre federalism întîlnim numeroase definiţii ale federalismului, dar există totuşi un acord larg asupra caracteristicilor sale fundamentale: o divizare garantată a puterii între guvernele centrale şi cele regionale. Definiţia influentă a lui William H. Riker (1975, p. 101) sună astfel: „Federalismul este o organizare politică în care activităţile guvernului sînt divizate între guvernele regionale şi guvernul central într-o astfel de manieră încît fiecare tip de guvern are decizia finală în anumite domenii". Un aspect al acestei definiţii, care merită accentuat şi asupra căruia voi reveni mai tîrziu, este faptul că unităţile componente se numesc guverne „regionale". Aceasta corespunde cu viziunea convenţională: federalismul este descris, de obicei, ca divizare spaţială sau teritorială a puterii, în care unităţile componente sînt definite din punct de vedere geografic. Aceste unităţi cunosc denumiri variate: state (în Statele Unite, India, Australia şi Venezuela), provincii (Canada), *Länder* (Germania şi Austria), cantoane (Elveţia) şi regiuni (Belgia).

Spre deosebire de definiţia lui Riker, ca divizare garantată a puterii, descrierea preferată de Daniel J. Elazar (1997, p. 239) se concentrează asupra „noncentralizării" puterii: el vede în federalism „distribuţia fundamentală a puterii între centre multiple... nu devoluţia puterilor dinspre un singur centru sau spre baza unei piramide". Nici unul dintre aceste centre ale sistemului federal „nu are importanţă «mai mică» sau «mai mare» decît alta, spre deosebire de o piramidă organizaţională în care nivelurile se disting, din punct de vedere constituţional, ca mai mari sau mai mici".

Definițiile lui Elazar și Riker permit ca zone largi ale puterii să fie exercitate de diferitele niveluri ale guvernării. Riker (1975, p. 101) arată că fiecare nivel „are decizia finală în anumite domenii", dar nu specifică vreun raport de distribuție a competențelor între guvernele regionale și cel central. La fel, Elazar (1997) afirmă că „puterile atribuite fiecăruia [dintre multiplele centre" ale federalismului pot fi mari sau mici. Ambii experți sînt de acord totuși că scopul fundamental al garantării divizării puterii este asigurarea exercitării puterii la nivel regional sau, pentru a fi mai succint, că scopul non-centralizării puterii este descentralizarea puterii. Aceste două elemente sînt distincte conceptual, dar ar trebui considerate caracteristici primare ale federalismului.

Pe lîngă aceste caracteristici primare, deseori, teoreticienii federalismului identifică numeroase alte caracteristici secundare ale federalismului. Concret: un legislativ bicameral cu o cameră federală puternică, reprezentînd regiunile constitutive, o constituție scrisă, dificil de amendat, și o curte supremă sau o curte constituțională specială care să poată proteja constituția prin intermediul puterii sale de control constituțional. Acestea sînt printre cele mai importante, cum le numește Ivo D. Duchacek (1970, pp. 188-275), „standarde ale federalismului". Legătura lor cu federalismul constă în faptul că toate ne pot asigura că divizarea federală a puterilor fundamentale va fi respectată. Spre deosebire de caracteristicile primare, sînt mai degrabă garanții ale federalismului decît componente ale federalismului însuși. Voi discuta mai detaliat aceste variabile în următoarele două capitole.

Caracteristicile federale primare ale non-centralizării și descentralizării sînt cele care au stat la baza clasificării din tabelul 10.1. Primul criteriu are în vedere dacă statele au constituții formal federale. Așa cum arată Elazar (1987, p. 42), „Primul test al existenței federalismului este dorința sau voința de a fi federal, din partea corpului politic implicat. Adoptarea sau menținerea unei constituții federale este... modalitatea principală de exprimare a acestei voințe". Acest criteriu impune o distincție inițială între sistemele federale și unitare. Fiecare dintre aceste categorii pot fi divizate în subclase centralizate și descentralizate; centralizarea și descentralizarea sînt evident chestiuni de intensitate, dar în practică nu este dificil să clasificăm țările în funcție de dihotomia centralizare-descentralizare. În final, este nevoie de o categorie intermediară, sistemele semifederale, din cauză că anumite democrații nu pot fi calificate nici ca federale, nici ca unitare.

Tabelul 10.1 Grade de federalism şi descentralizare în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Federale şi descentralizate [5,0]		
Australia	Elveţia	(Belgia după 1993)
Canada	Statele Unite	
Germania		
Federale şi centralizate [4,0]		
Venezuela		Austria [4,5]
		India [4,5]
Semifederale [3,0]		
Israel	Papua Noua Guinee	Belgia [3,1]
Olanda	Spania	(Belgia înainte de 1993)
Unitare şi descentralizate [2,0]		
Danemarca	Norvegia	
Finlanda	Suedia	
Japonia		
Unitare şi centralizate [1,0]		
Bahamas	Jamaica	Franţa [1,2]
Barbados	Luxemburg	Italia [1,3]
Botswana	Malta	Trinidad [1,2]
Columbia	Mauritius	
Costa Rica	Noua Zeelandă	
Grecia	Portugalia	
Islanda	Regatul Unit	
Irlanda		

Notă: Indicii de federalism sînt în paranteze pătrate.

Tabelul 10.1 atribuie de asemenea cîte un scor fiecărei categorii, astfel încît clasificarea poate servi drept index cantitativ al federalizării şi arată în care categorie – sau, în cîteva cazuri, între care categorii – se situează fiecare dintre cele treizeci şi şase de democraţii. Tabelul este astfel organizat încît cazurile clare care se încadrează uşor într-o anumită categorie se află în coloanele din stînga şi din mijloc, iar coloana din dreapta conţine cazurile mai complexe, care se situează între categorii sau şi-au modificat statutul în timpul perioadei luate în considerare. Aceeaşi convenţie este valabilă şi pentru tabelele similare din cîteva capitole următoare.

Două trăsături remarcabile ale clasificării din tabelul 10.1 – prima, federalismul este relativ rar : sînt de două ori mai multe state unitare decît federale. A doua, diferenţele federal-unitar şi centralizat-descentralizat sînt strîns legate : majoritatea sistemelor federale sînt descentralizate. Drept rezultat, mai mult de jumătate dintre democraţii pot fi clasificate în una dintre cele două categorii extreme. Scorul mediu este 2,3, iar valoarea mediană este 1,6 - ambele mult mai apropiate de scorul 1,0 al majorităţii ţărilor unitare şi centralizate decît de scorul 5,0 de la celălalt capăt al scalei.

Şase dintre sistemele federale – Australia, Canada, Germania, Elveţia, Statele Unite şi, din 1993, Belgia – sînt şi sisteme descentralizate de guvernare. Numai unul – Venezuela – este în mod clar centralizat ; „terminologia sa federalistă", scrie Daniel H. Levine (1989, p. 273), „ar trebui să mascheze ceea ce în practică este un sistem foarte centralizat de guvernare şi administraţie publică". Austria şi India se situează între aceste două tipuri de federalism : nu atît de descentralizate ca, de exemplu, Australia, dar considerabil mai mult decît Venezuela. Aşadar, în loc să le înghesuim într-una sau alta dintre categorii, este mult mai realist să le asociem unei poziţii intermediare, avînd scorul intermediar 4,5. Se citează deseori concluzia lui K.C. Wheare (1964, p. 28) conform căreia constituţia Indiei şi practicile sale guvernamentale sînt doar „cvasifederale", şi nu în întregime federale. Concret, utilizarea frecventă a aşa-zisei „conduceri prezidenţiale" în scopuri partizane o deturnează de la un federalism puternic : constituţia oferă guvernului central dreptul de a demite guvernele statelor şi de a le înlocui prin guvernare directă de la centru pentru a rezolva urgenţele, dar practic conducerea prezidenţială a fost folosită pentru a schimba guvernele controlate de alte partide şi pentru a convoca noi alegeri în statele federaţii în speranţa de a le cîştiga (Tummala, 1996, pp. 378-382).

Dintre numeroasele democraţii unitare, numai patru ţări nordice şi Japonia pot fi clasificate ca descentralizate. În rest, multe sînt ţări mici, care nici nu prea au nevoie de un grad mare de descentralizare, dar categoria ţărilor unitare şi centralizate include mai multe ţări mari, ca Regatul Unit, Franţa, Italia şi Columbia. Franţa, Italia şi Trinidad au un scor puţin mai mare decît minimul 1,0, deoarece au devenit ceva mai puţin centralizate - situîndu-se între categoriile centralizată şi descentralizată – în timpul perioadei studiate. Acest proces a început în Italia prin 1970, iar în Franţa după alegerea preşedintelui Mitterand în 1981 (Loughlin şi Mazey, 1995). În Trinidad şi Tobago, insula mai mică Tobago se bucură de o formă de autoguvernare şi un parlament propriu din 1980 (MacDonald, 1986, p. 196,

Payne, 1993, p. 61). Scorurile acestor trei ţări reprezintă medii pentru întreaga perioadă.

Categoria semifederală include trei democraţii pe care Robert A. Dahl le-a numit „sociologic federale" (citat în Verba, 1967, p. 126): Belgia, Olanda şi Israel. Guvernele centrale ale acestor ţări au acordat asociaţiilor private puteri delegate, larg recunoscute şi puternic susţinute, în privinţa unor importante funcţii semipublice, stabilite de grupurile ideologice şi religioase importante din aceste societăţi, mai ales în domeniul educaţiei, culturii şi sănătăţii. Pentru că aceste grupuri nu sînt concentrate geografic, federalismul sociologic deviază de la criteriul lui Riker al unităţilor componente ale federaţiei, care trebuie să fie *regionale* fizic. Belgia a trecut de la acest federalism sociologic la un semifederalism formal, începînd cu anul 1970, şi la un federalism integral în 1993 – care, totuşi, încă include comunităţi culturale definite non-geografic printre unităţile constituente ale federaţiei. Scorul Belgiei de 3,1 este media pentru întreaga perioadă 1946-1996. Spania şi Papua Noua Guinee trebuie plasate în aceeaşi categorie semifederală. Spania a acordat autonomie extinsă, mai întîi Cataloniei, Ţării Bascilor şi Galiciei, iar mai tîrziu şi altor regiuni, în aşa fel încît, totuşi, să nu devină, formal, un stat federal; Luís Moreno (1994) numeşte sistemul spaniol „federalism imperfect". Papua Noua Guinee are un sistem de guvernare foarte descentralizat, deseori numit „cvasifederal", existent pe toată perioada democratică acoperită de acest studiu; a fost adoptat în 1977, dar a fost abolit printr-un amendament constituţional în 1995.

Alţi indicatori ai federalismului şi descentralizării

Exprimă indicele federalismului, în mod credibil şi exact, caracteristicile federalismului şi descentralizării? Încrederea în indice poate fi întărită prin compararea sa cu alţi doi indicatori: indicele autonomiei instituţionale al lui Jan-Erik Lane şi Svante Ersson (1994b, p. 224) şi cota de venituri ce revine guvernului central din totalul taxelor dintr-o ţară. Din păcate, aceşti indicatori nu pot fi utilizaţi ca unităţi de măsură alternative în acest studiu, pentru că sînt disponibili doar pentru jumătate dintre cele treizeci şi şase de democraţii.

Indicele bazat pe cota de venit din taxe porneşte de la premisa că gama activităţilor guvernelor centrale şi non-centrale poate fi măsurată în termenii veniturilor şi cheltuielilor. Întrucît veniturile şi cheltuielile sînt, dacă nu echilibrate, atunci oricum într-o strînsă corespondenţă, ele pot fi utilizate interschimbabil. Totuşi, dacă ne interesează puterea guvernelor non-centrale

vizavi de guvernele centrale, teoretic este mai atractiv să ne concentrăm asupra resurselor lor, în special veniturile din taxe. Taxele non-centrale sînt taxe colectate de către guvernele non-centrale, plus acele cote din taxele colectate de guvernele centrale care revin automat guvernelor non-centrale[1]. Gradul de centralizare a guvernării poate fi măsurat prin cota guvernului central din totalul de venituri din taxe centrale şi non-centrale. Date suficient de exacte există doar pentru douăzeci şi una de ţări: cele aparţinînd Organizaţiei pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE), cu excepţia Noii Zeelande şi Luxemburgului (Lane, McKay şi Newton, 1997, p. 86). În perioada 1980-1992 – aleasă astfel pentru că 1992 este cel mai recent an pentru care sînt disponibile informaţiile privind taxele şi pentru că anul 1980 permite includerea Spaniei, Portugaliei şi Greciei – cotele de venituri din taxe ale guvernelor centrale variază de la 96,1 procente (cea mai mare) în Olanda la 41,9 procente (cea mai mică) în Elveţia.

Figura 10.1 ilustrează relaţia dintre indicele de federalism şi cota de venituri din taxe a guvernului central: pe măsură ce indicele de federalism atinge valori mai mari, cota guvernului central scade. Diferenţa dintre ţările unitare şi centralizate, avînd indicele de federalizare 1,0 (sau unul apropiat de această valoare), şi ţările federale şi descentralizate, cu indici a căror valoare este 5,0, este deosebit de izbitoare. Coeficientul de corelare este –0,66 (semnificativ la nivelul de 1 procent). Pentru trei cazuri deviante, schiţa sugerează că indicele de federalizare supraestimează sau subestimează gradul de centralizare: Australia este singurul sistem federal şi descentralizat care nu are o cotă mică de venituri din taxe a guvernului central, iar Japonia şi Suedia sînt clasificate ca descentralizate printre ţările unitare, dar apar ca fiind şi mai descentralizate, pe baza cotei de venituri a guvernului central. Să ne amintim, totuşi, că indicele de federalizare îşi propune explicit să includă distincţia federal-unitar, în timp ce indicatorul cotei de venituri din taxe măsoară numai gradul de centralizare. Şi Belgia, şi Olanda se situează la extremă; în acest caz, explicaţia este că indicele bazat pe cota de venituri nu reuşeşte să ia în considerare elementul federalismului sociologic.

1. Toate transferurile, indiferent dacă sînt condiţionate sau nerestricţionate, de la guvernul central la guvernele non-centrale trebuie excluse. Transferurile condiţionate sau nerestricţionate se cheltuie în scopuri mandatate de către guvernul central, şi nici chiar ultimele nu sugerează neapărat că guvernelor non-centrale li se dă mînă liberă. Aşa cum subliniază Douglas E. Ashford (1979, p. 82), acestea sînt frecvent „nu atribuţii ale guvernelor locale, ci o metodă a guvernului central de a prezice cum vor fi cheltuite fondurile". De asemenea, trebuie eliminate toate taxele de protecţie socială.

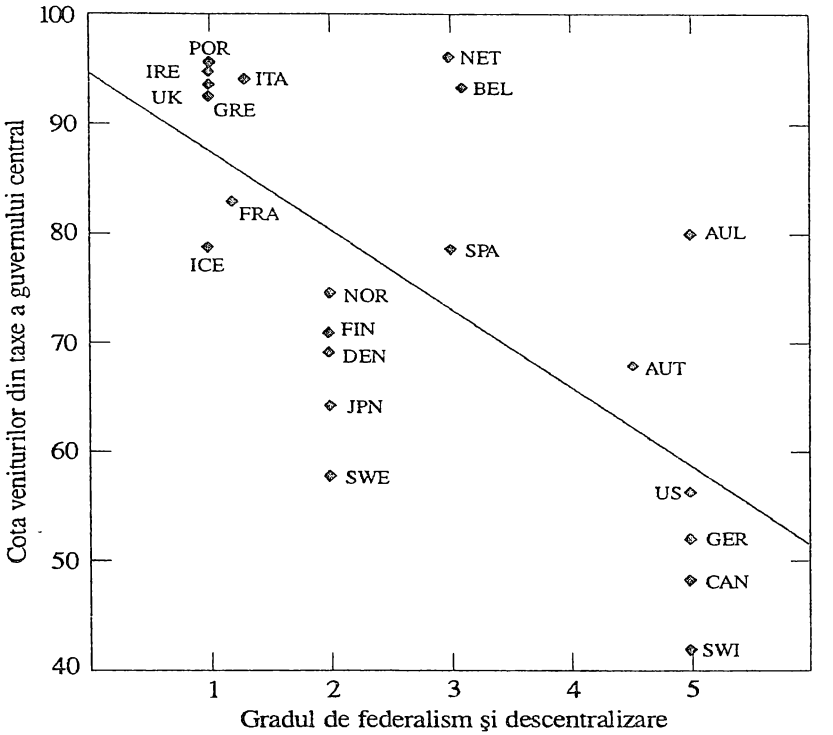

Sursă: Pe baza datelor din Lane, McKay şi Newton, 1997, p. 86.

Figura 10.1. Relaţia dintre gradul de federalism-descentralizare şi cota guvernului central din totalul taxelor centrale şi non-centrale, în douăzeci şi una de democraţii, 1980-1992.

Indicele de autonomie instituţională Lane-Ersson ia în considerare şi federalismul, şi federalismul sociologic - autorii numesc federalismul sociologic „autonomie funcţională" - ca şi autonomia teritorială a anumitor regiuni şi gradul de „discreţie a guvernelor regionale şi locale". Cumulate, scorurile acestor patru variabile, bazate toate pe judecăţile impresioniste, dar plauzibile ale autorilor, iau forma unei scale cu 6 trepte, cea mai mare valoare fiind 5, în cazul Elveţiei, iar cea mai mică 0, în cazurile Greciei şi Irlandei[2]. Lane şi Ersson propun indicele lor într-un studiu comparat

2. Scorurile pentru toate cele şaisprezece ţări sînt următoarele: 5 pentru Elveţia, 4 pentru Belgia şi Germania, 3 pentru Austria, Danemarca şi Olanda, 2 pentru

al democraţiilor occidentale şi prezintă cifre specifice numai pentru şaisprezece ţări europene mari şi mijlocii – mai puţin de jumătate din ţările prezente în această carte. Totuşi, pentru aceste şaisprezece democraţii, indicele Lane-Ersson se corelează puternic cu indicele de federalizare: coeficientul de corelare este 0,82, foarte semnificativ statistic.

Comparaţiile cu cele două unităţi de măsură alternative de mai sus validează ferm indicele de federalism. În următoarele capitole voi arăta că acest indice este de asemenea strîns corelat şi cu alte variabile ale celei de-a doua dimensiuni.

Federalism şi autonomie etnică

Federalismul tinde să fie utilizat în două tipuri de ţări: ţări relativ mari şi societăţi plurale. Cele mai mari ţări, ca populaţie, incluse în acest studiu, India şi Statele Unite, sînt federaţii; cea mai puţin populată federaţie este Elveţia, care se situează cam pe la mijlocul clasamentului populaţiilor celor treizeci şi şase de democraţii. Patru din cele nouă sisteme federale sînt societăţi plurale: Belgia, Canada, India şi Elveţia. Acestea sînt de asemenea şi cele mai mari dintre cele nouă societăţi plurale prezente în tabelul 4.3. În aceste societăţi plurale, federalismul are funcţia specială de a acorda autonomie minorităţilor etnice.

Pentru a analiza această funcţie a federalismului este util să distingem între federalismul congruent şi cel incongruent, aşa cum sugera Charles D. Tarlton (1965, p. 868). Federaţiile congruente sînt formate din unităţi teritoriale cu caracter social şi cultural similar în fiecare unitate, şi în federaţie ca întreg. Într-un sistem federal perfect congruent, unităţile componente sînt „reflectări în miniatură ale aspectelor importante ale întregului sistem federal". Invers, federaţiile incongruente au unităţi cu compoziţii sociale şi culturale care diferă una de la alta şi de ţară ca întreg[3].

Finlanda, Norvegia, Suedia şi Regatul Unit, 1 pentru Franţa, Italia, Portugalia şi Spania, şi 0 pentru Grecia şi Irlanda. Dintre aceste şaisprezece scoruri, doar cel mai degrabă scăzut la Spaniei şi cel mai degrabă ridicat al Marii Britanii stau sub semnul întrebării.

3. Tarlton foloseşte termenii „simetrie" şi „asimetrie" în locul „congruenţei" şi „incongruenţei". Deoarece perechea precedentă de termeni este cel mai des folosită pentru a descrie diferite forme de distribuţie a puterii – de exemplu, între cele două camere ale legislativelor bicamerale – este mai puţin confuză folosirea celei de-a doua perechi de termeni pentru caracterizarea diferitelor

O altă modalitate de exprimare a acestei diferenţe este compararea graniţelor politice dintre unităţile componente ale federaţiei şi graniţele sociale dintre grupuri, cum ar fi minorităţile etnice. În federaţiile incongruente, aceste graniţe tind să coincidă, dar în sistemele federale congruente se intersectează.

Dacă graniţele politice sînt desenate astfel încît să aproximeze graniţele sociale, eterogenitatea federaţiei, ca întreg, se transformă într-un înalt grad de omogenitate la nivelul fiecărei unităţi componente. Cu alte cuvinte, federalismul incongruent poate face ca o societate plurală să devină mai puţin plurală, prin crearea de zone relativ omogene mai mici. Aceasta este trăsătura comună a celor patru sisteme federale care sînt şi societăţi plurale, deşi graniţele lor politice şi etnice, în general, nu coincid perfect. În Elveţia, diversitatea lingvistică este substanţial mai mică în cantoane decît la nivel naţional. Federaţia elveţiană are patru limbi oficiale, dar douăzeci şi două dintre cele douăzeci şi şase de cantoane (şi semicantoane) sînt oficial unilingve; numai trei – Berna, Fribourg şi Valais – sînt bilingve şi numai unul – Graubünden – are trei limbi oficiale (McRae, 1983, pp. 172-179). În Canada, minoritatea francofonă este concentrată cu precădere în Québec, iar guvernul Québec-ului a servit ca principal purtător de cuvînt al intereselor comunităţii vorbitoare de franceză din Canada, dar Ontario şi New Brunswick numără de asemenea relativ mulţi vorbitori de franceză.

Guvernatorii coloniali britanici ai Indiei au organizat ţara în diviziuni administrative fără a acorda prea multă atenţie diferenţelor lingvistice; impunerea federalismului în aceste diviziuni a condus la un tip mai mult congruent de federalism în primii ani de independenţă a Indiei. Totuşi, în anii '50 a avut loc o transformare completă spre un sistem federal incongruent bazat pe diferenţieri lingvistice. După ce statul Madras s-a divizat în state diferite, vorbitorii de Tamil şi vorbitorii de Telugu formînd în 1953 statele Tamil Nadu şi Andhra Pradesh, Comisia de Reorganizare a Statelor a adoptat principiul lingvistic şi a recomandat în 1955 revizuiri drastice ale graniţelor statelor de-a lungul liniilor lingvistice. Acestea au fost rapid implementate în 1956, iar în anii următori au fost create mai multe state lingvistice (Brass, 1990, pp. 146-156). Datorită extremei diversităţi

---

compoziţii a două sau mai multor entităţi. Congruenţa şi incongruenţa în federalism au un înţeles analog cu al congruenţei şi incongruenţei în bicameralism (vezi capitolul 11).

lingvistice a Indiei, acest federalism lingvistic incongruent nu a satisfăcut toate minorităţile mai mici, dar, în cuvintele politologului indian Rajni Kothari (1970, p. 115), a reuşit să facă din limbă o „influenţă integratoare şi unificatoare", nu un „instrument de divizare".

În fine, noul federalism belgian este rezultatul unui efort hotărît de a realiza o federaţie cît se poate de incongruentă. Cele trei regiuni definite geografic sînt deja foarte incongruente: cele mai mari, Flandra şi Valonia, sînt unilingve, numai Bruxelles-ul fiind bilingv. Pentru a perfecţiona această incongruenţă lingvistică, peste regiuni au fost suprapuse trei comunităţi culturale definite non-geografic; în acest caz, graniţele politice coincid complet cu cele lingvistice – făcînd ca sistemul federal să fie unul pur incongruent (vezi capitolul 3).

Federalism şi experimentare instituţională

Un aspect al autonomiei unităţilor constituente ale federaţiilor este faptul că ele au propriile lor constituţii, pe care le pot amenda liber în cadrul anumitor limite, precizate de constituţia federală. În teorie, aceasta le dă oportunitatea de a experimenta diferite forme de guvernare. Astfel de experimente, dacă au succes, pot aduce beneficii şi altor membri ai federaţiei şi guvernului central. Totuşi, în practică, putem găsi un izomorfism aproape complet şi între formele guvernamentale centrale şi ale unităţilor componente, şi între acelea ale unităţilor componente, în fiecare ţară.

Cu privire la opţiunea între sisteme parlamentare sau prezidenţiale, de exemplu, Statele Unite sînt puternic prezidenţiale, cu guvernatori avînd rolul de „preşedinţi" la nivelul statelor. Totuşi, în Statele Unite s-au înregistrat mai multe experimentări ale sistemelor electorale decît în celelalte federaţii. Principalul exemplu este statul Illinois, care a utilizat un sistem semiproporţional – vot cumulativ – pentru alegerile pentru camera inferioară din 1870 pînă în 1980. Mai mult, aşa cum am menţionat în capitolul 8, cîteva state au folosit metoda majoritară cu două tururi de scrutin în locul regulii pluralităţii pentru alegerea membrilor lor în Camera Reprezentanţilor. Un experiment cu efecte şi mai mari ar fi fost încurajat prin *Voters' Choice Act*, iniţiată de reprezentantul Cynthia McKinney în 1997 (dar neadoptată pînă la sfîrşitul anului 1998): ea ar fi permis statelor să instituie circumscripţii plurinominale în locul circumscripţiilor uninominale, pentru alegerea Camerei Reprezentanţilor, dacă ar fi utilizat sisteme RP sau semiproporţionale în aceste circumscripţii.

Camera Reprezentanţilor australiană şi camerele inferioare ale statelor australiene sînt toate alese prin vot alternativ, cu o excepţie: Tasmania aplică forma votului unic transferabil, de reprezentare proporţională. RP este norma în Elveţia la ambele niveluri, naţional şi cantonal, dar cîteva cantoane, foarte mici, utilizează metoda majorităţii. Celelalte federaţii sînt şi mai izomorfe în privinţa sistemelor lor electorale: Canada şi India sînt solid ataşate de regula pluralităţii, iar Austria, Belgia, Germania şi Venezuela de sistemul RP. Acelaşi izomorfism este aparent cînd vine vorba de alegerea sistemului parlamentar sau prezidenţial, aşa cum am observat în cazul american. Singurele excepţii relative pot fi întîlnite în Germania şi Elveţia. Toate landurile germane au sisteme parlamentare, dar în Bavaria prim-ministrul nu poate fi demis de un vot de neîncredere. În Elveţia, cantoanele deviază, într-o privinţă, de la sistemul hibrid parlamentar-prezidenţial de la nivel federal – executivele lor colective sînt alese popular –, dar seamănă între ele în această privinţă. Este simptomatic faptul că cei care au redactat constituţia noului canton Jura, care formal a luat fiinţă în 1979, au luat în discuţie exemplele german şi britanic ale sistemelor parlamentare, dar în final au rămas la „normele elveţiene acceptate" (Tschaeni, 1982, p. 116).

Capitolul 11

Parlamente şi congrese

Concentrare contra divizare a puterii legislative

A doua componentă a dimensiunii federal-unitar este dispersia - concentrare *versus* divizare – a puterii în legislativ. Modelul pur majoritarist atrage concentrarea puterii legislative într-o singură cameră ; modelul pur consensualist se caracterizează printr-un legislativ bicameral în care puterea se împarte egal între cele două camere diferit constituite. În practică, întîlnim o varietate de dispuneri intermediare. În capitolele 2 şi 3 am văzut că parlamentul Noii Zeelande (după 1950) şi parlamentul elveţian sînt, în această privinţă, prototipuri perfecte ale democraţiilor majoritariste şi respectiv consensualiste, dar celelalte trei exemple importante deviază într-o anumită măsură de la modelele pure. Parlamentul britanic este bicameral, dar deoarece Camera Lorzilor are puteri minime, poate fi descris ca bicameral asimetric. Aceeaşi descriere se potriveşte şi legislativului din Barbados, pentru că Senatul, numit, are putere de amînare, dar nu şi de veto. Parlamentul belgian bicameral prefederal se caracteriza prin echilibrul puterilor dintre cele două camere, dar aceste camere abia dacă difereau în ceea ce priveşte compoziţia ; în noul legislativ federal, ales în premieră în 1995, Senatul încă nu este foarte diferit compus faţă de Camera Reprezentanţilor, şi de asemenea a pierdut din puterile sale iniţiale.

Primul subiect al acestui capitol îl constituie clasificarea dihotomică a parlamentelor ca bicamerale sau unicamerale. Apoi, discut diferenţele dintre cele două camere ale parlamentelor bicamerale, în special în privinţa puterilor şi compoziţiei. Pe baza acestor două diferenţe fundamentale, elaborez un indice cantitativ al bicameralismului. În final, investighez relaţia dintre intensitatea bicameralismului, exprimată de indice, şi gradul de federalism şi descentralizare, discutat în capitolul precedent.

Urmează două comentarii adiţionale introductive. În primul rînd, camerele legislative au o varietate de denumiri (printre care Camera Comunelor

Camera Reprezentanţilor, Camera Deputaţilor, *Bundestag*, Senat), şi pentru evitarea confuziilor vor fi folosiţi următorii termeni generici : prima cameră (sau camera inferioară) şi a doua cameră (sau camera superioară). Prima cameră este întotdeauna cea mai importantă sau, în sistemele federale, camera care este aleasă pe baza populaţiei[1]. În al doilea rînd, legislativul bicameral, ca întreg, se numeşte de obicei Congres în sistemele prezidenţiale – dar nu şi în Franţa, unde-şi are originile termenul „parlament" – şi Parlament în sistemele parlamentare de guvernare. Totuşi, termenul „parlament" este deseori utilizat generic ca sinonim pentru „legislativ" şi voi adopta această utilizare convenţională aici.

Unicameralism şi bicameralism

O clasificare dihotomică a parlamentelor ca unicamerale sau bicamerale pare simplă şi directă, dar două legislative nu se încadrează în nici una dintre categorii : cel al Norvegiei şi, pînă în 1991, cel al Islandei. Legislatorii norvegieni sînt aleşi ca unic corp, dar după alegeri aceştia se împart în două camere, o pătrime fiind aleşi să formeze o a doua cameră. Cele două camere, totuşi, au comitete legislative reunite şi orice dezacord dintre camere este rezolvat într-o sesiune plenară reunind toţi membrii legislativului. Aceeaşi descriere se potriveşte şi Islandei la fel de bine, cu excepţia faptului că a doua cameră din Islanda este formată dintr-o treime din legislatorii aleşi. Prin urmare, aceste legislative au anumite trăsături unicameraliste şi unele bicameraliste ; rezolvarea dezacordurilor prin intermediul unei sesiuni reunite nu denotă în mod necesar unicameralism, deoarece nu este o metodă neobişnuită nici pentru legislativele bicamerale ambigue. Dacă cineva ar fi forţat să facă o alegere pur dihotomică, aceste legislative ar fi considerate oarecum mai apropiate de unicameralism decît de bicameralism. Dar nu este nevoie de o astfel de alegere dificilă, iar clasificarea tuturor legislativelor, mai tîrziu în acest capitol, plasează pur şi simplu aceste două cazuri într-o categorie specială : o-cameră-şi-jumătate.

În extinsul lor studiu comparat despre bicameralism, George Tsebelis şi Jannette Money (1997, p. 1) relatează că aproape o treime din ţările lumii

[1] Singura dificultate potenţială a acestei terminologii este că prima cameră a parlamentului olandez este formal numită A Doua Cameră [*Second Chamber*], iar a doua cameră se numeşte Prima Cameră [*First Chamber*]. La fel, prima şi a doua cameră a legislativului suedez bicameral dinainte de 1970 s-au numit A Doua şi, respectiv, Prima Cameră.

au parlamente bicamerale, iar două treimi unicamerale. Frecvenţa înregistrată de noi pentru cele treizeci şi şase de democraţii este foarte diferită: bicameralismul este mult mai răspîndit decît unicameralismul. În 1996, numai treisprezece din treizeci şi şase de democraţii, uşor peste o treime, aveau parlamente unicamerale. Patru ţări au trecut la unicameralism în timpul perioadei studiate: Noua Zeelandă în 1950, Danemarca în 1953, Suedia în 1970 şi Islanda în 1991 (Longley şi Olson, 1991). La începutul perioadei, numai nouă ţări – exact o pătrime – aveau legislative unicamerale: Costa Rica, Finlanda, Grecia, Israel, Luxemburg, Malta, Mauritius, Papua Noua Guinee şi Portugalia. În direcţia cealaltă nu s-au înregistrat tranziţii, de la unicameralism spre bicameralism.

Cele treisprezece ţări cu parlamente unicamerale enumerate în paragraful de mai sus sînt ţările mai mici; Grecia, cu o populaţie puţin mai mare de zece milioane, este cea mai mare. O caracteristică şi mai evidentă este faptul că nici una nu este un sistem federal. Într-o exprimare uşor diferită, cele nouă sisteme formal federale dintre cele treizeci şi şase de democraţii au toate legislative bicamerale, în timp ce, în 1996, cele douăzeci şi şapte de sisteme formal unitare (inclusiv cele etichetate semifederale în capitolul precedent) sînt împărţite în mod egal în unicamerale şi bicamerale: treisprezece au legislative unicamerale, treisprezece au legislative bicamerale, iar Norvegia are un sistem o-cameră-şi-jumătate. Acesta este deja un indicator puternic al relaţiei dintre structura camerelor şi distincţia federal-unitar. Această relaţie este analizată în mai multe detalii la sfîrşitul acestui capitol, după discutarea diferitelor forme pe care le poate lua bicameralismul.

Variante de bicameralism

Cele două camere ale legislativelor bicamerale tind să difere în mai multe privinţe. La origini, cea mai importantă funcţie a celei de-a doua camere, sau a camerei „superioare", aleasă pe baza unui sufragiu limitat, era de a activa conservator împotriva camerei „inferioare", aleasă mult mai democratic. O dată cu apariţia votului universal la toate alegerile, în setul nostru de regimuri integral democratice, această funcţie a devenit vetustă. Totuşi, Camera Lorzilor în Marea Britanie şi Camera Şefilor în Botswana sînt cazuri extreme: calitatea de membru al Camerei Lorzilor se bazează încă pe principii ereditare, iar în Botswana, deşi acum şefii sînt subiect al alegerilor formale, în practică ereditatea încă prevalează. Drept rezultat,

aceste două corpuri sînt ferm conservatoare ca atitudine ; Camera Lorzilor, de exemplu, are o majoritate conservatoare permanentă. Dintre cele şase diferenţe rămase între prima şi a doua cameră, trei sînt deosebit de importante, în sensul că ele determină dacă bicameralismul este o instituţie semnificativă. Permiteţi-ne să aruncăm mai întîi o privire asupra celor trei diferenţe mai puţin importante.

În primul rînd, a doua cameră tinde să fie mai mică decît prima. De fapt, aceasta ar fi fost o regulă absolută pentru legislativele bicamerale din setul nostru de democraţii dacă nu ar fi existat Camera britanică a Lorzilor, care are aproximativ 1 200 de membri, aproape de două ori mai mult decît cei 659 de membri ai Camerei Comunelor, rezultaţi în urma alegerilor din 1997. Totuşi, excepţia este mai mult aparentă decît reală : dacă excludem membrii care participă rareori, mai ales cei care sînt membri pe viaţă, numărul se reduce la 300. În cazul tuturor celorlalte camere secunde, care sînt mai mici decît primele, se înregistrează o mare varietate a raporturilor de proporţionalitate. Cîteva camere secunde sînt relativ apropiate ca mărime de primele camere : de exemplu, în Trinidad numărul de membri este de 31 şi 36, iar în Spania 257 şi 350. La cealaltă extremă, Germania are cea mai mare primă cameră democratică din lume, cu 672 de membri după alegerile din 1994 (număr care va fi redus, printr-un vot parlamentar la începutul anului 1998, la aproximativ 600 pentru alegerile din 2002), şi una dintre cele mai mici dintre camerele secunde, avînd doar 69 de membri.

Apoi, mandatul legislativ tinde să fie mai lung pentru a doua cameră decît pentru prima. Mandatele primelor camere variază de la doi la cinci ani, în comparaţie cu variaţia mandatelor camerelor secunde, de la patru la nouă ani (în Marea Britanie şi Canada, calitatea de membru se întinde pe durata întregii vieţi, respectiv pînă la pensionare). Elveţia este singura excepţie, relativ minoră : cîţiva dintre membrii celei de-a doua camere sînt aleşi pentru un mandat mai scurt decît mandatul de patru ani al primei camere. În toate celelalte legislative bicamerale, membrii camerei secunde au mandate ori mai lungi, ori egale cu cele ale membrilor primei camere[2].

2. În Statele Unite, Camera Reprezentanţilor are o situaţie excepţională prin faptul că are un mandat scurt de doi ani. Camera inferioară australiană şi legislativul unicameral neozeelandez sînt alese pentru trei ani. În Suedia, mandatul era de patru ani pînă în 1970, cînd au fost adoptate unicameralismul şi mandatul de trei ani, dar în 1994 s-a revenit la mandatul de patru ani. În toate celelalte ţări, membrii primei sau singurei camere pot funcţiona patru sau cinci ani, dar în majoritatea sistemelor parlamentare disoluţiile premature pot scurta aceste termene maxime.

În fine, o trăsătură comună a camerelor secunde este alegerea lor în trepte. Jumătate din membrii camerelor secunde ale Australiei şi Japoniei sînt reînnoiţi la fiecare trei ani. Cîte o treime din camerele secunde din Statele Unite şi India se aleg la fiecare doi ani, iar o treime din cea franceză la fiecare trei ani. La fel, membrii camerelor federale austriacă, germană şi elveţiană sînt aleşi în manieră repetitivă, dar la intervale neregulate.

Aceste trei diferenţe afectează felul în care operează cele două camere ale mai multor legislative. În particular, camerele secunde mai mici pot să-şi organizeze activităţile într-o manieră mult mai relaxată şi neceremonioasă, decît mult mai marile prime camere. Dar, cu o excepţie ce urmează a fi menţionată pe scurt, ele nu ne spun dacă bicameralismul unei ţări este o instituţie cu adevărat puternică şi semnificativă.

Bicameralism puternic contra bicameralism slab

Trei caracteristici ale parlamentelor bicamerale determină forţa sau slăbiciunea bicameralismului. Primul aspect important îl constituie puterile formal constituţionale pe care le au cele două camere. Tendinţa generală este ca a doua cameră să fie subordonată primeia. De exemplu, voturile negative din a doua cameră la adresa propunerilor legislative pot fi frecvent anulate de prima cameră, iar în majoritatea sistemelor parlamentare cabinetul îşi asumă responsabilitatea exclusiv în faţa primei camere. În două ţări, dezacordul dintre cele două camere se rezolvă printr-o sesiune reunită: India şi Venezuela. Aici mărimea relativă a celor două camere, discutată în secţiunea precedentă, influenţează intensitatea bicameralismului. A doua cameră în India este aproape jumătate cît prima, în timp ce senatul venezuelean are mai puţin de un sfert din membrii camerei inferioare. Singurele exemple de legislative bicamerale cu puteri formal egale din setul nostru de democraţii sînt legislativele din Columbia, Italia, Elveţia şi Statele Unite; trei ţări au avut camere formal egale – Belgia, Danemarca şi Suedia –, dar puterile senatului belgian au fost drastic reduse cu ocazia noii sale alegeri în formă federală în 1995, iar Danemarca şi Suedia au abolit camerele lor secunde în 1950 şi respectiv în 1970.

În al doilea rînd, importanţa politică reală a celei de-a doua camere nu depinde numai de puterile sale formale, ci şi de metoda de alegere a ei. Toate camerele prime sînt alese direct de către alegători, dar membrii celor mai multe camere secunde sînt indirect aleşi (de obicei de către legislative de nivel inferior, ca în India, Olanda şi, pînă în 1970, Suedia) sau, mai

frecvent, numiţi (ca senatorii în Canada şi patru ţări caraibiene membre ale Commonwealth-ului, unii senatori irlandezi şi membrii pe viaţă din Camera Lorzilor din Marea Britanie). Camerelor secunde, care nu sînt alese direct, le lipseşte legitimitatea democratică, şi prin urmare adevărata influenţă politică, pe care o conferă alegerea populară. Invers, alegerea directă a camerei secunde poate compensa, pînă la un punct, puterile sale limitate.

Pe baza celor două criterii de mai sus – puterile relativ formale ale celor două camere şi legitimitatea democratică a camerelor secunde –, legislativele bicamerale pot fi clasificate în *simetrice* şi *asimetrice*. Camerele simetrice sînt acelea cu puteri constituţionale egale sau moderat inegale şi cu legitimitate democratică. Camerele asimetrice sînt foarte inegale din acest punct de vedere. Categoria simetrică include şapte legislative, numite anterior, care au sau au avut camere cu puteri formal egale. Trei dintre aceste legislative au, de asemenea, camere secunde alese direct – Columbia, Italia şi Statele Unite –, iar majoritatea membrilor din camerele secunde elveţiană şi belgiană sînt popular aleşi. În plus, camerele a patru legislative bicamerale nu sînt complet egale, dar nu pot fi clasificate ca asimetrice potrivit definiţiei de mai sus: cele din Australia, Germania, Japonia şi Olanda. Parlamentele australian şi japonez sînt în întregime alese direct. Parlamentul olandez aparţine acestei categorii, în ciuda alegerii indirecte a camerei secunde de către legislative provinciale, deoarece această cameră are drept de veto absolut asupra tuturor propunerilor legislative, veto care nu poate fi anulat de prima cameră. Camera secundă germană nu-şi datorează influenţa nici alegerii populare, nici dreptului de veto legislativ absolut, ci faptului că este o cameră federală unică, formată din reprezentanţi ai *executivelor* statelor membre ale federaţiei – de obicei miniştri ai cabinetelor acestor state. Astfel, ea poate fi descrisă ca „una dintre cele mai puternice camere secunde din lume" (Edinger, 1986, p. 16). Relaţiile de putere dintre cele două camere din parlamentele bicamerale rămase sînt asimetrice.

A treia diferenţă crucială între cele două camere ale legislativelor bicamerale constă în faptul că a doua cameră poate fi aleasă prin metode diferite sau gîndită astfel încît să suprareprezinte anumite minorităţi. Dacă aşa stau lucrurile, cele două camere diferă în compoziţia lor şi pot fi numite *incongruente*. Cele mai izbitoare exemple sînt camerele secunde care au funcţia de camere federale şi de suprareprezentare a unităţilor componente mai mici ale federaţiei. Gradul cel mai mare de suprareprezentare apare atunci cînd există egalitate în reprezentarea statelor sau a cantoanelor, fără a se ţine seama de populaţia statelor sau cantoanelor.

O astfel de paritate se poate întîlni în camerele federale ale Elveţiei, Statelor Unite, Venezuelei (doi reprezentanţi pentru fiecare stat sau canton) şi Australiei (doisprezece din fiecare stat)[3]. *Bundesrat*-ul german şi Senatul canadian sînt exemple de camere federale în care unităţile componente nu sînt egal reprezentate, dar în care unităţile mai mici sînt suprareprezentate, iar cele mari subreprezentate. *Bundesrat*-ul austriac constituie o excepţie, întrucît numărul de membri este proporţional cu populaţia landurilor, scopul nefiind acordarea unei reprezentări speciale landurilor mai mici. La fel, noul senat belgian acordă doar o uşoară suprareprezentare minorităţilor lingvistice vorbitoare de franceză şi germană. India este un caz intermediar.

Tabelul 11.1. Inegalitatea reprezentării în nouă camere federale, 1996

	Locuri deţinute pe baza procentelor oferite de alegătorii cel mai favorabil reprezentaţi				Indicele Gini al inegalităţii
	10%	20%	30%	50%	
Statele Unite	39,7	55,0	67,7	83,8	0,49
Elveţia	38,4	53,2	64,7	80,6	0,46
Venezuela	31,6	47,2	60,0	77,5	0,40
Australia	28,7	47,8	58,7	74,0	0,36
Canada	33,4	46,3	55,6	71,3	0,34
Germania	24,0	41,7	54,3	72,6	0,32
India	15,4	26,9	37,4	56,8	0,10
Austria	11,9	22,5	32,8	52,9	0,05
Belgia	10,8	20,9	31,0	50,9	0,01

Sursă: Pe baza datelor din Stepan-Swenden Federal Databank, Colegiul All Souls, Universitatea din Oxford.

Tabelul 11.1 prezintă gradul de suprareprezentare a unităţilor mai mici în cele nouă federaţii într-un mod mai precis – în termenii gradului de inegalitate a reprezentării, cauzate de tratamentul favorabil al unităţilor mici. El arată procentul membrilor din camera federală care reprezintă cele mai favorabil reprezentate 10, 20, 30 şi 50 procente din populaţie. Cei mai bine reprezentaţi sînt cei din cele mai mici unităţi componente ale

3. Excepţii parţiale de la paritate sînt semicantoanele în Elveţia, care au numai un reprezentant în camera federală, şi teritoriul capitalei australiene [*Australian Capital Territory*] şi teritoriul de nord [*Northern Territory*], care au fiecare cîte doi senatori. În Venezuela, foştii preşedinţi sînt de asemenea membri ai senatului.

federaţiei. Exemplul următor ilustrează cum s-au calculat aceste procentaje. Să presupunem că cel mai bine reprezentat stat din federaţie reprezintă 6 la sută din populaţie şi are zece locuri din cele o sută ale camerei federale, şi că al doilea cel mai mic şi mai bine reprezentat stat reprezintă 8 la sută din populaţie şi are de asemenea zece locuri din cele o sută ale camerei federale. Atunci cea mai bine reprezentată 10 la sută din populaţie este populaţia care reprezintă 6 la sută plus jumătate din populaţia celui de-al doilea stat. Împreună, aceste 10 procente din populaţie adună 15 locuri în camera federală.

Inegalitatea mai sus ilustrată este minoră comparată cu inegalităţile pe care le întîlnim în majoritatea camerelor federale. Statele Unite reprezintă cazul cel mai extrem: 10 la sută din populaţia cea mai favorabil reprezentată, locuind în cele mai mici state, deţine 40 de procente în privinţa reprezentării în Senat; 20 la sută din populaţia cea mai bine reprezentată are o majoritate confortabilă de 55 procente, iar exact jumătate din ei aleg o majoritate covîrşitoare de aproape optzeci şi patru de senatori. Procentajele pentru Elveţia sînt apropiate de cele americane, iar Consiliul Statelor poate fi aşadar considerat ca avînd o distribuţie aproape la fel de inechitabilă ca Senatul Statelor Unite. În Venezuela, Australia, Canada şi Germania, inegalităţile sînt mai puţin extreme, dar totuşi substanţiale: nu 20 la sută din alegătorii cel mai bine reprezentaţi aleg majorităţile din camera superioară, ci 30 la sută. *Bundesrat*-ul austriac şi senatul belgian sînt singurele camere federale în care gradul de suprareprezentare este atît de redus, încît acestea pot fi considerate la fel de bine şi camere cu distribuţie proporţională, şi congruente cu prima cameră. Modul de compunere a camerei federale indiene pare mai apropiat de modelul austriac şi belgian decît de cel al celorlalte şase sisteme federale; totuşi, deoarece a doua cameră indiană este aleasă şi printr-o metodă diferită – forma VUT a RP în locul metodei pluralităţii, folosită pentru camera inferioară – ar trebui clasificată ca incongruentă.

Indicele Gini al inegalităţii, din tabelul 11.1, este o unitate de măsură sumativă a gradului de inegalitate. Poate varia de la 0 [zero], cînd există o egalitate completă – indicele belgian, 0,01, se apropie de această valoare – la 1, maximum teoretic, cînd unitatea cea mai bine reprezentată are toate locurile din camera federală, iar celelalte nu au nici unul. Indicele real Gini de 0,49 pentru Statele Unite se situează la jumătate, iar indicele Elveţiei, 0,46, îl urmează îndeaproape.

Mai multe camere secunde nonfederale trebuie clasificate de asemenea ca incongruente. Senatul francez este ales de un colegiu electoral, în care

comunitățile mici, cu mai puțin de o treime din populație, au mai mult de jumătate din voturi; pe baza acestei suprareprezentări rurale și a micilor orașe, Maurice Duverger a caracterizat odată senatul drept „Camera Agriculturii" (citat în Ambler, 1971, p. 165). Senatul spaniol este incongruent din trei motive: provinciile continentale (nu și insulele sau cele două enclave nord-africane) sînt egal reprezentate; majoritatea senatorilor sînt aleși prin intermediul unui sistem semiproporțional limitat (în contrast cu metoda RP folosită pentru alegerea primei camere), iar aproape o cincime sînt aleși de legislativele regiunilor autonome. Cele două camere ale Congresului columbian erau alese prin metode similare – RP în circumscripții cu magnitudine relativ mică –, dar în 1991 senatul a devenit incongruent, deoarece sistemul său electoral a fost modificat: RP într-o circumscripție de nivel național – făcînd ca partidele minoritare și candidații lor să fie aleși mult mai ușor.

Numeroase alte legislative bicamerale sînt congruente pentru că cele două camere sînt alese prin metode similare: RP pe liste în Italia (pînă în 1992), Olanda și Belgia prefederală; MMP în Italia începînd din 1994, VUN în Japonia pînă în 1996 (deși votul RP pe liste s-a introdus parțial încă din 1983). În Bahamas, Barbados și Jamaica, camerele superioare sînt numite de către guvernatorul general, iar în Trinidad de către președinte, după diferite criterii, dar întotdeauna astfel încît prim-ministrul să desemneze majoritatea; astfel, partidul majoritar în prima cameră devine partid majoritar și în a doua cameră. Senatul Irlandei apare ca incongruent deoarece un număr mare de senatori trebuie aleși dintre candidații nominalizați de către grupurile vocaționale și culturale de interese, dar în colegiul electoral, format din legislatori locali și naționali, predomină politica de partid. De aceea, senatul irlandez „este compus în mare măsură din politicieni de partid, nu foarte diferiți de colegii lor [din prima cameră] și, în cazul multora dintre ei, avînd legături nesubstanțiale cu interesele pe care sînt desemnați să le reprezinte" (Chubb, 1982, p. 212).

Structuri camerale în treizeci și șase de legislative democratice

Tabelul 11.2 utilizează distincțiile dintre bicameralism și unicameralism, dintre bicameralismul simetric și cel asimetric și dintre bicameralismul congruent și cel incongruent în scopul clasificării structurilor camerale ale celor treizeci și șase de democrații, precum și al elaborării unui indice al

bicameralismului, variind de la 1,0 la 4,0 puncte. Avem patru categorii principale : bicameralism puternic, mediu, slab şi unicameralism. Bicameralismul puternic se caracterizează prin simetrie şi incongruenţă. În bicameralismul mediu, unul dintre aceste două elemente lipseşte ; această categorie se împarte în două subclase în funcţie de elementul lipsă, simetria sau incongruenţa, dar ambele sînt evaluate egal şi au acelaşi indice al bicameralismului (3,0 puncte). A treia categorie este bicameralismul slab, în care camerele sînt şi asimetrice, şi congruente. Iar a patra categorie este cea a legislativelor unicamerale. S-ar putea argumenta în favoarea unirii ultimelor două categorii : diferă în mod semnificativ un legislativ bicameral cu două sau mai multe camere identice şi cu o cameră mult mai puternică decît cealaltă, de un legislativ unicameral? Tsebelis şi Money (1997, p. 211) oferă un răspuns hotărît afirmativ la această întrebare : „toate camerele secunde exercită influenţă chiar dacă sînt considerate slabe sau insignifiante"[4]. Aşadar, în scopul măsurării divizării puterii legislative, bicameralismul slab denumeşte totuşi un anumit grad de divizare, în timp ce unicameralismul înseamnă concentrarea completă a puterii.

Tabelul 11.2. Structura camerală a legislativelor în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Bicameralism puternic : camere simetrice şi incongruente [4,0]		
Australia	Elveţia	(Columbia după 1991)
Germania	Statele Unite	
Bicameralism mediu : camere simetrice şi congruente [3,0]		
Belgia	Japonia	Columbia [3,1]
Italia	Olanda	(Columbia înainte de 1991)
		(Danemarca înainte de 1953)
		(Suedia înainte de 1970)
Bicameralism mediu : camere asimetrice şi incongruente [3,0]		
Canada	Spania	
Franţa	Venezuela	
India		

4. Această concluzie este puternic susţinută şi de descoperirile lui William B. Heller (1997). În *Democraţii*, am folosit termenii „puternic", „slab" şi „insignifiant", în loc de puternic, mediu şi slab (Lijphart, 1984, pp. 99-100) ; Tsebelis şi Money, ca şi argumentele lui Heller, m-au convins că bicameralismul „insignifiant" este un termen înşelător, care ar trebui evitat.

Între bicameralism mediu şi slab [2,5]

Botswana	Regatul Unit	

Bicameralism slab : camere asimetrice şi congruente [2,0]

Austria	Irlanda	Suedia [2,0]
Bahamas	Jamaica	(Noua Zeelandă înainte de 1950)
Barbados	Trinidad	

O-cameră-şi-jumătate [1,5]

Norvegia	Islanda [1,4]
	(Islanda înainte de 1991)

Unicameralism [1,0]

Costa Rica	Malta	Danemarca [1,3]
Finlanda	Mauritius	Noua Zeelandă [1,1]
Grecia	Papua Noua Guinee	(Danemarca după 1953)
Israel	Portugalia	(Islanda după 1991)
Luxemburg		(Noua Zeelandă după 1950)
		(Suedia după 1970)

Notă : Indicii bicameralismului sînt în paranteze pătrate.

Ca şi în tabelul 10.1, care indica gradele de federalizare şi descentralizare, tabelul 11.2 plasează mai multe ţări în poziţii intermediare între cele patru categorii principale. Acest lucru este necesar, mai întîi, deoarece mai multe ţări şi-au modificat structura camerală în timpul perioadei studiate; în cazul acestor ţări, sînt prezentate şi tipul structurii camerale în fiecare perioadă şi scorurile medii pentru întreaga perioadă[5]. Apoi, bicameralismul britanic şi cel botswanian, deşi incongruente tehnic, sînt „degradate" cu jumătate de punct, deoarece camerele superioare sînt relicve din epoca predemocratică. Al treilea motiv, aşa cum am discutat mai devreme, legislativele intermediare ale Islandei (pînă în 1991) şi Norvegiei ar trebui clasificate în categoria o-cameră-şi-jumătate şi să li se atribuie un indice corespunzător de 1,5 puncte. Indicele mediu al bicameralismului pentru

5. Producînd o oarecare confuzie, scorul mediu al Suediei de 2,0 puncte o plasează pe aceasta în categoria bicameralismului asimetric şi congruent, deşi în realitate nu a avut niciodată un astfel de parlament; explicaţia este că 2,0 reprezintă media a două perioade, aproape egale, cu camere simetrice şi congruente (3,0 puncte) şi unicameralism (1,0 puncte). Tranziţia Belgiei de la un bicameralism mediu la unul slab a survenit la sfîrşitul perioadei – noul senat federal a fost ales în 1995 – aşadar este ignorată de tabel.

toate cele treizeci şi şase de ţări este 2,2, iar valoarea mediană 2,0 puncte – ambele mult sub valoarea teoretică medie de 2,5, între bicameralism puternic, pe de o parte, şi unicameralism, pe de alta.

Structura camerală şi grade de federalizare şi descentralizare

Cum am amintit mai devreme, există o relaţie puternică empiric între dihotomiile bicameral-unicameral şi federal-unitar : toate sistemele formal federale au legislative bicamerale, în timp ce unele sisteme nonfederale au parlamente bicamerale, iar altele unicamerale. Aceeaşi puternică legătură apare cînd se corelează cei doi indici ai federalismului şi bicameralismului, aşa cum se vede în figura 11.1.

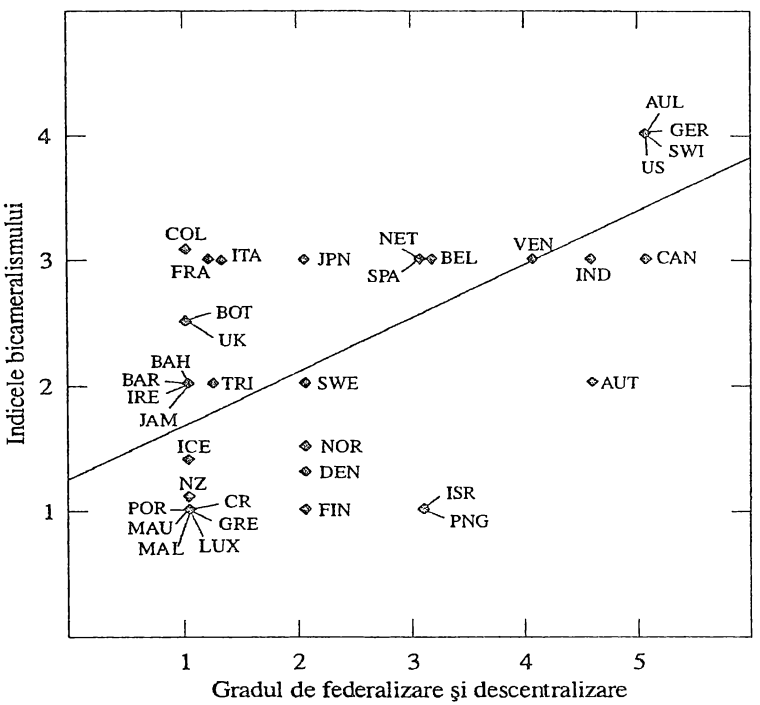

Figura 11.1. Relaţia dintre federalism-descentralizare şi structura camerală, în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Pe măsură ce creşte gradul de federalism şi descentralizare, mai întîi are loc o deplasare dinspre unicameralism spre bicameralism, apoi creşte intensitatea bicameralismului. Coeficientul de corelare este 0,64 (semnificativ la nivelul de 1 procent).

Austria federală este, deloc neaşteptat, unul dintre cazurile deviante, ca rezultat al bicameralismului său slab. Trei ţări nordice care au fost clasificate ca unitare şi descentralizate – Finlanda, Danemarca şi Norvegia – au scoruri scăzute ale bicameralismului, ceea ce este tipic mai degrabă sistemelor unitare şi centralizate. La fel, Israel şi Papua Noua Guinee au parlamente unicamerale care se bat cap în cap cu clasificarea lor ca sisteme semifederale. De cealaltă parte a liniei de regresie, un grup de trei sisteme unitare şi foarte centralizate – Columbia, Franţa şi Italia – au un bicameralism mai puternic decît ne-am fi aşteptat. O explicaţie a acestor cazuri deviante pare a fi mărimea populaţiei. Ţările mai mici – Austria (care este a doua, în ordine crescătoare, din cele nouă sisteme federale), Israel, Papua Noua Guinee şi ţările nordice – tind să aibă legislative unicamerale sau slab bicamerale, în ciuda statutului lor federal, semifederal sau descentralizat. Prin contrast, ţări mari ca Franţa, Columbia şi Italia au un bicameralism relativ puternic, în ciuda sistemelor lor unitare şi centralizate. Am notat în capitolul precedent că există o relaţie între mărimea populaţiei şi federalism: ţările mai mari tind să fie sisteme federale. Evident, cele trei variabile nu se corelează perfect. Totuşi, în capitolul 14 voi arăta că mărimea populaţiei este strîns legată de întreaga dimensiune federal-unitar, pentru care indicii federalizării şi bicameralismului sînt două dintre cele cinci componente.

Capitolul 12

Constituţii

Proceduri de amendare şi de control constituţional

În acest capitol voi discuta două variabile, ambele aparţinînd dimensiunii federal-unitare, care au de-a face cu prezenţa sau absenţa restrîngerii explicite a puterii legislative a majorităţilor parlamentare. Există o constituţie cu statut de „lege superioară", care constrînge parlamentul şi care nu poate fi modificată de o majoritate parlamentară obişnuită, sau este parlamentul – adică majoritatea din parlament – legiuitorul suprem şi suveran? Prima variabilă este uşurinţa sau dificultatea amendării constituţiei: distincţia convenţională este cea dintre constituţii *flexibile*, care pot fi modificate de majorităţi normale, şi constituţii *rigide*, care necesită supermajorităţi pentru a fi amendate. A doua variabilă are în vedere prezenţa sau absenţa controlului constituţional; cînd constituţia şi o lege ordinară se află în conflict, cine interpretează constituţia: parlamentul însuşi – iarăşi înţelegînd majoritatea parlamentară – sau un alt corp, cum ar fi un consiliu special sau o curte constituţională independentă de parlament? În modelul pur consensualist, constituţia este rigidă şi protejată prin control constituţional; modelul pur majoritarist se caracterizează printr-o constituţie flexibilă şi absenţa controlului constituţional.

În practică, cele două diferenţe nu sînt dihotomice: există grade de flexibilitate sau de rigiditate a constituţiilor şi, cînd este prezent controlul constituţional, grade de aplicare a acestuia. În acest capitol, propun două scale cu patru puncte pentru măsurarea rigidităţii constituţionale şi controlului constituţional. De asemenea, analizez relaţia dintre cele două variabile: constituţiile rigide manifestă tendinţa de a avea mai multă protecţie prin control constituţional decît constituţiile flexibile. Într-un scurt comentariu, discut rolul referendumurilor, care sînt frecvent necesare în procesul de amendare a constituţiei: ar trebui considerate instrumente majoritariste sau mai degrabă stimulente pentru căutarea consensului?

Constituţii scrise şi constituţii nescrise

Distincţia dintre constituţiile scrise şi constituţiile nescrise apare ca relativ neimportantă, din două motive. Unul este că aproape toate constituţiile din lume sînt scrise; cele nescrise sînt extrem de rare. În setul nostru de treizeci şi şase de democraţii, numai trei au constituţii nescrise: Regatul Unit, Noua Zeelandă, adică primele două exemple de democraţie majoritaristă discutate în capitolul 2, şi Israelul. Absenţa unei constituţii scrise în Marea Britanie şi Noua Zeelandă este explicată de obicei în termenii puternicului lor consens asupra normelor politice fundamentale, care ar face superfluă o constituţie formală. În cazul israelian, se aplică explicaţia opusă. Israelul a încercat să adopte o constituţie scrisă, dar a eşuat din cauza unui număr de probleme-cheie, în special rolul religiei în stat şi în sistemul judiciar, asupra căruia nu s-a ajuns pur şi simplu la nici o înţelegere (Gutmann, 1988). Această disensiune a fost rezolvată printr-un acord de a nu fi de acord, în timp ce asupra altor chestiuni fundamentale consensul a fost destul de puternic ca să permită guvernarea ţării fără o constituţie formală, ca în Marea Britanie şi Noua Zeelandă. Din perspectiva contrastului fundamental dintre modelele majoritarist şi consensualist, este mult mai relevant să determinăm dacă constituţia, scrisă sau nu, impune restricţii semnificative majorităţii, şi abia apoi să ne întrebăm dacă este scrisă sau nu. Constituţiile scrise pot fi la fel de uşor amendabile şi libere de control constituţional ca şi constituţiile nescrise.

Totuşi, există şi două contraargumente puternice. Primul, cînd constituţia scrisă este un singur document, explicit creată ca cea mai înaltă lege a ţării, majoritatea parlamentară probabil se simte obligată moral să o respecte într-o mai mare măsură decît dacă este o culegere mai mult sau mai puţin amorfă de legi fundamentale şi cutume, uneori chiar fără a exista un acord asupra a ceea ce este şi ceea ce nu este cuprins în constituţia nescrisă. Al doilea, chiar mai semnificativ, este faptul că, prin natura lor, constituţiile nescrise – deoarece nu au un statut formal superior faţă de alte legi – în mod logic generează o flexibilitate completă şi absenţa controlului constituţional. Utilizarea „clauzelor fixe" şi a „legilor fundamentale" în Noua Zeelandă şi Israel sînt excepţii doar în aparenţă, pentru că specificarea poate fi îndepărtată sau înlocuită relativ uşor[1]. Prin contrast, constituţiile

1. În importantul caz *Bergman* din 1969, pentru prima dată Curtea Supremă a Israelului a declarat nul un act al *Knesset*-ului (parlamentul), pentru violarea

scrise pot fi şi complet flexibile, şi complet neprotejate prin control constituţional, dar în practică această combinaţie este rară; în setul nostru de treizeci şi trei de democraţii cu constituţii scrise, singurul exemplu este Franţa, între 1958 şi 1974.

Constituţii flexibile şi constituţii rigide

Democraţiile folosesc o mulţime surprinzătoare de mecanisme pentru a da constituţiilor diferite grade de rigiditate: majorităţi parlamentare speciale, aprobarea de către ambele camere ale unui legislativ bicameral (chiar şi cînd acesta este asimetric în măsura în care priveşte legislaţia ordinară), aprobarea de către majorităţi ordinare sau speciale ale legislativelor statale sau provinciale, aprobarea prin referendum şi aprobarea de către majorităţi speciale în cadrul unui referendum. Complicaţii suplimentare apar atunci cînd unele constituţii stipulează metode diferite de amendare pentru diferite prevederi ale constituţiei sau metode alternative care pot fi folosite pentru amendarea oricărei părţi din constituţie (Maddex, 1995). Totuşi, această mare varietate de prevederi constituţionale se poate reduce la patru tipuri fundamentale, aşa cum arată tabelul 12.1. Aceste patru tipuri se bazează, mai întîi, pe distincţia dintre aprobarea de către majorităţi ordinare – indicînd flexibilitate completă – şi aprobarea de către majorităţi mai mari decît cele ordinare. Apoi, se pot distinge trei categorii de rigiditate: 1) aprobarea de către majorităţi de două treimi – o regulă universală, bazată pe ideea că susţinătorii unei modificări constituţionale trebuie să-şi depăşească numeric oponenţii, într-o proporţie de cel puţin 2 la 1; 2) aprobarea de către o majoritate *mai mică* de două treimi (dar mai mare decît o majoritate ordinară) – de exemplu, o majoritate de trei cincimi sau o majoritate ordinară plus un referendum; şi 3) aprobarea de către o

---

unei legi fundamentale; totuşi, această lege fundamentală făcea posibilă propria amendare cu o majoritate absolută a tuturor membrilor *Knesset*-ului, permiţînd *Knesset*-ului să voteze o versiune modificată a legii invalidate, cu majoritatea absolută cerută, fără a avea nevoie de o supermajoritate. Probabil că *Knesset*-ul ar fi putut amenda mai întîi condiţia majorităţii absolute cerute de legea fundamentală (printr-o majoritate absolută) şi apoi să fi revotat legea invalidată în forma sa originală (chiar şi fără o majoritate absolută). Trei noi legi fundamentale adoptate în 1992 au potenţialul de a extinde semnificativ puterea controlului constituţional (Arian, 1998, pp. 267-270).

majoritate *mai mare* de două treimi, cum ar fi o majoritate de trei pătrimi sau o majoritate de două treimi plus aprobarea de către legislativele statelor.

Singura corectură majoră ce trebuie făcută priveşte clasificarea majorităţilor speciale – numite şi majorităţi extraordinare sau supermajorităţi – cînd acestea sînt majorităţi parlamentare speciale în parlamente alese prin metoda pluralităţii. În astfel de legislative, majorităţile mari deseori reprezintă majorităţi populare mai mici, iar uneori chiar o pluralitate populară; mai mult, aceste majorităţi largi sînt deseori majorităţi monocolore. De exemplu, imediat după asasinarea Indirei Gandhi în 1984, Partidul Congresului a obţinut o majoritate uriaşă, 76,5 procente, a locurilor – mult mai mult de o majoritate de două treimi necesară pentru amendarea constituţiei – cu 48,1 la sută din voturi. Majorităţile de două treimi sînt de asemenea necesare pentru amendarea constituţiei Barbadosului, dar în trei din şapte alegeri, începînd din 1966, aceste majorităţi monocolore au fost fabricate din 50-60 de procente din voturi, iar într-un caz dintr-o pluralitate de 48,8 la sută.

Tabelul 12.1 Majorităţi sau supermajorităţi necesare pentru amendamente constituţionale în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Supermajorităţi mai mari de două treimi [4,0]		
Australia	Elveţia	Germania [3,5]
Canada	Statele Unite	
Japonia		
Majorităţi de două treimi sau echivalente [3,0]		
Austria	Malta	
Bahamas	Mauritius	
Belgia	Olanda	
Costa Rica	Norvegia	
Finlanda	Papua Noua Guinee	
India	Portugalia	
Jamaica	Spania	
Luxemburg	Trinidad	
Între majorităţi de două treimi şi majorităţi ordinare [2,0]		
Barbados	Irlanda	Franţa [1,6]
Botswana	Italia	(Columbia după 1991)
Danemarca	Venezuela	(Franţa după 1974)
Grecia		(Suedia după 1980)

Majorităţi ordinare [1,0]

Islanda	Noua Zeelandă	Columbia [1,1]
Israel	Regatul Unit	Suedia [1,3]
		(Columbia înainte 1991)
		(Franţa înainte de 1974)
		(Suedia înainte de 1980)

Notă: Indicii de rigiditate constituţională sînt în paranteze pătrate.

Supermajorităţile din sistemele pluralitare sînt evident mult mai puţin restrictive decît cele din sistemele RP; pentru a lua în considerare această diferenţă, sistemele pluralitare sînt clasificate în tabelul 12.1 în categoria imediat inferioară celei de care aparţin tehnic. Necesitatea acestei ajustări este recunoscută chiar de ţările pluralitare: singurele ţări care necesită majorităţi parlamentare de trei pătrimi pentru amendarea constituţiei sînt Bahamas, Jamaica, Mauritius, Papua Noua Guinee şi Trinidad – toate ţări pluralitare. Aceste cinci democraţii sînt clasificate în a doua categorie a tabelului 12.1, ca echivalente substanţiale cu ţările care aplică regula majorităţii de două treimi. Din acelaşi motiv, Barbados şi Botswana sînt plasate în a treia categorie, chiar dacă necesitatea formală pentru amendarea constituţiei prevede majorităţi de două treimi.

Problema regulilor diferite privitoare la amendamentele constituţionale în aceeaşi constituţie poate fi rezolvată relativ uşor. Mai întîi, atunci cînd se utilizează metode alternative, ar trebui luată în calcul cea mai puţin constrîngătoare. De exemplu, constituţia italiană poate fi amendată ori de majorităţi de două treimi în ambele camere, ori de majorităţi absolute – adică, majoritatea tuturor membrilor din ambele camere, dar nu supermajorităţi – urmate de un referendum. Metoda din urmă este mai flexibilă în termenii criteriilor din tabelul 12.1, şi prin urmare Italia este clasificată în a treia categorie în loc de a doua. Apoi, atunci cînd se aplică reguli variate diferitelor părţi din constituţie, ar trebui luată în considerare regula referitoare la amendarea articolelor fundamentale ale constituţiei. De exemplu, unele prevederi din lunga constituţie a Indiei pot fi modificate de către majorităţi ordinare în ambele camere, altele de către majorităţi absolute ale tuturor membrilor celor două camere, iar altele numai de către majorităţi de două treimi plus aprobarea legislativelor a jumătate din state. Ultimul grup conţine prevederi-cheie, ca divizarea puterii între guvernele statelor şi guvernul central, iar ceea ce este decisiv pentru clasificarea Indiei în a doua categorie din tabelul 12.1 este regula amendării acestora: majorităţile de două treimi într-un sistem pluralitar ar duce la clasificarea

în a treia categorie, dar cerinţa adiţională a aprobării în jumătate din state plasează India în a doua.

Regulile de amendare a constituţiei tind să fie stabile, şi orice modificare apărută încearcă să nu fie generală. Modificările din Columbia şi Suedia au vizat adăugarea condiţiei organizării unui referendum. Ultimul articol al constituţiei franceze stipulează că amendamentele necesită fie aprobarea majorităţii în cele două camere legislative urmate de un referendum, fie o majoritate de trei cincimi într-o sesiune reunită a legislativului; ambele metode situează sistemul în categoria a treia din tabelul 12.1. În plus, decizia preşedintelui Charles de Gaulle din 1962 de a ocoli parlamentul şi de a propune un amendament direct prin referendum, aprobat de o majoritate covîrşitoare a electoratului, a pus bazele unei a treia proceduri pur majoritariste pentru amendarea constituţiei. Totuşi, prin 1974, cînd a fost ales primul preşedinte ne-gaullist, această metodă extraconstituţională nu a mai fost privită ca o opţiune viabilă.

Majoritatea ţărilor se încadrează în cele două categorii de la mijloc: necesită mai mult decît majorităţi ordinare pentru amendamentele constituţionale, dar nu majorităţi mai mari de două treimi sau echivalentul acestora. Indicele mediu de rigiditate constituţională este 2,6, iar valoarea mediană 3,0. Cinci ţări au constituţii mai rigide. Constituţia Statelor Unite este cea mai puţin flexibilă, deoarece amendamentele necesită majorităţi de două treimi şi în Senat, şi în Camera Reprezentanţilor şi de asemenea aprobarea a trei sferturi dintre state. În Canada, mai multe prevederi-cheie pot fi amendate numai cu aprobarea de către fiecare provincie. În Australia şi Elveţia, amendamentele necesită aprobarea printr-un referendum popular nu numai de către majorităţi ale votanţilor, ci şi de către majorităţi în majoritatea statelor sau cantoanelor; aceasta dă posibilitatea celor mai mici cantoane sau state, reprezentînd mai puţin de 20 la sută din populaţie, să blocheze modificările constituţionale. Constituţia japoneză necesită majorităţi de două treimi în ambele camere ale legislativului, de asemenea şi un referendum. Un caz relevant poate fi considerat includerea constituţiei germane în aceeaşi categorie, datorită necesităţii majorităţilor de două treimi în cele două camere şi deoarece compoziţia *Bundesrat*-ului diferă de cea a *Bundestag*-ului, în mai multe privinţe; totuşi, în tabelul 12.1, ea este considerată mai conservatoare, fiind plasată între primele două categorii. Toate aceste constituţii sînt dificil de amendat şi în practică; de fapt, constituţia japoneză nu a fost amendată niciodată în cei peste cincizeci de ani de existenţă.

Controlul constituţional

Cineva ar putea arăta că o constituţie scrisă şi rigidă nu constituie o constrîngere suficientă pentru majorităţile parlamentare, dacă nu există un corp independent care să decidă dacă legile sînt în conformitate cu constituţia. Dacă parlamentul însuşi este judecătorul constituţionalităţii propriei legislaţii, poate fi uşor tentat să rezolve în favoarea sa orice dubiu. Remediul promovat de obicei este de a da unei curţi sau unui tribunal constituţional special dreptul la control constituţional – adică, puterea de a testa constituţionalitatea legilor trecute prin legislativul naţional.

În sentinţa celebrului caz *Marbury v. Madison* (1803), care a pus bazele controlului constituţional în Statele Unite, judecătorul John Marshall arăta că prezenţa unei constituţii scrise şi a unei justiţii independente implica logic dreptul Curţii Supreme la verificarea constituţionalităţii: confruntată cu o incompatibilitate între constituţie şi o lege ordinară, curtea nu avea de ales, decît să aplice legea prevalentă, astfel invalidînd legea cu statut inferior. Apelul hotărît la acest argument este vizibil şi într-un comentariu al lui R.H.S. Crossman, membru al cabinetului britanic laburist, responsabil pentru controversata lege a imigraţiei din 1968, care refuza dreptul de a intra în Marea Britanie la mai mult de o sută de mii de supuşi britanici care locuiau în Kenya; mai tîrziu, el a recunoscut că această lege „ar fi fost declarată neconstituţională în orice ţară cu o constituţie scrisă şi o Curte Supremă" (citat în Rose, 1974, p. 138).

Logica raţionamentelor lui Marshall şi Crossman este incontestabilă: chiar atunci cînd constituţia nu prevede explicit controlul constituţional, acesta este implicit, datorită statutului de întîietate a constituţiei. Numeroase constituţii, totuşi, acordă explicit această putere curţilor. De exemplu, constituţia Greciei prevede: „curţile sînt obligate să nu aplice legile care au conţinut contrar Constituţiei" (Brewer-Carías, 1989, p. 169). Articolul 2 al constituţiei Trinidadului spune: „Această Constituţie este legea supremă în Trinidad şi Tobago, iar orice altă lege care este incompatibilă cu această Constituţie este nulă proporţional cu incompatibilitatea sa". Un limbaj foarte asemănător este folosit şi în constituţiile celorlalte trei ţări caraibiene[2].

2. Aceste constituţii, ca şi cele ale Botswanei şi Mauritiusului, stipulează că cea mai înaltă curte cu drept de control constituţional este Comitetul Juridic al Consiliului Privat [*Judicial Committee of the Privy Council* – consiliu al suveranului

Mai multe constituţii neagă explicit dreptul de control constituţional al tribunalelor. De exemplu, articolul 120 al constituţiei olandeze spune: „Constituţionalitatea actelor parlamentului şi a tratatelor nu va fi verificată de către curţi". Merită atenţie încercarea de a exclude o parte a constituţiei scrise de la verificare, şi anume amendamentul referitor la bugetul echilibrat, care s-a încercat a fi adus constituţiei Statelor Unite şi a fost respins de Senat de două ori, în 1995 şi 1997: „Puterea juridică a Statelor Unite nu se va extinde asupra nici unui caz sau vreunei controverse ridicate de acest amendament, cu excepţia cazului în care este autorizată de legislaţie" (*New York Times*, 1 martie 1995, A16). Nu numai în ţările fără constituţie scrisă, ci şi în acelea care au constituţie scrisă, dar fără control constituţional, parlamentele sînt garanţii fundamentali ai constituţiei. Logica pe care se bazează această alternativă este cea a principiului democratic: decizii atît de vitale, cum este conformitatea legii cu constituţia, ar trebui luate de către reprezentanţii aleşi ai poporului, şi nu de către un corp judecătoresc numit şi frecvent nereprezentativ.

Mai mult ca un compromis între aceste două logici contradictorii, mai multe ţări deleagă controlul constituţional unor curţi speciale, constituţionale, şi nu sistemului juridic regulat. Curţile ordinare pot înainta cauze privitoare la constituţionalitate curţii constituţionale, dar nu pot decide ele însele în astfel de cauze. Acest tip poartă denumirea de sistem centralizat de control constituţional. A fost propus de faimosul jurist austriac Hans Kelsen şi adoptat pentru prima dată de Austria în 1920. Astăzi este utilizat, de asemenea, în Germania, Italia, Spania, Portugalia şi Belgia. Alternativa, controlul constituţional descentralizat, în care toate curţile pot verifica constituţionalitatea legilor, este un sistem mai des întîlnit (Favoreu, 1986, Cappelletti, 1989, pp. 132-166).

Franţa a fost multă vreme considerată cel mai elocvent exemplu de ţară în care principiul suveranităţii populare a prevenit orice încercare de exercitare a controlului constituţional. Constituţia celei de-a V-a Republici a prevăzut un consiliu constituţional; la început, acest corp a servit mai

---

Marii Britanii, care pînă în secolul al XVII-lea a fost corpul legislativ suprem, şi care acum este format din oficiu din miniştri ai cabinetului, alţii fiind numiţi pe viaţă, şi care nu are nici o funcţie importantă decît acest *Judicial Committee*, care în anumite cazuri funcţionează ca şi curte supremă în Commonwealth, n.tr.]; totuşi, mai ales din cauza dezacordurilor faţă de abordarea liberală a Comitetului Juridic în cazul condamnărilor la moarte, ţările caraibiene pot să îl substituie cu o Curte caraibiană reunită de Apel.

ales la protejarea puterii executive împotriva şicanelor legislativului ; numai preşedintele, prim-ministrul şi preşedinţii celor două camere aveau dreptul de a cere consiliului verificarea constituţionalităţii. Totuşi, un amendament constituţional, votat în 1974, a dat unor minorităţi relativ mici – şaizeci de membri ai oricăreia dintre camere – dreptul de a apela la consiliul constituţional, iar acesta şi-a exercitat ferm dreptul său la control constituţional (Stone, 1992). Deşi curţile nu pot sesiza consiliul constituţional, nici parlamentul nu mai este interpretul definitiv al constituţionalităţii propriilor legi, prin urmare Franţa trebuie inclusă astăzi printre ţările cu control constituţional de tip centralizat.

Control constituţional şi activism juridic

Impactul controlului constituţional depinde mai puţin de existenţa sa formală, şi mai mult de vigoarea şi frecvenţa utilizării sale de către curţi, în special de către curţile supreme şi constituţionale. Tabelul 12.2 prezintă o clasificare cvadripartită a intensităţii controlului constituţional, bazată, în primul rînd, pe distincţia dintre prezenţa şi absenţa controlului constituţional, iar în al doilea rînd, pe trei grade de activism în exercitarea acestei puteri de către curţi. Sînt puţine ţările în care controlul constituţional este foarte puternic : Statele Unite, Germania, India şi, din 1982, Canada. Curţile activiste americane şi, mai ales, Curtea Supremă au fost acuzate de formarea unui „imperiu judiciar" (Franck, 1996), dar curtea constituţională germană s-a dovedit şi mai activistă : din 1951 pînă în 1990 a invalidat aproape 5 la sută din totalul legilor federale (Landfried, 1995, p. 308). Curţile din India nu au fost foarte insistente la început, dar Carl Baar (1992) arată că începînd cu 1997 a devenit „cea mai activă justiţie din lume". Curtea Supremă a Indiei a fost descrisă ca „cea mai apropiată – nu doar un analog non-occidental – de Curtea Supremă americană, ca instituţie importantă atît din punct de vedere politic, cît şi al deciziilor. A declarat neconstituţionale peste 100 de legi şi ordonanţe şi nu arată nici o ezitare în confruntările cu prim-ministrul şi cu parlamentul" (Gadbois, 1987, pp. 137-138). În Canada, adoptarea Cartei Drepturilor şi Libertăţilor în 1982 a însemnat începutul „unei epoci de activism judiciar" (Baar, 1991, p. 53).

Tabelul 12.2. Intensitatea controlului constituţional în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Control constituţional puternic [4,0]		
Germania*	Statele Unite	(Canada după 1982)
India		
Control constituţional mediu [3,0]		
Australia	Papua Noua Guinee	Canada [3,3]
Austria*	Spania*	Italia [2,8]
		(Belgia după 1984*)
		(Canada înainte de 1982)
		(Columbia după 1981)
		(Franţa după 1974*)
		(Italia după 1956*)
Control constituţional slab [2,0]		
Bahamas	Jamaica	Belgia
Barbados	Japonia	Columbia
Botswana	Malta	Franţa
Costa Rica	Norvegia	(Columbia înainte de 1981)
Danemarca	Portugalia*	(Italia înainte de 1956)
Grecia	Suedia	
Islanda	Trinidad	
Irlanda	Venezuela	
Lipsa controlului constituţional [1,0]		
Finlanda	Noua Zeelandă	(Belgia înainte de 1984)
Israel	Elveţia	(Franţa înainte de 1974)
Luxemburg	Regatul Unit	
Olanda		

* Control constituţional centralizat în curţi speciale constituţionale

Notă: Indicii controlului constituţional sînt în paranteze pătrate.

Controlul constituţional de intensitate medie caracterizează cinci ţări, de-a lungul întregii perioade analizate – Australia, Austria, Mauritius, Papua Noua Guinee şi Spania –, şi încă cinci ţări, dar pe perioade mai scurte: Canada pînă în 1982, Belgia după înfiinţarea Curţii de Arbitraj în 1984 (vezi capitolul 3), Franţa după ce Consiliul Constituţional a devenit cu adevărat un organ de control constituţional în 1974, Italia după ce a început să funcţioneze în 1956 curtea constituţională responsabilă pentru constituţia postbelică şi Columbia – ca rezultat al creşterii numărului de

decizii ale Curţii Supreme de la începutul anilor '80. Aproape jumătate din democraţii se situează în categoria controlului constituţional slab. Mauro Cappelletti (1989, p. 141) scrie că judecătorii din Danemarca, Norvegia şi Suedia îşi exercită puterea descentralizată de control constituţional „cu o grijă şi moderaţie extreme". Aceste ţări scandinave au printre cele mai slabe sisteme în această privinţă, iar alte cîteva – ca Portugalia şi, după 1982, Malta (Agius şi Grosselfinger, 1995) – pot fi evaluate ca puţin mai puternice, dar diferenţele nu sînt mari.

Tabelul 12.2 ilustrează o tendinţă generală de control constituţional relativ slab. Scorul mediu este 2,2, iar valoarea mediană de 2,0 puncte, mult sub media de 2,5. Totuşi, se înregistrează o tendinţă spre un control constituţional mai frecvent şi mai intens : cele cinci ţări care sînt clasificate în categorii diferite în tabelul 12.2 au trecut toate, în perioade diferite, de la un grad scăzut de control constituţional la unul ridicat. Mai mult, cele patru ţări cu constituţii scrise, dar încă fără control constituţional sînt vechile democraţii europene ; democraţiile mai noi, fără excepţie, au control constituţional. În final, ca şi Regatul Unit (vezi capitolul 2), aceste patru vechi democraţii au acceptat controlul supranaţional al Curţii Europene de Justiţie şi/sau al Curţii Europene a Drepturilor Omului (Cappelletti, 1989, p. 202). Această tendinţă confirmă, ca să citãm titlul unei cărţi recente, „expansiunea globală a puterii judecătoreşti" (Tate şi Vallinder, 1995).

Tabelul 12.2 indică de asemenea că ţările cu control constituţional centralizat tind să aibă un control mai puternic decît ţările cu sisteme descentralizate : şase din şapte sisteme centralizate sînt în primele două categorii. Aceasta este o concluzie mai degrabă surprinzătoare, deoarece controlul centralizat s-a dezvoltat iniţial ca un compromis între lipsa totală de control constituţional şi tipul descentralizat al acestuia. Explicaţia trebuie să fie că, dacă se creează un corp special în scopul expres şi exclusiv al verificării constituţionalităţii legislaţiei, atunci este probabil să se achite de această sarcină cu o oarecare intensitate.

Rigiditate constituţională şi control constituţional

Există două motive pentru care ne-am putea aştepta ca variabilele rigiditate--flexibilitate constituţională şi intensitate a controlului constituţional să fie corelate. Unul este acela că şi rigiditatea, şi controlul constituţional sînt mecanisme antimajoritariste şi că absenţa controlului constituţional, ca şi

constituţiile complet flexibile, permit guvernarea neîngrădită a majorităţii. Al doilea, ele sînt de asemenea legate în mod logic atunci cînd acest control constituţional poate funcţiona efectiv şi aceasta numai dacă este dublat de rigiditatea constituţională şi viceversa. Dacă există un control constituţional puternic, dar constituţia este flexibilă, majoritatea din legislativ poate răspunde uşor unei declaraţii de neconstituţionalitate, amendînd constituţia. La fel, dacă o constituţie este rigidă, dar neprotejată de control constituţional, majoritatea poate interpreta orice lege echivocă din punct de vedere constituţional şi pe care vrea să o voteze pur şi simplu ca neviolînd constituţia.

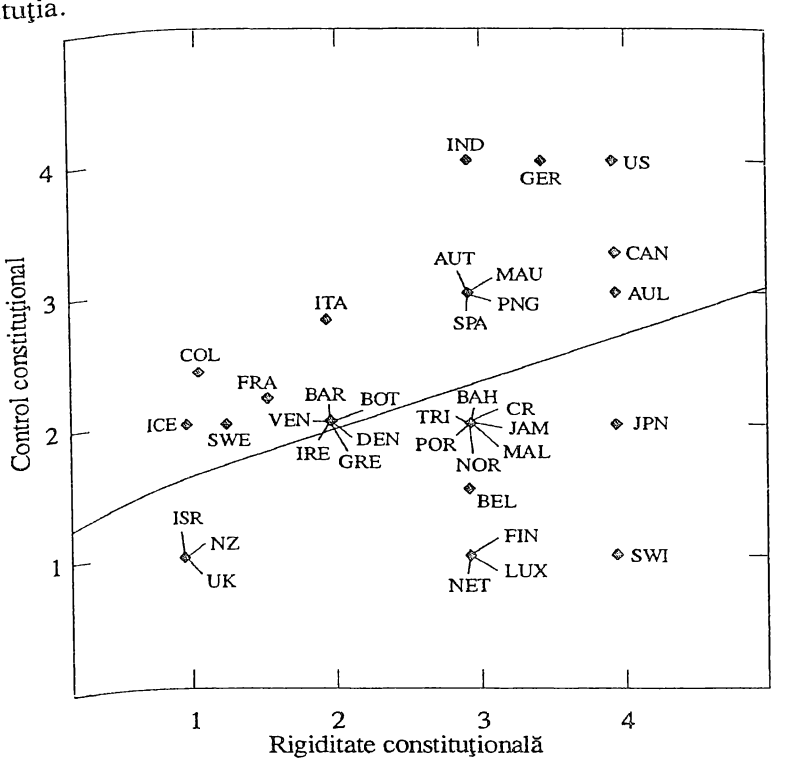

Figura 12.1. Relaţia dintre rigiditatea constituţională şi controlul constituţional în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Figura 12.1 ilustrează relaţia empirică dintre cele două variabile pentru treizeci şi şase de democraţii. Coeficientul de corelare este 0,39 – nu excepţional de mare, şi totuşi semnificativ la nivelul de 1 procent. Un caz

extrem şi proeminent este Elveţia, unde, aşa cum am subliniat în capitolul 3, absenţa controlului constituţional este singura caracteristică majoritaristă într-o democraţie altfel consensualistă. Celelalte cazuri principale deviante sînt Finlanda, Olanda şi Luxemburg – ţări în care pentru amendarea constituţiei se aplică regula majorităţii de două treimi, dar nu există control constituţional –, India şi Germania, unde foarte puternicul control constituţional este combinat cu constituţii rigide, dar nu la maximum. Analiştii controlului constituţional notează deseori utilizarea sa în sistemele federale (Becker, 1970, p. 222). De fapt, şi controlul constituţional, şi constituţiile rigide sînt legate de federalism, ca şi de celelalte două variabile ale dimensiunii federal-unitar: bicameralismul şi independenţa băncilor centrale. Băncile centrale constituie subiectul capitolului următor, iar legăturile cu celelalte cinci variabile din setul federal-unitar sînt discutate în capitolul 14.

Addendum: referendumuri şi democraţie consensualistă

O trăsătură remarcabilă a procedurilor de amendare specificate de constituţiile scrise este utilizarea frecventă a referendumurilor, fie ca o condiţie absolută, fie ca o alternativă opţională: în douăsprezece din treizeci şi trei de constituţii scrise (în 1996). Dacă aprobarea de către majoritate în cadrul unui referendum este singura procedură cerută pentru amendarea constituţiei, referendumul serveşte ca mecanism majoritarist; totuşi, unicul exemplu al acestui tip de referendum din setul nostru de democraţii este utilizarea sa extraconstituţională de către preşedintele de Gaulle. În toate celelalte cazuri, referendumul este prevăzut ca adăugire la aprobarea legislativă de către majorităţile ordinare sau extraordinare, făcînd amendamentele şi mai greu de adoptat, iar constituţiile mai rigide – şi de aceea serveşte ca mecanism antimajoritarist (Gallagher, 1995).

Această funcţie a referendumurilor intră în conflict cu viziunea convenţională conform căreia referendumul este cea mai extremă metodă majoritaristă de a lua o decizie – chiar mai majoritaristă decît democraţia majoritaristă reprezentativă, întrucît legislativele alese oferă cel puţin cîteva oportunităţi pentru ca minorităţile să-şi prezinte pretenţiile într-o discuţie negrăbită şi să se angajeze în acţiuni tranzacţionale şi de influenţare. David Butler şi Austin Ranney (1978, p. 36) arată: „Deoarece nu pot măsura intensitatea credinţelor şi nu pot rezolva lucrurile prin discuţii şi inovaţii, sigur că referendumurile sînt mai periculoase pentru drepturile minorităţilor decît adunările reprezentative". Deşi argumentul lui Butler şi Ranney are o

forţă considerabilă în anumite situaţii, este clar că necesită modificări. Folosirea sa în procesul de amendare constituţională, ca o condiţie care se adaugă aprobării legislative, este mai mult antimajoritaristă decît majoritaristă: în particular, oferă minorităţilor nemulţumite ocazia de a lansa o campanie împotriva amendamentului propus.

Mai există încă o privinţă importantă în care referendumurile diferă de caracterul abrupt majoritarist care le este atribuit în abordarea convenţională. De fapt, aceasta se întîmplă cînd ele îşi asumă forma cea mai puternică: în combinaţie cu iniţiativa populară. Elveţia este exemplul perfect. Aici, referendumul şi iniţiativa oferă chiar minorităţilor foarte mici o şansă de a combate orice lege votată de majoritatea reprezentanţilor aleşi. Chiar dacă nici acest efort nu este încununat de succes, forţează majoritatea să plătească costurile unei campanii pentru referendum. De aceea, potenţiala convocare a unui referendum de către o minoritate este un stimul puternic pentru ca majoritatea să fie atentă la opiniile minorităţii. Franz Lehner (1984, p. 30) argumentează convingător că în Elveţia „orice coaliţie cu o şansă certă şi previzibilă de a cîştiga trebuie să includă toate partidele şi organizaţiile capabile de a convoca un referendum favorabil". Astfel, referendumul plus iniţiativa au întărit două tradiţii elveţiene: coaliţia largă de patru partide din Consiliul Federal şi căutarea de majorităţi legislative, pentru legi concrete, care să fie cît mai apropiate posibil de unanimitate. Şi logica referendumului dublat de iniţiativă, şi felul în care a funcţionat în Elveţia conduc la concluzia că poate fi considerat un puternic mecanism de inducere a consensului, exact contrariul unui instrument majoritarist (Jung, 1996).

Capitolul 13

Băncile centrale

Independenţă contra dependenţă

A cincea şi ultima variabilă a dimensiunii federal-unitar are în vedere băncile centrale, gradul de independenţă şi puterea de care se bucură acestea. Băncile centrale sînt instituţii guvernamentale cheie, care, comparate cu alte organisme principale ale guvernării, tind să fie neglijate de către ştiinţele politice. În descrierile realizate pentru o singură ţară sau comparative, ale sistemelor politice democratice, cercetătorii acoperă invariabil executivul, legislativul, partidele politice şi alegerile, deseori şi grupurile de interese, sistemul judecătoresc, procesul de amendare a constituţiei şi relaţiile dintre guvernele centrale şi necentrale, dar aproape niciodată puterea şi modul de operare al băncii centrale[1].

Cînd băncile centrale sînt puternice şi independente, ele joacă un rol strategic în procesul politic. De exemplu, Robert B. Reich (1997, p. 80), ministru al muncii în prima administraţie Clinton, îl descrie nu pe preşedintele Clinton, ci pe Alan Greenspan, preşedintele Federal Reserve Board, ca fiind „cel mai puternic om din lume". Invers, cînd băncile centrale sînt subdiviziuni dependente ale executivului, deci relativ slabe, această slăbiciune este de asemenea un atribut foarte relevant al sistemului democratic – aşa cum slăbiciunea legislativului sau reticenţa unei curţi supreme de a utiliza controlul constituţional sînt indicatori semnificativi ai tipului de democraţie de care aparţin aceste instituţii. A oferi băncilor centrale independenţă este încă o modalitate de împărţire a puterii şi se încadrează

1. De exemplu, în incontestabila şi larg utilizata carte de analiză comparată editată de Gabriel A. Almond şi G. Bingham Powell (1996), băncile centrale nu sînt menţionate în secţiunea comparată, iar cele douăsprezece studii conţin numai referinţe superficiale despre Banca Angliei şi Banca Braziliei – dar nu şi despre puternicele *Bundesbank*, din Germania, şi *Federal Reserve System*, din Statele Unite. Desigur, *Democraţii* nu acoperă nici ea băncile centrale!

în setul de caracteristici ale puterii împărţite (a doua dimensiune), specifice modelului consensualist al democraţiei; băncile centrale care sînt subordonate executivului se armonizează cu logica puterii concentrate a democraţiei majoritariste.

Din fericire, economiştii au acordat o mare atenţie băncilor centrale şi au propus unităţi de măsură a autonomiei băncilor centrale, care pot fi folosite şi în acest studiu: concret, indicele de independenţă legală a băncii centrale, pe care Alex Cukierman, Steven Webb şi Bilin Neyapti (1994) l-au elaborat pentru şaptezeci şi două de ţări industrializate şi în curs de dezvoltare, incluzînd treizeci şi două din setul nostru de treizeci şi şase de democraţii, pentru lunga perioadă ce se întinde între 1950 şi 1989. În plus, Cukierman, Webb şi Neyapti au propus şi un indicator alternativ, bazat pe frecvenţa schimbării guvernatorului băncii centrale, care reprezintă un indicator extrem de potrivit al independenţei băncii centrale în ţările în curs de dezvoltare; iar Vittorio Grilli, Donato Masciandaro şi Guido Tabellini (1991) au dezvoltat, independent, un indice al autonomiei politice şi economice a băncilor centrale în optsprezece ţări dezvoltate. Aceste trei unităţi de măsură se combină într-o unitate de măsură comprehensivă a independenţei băncii centrale, în toate cele treizeci şi şase de democraţii - o unitate mult mai precisă decît scalele cu patru şi cinci puncte folosite pentru măsurarea celorlalte variabile ale dimensiunii federal-unitar.

Atribuţiile şi puterile băncilor centrale

Cea mai importantă sarcină a băncilor centrale este realizarea politicilor monetare - adică, regularizarea ratelor dobînzilor şi emisiunea monetară. Politica monetară are un efect direct asupra stabilităţii preţurilor şi a controlului inflaţiei, şi indirect, dar de asemenea foarte puternic, asupra nivelului şomajului, creşterii economice şi fluctuaţiilor ciclurilor în afaceri. Alte atribuţii pe care le au băncile centrale în mod frecvent sînt: supravegherea tranzacţiilor financiare ale guvernului, finanţarea deficitelor bugetare ale guvernului, realizarea de împrumuturi din rezervele lor sau tipărirea de bani, finanţarea proiectelor de dezvoltare, regularizarea şi supravegherea băncilor comerciale, şi, dacă este necesar, lichidarea băncilor insolvabile şi a întreprinderilor publice. Aceste atribuţii pot intra în conflict cu atribuţia de a controla inflaţia, iar puterea băncilor centrale asupra politicilor monetare poate fi întărită neacordîndu-i astfel de sarcini adiţionale: „Deşi majoritatea guvernelor recunosc beneficiile pe termen lung

aduse de stabilitatea preţurilor, pe termen scurt capătă importanţă mai mare alte scopuri... Asigurarea stabilităţii preţurilor, aşadar, necesită de obicei ca banca centrală să nu fie forţată să îndeplinească aceste [alte] funcţii, cel puţin atunci cînd ar cauza inflaţie" (Cukierman, Webb şi Neyapti, 1994, p. 2).

Băncile centrale şi rolul lor în politica monetară au devenit importante în special după 1971, cînd preşedintele Nixon a devalorizat dolarul SUA – rupînd raportul fix al dolarului cu aurul şi al cursurilor celorlalte monede în raport cu dolarul, stabilite în 1944 prin înţelegerea de la Bretton Woods. În situaţia mult mai nesigură a ratelor de schimb flotante, independenţa devine un instrument şi mai important în limitarea instabilităţii preţurilor. Autonomia băncilor centrale, totuşi, nu a fost prea mult extinsă pînă după 1990. Aşa cum subliniază Sylvia Maxfield (1997, pp. 7-11), creşterea dramatică din anii '90 a independenţei oferite băncilor centrale în numeroase ţări, mai ales din Europa şi America Latină, s-a datorat în mare măsură Tratatului de la Maastricht (1992), care prevede independenţa băncii centrale drept condiţie pentru aderarea la moneda comună europeană şi la globalizarea finanţelor, ceea ce face ca, pentru ţările în curs de dezvoltare, să fie importantă „etalarea capacităţii de a onora creditele", faţă de investitorii internaţionali.

Măsurarea independenţei băncilor centrale

Atribuţiile şi funcţiile unei bănci centrale sînt de obicei definite prin carta băncii, care are caracter de lege, şi nu prin prevederi constituţionale; totuşi, aceste carte au avut tendinţa să se transforme în „convenţii cu forţă cvasiconstituţională" (Elster, 1994, p. 68). Cukierman, Webb şi Neyapti (1994, pp. 5-12) analizează şaisprezece variabile privitoare la independenţa legală a băncilor centrale, fiecare codată de la zero la unu – de la cel mai scăzut la cel mai înalt grad de independenţă. Indicele general de independenţă reprezintă media acestor şaisprezece ratinguri. Întîlnim patru opoziţii binare între variabile: numirea şi mandatul guvernatorului băncii (şeful executiv), formularea politicii băncii, obiectivele majore ale băncii şi limita împrumuturilor acordate.

Pentru a da cîteva exemple, cele mai mari ratinguri (cele mai independente) aparţin acelor guvernatori ale căror mandate sînt de opt ani sau mai lungi, care nu pot fi demişi şi care nu pot ocupa simultan funcţii în guvern. Cele mai mici ratinguri (cele mai puţin independente) sînt atribuite guvernatorilor care sînt numiţi pentru mai puţin de patru ani, care pot fi

demişi la discreţia guvernului şi cărora nu le este interzis să aibă şi o funcţie în guvern. În ceea ce priveşte formularea politicii, cele mai mari ratinguri le au băncile care au responsabilitate exclusivă în formularea politicii monetare şi care joacă un rol activ în politica bugetară a guvernului ; băncile centrale care nu au influenţă asupra politicii monetare şi bugetare au parte de ratingurile cele mai mici.

Cu privire la obiective, cel mai mare rating este acordat cînd „stabilitatea preţurilor este singurul sau obiectivul major din cartă şi banca centrală are ultimul cuvînt în cazul unui conflict cu alte obiective ale guvernului". Ratingurile medii rezultă cînd „stabilitatea preţurilor este un obiectiv printre alte obiective compatibile, cum ar fi un sistem bancar stabil", iar ratingurile mai scăzute, „cînd stabilitatea preţurilor este un obiectiv în potenţial conflict cu alte obiective, cum ar fi ocuparea completă a forţei de muncă". Cel mai mic rating este acordat cînd obiectivele declarate în cartă nu includ stabilitatea preţurilor. În fine, băncile sînt considerate independente atunci cînd li se permite să împrumute numai guvernul central şi cînd acestea controlează termenii împrumutului ; invers, cea mai mică independenţă este atunci cînd băncile pot acorda împrumuturi tuturor nivelurilor guvernamentale, întreprinderilor publice şi sectorului privat, şi cînd termenii împrumutului sînt decişi de către guvern.

Cukierman, Webb şi Neyapti evaluează băncile centrale în fiecare deceniu, din anii 1950 pînă în anii 1980. Prima coloană a tabelului 13.1 conţine fie media acestor patru ratinguri, fie mediile ratingurilor pentru ultimele decenii relevante, în cazul ţărilor care nu erau încă independente şi democratice în anii '50. Putem prelua aceste ratinguri ca reprezentative pentru întreaga perioadă de analiză a fiecărei democraţii, deşi nu include perioada 1990-1996, în care, aşa cum am observat anterior, a crescut independenţa băncii centrale în mai multe ţări. Totuşi, aceste modificări au o influenţă scăzută : noile carte ale băncilor centrale din Columbia şi Venezuela nu au fost adoptate decît la sfîrşitul anului 1992, iar legislaţia care oferă o mai largă autonomie băncilor centrale din Italia şi Portugalia a fost votată în 1992, în Belgia, Franţa şi Grecia în 1993, iar în Spania în 1994 (Maxfield, 1997, pp. 51-56, pp. 62-63). Singura modificare similară care a avut loc mai devreme a fost cea din Noua Zeelandă, din 1989, după cum am menţionat în capitolul 2. În deceniile dinainte de 1990, independenţa băncilor centrale a fost remarcabil de stabilă în majoritatea ţărilor.

Tabelul 13.1. Independenţa băncii centrale în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996

	Indicele Cukierman-Webb-Neyapti	Indicele Grilli-Masciandaro-Tabellini	Indicele avînd la bază frecvenţa schimbării guvernatorului	Media
Germania	0,69	0,69	–	0,69
Elveţia	0,56	0,64	–	0,60
Statele Unite	0,48	0,64	–	0,56
Austria	0,63	0,48	–	0,55
Canada	0,45	0,58	–	0,52
Olanda	0,42	0,53	–	0,48
Danemarca	0,50	0,42	–	0,46
Mauritius	–	–	0,43	0,43
Australia	0,36	0,48	–	0,42
Papua Noua Guinee	0,36	–	0,47	0,42
Irlanda	0,44	0,37	–	0,41
Malta	0,44	–	0,39	0,41
Bahamas	0,41	–	0,39	0,40
Barbados	0,38	–	0,43	0,40
Costa Rica	0,47	–	0,31	0,39
Israel	0,39	–	0,39	0,39
Trinidad	–	–	0,39	0,39
Grecia	0,55	0,21	–	0,38
India	0,34	–	0,35	0,35
Jamaica	–	–	0,35	0,35
Islanda	0,34	–	–	0,34
Columbia	0,27	–	0,39	0,33
Luxemburg	0,33	–	–	0,33
Botswana	0,33	–	0,31	0,32
Franţa	0,27	0,37	–	0,32
Venezuela	0,38	–	0,27	0,32
Regatul Unit	0,30	0,32	–	0,31
Suedia	0,29	–	–	0,29
Finlanda	0,28	–	–	0,28
Portugalia	0,41	0,16	–	0,28
Belgia	0,16	0,37	–	0,27
Italia	0,25	0,27	–	0,26
Japonia	0,18	0,32	–	0,25
Spania	0,23	0,27	–	0,25
Noua Zeelandă	0,22	0,16	–	0,19
Norvegia	0,17	–	–	0,17

Sursă: Pe baza datelor din Cukierman, Webb şi Neyapti, 1994, pp. 40-57; Grilli, Masciandaro şi Tabellini, 1991, pp. 368-369; şi date oferite de Neville Francis, Hansraj Mathur, Ron May şi Ralph R. Premdas.

Patru ţări nu au fost incluse în studiul Cukierman-Webb-Neyapti: Jamaica, Mauritius, Papua Noua Guinee şi Trinidad. Totuşi, deoarece carta băncii centrale din Papua Noua Guinee a fost modelată după cea australiană, poate avea acelaşi indice ca al Australiei. Doi alţi indici pot fi utilizaţi pentru suplinirea datelor lipsă, profitînd şi de rezultatele altor experţi, în scopul de a ajunge la un indice general al independenţei băncii centrale care să fie cît se poate de corect şi valid. Unul este indicele independenţei politice şi economice a băncii centrale propus de Grilli, Masciandaro şi Tabellini (1991, 366-371) şi aplicat în cazul băncilor centrale din optsprezece ţări industrializate. Deşi aceşti trei economişti folosesc termenul „independenţă politică şi economică", ei accentuează regulile formale şi de aceea indicele lor este, în principiu, foarte similar cu indicele Cukierman-Webb-Neyapti. Diferă, totuşi, în privinţa mai multor variabile specifice asupra cărora se concentrează, precum şi în ponderarea acestora.

Al treilea indice se bazează pe o variabilă simplă – frecvenţa schimbărilor de guvernatori ai băncilor centrale din anii '80 – pe care Cukierman, Webb şi Neyapti (1994, pp. 13-19, pp. 37-42) l-au considerat un indicator mai bun al independenţei băncii centrale şi o prognoză mai bună a ratei inflaţiei pentru ţările mai puţin dezvoltate, în comparaţie cu unitatea lor de măsură mai complexă: cu cît e mai mare frecvenţa schimbărilor de guvernatori ai băncilor centrale, cu atît este mai mică independenţa băncilor centrale. Cei doi indici suplimentari au fost reduşi la aceeaşi scală între 0 şi 1 utilizată pentru indicele Cukierman-Webb-Neyapti[2]. Aceştia sînt prezenţi în coloanele a doua şi a treia din tabelul 13.1. Cei doi indici diferiţi, valabili pentru 28 de ţări, sînt strîns corelaţi – coeficientul este 0,54, semnificativ la nivelul de 1 procent –, dar sînt departe de a fi identici. Diferenţele dintre indicii Belgiei, Greciei şi Portugaliei în special sînt foarte mari. Şi similaritatea generală, şi diferenţele dintre anumite cazuri justifică folosirea a mai mult de un indice.

2. Variaţia empirică a indicelui Grilli-Masciandaro-Tabellini pentru optsprezece ţări se situează între trei şi treisprezece puncte, în comparaţie cu variaţia indicelui Cukierman-Webb-Neyapti între 0,16 şi 0,69 pentru aceleaşi ţări; pentru a converti primul indice în al doilea, trei puncte s-au considerat echivalente cu 0,16, treisprezece puncte echivalente cu 0,69, iar punctele 4-12 au fost plasate, prin calcul, în acest interval. Variaţia empirică a frecvenţei guvernatorilor era de la cinci la zero, în comparaţie cu variaţia de la 0,27 la 0,47 a indicelui Cukierman-Webb-Neyapti pentru aceleaşi ţări; pentru a converti primul indice în al doilea s-a utilizat aceeaşi procedură.

A patra coloană din tabelul 13.1 indică media dintre doi indici diferiţi ai independenţei pentru douăzeci şi opt din cele treizeci şi şase de bănci centrale şi un indice valabil pentru restul de opt bănci centrale ; valorile din a patra coloană constituie un indice comprehensiv al independenţei băncilor centrale, cel care va fi folosit de acum înainte în acest studiu. Cele treizeci şi şase sînt aşezate în ordinea descrescătoare a independenţei băncii centrale. Indicele poate varia teoretic de la unu la zero, dar variaţia empirică se limitează la jumătate. Numai cinci ţări au indici mai mari de 0,50 – punctul care în codul Cukierman-Webb-Neyapti reprezintă semiindependenţa. La mijlocul variaţiei empirice întîlnim valoarea 0,43, dar media şi valoarea mediană sînt mai mici – 0,38 şi, respectiv, 0,36 – indicînd că mai multe ţări sînt concentrate în jumătatea inferioară a zonei de variaţie. Băncile centrale germană, elveţiană şi americană conduc lista şi sînt privite în general ca cele mai puternice din lume, dar chiar şi aceste bănci nu primesc întotdeauna scorurile cele mai mari. De exemplu, numai în Germania, guvernatorul *Bundesbank* are un mandat de opt ani ; în Elveţia, mandatul este de şase ani, iar în Statele Unite de patru (Capie, Goodhart şi Schnadt, 1994, p. 58). Obiectivul mandatat al *Bundesbank* este de a asigura stabilitatea preţurilor, dar ea trebuie să susţină şi politica economică generală a guvernului federal (Lohmann, 1998) ; în Statele Unite şi stabilitatea preţurilor, şi ocuparea completă a forţei de muncă sînt obiective ale băncii centrale ; iar stabilitatea preţurilor nu este menţionată explicit în carta băncii centrale elveţiene.

Federalismul şi independenţa băncii centrale

Independenţa băncii centrale a fost pusă în legătură directă cu numeroase alte caracteristici instituţionale ale democraţiei. Peter A. Hall (1994) arată că instituţiile corporatiste facilitează independenţa băncii centrale : ele permit acesteia să controleze inflaţia fără a fi nevoită să plătească preţul creşterii şomajului, deoarece negocierile coordonate asupra salariilor pot contracara tendinţa de creştere a şomajului. Totuşi, în setul nostru de treizeci şi şase de democraţii, se înregistrează o relaţie slabă sau deloc sistematică între cele două. Coeficientul de corelaţie dintre independenţa băncii centrale şi pluralismul grupurilor de interese este unul slab şi nesemnificativ : –0,07.

John B. Goodman (1991, p. 346) afirmă că independenţa băncii centrale este mai ales o funcţie a orizontului de aşteptare al politicienilor aflaţi la putere: „Politicienii vor în general să menţină un grad înalt de libertate a acţiunilor lor. Totuşi, ei vor fi dornici să modifice statutul băncii centrale pentru a lega mîinile succesorilor lor, o decizie pe care o vor lua atunci cînd se aşteaptă să nu rămînă prea mult la putere". Afirmaţia lui Goodman sugerează că băncile centrale ar trebui să aibă mai puţină autonomie în democraţiile majoritariste, unde executivele sînt mai puternice şi mai durabile decît în democraţiile consensualiste. Totuşi, coeficientul de corelare dintre dominanţa executivului şi independenţa băncii centrale este nesemnificativ: -0,06.

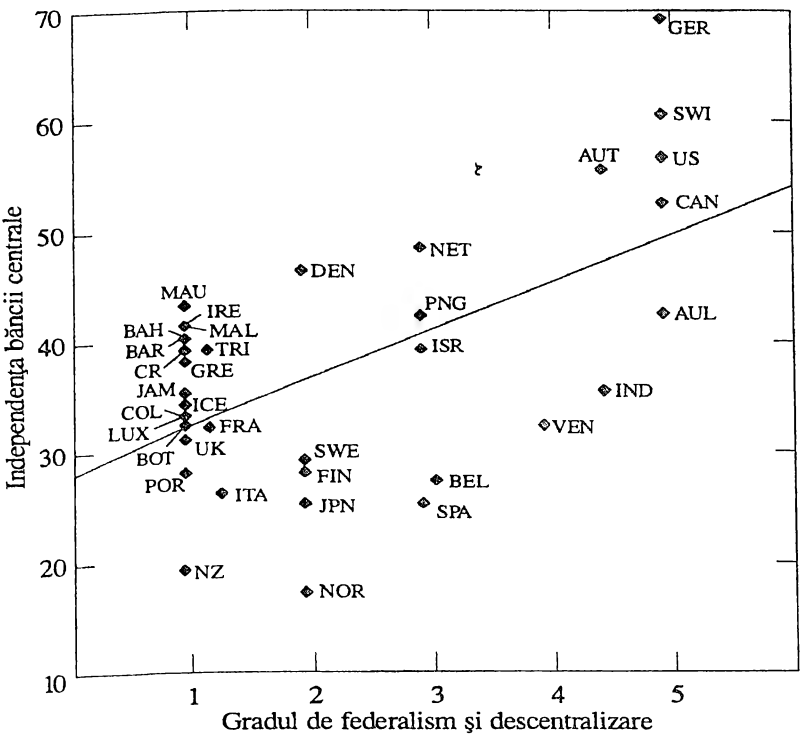

Figura 13.1. Relaţia dintre federalism-descentralizare şi independenţa băncii centrale în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

A treia sugestie a unei legături instituţionale între independenţa băncii centrale şi federalism este mult mai fructuoasă (Banaian, Laney şi Willett, 1986). Coeficientul de corelare între indicii federalismului şi descentralizării, pe de o parte, şi independenţa băncii centrale, pe de alta, este unul puternic : 0,57 (semnificativ la nivelul de 1 procent). Forma pe care o ia această relaţie este ilustrată de figura 13.1. Cele cinci bănci centrale cu cea mai mare independenţă funcţionează toate în sisteme federale : Germania, Elveţia, Statele Unite, Austria şi Canada. În clasamentul din tabelul 13.1, Australia ocupă locul nouă, iar India se găseşte aproximativ la mijloc. Numai banca centrală venezueleană aparţine în mod clar jumătăţii inferioare, în conformitate cu gradul său de independenţă ; Venezuela este de asemenea singurul sistem federal descris ca centralizat în capitolul 10. Al nouălea sistem federal, Belgia, are unul dintre cei mai mici indici ai independenţei băncii, dar Belgia nu a fost federală pînă în 1993, şi, aşa cum am discutat în capitolul 3, banca sa centrală a devenit între timp mult mai independentă. După cum arăt în capitolul următor, independenţa băncii centrale este de asemenea corelată cu alte trei variabile ale dimensiunii federal-unitar.

Capitolul 14

Harta conceptuală bidimensională a democraţiei

Acest scurt capitol reuneşte principalele descoperiri din capitolele 5-13, care s-au ocupat de fiecare din cele zece variabile fundamentale ale opoziţiei majoritarism-consensualism. Mă voi concentra asupra a două aspecte ale „tabloului general" : modelul bidimensional format de relaţiile dintre cele zece variabile şi poziţiile pe care le ocupă în acest model bidimensional fiecare dintre cele treizeci şi şase de democraţii. În plus, voi explora schimbările de poziţii, din perioada pre-1970 pînă în perioada post-1970, a douăzeci şi şase din cele treizeci şi şase de democraţii, pentru care avem la dispoziţie o desfăşurare temporală suficientă, privitoare la prima perioadă.

Cele două dimensiuni

În capitolul 3, am prefigurat una dintre cele mai importante descoperiri ale acestei cărţi : opoziţiile binare dintre cele zece variabile instituţionale, pe fundalul a două dimensiuni clar separate, pe care le-am numit dimensiunea federal-unitar şi dimensiunea executiv-partide – deşi, aşa cum am explicat în capitolul 1, ar fi poate mai corect, iar din punct de vedere teoretic mai sugestiv să le numim dimensiunea puterii împărţite şi dimensiunea puterii dispersate. În capitolele 5-13, în mod repetat am atras atenţia asupra unor legături strînse între unele variabile, în cadrul fiecărei opoziţii. Tabelul 14.1 prezintă acum un tablou general, prin intermediul matricei corelaţiilor pentru toate cele zece variabile. El ilustrează relaţii puternice în interiorul fiecărui set şi legături slabe între variabilele aparţinînd unor seturi diferite. Toate corelaţiile din interiorul a două seturi sînt semnificative statistic; şaisprezece din douăzeci la nivelul de 1 procent, iar restul de patru la nivelul de 5 procente; coeficienţii de corelaţie sînt prezenţi în cele două

Tabelul 14.1. Matricea corelaţiei celor zece variabile diferenţiatoare între democraţia majoritaristă şi cea consensualistă în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Variabila 1 : Numărul efectiv de partide
Variabila 2 : Cabinete monocolore minimal cîştigătoare
Variabila 3 : Dominanţa executivă
Variabila 4 : Disproporţionalitatea electorală
Variabila 5 : Pluralismul grupurilor de interese
Variabila 6 : Federalism-descentralizare
Variabila 7 : Bicameralismul
Variabila 8 : Rigiditatea constituţională
Variabila 9 : Controlul constituţional
Variabila 10 : Independenţa băncii centrale

	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]
[1]	1,00									
[2]	-0,87**	1,00								
[3]	-0,71**	0,68**	1,00							
[4]	-0,50**	0,57**	0,33*	1,00						
[5]	-0,55**	0,68**	0,38*	0,56**	1,00					
[6]	0,26	-0,25	-0,23	-0,16	-0,28	1,00				
[7]	0,02	0,00	0,01	0,10	0,05	0,64**	1,00			
[8]	0,02	-0,06	-0,09	-0,02	-0,06	0,54**	0,35*	1,00		
[9]	-0,13	0,06	-0,05	0,26	0,20	0,48**	0,41**	0,39**	1,00	
[10]	-0,01	-0,14	-0,06	-0,06	-0,07	0,57**	0,34*	0,42*	0,39**	1,00

* Semnificativ statistic la nivelul de 1 procent (test cu parametru unic)
** Semnificativ statistic la nivelul de 5 procente (test cu parametru unic)

triunghiuri marcate din tabelul 14.1. În contrast puternic, nici una dintre cele douăzeci şi cinci de corelaţii dintre variabilele aparţinînd unor seturi diferite, prezente jos în stînga tabelului, nu este semnificativă statistic la vreunul dintre cele două niveluri.

Primul set de variabile are interconexiuni oarecum mai puternice decît cel de-al doilea: mediile valorilor absolute ale coeficienţilor de corelaţie sînt 0,58 şi respectiv 0,45; în interiorul primului set, procentajul cabinetelor monocolore minimal cîştigătoare este un element deosebit de puternic: are cele mai puternice corelaţii cu celelalte variabile. Această descoperire prezintă un interes teoretic foarte mare, pentru că, aşa cum am arătat mai înainte (la începutul capitolului 5), această variabilă poate fi privită ca apropiată conceptual de însăşi esenţa distincţiei dintre concentrarea puterii şi exercitarea în comun a puterii. Numărul efectiv de partide parlamentare este o a doua componentă-cheie a acestui set. În al doilea set, variabila federalism-descentralizare ajunge să fie cel mai important element. Şi această descoperire este semnificativă din punct de vedere teoretic, pentru că această variabilă poate fi privită, conceptual, ca situîndu-se în inima dimensiunii federal-unitar.

Tabelul 14.2. Matricea varimax, construită pe baza rotaţiei ortogonale, a factorilor celor zece variabile diferenţiatoare între democraţia majoritaristă şi cea consensualistă în treizeci şi şase de democraţii, 1945-1996.

Variabila	Factorul I	Factorul II
Numărul efectiv de partide parlamentare	−0,90	0,02
Cabinete monocolore minimal cîştigătoare	0,93	−0,07
Dominanţa executivului	0,74	−0,10
Disproporţionalitatea electorală	0,72	0,09
Pluralismul grupurilor de interese	0,78	−0,01
Federalism-descentralizare	−0,28	0,86
Bicameralismul	0,06	0,74
Rigiditatea constituţională	−0,05	0,71
Controlul constituţional	0,20	0,73
Independenţa băncii centrale	−0,07	0,71

Un rezumat mai bun şi mai succint al relaţiilor dintre cele zece variabile se poate realiza pe baza analizei factorilor. Scopul general al analizei factorilor este de a determina dacă există una sau mai multe dimensiuni

prioritare, comune mai multor variabile. Factorii descoperiţi pot fi consideraţi, apoi, drept „medii" ale variabilelor strîns înrudite. Tabelul 14.2 prezintă rezultatele analizei factorilor celor zece variabile fundamentale. Valorile prezentate pentru fiecare variabilă reprezintă capacităţile factorilor, respectiv coeficienţii de corelaţie între variabilă şi primul şi al doilea factor, detectaţi de analiza factorilor. Aceleaşi două seturi se evidenţiază net în această analiză; este vorba de seturi clar separate, deoarece analiza factorilor utilizează rotaţia ortogonală, care garantează că cei doi factori sînt complet necorelaţi.

Capacităţile factorilor sînt foarte mari în interiorul fiecăruia dintre cele două seturi şi foarte scăzute în afara acestora – de fapt, apropiate de zero în majoritatea cazurilor. Procentajul cabinetelor monocolore minimal cîştigătoare se dovedeşte iarăşi cea mai puternică variabilă a primei dimensiuni: capacitatea sa de 0,93 înseamnă că aproape coincide cu factorul. Numărul efectiv de partide este un element aproape la fel de puternic, cu o capacitate a factorului de –0,90. Iar federalismul este din nou cel mai puternic element al celei de-a doua dimensiuni, cu o capacitate de 0,86. Restul capacităţilor din interiorul celor două seturi sînt mai mici, dar impresionant de puternice: între 0,70 şi 0,80.

Harta conceptuală a democraţiei

Modelul bidimensional format de cele zece variabile fundamentale ne permite să observăm unde anume se situează cele treizeci şi şase de ţări între democraţiile majoritariste şi cele consensualiste. Caracteristicile lor, pe ambele seturi de cîte cinci variabile, pot fi mediate astfel încît să formeze două caracteristici sumative, care să poată fi utilizate pentru a plasa fiecare democraţie pe harta conceptuală bidimensională a democraţiei, din figura 14.1[1].

1. Pentru a putea face media celor cinci variabile din cele două seturi, mai întîi au trebuit să fie standardizate (astfel încît să avem o medie de 0 şi o deviaţie standard de 1), deoarece iniţial au fost măsurate folosindu-se scale foarte diferite. Mai mult, semnele lor au trebuit ajustate astfel încît valorile mari ale fiecărei variabile să reprezinte fie valorile majoritariste, fie cele consensualiste, iar cele mici caracteristica opusă; în scopul construirii hartei conceptuale, am atribuit arbitrar valorile mari majoritarismului (ceea ce a dus la inversarea semnelor pentru numărul efectiv de partide şi pentru toate cele cinci variabile

Axa orizontală reprezintă dimensiunea executiv-partide, iar cea verticală dimensiunea federal-unitar. Fiecare unitate de pe aceste axe reprezintă o deviaţie standard; valorile mari indică majoritarism, iar cele mici consensualism. În cadrul dimensiunii executiv-partide, pornind de la mijloc, toate ţările se situează în intervalul de două deviaţii standard faţă de mijloc; în cadrul dimensiunii federal-unitar, două ţări – Germania şi Statele Unite – sînt la o distanţă mai mare de deviaţiile standard de 2 şi jumătate, de la mijloc în jos. Scorurile exacte pentru fiecare dintre cele treizeci şi şase de ţări, cu referire la cele două dimensiuni, pot fi găsite în Apendicele A[2].

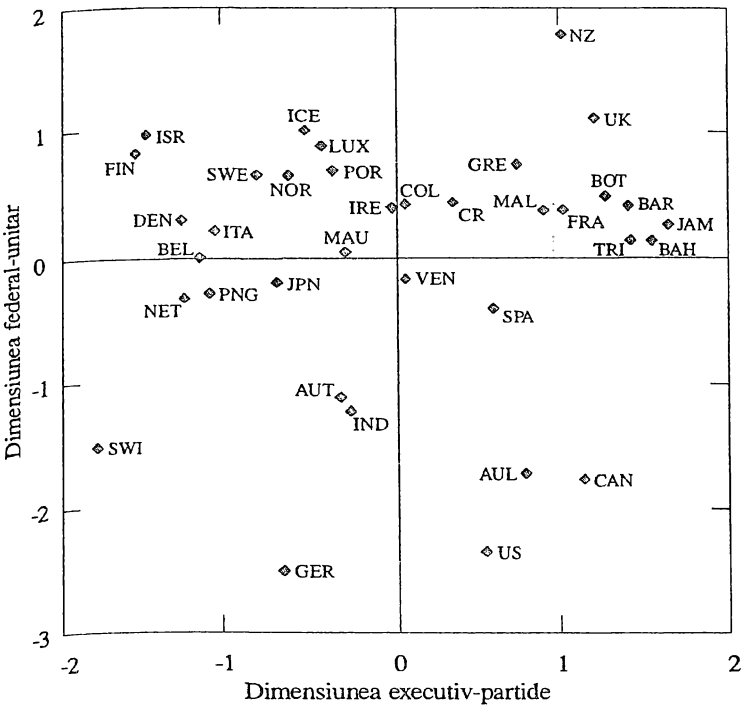

Figura 14.1. Harta conceptuală bidimensională a democraţiei

ale dimensiunii federal-unitar). După medierea acestor variabile standardizate, pasul final a constat în standardizarea acestor medii, astfel încît fiecare unitate de pe cele două axe să reprezinte o deviaţie standard.

2. Notaţi totuşi că în Apendicele A toate variabilele celor două dimensiuni sînt exprimate în termenii gradelor de intensitate a democraţiei consensualiste; acestea pot fi convertite uşor în grade de intensitate a democraţiei majoritariste, schimbînd semnele.

Majoritatea cazurilor prototip de democraţie majoritaristă şi consensualistă, discutate în capitolele 2 şi 3, se situează pe hartă conform aşteptărilor. Regatul Unit şi Noua Zeelandă pot fi găsite în colţul dreapta, sus. Regatul Unit este ceva mai majoritarist în privinţa dimensiunii executiv-partide, dar Noua Zeelandă prezintă aceeaşi trăsătură în privinţa dimensiunii federal-unitar, iar poziţia ei este aşadar mai extremă – în aceeaşi linie cu propoziţia conform căreia, pînă în 1996, Noua Zeelandă a fost un exemplu mai pur al modelului Westminster. Capitolul 2 propunea Barbados ca exemplu al democraţiei majoritariste numai în cazul dimensiunii executiv-partide, nu la fel de tipic majoritarist şi în cazul dimensiunii federal-unitare; localizarea sa sub Regatul Unit şi Noua Zeelandă, dar oarecum mai aproape de extremitatea din dreapta, ilustrează bine această descriere. Elveţia este, conform aşteptărilor, în colţul stînga, jos, dar nu atît de departe ca alte cîteva ţări, datorită mai ales unei caracteristici neconsensualiste pe care o prezintă – absenţa controlului constituţional. Este totuşi cel mai clar prototip consensualist, pentru că are o deviaţie de la centru mai mare de 1 şi jumătate, pentru ambele dimensiuni, în timp ce Germania – harta sugerează că ar fi putut şi ea să fie prototipul – este situată mai jos, dar cu mai puţin de o deviaţie standard, de la centru spre stînga[3]. Belgia este unicul caz exemplar care nu se situează într-o poziţie extremă, dar nu neaşteptat, pentru că ea a devenit pe deplin federală de-abia în 1993; Belgia are totuşi o poziţie puternic consensualistă în privinţa dimensiunii executiv-partide.

Harta bidimensională pune în lumină şi prototipurile a două combinaţii de carateristici majoritariste şi consensualiste. În colţul din stînga, sus, Israelul reprezintă combinaţia dintre democraţia consensualistă, în privinţa dimensiunii executiv-partide (concret: cabinete supradimensionate frecvente, multipartidism, alegeri RP foarte proporţionale şi pluralism al grupurilor de interese), şi, deşi într-un grad mai redus, majoritarism, în privinţa dimensiunii federal-unitare (constituţie nescrisă, parlament unicameral) moderat, totuşi, de caracteristici intermediare în privinţa federalismului şi a independenţei băncii centrale). În colţul din dreapta,

3. Oricum, situarea Germaniei în partea evident consensualistă, în privinţa ambelor dimensiuni, confirmă caracterizarea Germaniei de către Manfred G. Schmidt (1996, p. 95) ca „stat al marii coaliţii"; el scrie că „este aproape imposibil ca Republica Federală să nu fie guvernată de o Mare Coaliţie, formală sau nu, compusă din partidele consacrate, ca şi de o Mare Coaliţie, formală sau nu, între guvernul federal şi guvernele landurilor".

jos, Canada este cel mai puternic candidat pentru prototipul opus : majoritarism în ceea ce priveşte dimensiunea executiv-partide şi consensualism, în planul federal-unitar ; pe de o parte, cabinete monocolore dominante, un sistem cu două-partide-şi-jumătate, alegeri prin vot pluralitar şi pluralism al grupurilor de interese, iar pe de altă parte, federalism puternic şi control constituţional, constituţie rigidă, bancă centrală independentă şi parlament bicameral (deşi mediu ca putere). Statele Unite se situează în acelaşi colţ, fiind mai puternice în privinţa dimensiunii federal-unitar, dar nu extraordinar de majoritariste, în privinţa dimensiunii executiv-partide, în special din cauza echilibrului executiv-legislativ din cadrul sistemului său prezidenţial.

Explicaţii

Revelează distribuţia pe hartă a celor treizeci şi şase de democraţii vreun model general? Există, de exemplu, vreo corespondenţă între hărţile geografică şi conceptuală? Se pare că există o astfel de relaţie, dacă avem în vedere latura consensualistă a dimensiunii executiv-partide : majoritatea ţărilor europene continentale se situează în partea stîngă a hărţii, inclusiv cele cinci ţări nordice, care au fost numite „democraţii consensualiste" cu „o cultură scandinavă distinctă a consensului şi... structuri pentru conciliere şi arbitraj" (Elder, Thomas şi Arter, 1998, p. 221). În partea dreaptă, cele trei democraţii latino-americane sînt apropiate între ele şi se situează puţin mai la dreapta faţă de centru. Şi mai la dreapta întîlnim, foarte aproape una de alta, cele patru ţări caraibiene. Dar majoritatea ţărilor din partea dreaptă a hărţii conceptuale se situează geografic departe una de alta. Trăsătura comună evidentă a multora dintre aceste ţări, inclusiv a celor caraibiene, este faptul că sînt foste colonii britanice. De fapt, prezenţa sau absenţa unei moşteniri politice britanice explică mai bine decît factorul geografic distribuţia la stînga sau la dreapta pe dimensiunea executiv-partide.

Există mai multe excepţii evidente de la această divizare dihotomică bazată pe influenţa moştenirii britanice. Cele trei ţări latino-americane constituie o excepţie, dar nu una majoră, pentru că sînt situate mai mult în centru decît la dreapta. Mai la dreapta, totuşi, se află Spania, Grecia şi în special Franţa. Întrucît preşedintele de Gaulle îşi exprima adesea ostilitatea faţă de *les anglo-saxons*, este o ironie că republica creată de el este cea mai anglo-saxonă dintre democraţiile europene continentale. Există, de asemenea, excepţii la stînga acestei dimensiuni : India, Israel şi Mauritius s-au

dezvoltat sub modelul britanic, iar Papua Noua Guinee a fost guvernată de Australia (ea însăşi fostă colonie britanică). Totuşi, încă ceva care uneşte aceste patru ţări este faptul că sînt societăţi plurale – sugerînd faptul că gradul de pluralism explică de ce ţările sînt mai degrabă consensualiste decît majoritariste, în privinţa dimensiunii executiv-partide. Din cele optsprezece societăţi plurale şi semiplurale prezente în tabelul 4.3, douăsprezece se situează în partea stîngă a hărţii.

Analiza regresiei confirmă faptul că ambele explicaţii sînt importante, dar şi acela că moştenirea politică britanică este influenţa mai puternică. Corelaţia între moştenirea britanică – o variabilă simulată, avînd valoarea 1 pentru Marea Britanie şi cele cincisprezece ţări anterior guvernate, şi 0 pentru celelalte douăzeci de ţări – cu democraţia majoritaristă, în privinţa dimensiunii executiv-partide, are un coeficient de 0,54 (semnificativ la nivelul de 1 procent); corelaţia cu gradul de pluralism al societăţii – plurale contra semiplurale contra nonplurale – este –0,32 (semnificativ la nivelul de 5 procente). Cînd se introduc în ecuaţia regresiei şi variabilele independente, coeficientul de corelaţie multiplă este 0,65, şi ambele variabile sînt acum variabile explicative semnificative la nivelul de 1 procent. În sfîrşit, într-o analiză graduală a regresiei, moştenirea britanică explică 28 la sută din varianţă în democraţia majoritaristă, iar gradul de pluralism adaugă încă 11 procente, obţinîndu-se astfel 39 de procente din varianţă explicate (măsurată prin R^2 ajustat)[4].

Gradul în care ţările sînt societăţi plurale pare, de asemenea, să explice localizarea celor treizeci şi şase de democraţii din planul dimensiunii federal-unitare. Dintre cele treisprezece ţări situate de la mijloc în jos (inclusiv Belgia, care, cu scorul –0,01, se situează imediat sub linie), zece sînt societăţi plurale sau semiplurale. O explicaţie suplimentară sugerată de hartă este mărimea populaţiei. Cele mai mari trei ţări – India, Statele Unite şi Japonia – toate se situează în partea inferioară a hărţii, iar din

4. Se poate contraargumenta că alte trei ţări – Austria, Germania şi Japonia – ar trebui de asemenea codate ca avînd o puternică influenţă britanică, sau mai degrabă anglo-americană, asupra sistemelor lor politice. Constituţia postbelică japoneză a fost formulată de staff-ul generalului Douglas MacArthur şi larg inspirată de modelul britanic. Autorităţile de ocupaţie americane şi britanice au supravegheat, de asemenea, restabilirea democraţiei în Germania şi Austria şi au avut o influenţă puternică şi directă în modelarea sistemului democratic german postbelic (Muravchik, 1991, pp. 91-114). Totuşi, atribuirea codului 1 acestor trei ţări, în privinţa moştenirii britanice, duce la slăbirea corelaţiilor; de exemplu, varianţa totală explicată scade de la 39 la 28 de procente.

cincisprezece ţări cu populaţii mai mari de zece milioane, zece sînt, de asemenea, în partea inferioară. Această potenţială explicaţie este susţinută de Robert A. Dahl şi Edward R. Tufte (1973, p. 37), care au descoperit că mărimea este legată de federalism şi descentralizare, variabila-cheie a dimensiunii executiv-partide: „cu cît este ţara mai mare, cu atît mai descentralizat este guvernul, indiferent dacă este federal sau nu".

Analiza regresiei confirmă din nou ambele impresii. Coeficienţii de corelaţie sînt –0,50 pentru mărimea populaţiei (înregistrate) şi –0,40 pentru gradul de pluralism (ambii semnificativi la nivelul de un procent). În regresia multiplă, ambele rămîn variabile explicative semnificative (deşi pluralismul numai la nivelul de 5 procente), iar coeficientul de corelaţie multiplă este 0,57. Mărimea populaţiei explică, în sine, 23 la sută din varianţă, iar pluralismul adaugă 6 procente, rezultînd un total de 29 de procente de varianţă explicate. Gradul de pluralism este iarăşi variabila mai slabă, dar poate fi considerat drept cea mai puternică explicaţie globală, deoarece poate explica o porţiune semnificativă a variaţiei situării celor treizeci şi şase de democraţii pe ambele dimensiuni[5].

Deşi aspectele puterii reunite şi puterii divizate ale democraţiei consensualiste sînt dimensiuni conceptual şi empiric distincte, ele reprezintă mecanisme instituţionale pentru ameliorarea divizărilor societale profunde. Aceste descoperiri întăresc opinia lui Sir Arthur Lewis, prezentată în capitolul 3, că ambele dimensiuni ale democraţiei consensualiste – în particular, Lewis pledează pentru cabinete bazate pe împărţirea puterii şi pentru federalizare – sînt necesare în societăţile plurale.

Mutaţii pe harta conceptuală

Localizările celor treizeci şi şase de democraţii pe harta conceptuală sînt localizări *medii*, calculate pe o perioadă lungă de timp: aproape cincizeci de ani pentru douăzeci de democraţii consacrate şi minim nouăsprezece ani

5. Moştenirea politică britanică nu are nici o relaţie cu a doua dimensiune. Nici mărimea populaţiei nu este în relaţie cu prima dimensiune – contrazicînd afirmaţia lui Dahl şi Tufte (1973, p. 91), conform căreia „un sistem mic, fiind mai omogen, este... probabil mai consensualist [şi că] un sistem mai mare fiind mai eterogen, este... probabil mai conflictual". Cele treizeci şi şase de democraţii diferă, de asemenea, în mare măsură în privinţa nivelului de dezvoltare, dar această variabilă (măsurată în termenii indicelui dezvoltării umane) nu este legată de nici una dintre cele două dimensiuni.

pentru cele mai noi democraţii (vezi tabelul 14.1). Aceste medii maschează orice modificare, mică sau mare, care ar fi putut avea loc. Evident, sistemele politice se pot modifica şi se modifică ; de exemplu, în capitolele precedente am atras atenţia asupra modificărilor din sistemele de partide, electorale şi ale grupurilor de interese ale celor treizeci şi şase de democraţii, ca şi asupra acelora din gradul lor de descentralizare, structura camerală a legislativelor lor şi din activismul controlului constituţional. În ce măsură aceste modificări au contribuit la mutaţii în direcţia unui majoritarism sau consensualism mai puternic, pe una sau pe ambele dimensiuni ?

Pentru a investiga această chestiune, am divizat perioada 1945-1996 în două părţi aproape egale : perioada pînă la sfîrşitul lui 1970 şi perioada dintre 1970 şi 1996. Pentru ţările cu o acoperire suficientă a primei perioade, scorurile în cazul ambelor dimensiuni s-au calculat pentru fiecare perioadă. Acest lucru este posibil pentru cele douăzeci de ţări analizate începînd cu mijlocul ori sfîrşitul anilor '40, şi pentru încă şase ţări : Costa Rica, Franţa, Columbia, Venezuela, Trinidad şi Jamaica[6]. Figura 14.2 ilustrează mutaţiile care au avut loc în aceste douăzeci de democraţii din perioada pre-1970 în perioada post-1970. Săgeţile indică poziţiile avute în a doua perioadă. Imaginea generală se caracterizează prin numeroase mutaţii, relativ mici, fiind lipsită de transformări radicale : nici o ţară nu a trecut de la o democraţie clar majoritaristă la o democraţie clar consensualistă sau invers. Sînt mai multe deplasările de la stînga la dreapta – o tăsătură ce reflectă o stabilitate mai mare a caracteristicilor instituţionale ale dimensiunii federal-unitar, pentru că acestea sînt mult mai des ancorate în prevederi constituţionale. Săgeţile par să se îndrepte spre direcţii diferite aproape la întîmplare, sugerînd că nu s-a înregistrat vreo tendinţă generală spre un mai mare majoritarism sau consensualism. Această sugestie este în mare măsură corectă, deşi de fapt au existat mici mutaţii înspre un consensualism mai puternic, în cazul ambelor dimensiuni : o medie de 0,03 a deviaţiei standard, în cazul primei dimensiuni, şi o medie de 0,06, în privinţa celei de-a doua – mutaţiile sînt atît de mici, încît nici nu merită să fie luate în considerare[7].

---

6. Costa Rica este acoperită din 1953, Franţa, Columbia şi Venezuela din 1958, Trinidad din 1961, iar Jamaica din 1962. Botswana, Barbados şi Malta nu au fost incluse în această analiză, deoarece desfăşurarea temporală, din 1965 şi 1966 pînă în 1970, era mult prea scurtă ; restul de şapte ţări au devenit independente şi democratice, sau au revenit la democraţie după 1971.
7. Deoarece scorurile pentru a doua perioadă (1971-1996) pot avea un interes special şi pentru alţi cercetători, acestea sînt incluse în Apendicele A.

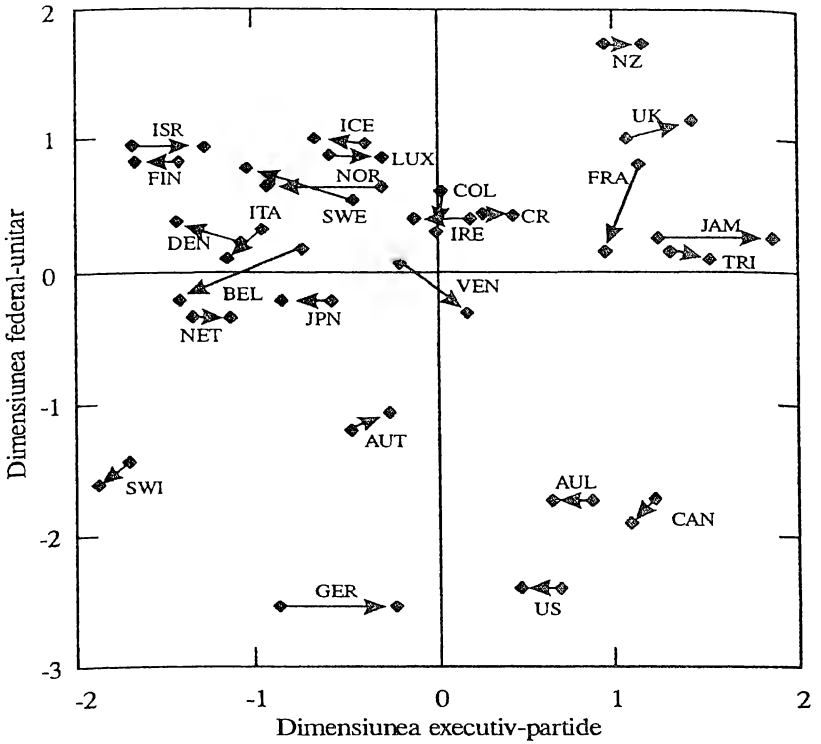

Figura 14.2. Mutaţiile de pe harta bidimensională ale celor douăzeci şi şase de democraţii, din perioada de dinainte de 1971 în perioada 1971-1996.

Deşi modelul general este al unei stabilităţi mari, unele ţări s-au deplasat mai mult decît altele. Cea mai mică mutaţie s-a înregistrat în Statele Unite, iar cea mai mare în Belgia. Pe lîngă Belgia, mutaţii apreciabile au avut loc şi în cazul Germaniei, Jamaicăi, Suediei, Norvegiei, Franţei şi Venezuelei. Tranziţia Germaniei spre un mai puternic majoritarism reflectă înlocuirea frecventelor cabinete supradimensionate, din prima perioadă, cu cabinete minimal cîştigătoare, în a doua perioadă, a cabinetelor efemere cu cele durabile şi reducerea uşoară a numărului efectiv de partide – în mică măsură contrabalansată de rezultatele mai proporţionale din a doua perioadă. Jamaica s-a deplasat în aceeaşi direcţie şi aproape la aceeaşi distanţă, dar începînd cu o perioadă puternic majoritaristă ; sistemul său de partide s-a deplasat de la unul bipartidist la un sistem cu un-partid-şi-jumătate, iar disproporţionalitatea alegerilor a crescut de la 9 procente

la mai mult de 21 de procente. Norvegia şi Suedia s-au îndreptat în cealaltă direcţie: mai multe cabinete minoritare şi de coaliţie, durată mai scurtă a cabinetului, creşteri ale numărului efectiv de partide şi disproporţionalitate mai scăzută; uşoara alunecare a Suediei, în cadrul dimensiunii federal-unitar, reflectă cu precădere adoptarea unicameralismului în 1970.

Belgia, Franţa şi Venezuela au experimentat schimbări semnificative, în cazul ambelor dimensiuni. Belgia s-a îndreptat în jos, mai ales datorită adoptării controlului constituţional, şi la stînga, în mare măsură din cauza creşterii cabinetelor supradimensionate şi a creşterii accentuate a multipartidismului, de la trei partide la cinci-şi-jumătate. Mare parte din mutaţia Franţei este direcţionată spre un mai puternic consensualism, în privinţa dimensiunii federal-unitar, reflectînd constituţia sa mai rigidă şi activul control constituţional, începînd cu 1974, precum şi descentralizarea după 1981 – contrabalansate, totuşi, de o scădere a independenţei Băncii Franţei; uşoara deplasare la stînga a fost cauzată mai ales de creşterile mici ale multipartidismului şi proporţionalităţii. În sfîrşit, Venezuela a devenit mai majoritaristă, în privinţa dimensiunii executiv-partide, mai ales ca rezultat al scăderii numărului de coaliţii şi cabinete supradimensionate şi al tranziţiei de la un sistem cu patru partide la unul cu trei partide; îndepărtarea de majoritarism, în privinţa dimensiunii federal-unitare, reflectă creşterea substanţială a independenţei legale a băncii centrale.

Toate celelalte ţări au suportat mai puţine schimbări, deşi acestea pot părea mai mari, atunci cînd sînt comparate cu modificările, în direcţia opusă, ale ţărilor vecine. De exemplu, Peter Mair (1994, p. 99) a arătat că, în timp ce tendinţa din Olanda spre o democraţie mai puţin consensualistă, în privinţa dimensiunii executiv-partide, la începutul anilor '70, nu putea impresiona într-o asemenea măsură doar prin ea însăşi, „numeroase alte democraţii europene păreau că adoptă un stil mai consensualist de politică" – făcînd din îndepărtarea olandeză de consensualism o dezvoltare notabilă, în termeni relativi. Figura 14.2 întăreşte observaţia lui Mair: comparată cu mutaţiile înspre consensualism ale tuturor democraţiilor mici din nordul şi vestul Europei (cu excepţia Luxemburgului), deplasarea Olandei în direcţia cealaltă se remarcă printr-un contrast apreciabil.

Scorurile din a doua perioadă (1971-1996) ale celor douăzeci şi şase de democraţii, în privinţa celor două dimensiuni prezentate în acest capitol, vor fi folosite din nou în capitolele următoare (împreună cu scorurile pentru alte zece democraţii, care au început să fie analizate cu cîţiva ani înainte sau după 1970). Aceste capitole analizează consecinţele pe care le pot avea tipurile de democraţie asupra eficienţei, caracterului democratic şi

orientării politicii generale a guvernelor. Date sigure despre aceste variabile sînt disponibile, în general, numai pentru deceniile recente; mai mult, concentrarea pe perioade mai recente ne permite să includem în analiză cît se poate de multe din cele treizeci şi şase de democraţii. Aşadar, are sens să măsurăm gradele de consensualism sau majoritarism ale celor douăzeci şi şase de democraţii, în termenii caracteristicilor lor din a doua perioadă.

Capitolul 15

Managementul macroeconomic şi controlul violenţei

Este diferită democraţia consensualistă?

În acest capitol şi în următorul, mă ocup de întrebarea „şi ce dacă?": există vreo diferenţă între democraţia consensualistă şi cea majoritaristă, în privinţa funcţionării democraţiei, şi mai ales cît de bine funcţionează democraţia? Abordarea convenţională – care deseori se exprimă în termenii avantajului relativ al RP faţă de alegerile majoritare sau pluralitare, dar care poate fi extinsă în cadrul unui contrast mai larg între democraţia consensualistă şi cea majoritaristă, de-a lungul dimensiunii executiv-partide – este aceea că există un compromis între calitatea şi eficacitatea guvernării democratice. Pe de o parte, abordarea convenţională concede că RP şi democraţia consensualistă pot oferi o reprezentare mai corectă şi, în particular, o reprezentare mai bună a minorităţilor şi o protecţie mai bună a intereselor minorităţilor, de asemenea şi o participare mai largă la procesul de luare a deciziilor. Pe de altă parte, abordarea convenţională afirmă că guvernele monocolore generate în general de alegerile pluralitare sînt mai decise şi de aceea mai eficiente. Această viziune se reflectă în adagiul recent reiterat de Samuel Beer (1998, p. 25), care spune că „guvernul reprezentativ trebuie nu numai să reprezinte, trebuie să şi guverneze" – cu insinuarea clară că reprezentativitatea este în detrimentul guvernării eficiente.

Abordarea convenţională a fost mult timp larg acceptată fără vreo examinare empirică adecvată, poate din cauză că logica sa pare a fi atît de puternică, încît s-a crezut că nu este necesar nici un test. De exemplu, am atras deja atenţia (în capitolul 5) asupra afirmaţiei lui Lowell (1896), care considera o „axiomă" evidentă ideea că pentru o politică eficientă sînt necesare cabinete majoritare monocolore. Prima parte a abordării

convenţionale privitoare la calitatea democraţiei este discutată în capitolul următor. În capitolul acesta examinez critic partea a doua, care postulează existenţa unei legături între democraţia majoritaristă şi politica eficientă.

Ipoteze şi dovezi preliminare

Baza teoretică pentru axioma lui Lowell este cu siguranţă plauzibilă: concentrarea puterii politice în mîinile unei majorităţi restrînse poate promova o conducere unită şi decisă, politici coerente şi decizii rapide. Dar există numeroase contraargumente. Guvernele majoritariste pot fi capabile de a lua decizii mai rapid decît guvernele consensualiste, dar deciziile rapide nu sînt neapărat şi decizii înţelepte. De fapt, opusul s-ar putea să fie mai valid, aşa cum au demonstrat-o numeroşi teoreticieni – de menţionat venerabilii autori ai *Federalist Papers* (Hamilton, Jay şi Madison, 1788). Introducerea în anii '80, în Marea Britanie, a aşa-zisei *poll tax*, o nouă taxă pentru finanţarea administraţiei locale, este un exemplu clar de politică, acum recunoscută ca dezastruoasă, care a fost produsul unei decizii rapide; foarte probabil, *poll tax* n-ar fi fost introdusă dacă ar fi fost dezbătută mai atent şi mai lent (Butler, Adonis şi Travers, 1994).

Mai mult, presupusele politici coerente produse de guvernările majoritariste pot fi negate de alternarea acestor guverne; această alternare de la stînga la dreapta şi invers poate atrage modificări accentuate, prea frecvente şi prea abrupte, ale politicii economice. În particular, S.E. Finer (1975) afirma cu tărie că un management macroeconomic de succes necesită nu atît de mult o mînă *forte*, cît una *constantă* şi că guvernele RP şi de coaliţie sînt mai capabile de a oferi o politică centristă constantă[1]. Este probabil ca politicile bazate pe un larg consens să aibă mai mult succes şi mai multă continuitate decît politicile impuse de guverne „hotărîte", împotriva dorinţelor sectoarelor importante ale societăţii. În sfîrşit, pentru menţinerea păcii sociale în societăţile divizate, concilierea şi compromisul – scopuri ce necesită integrarea, cît mai mult posibil, a grupurilor componente în procesul decizional – sînt probabil mult mai importante decît luarea de decizii pripite. Aceste contraargumente par să fie cît de cît mai puternice decît argumentul în favoarea guvernării majoritariste, care se bazează strict pe viteza şi coerenţa luării deciziilor.

1. Faptul că RP, de asemenea, oferă o mai mare echitate electorală se adaugă ca bonus, dar, în ochii lui Finer, nu acesta este avantajul principal.

Rezultatele empirice sînt amestecate. Peter Katzenstein (1985) şi Ronald Rogowski (1987) au arătat că ţările mici au adoptat practici RP şi corporatiste pentru a compensa dezavantajele ponderii lor reduse în comerţul internaţional; adică, aceste elemente consensualiste au servit ca surse de putere, nu de slăbiciune. Richard Rose (1992) şi Francis G. Castles (1994) nu găsesc nici o diferenţă semnificativă, în privinţa creşterii economice, inflaţiei şi şomajului, între sistemele RP şi non-RP, în democraţiile industrializate. Nouriel Roubini şi Jeffrey D. Sachs (1989) au descoperit o legătură evidentă între guvernele de coaliţie multipartidistă şi guvernele cu o medie de viaţă redusă – ambele caracteristici ale democraţiei consensualiste – pe de o parte, şi deficitele bugetare mari, pe de alta; metodele şi concluziile lor au fost totuşi puse în cauză de către Stephen A. Borelli şi Terry J. Royed (1995) şi de către Sung Deuk Hahm, Mark S. Kamlet şi David C. Mowery (1996). Markus M.L. Crepaz (1996) arată că, în ţările membre ale Organizaţiei pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE), instituţiile consensualiste nu au legătură cu creşterea economică, dar au efecte favorabile semnificative asupra inflaţiei, şomajului şi numărului de zile lucrătoare pierdute, ca rezultat al tulburărilor din industrie. În sfîrşit, G. Bingham Powell (1982) găseşte că democraţiile „reprezentaţionale" – similare cu cele pe care eu le numesc democraţii consensualiste – au politici mai bune decît democraţiile majoritariste, în privinţa controlului violenţei[2].

Testele de mai sus au, toate, de-a face cu managementul macroeconomic şi controlul violenţei. Aceştia sînt, ambii, indicatori excelenţi ai modului de funcţionare, deoarece implică funcţii cruciale ale guvernului şi pentru că sînt disponibile date cantitative. De aceea, mă concentrez asupra acestor două seturi de variabile. Pentru că demonstraţiile teoretice şi dovezile empirice sînt amestecate, dar oferă o uşoară superioritate democraţiei

---

2. Powell (1982) examinează, de asemenea, politicile privitoare la participarea la vot şi stabilitatea guvernelor. El crede că participarea votanţilor la alegeri este mai bună în sistemele reprezentaţionale – un subiect la care am să revin în capitolul 16 –, dar democraţiile majoritariste au rezultate mai bune în privinţa stabilităţii guvernamentale. Să reţinem, totuşi, că unitatea de măsură a stabilităţii pe care o utilizează Powell este durabilitatea executivului. Cum am discutat în capitolul 7, acest tip de durabilitate este într-adevăr un indicator al puterii politice, dar forţa executivă nu înseamnă neapărat şi eficienţă. Un executiv puternic înseamnă, în primul rînd, putere legislativă relativ slabă, iar dezechilibrul din relaţia executiv-legislativ, în favoarea executivului, este o simplă parte a sindromului caracteristicilor majoritariste.

consensualiste, ipoteza mea de lucru este că democraţia consensualistă produce rezultate mai bune –, dar fără a ne aştepta ca diferenţele să fie foarte puternice şi semnificative. Un alt motiv pentru care nu trebuie să ne aşteptăm la diferenţe majore este faptul că succesul economic şi menţinerea păcii sociale nu sînt determinate doar de politica guvernamentală. În ceea ce priveşte politica macroeconomică britanică, de exemplu, Rose (1992, p. 11) subliniază că „numeroase influenţe asupra economiei sînt în afara controlului guvernului... Deciziile luate, independent de guvern, de către investitorii, industriaşii, consumatorii şi muncitorii britanici pot frustra intenţiile guvernului respectiv. Într-o economie internaţională deschisă, Marea Britanie este influenţată tot mai mult de deciziile luate în Japonia, Washington, New York, Bruxelles sau Frankfurt".

Evident, concluzia lui Rose nu ar trebui exagerată: faptul că guvernele nu au controlul deplin nu înseamnă că nu au control deloc. Cînd economia funcţionează bine – cînd creşterea economică este mare, iar inflaţia, şomajul şi deficitele bugetare sînt scăzute – de obicei guvernele pretind mulţumiri pentru această situaţie fericită. Şi se ştie că alegătorii recompensează partidele de guvernămînt atunci cînd economia este înfloritoare şi le pedepsesc atunci cînd economia este în formă slabă. Tratatul de la Maastricht, încheiat în 1992 între membrii Uniunii Europene, s-a bazat de asemenea pe ideea că guvernele au capacitatea de a controla forţele macroeconomice, deoarece, printre altele, a forţat semnatarii să păstreze inflaţia scăzută – ea nu trebuie să depăşească cu mai mult de 1,5 procente media celor trei ţări cu cele mai mici rate de inflaţie – şi să păstreze deficitele bugetelor naţionale sub nivelul de 3 procente din produsul naţional brut.

Afirmaţia lui Rose indică însă necesitatea de a lua în considerare şi alte influenţe. În măsura în care acestea sînt variabile identificabile sau măsurabile, ele ar trebui introduse în analizele statistice. Pentru performanţa economică, nivelul de dezvoltare economică este o astfel de variabilă explicativă potenţial importantă. Pentru controlul violenţei, gradul de divizare societală ar trebui de asemenea înregistrat, pentru că divizările adînci fac mai dificilă menţinerea ordinii publice şi a păcii. O a treia variabilă a cărei influenţă trebuie verificată este populaţia, fie şi numai pentru că democraţiile noastre diferă atît de mult în această privinţă. S-ar putea emite ipoteza că ţările mari se confruntă cu probleme de ordine publică mai mari decît ţările mici. În alte privinţe, nu este clar dacă mărimea este un factor favorabil sau nefavorabil. Ţările mari au evident o influenţă mai puternică în relaţiile internaţionale, ceea ce poate aduce, de exemplu, beneficii economice pentru cetăţenii lor. Şi totuşi, o mai mare

influenţă internaţională înseamnă de asemenea mai multă responsabilitate şi de aceea cheltuieli mai mari, mai ales în scopuri militare.

Evenimentele fortuite pot afecta la rîndul lor succesul economic, ca de exemplu norocul Marii Britanii şi Norvegiei de a descoperi petrol în Marea Nordului. Efectele unor astfel de evenimente fortuite, ca şi influenţele externe, care nu pot fi clar identificate şi controlate, pot fi minimizate cînd performanţa economică este examinată pe o perioadă lungă şi în mai multe ţări. Aceste două deziderate intră frecvent în conflict: extinderea perioadei supuse analizei înseamnă deseori că anumite ţări trebuie excluse. Iar acestea pot intra, ambele, în conflict cu un al treilea deziderat – de a folosi datele cele mai corecte şi mai sigure. Aşadar, în analiza ce urmează, voi face cunoscute rezultate pentru perioade diferite, seturi diferite de ţări şi tipuri diferite de informaţii, în scopul de a testa ipotezele cît mai complet şi dur posibil. În sfîrşit, în testarea influenţei tipului de democraţie asupra variabilelor funcţionale economice, voi limita impactul potenţial perturbator al forţelor externe, excluzînd din cadrul analizei cele mai mici cinci democraţii, cu populaţii mai mici de jumătate de milion de locuitori – Bahamas, Barbados, Islanda, Luxemburg şi Malta –, deoarece aceste ţări mici sînt extrem de vulnerabile la influenţe externe.

Democraţia consensualistă şi managementul macroeconomic de succes

Tabelul 15.1 prezintă rezultatele analizelor regresiei bivariate a efectelor democraţiei consensualiste asupra a şase grupuri de variabile macroeconomice (de asemenea şi asupra a patru indicatori ai violenţei, discutaţi în secţiunea următoare). Variabila independentă este gradul de democraţie consensualistă, în cadrul dimensiunii executiv-partide; deoarece toate variabilele economice sînt valabile pentru anii '70 şi următorii, este utilizat ca variabilă gradul de democraţie consensualistă din perioada 1971-1996. Coeficientul de regresie estimat este creşterea sau scăderea variabilei dependente pentru fiecare creştere cu o unitate a variabilei independente – în cazul nostru, fiecare creştere cu o deviaţie standard a democraţiei consensualiste. Deoarece intervalul de variaţie a gradului de democraţie consensualistă este de aproape patru deviaţii standard (vezi figura 14.1), distanţa dintre democraţia consensualistă „tipică" şi democraţia majoritaristă „tipică" este cam de două deviaţii standard. În consecinţă, ca răspuns la întrebarea „Cît de mult contează democraţia consensualistă?", replica

poate fi: aproximativ de două ori valoarea coeficientului de regresie estimat. De exemplu, conform tabelului 15.1, efectul democraţiei consensualiste asupra creşterii economice este aproximativ dublul coeficientului de regresie estimat, de -0,07 procente, sau o creştere anuală mai mică cu o şeptime de procent (0,14 procente) decît cea corespunzătoare democraţiei majoritariste.

Pentru că tabelul 15.1 indică rezultatele regresiei bivariate, coeficientul de regresie standardizat din coloana a doua este egal cu coeficientul de corelaţie. Semnificaţia statistică a corelaţiei depinde de valoarea t absolută, prezentă în a treia coloană, şi de numărul de cazuri din a patra coloană. Cînd corelaţiile sînt semnificative, acest lucru este indicat prin asterisc; sînt raportate trei niveluri de semnificaţie, inclusiv cel mai puţin constrîngător de 10 procente. Dacă numărul ţărilor este douăzeci şi unu sau mai mic, ţările sînt, de obicei, membre OCDE, iar datele sînt, de regulă, cele mai sigure date furnizate de OCDE; cînd numărul este mai mare de douăzeci şi unu, ţările în curs de dezvoltare sînt de asemenea incluse, în măsura în care sînt disponibile datele necesare despre acestea.

Primul set de trei variabile dependente sînt creşterile economice anuale, pentru trei perioade şi pentru trei seturi de ţări. Primul conţine treizeci şi una de ţări, adică toate democraţiile din setul nostru, cu excepţia celor cinci cu cea mai mică populaţie. Democraţiile majoritariste par să aibă un rezultat ceva mai bun, o creştere anuală mai mare cu 0,14 procente faţă de democraţiile consensualiste (dublul coeficientului de regresie estimat, aşa cum am explicat mai sus) – evident o diferenţă foarte mică şi complet nesemnificativă. Această diferenţă mică este redusă la zero cînd se introduce în ecuaţie nivelul de dezvoltare, măsurat în termenii indicelui de dezvoltare umană; nivelul de dezvoltare este el însuşi puternic corelat cu creşterea economică (la nivelul de 1 procent), ţările mai puţin dezvoltate avînd rate de creştere mai mari. Introducerea mărimii populaţiei (înregistrate), ca element adiţional, nu afectează rezultatele. Printre cele treizeci şi una de ţări, Botswana se situează la extremă, cu o medie surprinzătoare de 9,5 procente a ratei de creştere anuală în paisprezece ani, din 1980 pînă în 1993 – şi aceasta este responsabilă pentru creşterea economică generală mai mare a democraţiilor majoritariste. Dacă excludem din analiză Botswana, democraţia consensualistă are o creştere reală mai mare – cu aproximativ jumătate de procent (coeficientul de regresie estimat este 0,24) – neafectată atunci cînd este ţinut sub control nivelul dezvoltării, dar relaţia nu este semnificativă statistic.

A doua reprezentare a creşterii economice este pentru optsprezece ţări [OCDE], din 1970 pînă în 1995, iar a treia pentru perioada mai

scurtă 1980-1995, dar plus încă trei ţări: Spania, Portugalia şi Grecia, devenite democratice în anii '70. Democraţiile majoritariste apar din nou ca avînd un record ceva mai bun, cu o creştere mai mare cu 0,28 şi respectiv 0,14 procente, în cele două perioade. Primul procentaj scade la 0,17, cînd sînt ţinute sub control nivelul de dezvoltare şi mărimea populaţiei, care nu sînt semnificative în sine, dar al doilea procentaj nu este afectat. Relaţiile pozitive dintre majoritarism şi creştere rămîn, dar evident foarte mici şi nesemnificative statistic.

Nivelurile medii anuale ale inflaţiei sînt grupate din nou în seturi diferite de ţări şi perioade, şi de asemenea exprimate cu ajutorul a două unităţi de măsură: deflatorul PIB şi indicele preţurilor de consum. Indicele preţurilor de consum este o unitate mai larg utilizată, dar deflatorul PIB este un indice mai comprehensiv deoarece măsoară inflaţia din întreaga economie, în locul elementelor privitoare la consum; cele două unităţi de măsură nu sînt totuşi foarte deosebite. Democraţiile consensualiste au rezultate mai bune, indiferent de diferenţele în perioade, ţări şi unităţi de măsură utilizate, iar două dintre relaţiile bivariate sînt semnificative statistic la nivelul de 10 procente. Cea mai mare diferenţă între nivelurile de inflaţie se înregistrează în perioada 1980-1993, pentru un grup de treizeci şi una de ţări: democraţia consensualistă tipică are o rată a inflaţiei cu 3,7 procente mai mică decît democraţia majoritaristă tipică. Nivelurile de dezvoltare mai înalte şi, mai puţin, mărimea populaţiei sînt asociate cu o inflaţie mai scăzută, dar atunci cînd aceste variabile sînt ţinute sub control, relaţia negativă dintre democraţia consensualistă şi inflaţie rămîne semnificativă.

Pentru ţările OCDE, cînd pentru calcularea inflaţiei se utilizează indicele preţurilor de consum, se înregistrează o corelaţie bivariată negativă, semnificativă statistic, între democraţia consensualistă şi inflaţie în perioada 1980-1995. Cînd sînt ţinute sub control nivelul de dezvoltare şi mărimea populaţiei, toate corelaţiile devin semnificative statistic: la nivelul de cinci procente pentru perioada 1970-1995 şi la nivelul de 1 procent pentru perioada 1980-1995. Două ţări se situează pe poziţii extreme, avînd rate medii ridicate ale inflaţiei: Italia, în perioada 1970-1990, cu un deflator PIB de 11,4 procente şi o inflaţie a preţurilor de consum de 10,5 procente, şi Grecia, în perioada 1980-1995, cu procentaje ale inflaţiei de 16,9 şi 17,8, potrivit celor două unităţi de măsură. Cînd excludem ţările acestea din analiză însă, toate cele patru corelaţii rămîn semnificative, trei dintre ele la nivelul de 1 procent.

Tabelul 15.1. Analiza regresiei bivariate a efectelor democraţiei consensualiste (dimensiunea executiv-partide) asupra a nouăsprezece variabile referitoare la performanţele macroeconomice şi patru indicatori ai violenţei.

	Coeficientul de regresie estimat	Coeficientul de regresie standardizat	Valoarea t absolută	Ţări (N)
Creşterea economică (1980-1993)	-0,07	-0,04	0,22	31
Creşterea economică (1970-1995)	-0,14	-0,20	0,81	18
Creşterea economică (1980-1995)	-0,07	-0,13	0,57	21
Deflatorul PIB (1980-1993)	-1,87*	-0,28	1,58	31
Deflatorul PIB (1970-1995)	-0,51	-0,25	1,04	18
Deflatorul PIB (1980-1995)	-1,01	-0,28	1,26	21
Indicele preţurilor de consum (1970-1995)	-0,56	-0,30	1,25	18
Indicele preţurilor de consum (1980-1995)	-1,13*	-0,31	1,44	21
Şomajul, standardizat (1971-1995)	-0,70	-0,35	1,22	13
Şomajul, nestandardizat (1971-1995)	-0,69	-0,27	1,13	18
Şomajul, standardizat (1980-1995)	-1,38*	-0,38	1,42	14
Şomajul, nestandardizat (1980-1995)	-1,19*	-0,32	1,45	21
Greve (1970-1994)	-39,02	-0,23	0,95	18
Greve (1980-1994)	-71,99	-0,26	1,28	25

Deficite bugetare (1970-1995)	-0,07	-0,02	0,95	16
Deficite bugetare (1980-1995)	-0,41	-0,12	0,48	19
Indicele GLB al libertăţii (1993-1995)	-0,14	-0,16	0,89	32
Indicele HJK al libertăţii (1996)	0,04	0,09	0,52	35
Indicele Freedom House (1996)	0,04	0,01	0,07	26
Revolte (1948-1982)	-0,40	-0,12	0,51	19
Revolte (1963-1982)	-1,26***	-0,55	3,14	25
Decese politice (1948-1982)	-2,62*	-0,33	1,42	19
Decese politice (1963-1982)	-35,37**	-0,39	2,03	25

* Semnificaţie statistică la nivelul de 10 procente (test cu parametru unic)
** Semnificaţie statistică la nivelul de 5 procente (test cu parametru unic)
*** Semnificaţie statistică la nivelul de 1 procent (test cu parametru unic)

Sursă: Pe baza datelor din Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1996, pp. 186-187, 208; Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1997, pp. 202-203, 223; OCDE, 1990, p. 194; OCDE, 1991, pp. 208-209; OCDE, 1995, pp. 22-23; OCDE, 1996a, A4, A17, A19, A24-A25 A33; OCDE, 1996b, pp. 22-23; Organizaţia Internaţională a Muncii, 1996 (şi volumele precedente); Gwartney, Lawson şi Block, 1996, xxi; Holmes, Johnson şi Kirkpatrick, 1997, xxix-xxxii; Messick, 1996, pp. 12-14; Taylor şi Jodice, 1983, 1, pp. 91-93, 2, pp. 33-36, 48-51; Taylor, 1986.

Statisticile şomajului sînt disponibile pentru ţările OCDE, iar tabelul 15.1 indică rezultatele pentru două perioade, utilizînd două unităţi de măsură: procentajele standardizate ale şomajului, în întregime comparabile între diferite ţări, dar disponibile pentru puţine ţări, şi procentajele nestandardizate, şi de aceea oarecum mai puţin certe. Din nou, democraţiile consensualiste au rezultate mai bune, iar cele două corelaţii bivariate pentru perioada 1980-1995 sînt semnificative la nivelul de 10 procente. Totuşi, Spania a avut un şomaj excepţional de ridicat în perioada 1980-1995 – medii anuale de 18,4 şi 18,8 procente, după măsurătorile standardizate şi, respectiv, nestandardizate –, iar atunci cînd o eliminăm din analiză, relaţiile nu mai sînt semnificative. Dacă luăm în considerare nivelul de dezvoltare şi mărimea populaţiei, toate corelaţiile sînt întărite, dar nu suficient pentru a le conferi semnificaţie statistică. Totuşi, toate relaţiile rămîn negative, indicînd faptul că democraţiile consensualiste au funcţionat ceva mai bine.

Activitatea grevistă este măsurată în termenii zilelor lucrătoare pierdute la o mie de muncitori pe an. Diferenţele dintre ţări, în această privinţă, sînt uriaşe; în perioada 1970-1994, de exemplu, numărul acestora pentru Italia şi Canada a fost de 570 şi 497, comparat cu 1 şi 5 pentru Elveţia şi Austria. Ţările incluse în perioada 1970-1994 sînt cu precădere state membre ale OCDE, cărora li se alătură Israel. Pentru perioada 1970-1994, au fost adăugate nu numai Spania, Portugalia şi Grecia, ci şi India, Costa Rica, Mauritius şi Trinidad. Coeficienţii de regresie estimaţi dau impresia unor rezultate considerabil mai bune pentru democraţiile consensualiste, în comparaţie cu democraţiile majoritariste: ele au pierdut cu aproximativ 78 şi 144 zile lucrătoare mai puţin la mia de muncitori, în cele două perioade. Totuşi, diferenţele nu sînt semnificative statistic, pentru că există numeroase excepţii apreciabile de la tendinţa ţărilor consensualiste de a fi mai puţin înclinate spre greve decît democraţiile majoritariste: în special Franţa majoritaristă, cu relativ puţine greve, şi consensualistele Finlanda şi Italia, cu frecvenţe mari ale grevelor (vezi de asemenea Cornwall, 1990, pp. 120-121). Ţinerea sub control a nivelului de dezvoltare şi a mărimii populaţiei afectează foarte puţin aceste relaţii[3].

3. Voi sublinia faptul că tipul de democraţie şi nivelurile grevelor nu sînt definite complet independent una de alta. M-am bazat pe interpretarea lui Siaroff (1998) a gradelor de pluralism al grupurilor de interese şi de corporatism, care se bazează, în parte, pe niveluri diferenţiate de grevă în ţări diferite; iar gradul de corporatism este o componentă a gradului de democraţie consensualistă. Totuşi, numai o optime din măsura lui Siaroff se bazează pe greve,

Există de asemenea mari diferenţe între ţări în privinţa deficitelor bugetare. Italia a avut cele mai mari deficite bugetare anuale, în ambele perioade – 9,7 şi 10,4 procente din PIB –, în timp ce Norvegia şi Finlanda au avut, în medie, uşoare surplusuri bugetare. În general, democraţiile consensualiste au rezultate ceva mai bune, dar diferenţele nu sînt mari şi nici semnificative statistic. Dacă ţinem sub control nivelul de dezvoltare şi mărimea populaţiei, corelaţiile vor fi întărite considerabil, dar nu suficient pentru a le face semnificative statistic.

Tabelul 15.1 arată corelaţiile dintre democraţia consensualistă şi trei indici ai libertăţii economice – nu pentru că libertatea economică în sine ar fi un indicator potrivit al politicii macroeconomice, ci pentru că numeroşi economişti cred că creşterea economică pe termen lung depinde de aceasta. Cei trei indici au fost propuşi independent de către James Gwartney, Robert Lawson şi Walter Block (1996) şi de către Kim R. Holmes, Bryan T. Johnson şi Melanie Kirkpatrick (1997) pentru majoritatea ţărilor din lume, inclusiv majoritatea celor treizeci şi şase de democraţii, iar de către Freedom House pentru ţările mai mari (Messick, 1996). Rezultatele sînt combinate: democraţia consensualistă este corelată negativ cu primul indice şi pozitiv cu ceilalţi doi, dar corelaţia negativă este cea mai puternică. Totuşi, chiar şi această corelaţie este departe de a fi semnificativă statistic[4].

Rezultatele testării managementului macroeconomic pot fi rezumate în felul următor: rezultatul, în privinţa creşterii economice şi libertăţii economice, este amestecat, dar în privinţa tuturor celorlalţi indicatori ai performanţei economice, democraţiile consensualiste au rezultate uşor mai bune, iar în privinţa inflaţiei o comportare considerabil mai bună.

şi numai o cincime din gradul de corporatism are pondere în măsura globală a democraţiei consensualiste. De aceea, numai 2,5 procente din gradul de democraţie consensualistă se definesc în termenii nivelurilor scăzute de grevă.

4. Indicele HJK variază de la unu (cea mai mare libertate economică) la cinci (cea mai mică libertate economică). Am inversat semnele, astfel încît valorile mari să indice gradele înalte de libertate economică. Indicele GLB este măsurat pe o scală cu zece puncte, iar indicele Freedom House pe una cu şaptesprezece puncte. Cei trei indici sînt puternic corelaţi: $r = 0,81$, între indicii GLB şi HJK, $r = 0,85$, între HJK şi Freedom House, şi $r = 0,58$, între GLB şi Freedom House.

Democrația consensualistă și controlul violenței

Ultimele patru variabile funcționale din tabelul 15.1 sînt măsurători ale violenței: numărul de revolte și numărul de decese datorate violenței politice la un milion de locuitori. Aceste informații sînt disponibile doar pentru perioada 1948-1982. A fost concepută o perioadă mai scurtă, din 1963 pînă în 1982, pentru a include țările care nu erau încă independente și democratice înainte de 1963. Ambele perioade se suprapun cu cele două perioade (1945-1970 și 1971-1996) pentru care au fost calculate gradele de democrație consensualistă; așadar, variabila independentă pentru această parte a analizei este gradul de democrație consensualistă pentru întreaga perioadă[5].

Relațiile bivariate indică, toate, că democrația consensualistă este asociată cu mai puține violențe, iar trei dintre cele patru corelații sînt semnificative statistic. Totuși, această situație se atenuează atunci cînd se controlează anumite variabile, iar două țări aflate în poziții extreme sînt eliminate. Predispoziția la violență este mai accentuată în societățile plurale populate și mai puțin dezvoltate. Relația negativă cea mai puternică, semnificativă la nivelul de 1 procent, este cea dintre democrația consensualistă și revolte, în perioada 1963-1982. Cînd se controlează variabilele nivel de dezvoltare, grad de pluralism societal și mărime a populației, semnificația statistică scade la 5 procente. În analiza relațiilor dintre democrația consensualistă și decesele cauzate de violența politică, Regatul Unit reprezintă o situație extremă, în perioada 1948-1982, datorită problemei nord-irlandeze, iar în perioada 1963-1982, Jamaica se situează pe o poziție extremă, în urma violențelor care au însoțit alegerile din 1980. Cînd se iau în calcul aceleași trei elemente și se elimină situațiile extreme, semnificația statistică dispare complet, deși ambele corelații rămîn negative – indicînd rezultate ușor mai bune ale democrațiilor consensualiste.

5. Deoarece în Israel violența internă nu poate fi clar separată de violența externă, am exclus această țară din analiză. Pentru că gradul de pluralism societal este o variabilă importantă și pentru că cele mai multe violențe din Marea Britanie sînt concentrate în Irlanda de Nord, Regatul Unit este considerat o societate plurală în această analiză.

Efectele dimensiunii federaliste a democraţiei consensualiste

În acest capitol m-am concentrat asupra consecinţelor dimensiunii executiv-partide a democraţiei consensualiste. Acestea sînt efectele pe care abordarea convenţională le consideră şi le postulează ca nefavorabile. Abordarea convenţională nu se preocupă explicit de dimensiunea federal-unitar, dar logica sa se aplică şi asupra acestei a doua dimensiuni. Federalismul, bicameralismul, constituţiile rigide, puternicul control constituţional şi băncile centrale independente pot fi considerate, toate, că inhibă fermitatea, viteza şi coerenţa decizională a guvernului central, în comparaţie cu sistemele unitare, unicameralismul, constituţiile flexibile, controlul constituţional slab şi băncile centrale fragile. Din acest motiv, am reluat analiza regresiei celor douăzeci şi trei de elemente din tabelul 15.1, dar de această dată cu democraţia consensualistă, în privinţa dimensiunii federal-unitare, ca variabilă independentă. Cu o excepţie importantă, discutată pe scurt, toate relaţiile sînt extrem de slabe. Democraţia consensualistă are din nou un uşor avantaj asupra majoritarismului : se află într-o relaţie pozitivă cu variabilele creşterii economice şi negativă cu grevele şi decesele cauzate de violenţa politică ; rezultatele privitoare la deficitele bugetare, şomaj şi revolte sînt combinate. Repet, totuşi : corelaţiile sînt atît de slabe încît nu pot permite exprimarea vreunei concluzii substanţiale în favoarea unui tip sau altul de democraţie.

Marea excepţie este inflaţia. Pentru toţi cei cinci indicatori ai inflaţiei, corelaţiile cu democraţia consensualistă sînt foarte puternice şi semnificative (la nivelurile de 1 şi 5 procente). Rezultatele analizei regresiei sînt prezentate în tabelul 15.2. Democraţia consensualistă este uniform asociată cu niveluri mai scăzute ale inflaţiei. În cazul celor treizeci şi una de ţări cuprinse în perioada 1980-1993, democraţia consensualistă tipică înregistrează o inflaţie cu aproape 4,8 puncte (dublul coeficientului de regresie estimat) mai mică decît democraţia majoritaristă tipică. Cum am menţionat anterior în acest capitol, nivelul de dezvoltare şi, într-o anumită măsură, mărimea populaţiei se află în relaţie inversă cu inflaţia, dar cînd se ţin sub control aceste două variabile, toate cele cinci corelaţii rămîn la fel de puternice şi semnificative ca şi corelaţiile bivariate. Cînd din analiza regresiei din perioada 1970-1995 se elimină poziţia extremă a Italiei, iar din analiza perioadei 1980-1995 cea a Greciei, cele patru relaţii rezistă intacte la aceleaşi niveluri de semnificaţie.

Tabelul 15.2. Analize de regresie bivariate ale efectelor democraţiei consensualiste (dimensiunea federal-unitar) asupra a cinci măsuri ale inflaţiei.

	Coeficientul de regresie estimat	Coeficientul de regresie standardizat	Valoarea t absolută	Ţări (N)
Deflatorul PIB (1980-1993)	-2,38**	-0,36	2,07	31
Deflatorul PIB (1970-1995)	-1,06***	-0,62	3,14	18
Deflatorul PIB (1980-1995)	-1,41**	-0,45	2,21	21
Indicele preţurilor de consum (1970-1995)	-1,04***	-0,65	3,42	18
Indicele preţurilor de consum (1980-1995)	-1,41**	-0,46	2,26	21

* Semnificaţie statistică la nivelul de 10 procente (test cu parametru unic)
** Semnificaţie statistică la nivelul de 5 procente (test cu parametru unic)
*** Semnificaţie statistică la nivelul de 1 procent (test cu parametru unic)

Sursă: Pe baza datelor din Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1996, pp. 186-187, 208; OCDE, 1996a, A17, A19.

Evident că această descoperire importantă nu este surprinzătoare. Unul dintre cele cinci ingrediente ale democraţiei consensualiste, în cadrul dimensiunii federal-unitar, este independenţa băncii centrale, iar cel mai important motiv pentru care băncile centrale sînt puternice şi independente este acela de a le oferi instrumentele pentru controlul inflaţiei. Ar trebui reţinut că logica pe care se bazează independenţa băncii centrale se opune radical abordării convenţionale: se postulează că procesul decizional coerent şi puternic vine din împărţirea, nu din concentrarea puterii.

Descoperirile din acest capitol certifică trei concluzii. Prima, democraţiile consensualiste se comportă mai bine decît democraţiile majoritariste, în special cu privire la controlul inflaţiei, dar şi în privinţa majorităţii celorlalte variabile macroeconomice şi a controlului violenţei; democraţiile majoritariste nu au nici măcar un uşor avantaj în vreunul dintre cele şase grupuri de variabile. Pe de altă parte însă, rezultatele generale sînt slabe şi combinate; cînd sînt controlate anumite variabile şi se elimină poziţiile extreme, se găsesc puţine corelaţii semnificative. De aceea, rezultatele

empirice nu permit exprimarea concluziei definitive conform căreia democraţiile consensualiste sînt mai bune decît democraţiile majoritariste, în luarea deciziilor şi în punerea lor în aplicare. A treia şi cea mai importantă concluzie a acestui capitol este negativă: în mod clar, democraţiile majoritariste *nu* sînt superioare democraţiilor consensualiste în organizarea economiei şi în menţinerea păcii sociale. Aceasta înseamnă că nu e nevoie – încă nu e nevoie – ca a doua parte a abordării convenţionale să fie complet *inversată*: nu s-a demonstrat că democraţiile consensualiste sînt mai bune în actul guvernării. Ce s-a demonstrat dincolo de orice dubiu, totuşi, este faptul că partea a doua a abordării convenţionale greşeşte evident atunci cînd pretinde că democraţiile majoritariste sînt mai bune în guvernare. Prima parte a abordării convenţionale, care acceptă că democraţiile consensualiste sînt mai bune în privinţa reprezentării, constituie subiectul capitolului următor.

Capitolul 16

Calitatea democraţiei şi o democraţie „mai generoasă mai tolerantă"

Democraţia consensualistă este diferită

Abordarea convenţională, citată în capitolul precedent, spune – greşit, după cum am arătat – că democraţia majoritaristă este mai bună ca guvernare, dar admite că democraţia consensualistă este mai bună în privinţa reprezentării – în particular, reprezentarea grupurilor minoritare şi a intereselor minorităţilor, reprezentarea mai corectă a fiecăruia şi reprezentarea mai cuprinzătoare a poporului şi a intereselor sale. În prima parte a acestui capitol, voi examina mai mulţi indici calitativi ai democraţiei şi reprezentării democratice, şi măsura în care democraţia consensualistă funcţionează mai bine decît democraţia majoritaristă, conform acestor indici. În partea a doua a capitolului, voi discuta diferenţele dintre cele două tipuri de democraţie cu privire la orientarea politică generală. Voi arăta că democraţia consensualistă manifestă tendinţa de a fi o formă „mai generoasă, mai tolerantă" a democraţiei. Am împrumutat aceşti termeni din discursul de acceptare a nominalizării pentru cursa prezidenţială a lui George Bush, de la convenţia republicanilor din august 1988, în care el declara: „Vreau o naţiune mai generoasă şi mai tolerantă" (*New York Times*, 19 august 1988, A14). Democraţiile consensualiste îşi demonstrează aceste calităţi mai generoase şi mai tolerante în felul următor: sînt mai predispuse să fie state ale bunăstării; au rezultate mai bune în privinţa protejării mediului; condamnă la închisoare mai puţini oameni şi sînt mai puţin predispuse să aplice pedeapsa capitală; iar democraţiile consensualiste din lumea dezvoltată sînt mai generoase în acordarea de asistenţă economică ţărilor în curs de dezvoltare.

Democraţia consensualistă şi calitatea democraţiei

Tabelul 16.1 prezintă rezultatele analizei regresiei bivariate a efectelor democraţiei consensualiste asupra a opt seturi de indicatori ai calităţii democraţiei. Organizarea tabelului este similară cu a tabelelor 15.1 şi 15.2 din capitolul precedent. Variabila independentă este gradul de democraţie consensualistă, din cadrul dimensiunii executiv-partide, în general pentru perioada 1971-1996 (dacă nu se indică alta). Primii doi indicatori sînt indicatori generali ai calităţii democraţiei. Numeroase studii au încercat să distingă între formele democratice şi nedemocratice de guvernare nu în termeni dihotomici, ci în termenii unei scale cu grade ale democraţiei, de la democraţie perfectă la absenţa completă a democraţiei. Aceste grade de democraţie pot fi de asemenea interpretate ca grade ale calităţii democraţiei: măsura în care este apropiată de democraţia perfectă reflectă cît de democratică este o ţară. Din păcate, majoritatea acestor indici nu pot fi utilizaţi pentru a măsura diferite grade de democraţie ale celor treizeci şi şase de democraţii, pentru că se înregistrează o variaţie insuficientă: toate sau majoritatea democraţiilor studiate de noi au ratinguri dintre cele mai mari. De exemplu, ambele ratinguri, ale Freedom House (1996) şi ale lui Keith Jaggers şi Ted Robert Gurr (1995), utilizate în capitolul 4 pentru a argumenta selecţia celor treizeci şi şase de democraţii pentru analiza din această carte, plasează aproape toate aceste democraţii în categoria celor mai înalte ratinguri.

Există două excepţii. Una este *Polyarchy* a lui Robert A. Dahl (1971, pp. 231-245), în care 114 ţări sînt clasificate pe o scală cu treizeci şi una de tipuri, de la cel mai înalt tip de democraţie la cel mai de jos tip de nondemocraţie, la nivelul anului 1969. Toate statele noastre care erau independente şi democratice în acel moment, în afară de Barbados, Botswana şi Malta, au fost evaluate de către Dahl – un total de douăzeci şi şase din grupul nostru de treizeci şi şase de democraţii –, iar ratingurile lor se întind pe nouă tipuri de scală. Pentru a da cîteva exemple, cele mai bune poziţii în clasamentul general le au Belgia, Danemarca şi Finlanda; Austria şi Germania se situează la mijloc, iar Columbia şi Venezuela în partea de jos. Tabelul 16.1 arată că democraţia consensualistă este corelată puternic şi semnificativ (la nivelul de 1 procent) cu ratingul Dahl al calităţii democraţiei[1].

1. Variabila independentă este democraţia consensualistă în perioada 1945-1970. Pe scala lui Dahl, 1 este cel mai înalt punct, iar 9 cel mai mic; am inversat semnele, pentru ca valorile mai mari să reprezinte gradele mai înalte de calitate democratică.

Tabelul 16.1. Analize de regresie bivariate ale efectelor democraţiei consensualiste (dimensiunea executiv-partide) asupra unui set de şaptesprezece indicatori ai calităţii democraţiei

	Coeficientul de regresie estimat	Coeficientul de regresie standardizat	Valoarea t absolută	Ţări (N)
Ratingul Dahl (1969)	1,57***	0,58	3,44	26
Ratingul Vanhanen (1980-1988)	4,89***	0,54	3,75	36
Reprezentarea parlamentară a femeilor (1971-1995)	3,33***	0,46	3,06	36
Reprezentarea în cabinet a femeilor (1993-1995)	3,36**	0,33	2,06	36
Politici privitoare la familie (1976-1982)	1,10*	0,33	1,41	18
Raportul bogaţi-săraci (1981-1993)	-1,41**	-0,47	2,50	24
Raportul decil (c. 1986)	-0,38**	-0,49	2,20	17
Indicele resurselor de putere (c. 1990)	3,78*	0,26	1,57	36
Participarea la vot (1971-1996)	3,07*	0,24	1,46	36
Participarea la vot (1960-1978)	3,31*	0,30	1,49	24
Satisfacţia faţă de democraţie (1995-1996)	8,42*	0,36	1,55	18
Diferenţialul satisfacţiei (1990)	-8,11***	-0,83	4,51	11
Distanţa guvernului (1978-1985)	-0,34**	-0,62	2,51	12
Distanţa alegătorilor (1978-1985)	-5,25**	-0,64	2,63	12

Indicele corupţiei (1997)	-0,32	-0,14	0,71	27
Susţinerea populară a cabinetului (1945-1996)	1,90*	0,22	1,32	35
Criteriul lui J.S. Mill (1945-1996)	2,51	0,07	0,42	35

* Semnificaţie statistică la nivelul de 10 procente (test cu parametru unic)
** Semnificaţie statistică la nivelul de 5 procente (test cu parametru unic)
*** Semnificaţie statistică la nivelul de 1 procent (test cu parametru unic)

Sursă: Pe baza datelor din Dahl, 1971, p. 232; Vanhanen, 1990, pp. 27-28; Uniunea Interparlamentară, 1995; Banks, 1993; Banks, Day şi Muller, 1996; Wilensky, 1990, p. 2 şi date adiţionale furnizate de Harold L. Wilensky; Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1996, pp. 170-171, 198; Atkinson, Rainwater şi Smeeding, 1995, p. 40; Vanhanen, 1997, pp. 86-89; International IDEA, 1997, pp. 51-95; Powell, 1980, p. 6; Klingemann, 1999; Anderson şi Guillory, 1997 şi date adiţionale furnizate de Christopher J. Anderson; Huber şi Powell, 1994 şi date adiţionale furnizate de John D. Huber; Transparency International, 1997.

Diferenţa dintre democraţia consensualistă şi democraţia majoritaristă este mai mare de trei puncte (dublul coeficientului de regresie estimat) pe scala de nouă puncte. Ratingul lui Dahl prezintă un uşor dezechilibru în favoarea democraţiei consensualiste, deoarece se bazează parţial pe o evaluare mai bună a multipartidismului, în comparaţie cu sistemele bipartidiste. Totuşi, această diferenţă reprezintă doar o treime din variaţia pe una dintre cele zece componente, pe care se bazează ratingul ; dacă ea ar putea fi oarecum redusă, corelaţia foarte puternică între democraţia consensualistă şi ratingul calităţii democraţiei ar fi redusă doar marginal. O potenţială sursă mai serioasă de dezechilibru este faptul că democraţiile lumii a treia sînt, toate, plasate în cele mai de jos trei categorii. Totuşi, cînd nivelul de dezvoltare este folosit ca variabilă de control, coeficientul de regresie estimat scade uşor (la 1,28 puncte), iar corelaţia rămîne semnificativă statistic la nivelul de 1 procent.

Al doilea rating al calităţii democraţiei este media calculată de Tatu Vanhanen (1990, pp. 17-31) pe baza indicilor democratizării, din fiecare an, din 1980 pînă în 1988, pentru aproape toate ţările din lume, inclusiv cele treizeci şi şase de democraţii. Indicele lui Vanhanen se bazează pe două elemente : gradul de competiţie, definit ca distribuţie a voturilor primite de toate partidele, cu excepţia partidelor celor mai mari, şi participarea la vot, definită ca procentaj al populaţiei care a votat la cele mai recente alegeri ; aceste două cifre sînt multiplicate pentru a se obţine un indice general. Valorile indicelui variază de la 43,2, pentru Belgia, la zero ; pentru cele treizeci şi şase de ţări din studiul nostru, cea mai scăzută valoare este 5,7, pentru Botswana. Primul element distinge efectiv guvernarea unui singur partid de contestarea electorală democratică, dar suferă inevitabil din cauza înclinaţiei sistemelor bipartidiste de a avea scoruri mai mici decît sistemele multipartidiste. Mai mult, această înclinaţie afectează una dintre cele două componente ale indicelui Vanhanen şi de aceea are un impact mult mai mare decît preferinţa moderată a indicelui Dahl. În orice caz, deoarece indicele Vanhanen este larg utilizat şi pentru că este disponibil pentru toate democraţiile noastre, am introdus în tabelul 16.1 rezultatele regresiei sale asupra democraţiei consensualiste. Corelaţia este impresionant de puternică şi rămîne puternică la acelaşi nivel de semnificaţie cînd se ţine sub control nivelul de dezvoltare şi cînd se elimină din analiză Botswana, care reprezintă o situaţie oarecum extremă. Totuşi, înclinaţia sa apreciabilă în favoarea sistemelor multipartidiste face ca indicele Vanhanen să fie un indice al calităţii democraţiei mai puţin credibil decît indicele Dahl.

Reprezentarea femeilor

Următorii trei indicatori din tabelul 16.1 măsoară reprezentarea politică a femeilor şi protejarea intereselor femeilor. Acestea sînt, prin ele însele, unităţi de măsură importante ale calităţii reprezentării democratice şi, de asemenea, pot indica indirect cît de bine sînt reprezentate minorităţile în general. Faptul că există atît de multe feluri de minorităţi etnice şi religioase în diferite ţări face extrem de dificile comparaţiile, şi de aceea are sens să ne concentrăm asupra „minorităţii" femeilor – mai degrabă o minoritate politică decît numerică – întrucît este prezentă peste tot şi poate fi comparată sistematic între ţări. Aşa cum afirmă Rein Taagepera (1994, p. 244), „ceea ce ştim despre reprezentarea femeilor ar trebui [de asemenea] să fie aplicabil minorităţilor etnorasiale".

Procentajul mediu al femeilor alese în camerele inferioare sau unice ale parlamentelor la toate alegerile din 1971 pînă în 1995, în cele treizeci şi şase de democraţii, variază de la 30,4 procente, în Suedia, la 0,9 procente, în Papua Noua Guinee. Aceste diferenţe sînt puternic şi semnificativ legate de gradul de democraţie consensualistă. Gradul reprezentării parlamentare a femeilor este cu 6,7 procente mai mare (din nou dublul coeficientului de regresie estimat) în democraţiile consensualiste decît în democraţiile majoritariste. Femeile au tendinţa de a fi mai bine reprezentate în ţările dezvoltate decît în cele în curs de dezvoltare, dar cînd se ţine sub control nivelul de dezvoltare, relaţia dintre democraţia consensualistă şi reprezentarea legislativă a femeilor este slăbită în mică măsură şi rămîne semnificativă la nivelul de 1 procent. Se poate afirma că, în sistemele prezidenţiale, procentajul reprezentării femeilor nu ar trebui să se bazeze numai pe alegerea femeilor în legislativ, ci şi, poate în mod egal, pe alegerea lor în funcţia de preşedinte. Dacă s-ar proceda astfel, relaţia dintre democraţia consensualistă şi reprezentarea politică a femeilor ar fi întărită, întrucît nici o singură femeie nu a fost aleasă ca preşedinte în Columbia, Costa Rica, Franţa, Statele Unite şi Venezuela, în întreaga perioadă luată în considerare, în condiţiile în care toate cele cinci democraţii prezidenţiale menţionate mai sus se situează în partea majoritaristă a spectrului (vezi fig. 14.1 şi 14.2).

Tendinţa este similară şi pentru reprezentarea femeilor în cabinete în doi ani recenţi – 1993 şi 1995 – deşi corelaţia este semnificativă numai la

nivelul de 5 procente[2]. Procentajele variază de la 42,1 procente în Norvegia la 0 procente în Papua Noua Guinee. Din nou, nivelul de dezvoltare este de asemenea o puternică variabilă explicativă, dar păstrarea sa sub control nu afectează corelaţia dintre democraţia consensualistă şi reprezentarea în cabinete a femeilor.

Ca unitate de măsură a protejării şi promovării intereselor femeilor, am examinat ratingurile lui Harold L. Wilensky (1990) pentru democraţiile industrializate, privitoare la inovaţiile şi extinderea politicilor consacrate familiei – o problemă de interes special care vizează femeile. Pe scala cu treisprezece puncte a lui Wilensky, de la douăsprezece, maxim, la zero, minim, Franţa şi Suedia au cel mai mare scor, unsprezece puncte, iar Australia şi Irlanda au cel mai mic scor, zero[3]. Scorul democraţiilor consensualiste este mai mare cu două puncte, iar corelaţia este semnificativă la nivelul de 10 procente şi neafectat de nivelul de dezvoltare. Franţa este un caz deviant neobişnuit: este un sistem mai mult majoritarist, dar înregistrează unul dintre cele mai mari scoruri în privinţa politicilor privitoare la familie. Cînd această ţară este eliminată din analiză, corelaţia devine mai puternică şi semnificativă statistic la nivelul de 5 procente.

Egalitatea politică

Egalitatea politică este un scop fundamental al democraţiei, iar gradul de egalitate politică este din această cauză un indicator important al calităţii democraţiei. Egalitatea politică este dificil de măsurat direct, dar egalitatea economică poate servi ca indicator valid, întrucît egalitatea politică are mai mari şanse de a se impune în absenţa marilor inegalităţi economice: „Numeroase resurse care decurg direct sau indirect din poziţia cuiva în ierarhia economică, pot fi convertite în resurse politice" (Dahl, 1996, p. 645).

---

2. Procentajele se bazează pe datele din *Political Handbook of the World* (Banks, 1993; Banks, Day şi Muller, 1996); 1993 este primul an pentru care *Political Handbook* menţionează sexul membrilor cabinetului.
3. Ratingurile lui Wilensky (1990, p. 2) se bazează pe o scală cu cinci puncte, de la patru la zero, „pentru fiecare dintre cele trei seturi de politici: existenţa şi lungimea concediului de maternitate şi parental, plătit şi neplătit; existenţa şi accesibilitatea programelor publice de asistenţă pe timp de zi şi efortul guvernului de a le extinde asistenţa; şi flexibilitatea sistemelor de pensionare. Acestea măsoară politica guvernului de a asigura îngrijirea copiilor şi maximizarea gamei de opţiuni ale fiecăruia în echilibrarea necesităţilor privitoare la muncă şi familie".

Raportul bogaţi-săraci este raportul dintre cota de venit a celor mai bogate 20 la sută dintre gospodării şi cea a celor mai sărace 20 la sută. Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare (1996) a adunat statistici relevante pentru douăzeci şi patru dintre democraţiile care ne interesează, inclusiv şase dintre ţările în curs de dezvoltare: Botswana, Columbia, Costa Rica, India, Jamaica şi Venezuela. Raportul variază între 16,4, în inegalitara Botswana, şi 4,3 în egalitara Japonie. Democraţia consensualistă şi inegalitatea, exprimată ca raport bogaţi-săraci, sînt negative şi foarte puternic legate (semnificative statistic la nivelul de 5 procente şi la nivelul de aproape 1 procent). Diferenţa dintre democraţia consensualistă medie şi democraţia majoritaristă medie este 2,8. Ţările mai dezvoltate au o inegalitate mai mică decît ţările în curs de dezvoltare; cînd se controlează nivelul de dezvoltare, corelaţia dintre democraţia consensualistă şi egalitate scade uşor şi rămîne semnificativă la nivelul de 5 procente. Cînd se elimină din analiză cazul extrem al Botswanei, relaţia rămîne semnificativă la acelaşi nivel.

Raportul decil este un raport similar între diferenţele de venituri: raportul între veniturile din decilul superior şi cele din decilul cel mai de jos. Este disponibil pentru majoritatea ţărilor OCDE şi se bazează pe cel mai meticulos studiu comparat al diferenţelor de venituri care s-a realizat vreodată (Atkinson, Rainwater şi Smeeding, 1995). Democraţiile consensualiste sînt din nou mai egalitare; corelaţia este semnificativă la nivelul de 5 procente şi nu este afectată cînd se controlează nivelul de dezvoltare. Finlanda are cel mai mic raport decil, 2,59, iar Statele Unite cel mai mare, 5,94. Statele Unite reprezintă un caz extrem: media aritmetică dintre rata lor şi a Finlandei este 4,26, iar celelalte şaisprezece democraţii se situează sub această valoare; următoarea ţară cu cel mai mare raport decil, după Statele Unite, este Irlanda, cu un raport de 4,23. Dacă se elimină din analiză Statele Unite, corelaţia dintre democraţia consensualistă şi egalitatea veniturilor devine şi mai puternică, deşi nu suficientă pentru a fi semnificativă la un nivel mai ridicat.

Indicele Vanhanen (1997, pp. 43, 46) al resurselor de putere este un indicator al egalităţii, bazat pe mai multe unităţi de măsură indirecte, cum ar fi gradul de alfabetizare („cu cît este mai mare procentajul populaţiei alfabetizate, cu atît mai amplă este distribuţia resurselor intelectuale fundamentale") şi procentajul populaţiei urbane („cu cît e mai mare [acest] procentaj..., cu atît sînt mai diversificate activităţile economice şi grupurile de interese economice şi, în consecinţă, mai multe resurse de putere economică sînt distribuite între diferite grupuri"). Deşi indicele Vanhanen

este o unitate de măsură indirectă şi evident imperfectă, are marele avantaj că poate fi calculat pentru multe ţări, inclusiv pentru toate cele treizeci şi şase de democraţii. Cea mai mare valoare, 53,3 puncte, o are Olanda, iar cea mai mică, 3,3 puncte, Papua Noua Guinee. Democraţia consensualistă este pozitiv corelată cu indicele resurselor de putere, dar numai la nivelul de semnificaţie de 10 procente. Totuşi, cînd se ţine sub control nivelul de dezvoltare, care este de asemenea corelat cu indicele Vanhanen, relaţia devine mai puternică şi este semnificativă la nivelul de 5 procente.

Participarea electorală

Participarea la vot este un indicator excelent al calităţii democraţiei, din două motive. Primul, pentru că arată gradul în care cetăţenii sînt interesaţi într-adevăr să fie reprezentaţi. Al doilea, participarea la vot este puternic corelată cu starea socio-economică şi poate astfel servi drept indicator indirect al egalităţii politice : o participare masivă înseamnă o participare mai egală şi de aceea o egalitate politică mai mare ; o participare scăzută înseamnă participare inegală, deci inegalitate mai mare (Lijphart, 1997b). Tabelul 16.1 utilizează procentajele de participare la alegeri naţionale cu cel mai mare număr de votanţi : alegerile legislative în sisteme parlamentare, iar în sistemele prezidenţiale, indiferent care alegeri au cele mai mari participări – în general, mai degrabă alegerile prezidenţiale decît cele legislative şi, acolo unde preşedinţii sînt aleşi prin scrutin majoritar, în general alegerile din al doilea tur de scrutin, nu din primul tur. Unitatea de măsură fundamentală este numărul de alegători, ca procentaj din populaţia cu vîrstă de vot[4].

În perioada 1971-1996, Italia a avut cea mai mare medie a participării la vot, 92,4 procente, iar Elveţia cea mai mică, 40,9 procente. Democraţia consensualistă şi participarea la vot sînt corelate pozitiv, dar corelaţia este

4. Aceasta este o unitate de măsură mai precisă decît numărul de alegători exprimat ca procentaj al alegătorilor înregistraţi, pentru că procedurile de înregistrare a alegătorilor şi certitudinea diferă mult de la ţară la ţară. Singura problemă prezentată de unitatea de măsură exprimînd populaţia cu vîrstă de vot este că include necetăţeni şi de aceea tinde să scadă procentajele participării la vot ale ţărilor cu populaţii numărînd mulţi necetăţeni. Pentru că această problemă presupune proporţii extreme în Luxemburg, cu populaţia sa mică de cetăţeni şi foarte mare de necetăţeni, am făcut o excepţie în acest caz şi am folosit procentajul participării bazat pe alegătorii înregistraţi.

semnificativă numai la nivelul de 10 procente. Totuşi, este necesară controlarea mai multor elemente. Înainte de toate, votul obligatoriu, care este întru cîtva mai obişnuit în democraţiile consensualiste decît în cele majoritariste, stimulează participarea la vot[5]. În al doilea rînd, participarea la vot este grav redusă de frecvenţa mare şi multitudinea de alegeri convocate şi în consensualista Elveţie, şi în majoritaristele State Unite. În al treilea rînd, participarea la vot are tendinţa de a fi mai mare în ţările mai dezvoltate. Cînd se ţin sub control votul obligatoriu şi frecvenţa alegerilor (ambele sub forma variabilelor simulate), de asemenea şi nivelul de dezvoltare, efectul democraţiei consensualiste asupra participării la vot devine mai puternic şi semnificativ, acum, la nivelul de 1 procent. Cu aceste variabile controlate, democraţiile consensualiste au o participare mai mare cu 7,5 procente decît democraţiile majoritariste.

Analiza regresiei a fost repetată cu cifrele reprezentînd procentajele medii de participare la vot asamblate de G. Bingham Powell (1980) pentru o perioadă anterioară, 1960-1978[6]. Ambele relaţii, bivariată şi multivariată, sînt foarte similare cu modelul prezentat în paragraful precedent. Corelaţia bivariată este semnificativă la nivelul de 10 procente, dar cînd se adaugă cele trei variabile de control, corelaţia dintre democraţia consensualistă şi participarea la vot devine puternică şi semnificativă la nivelul de 1 procent. Diferenţa în privinţa participării la vot între democraţiile consensualiste şi cele majoritariste este de 7,3 puncte procentuale – foarte apropiată de diferenţa de 7,5 procente, valabilă pentru perioada 1971-1996[7].

---

5. Democraţiile cu vot obligatoriu în perioada 1971-1996 sînt Australia, Belgia, Costa Rica, Grecia, Italia, Luxemburg şi Venezuela. Votul obligatoriu a fost abolit în Olanda în 1970. În analiza regresiei, pe baza datelor lui Powell pentru perioada 1960-1978, Olanda este considerată ca avînd vot obligatoriu, iar procentajul mediu al participării la vot are în vedere numai alegerile la care votarea era încă obligatorie.
6. În acest caz, variabila independentă este gradul de democraţie consensualistă pentru întreaga perioadă dintre 1945 şi 1996.
7. RP este probabil cel mai important element instituţional responsabil pentru relaţiile puternice dintre democraţia consensualistă, pe de o parte, şi participarea la vot şi reprezentarea femeilor, pe de altă parte; RP este sistemul electoral uzual al democraţiilor consensualiste, şi s-a dovedit a fi foarte stimulativ şi pentru participarea la vot, şi pentru reprezentarea femeilor (Blais şi Carty, 1990, Rule şi Zimmerman, 1994).

Satisfacţia faţă de democraţie

Afectează tipul de democraţie satisfacţia cetăţenilor faţă de democraţie? Hans-Dieter Klingemann (1999) descrie răspunsurile la următoarea întrebare dintr-un chestionar realizat în mai multe ţări, inclusiv în optsprezece din cele treizeci şi şase de democraţii studiate aici, între 1995 şi 1996: „Luînd în considerare toate elementele, sînteţi foarte satisfăcuţi, mai degrabă satisfăcuţi, nu prea satisfăcuţi sau deloc satisfăcuţi de felul în care funcţionează democraţia (în ţara dumneavoastră)?". Danezii şi norvegienii au exprimat cel mai mare procentaj de mulţumire: 83 şi respectiv 82 procente, afirmînd că sînt „foarte" sau „mai degrabă" mulţumiţi. Italienii şi columbienii au fost cel mai puţin satisfăcuţi: numai 19, respectiv 16 procente şi-au exprimat satisfacţia. În general, după cum arată şi tabelul 16.1, cetăţenii democraţiilor consensualiste sînt semnificativ mai satisfăcuţi de funcţionarea democraţiei în ţările lor decît cetăţenii din democraţiile majoritariste; diferenţa este de aproximativ 17 puncte procentuale.

Într-un studiu precedent efectuat pe unsprezece democraţii europene, Christopher J. Anderson şi Christine A. Guillory (1997) au descoperit că, în fiecare dintre aceste ţări, răspunsurile celor care votaseră pentru partidul sau partidele învingătoare exprimau o satisfacţie mai mare decît a celor care votaseră cu partidul sau partidele învinse. Deoarece este uşor să fii satisfăcut cînd te afli de partea învingătoare, măsura în care învingătorii şi învinşii au răspunsuri similare poate fi considerată ca o unitate de măsură mai sensibilă a *dimensiunii* satisfacţiei decît numărul oamenilor care afirmă că sînt „mai degrabă" sau „foarte" mulţumiţi. Cea mai mare diferenţă, 37,5 procente, s-a înregistrat în Grecia, unde 70,4 la sută dintre cei chestionaţi, situaţi de partea învingătoare, s-au declarat satisfăcuţi, în comparaţie cu 38,2 procente, de partea învinşilor; cea mai mică diferenţă este atestată în Belgia, unde 61,5 la sută dintre învingători s-au declarat satisfăcuţi, în comparaţie cu 56,8 la sută dintre învinşi – o diferenţă de numai 4,7 puncte. Trăsătura generală descoperită de Anderson şi Guillory este că în democraţiile consensualiste diferenţele dintre învingători şi învinşi sînt semnificativ mai mici decît în democraţiile majoritariste. Am reluat parcursul analizei lui Anderson şi Guillory, utilizînd gradul de democraţie consensualistă, în cazul dimensiunii executiv-partide, din perioada 1971-1996, şi am constatat că se confirmă concluzia lor. Aşa cum arată tabelul 16.1, diferenţa în privinţa satisfacţiei este cu mai mult

de 16 procente mai mică în democraţia consensualistă tipică decît în democraţia majoritaristă tipică. Corelaţia este foarte semnificativă (la nivelul de 1 procent)[8].

Apropierea dintre guvern şi alegător

Următoarele două variabile pot fi utilizate pentru a testa următoarea aserţiune-cheie, deseori invocată în favoarea democraţiei majoritariste: pentru că în sistemul tipic bipartidist cele două partide majore sînt cel mai probabil moderate, politica guvernului este apropiată de poziţia majorităţii alegătorilor. John D. Huber şi G. Bingham Powell (1994) au comparat poziţiile guvernelor pe o scală de la stînga la dreapta, cu zece puncte, cu poziţiile, pe aceeaşi scală, ale alegătorilor din douăsprezece democraţii occidentale în perioada 1978-1985. O unitate de măsură a distanţei dintre guvern şi alegători este exact distanţa dintre poziţia guvernului de pe scala stînga-dreapta şi poziţia alegătorului median; în tabelul 16.1 această unitate de măsură se numeşte „distanţa guvernului". Cealaltă unitate de măsură este procentajul alegătorilor situaţi între guvern şi alegătorul median, numită în acelaşi tabel „distanţa alegătorilor". Cu cît sînt mai mici aceste două distanţe, cu atît mai reprezentativ este guvernul în privinţa preferinţelor politice ale cetăţenilor.

Distanţa guvernului variază de la 2,39 puncte, cea mai mare valoare pe scala de zece puncte, în Regatul Unit, la 0,47 puncte în Irlanda. Distanţa alegătorilor este cea mai mare în Australia, 37 procente, iar cea mai mică în Irlanda, 11 procente. Contrar alegaţiei majoritariste, ambele distanţe sînt, de fapt, mai mici în democraţiile consensualiste decît în cele majoritariste: diferenţele în distanţele respective sînt de aproximativ două treimi de punct pe scala de zece puncte şi mai mare de 10 la sută din cetăţeni. Ambele corelaţii sînt semnificative la nivelul de 5 procente.

---

8. În cazul celor unsprezece ţări ale lui Anderson şi Guillory s-a înregistrat, de asemenea, o relaţie pozitivă, dar nesemnificativă statistic, între democraţia consensualistă şi procentajul celor care şi-au exprimat satisfacţia. Italia constituie o situaţie extremă, cu 21,7 la sută din răspunsuri exprimînd satisfacţia; procentajele din celelalte ţări variază între 83,8 la sută în Germania la 44,7 la sută în Grecia. Dacă se elimină Italia din analiză, corelaţia devine semnificativă la nivelul de 5 procente.

Responsabilitate şi corupţie

O altă importantă aserţiune în favoarea democraţiei majoritariste este că guvernele sale tipic monocolore şi majoritare impun o mai clară responsabilitate în luarea deciziilor şi de aceea o responsabilitate crescută a guvernului în faţa cetăţenilor – care pot folosi votul fie pentru a „înnoi mandatul guvernului în funcţie", fie pentru „a-i alunga pe ticăloşi" (Powell, 1989, p. 119). Este o pretenţie indubitabil validă pentru sistemele majoritariste cu competiţie pur bipartidistă. Totuşi, în sistemele bipartidiste cu un al treilea partid semnificativ, „ticăloşii" pot fi confirmaţi la putere în mod repetat, în ciuda majorităţilor clare ale alegătorilor care votează cu alte partide, deci şi împotriva guvernului în funcţie ; toate cabinetele realese în Marea Britanie, începînd cu 1945, se potrivesc acestei descrieri. Mai mult, în realitate este mai uşor să schimbi guvernele în democraţiile consensualiste decît în cele majoritariste, după cum indică durata mai scurtă a cabinetelor din sistemele consensualiste (vezi primele două coloane din tabelul 7.1). Admitem desigur că schimbările din democraţiile consensualiste tind să fie doar modificări parţiale ale compoziţiei cabinetelor, în comparaţie cu schimbările complete, mai frecvente, din democraţiile majoritariste.

O unitate de măsură înrudită este incidenţa corupţiei. Poate fi avansată ipoteza că o responsabilitate mai clară în democraţiile majoritariste inhibă corupţia şi că tendinţa democraţiilor consensualiste de a face compromisuri şi tranzacţii încurajează practicile necinstite. Indicii corupţiei percepute într-un număr mare de ţări, incluzînd douăzeci şi şapte din cele treizeci şi şase de ţări, propuşi de Transparency International (1997) pot fi folosiţi pentru a verifica această ipoteză. Indicele 10 înseamnă o ţară „total coruptă", iar 0 „total curată"[9]. Dintre democraţiile noastre, India şi Columbia sînt cele mai corupte, cu scoruri între 7 şi 8 ; la celălalt capăt al scalei, şase ţări se apropie de „total curată", cu scoruri între 0 şi 1 : Danemarca, Finlanda, Suedia, Noua Zeelandă, Canada şi Olanda. Contrar ipotezei, nu există o relaţie semnificativă între democraţia consensualistă şi corupţie. Mai mult, relaţia slabă care apare este de fapt negativă:

9. Cele mai mari scoruri ale Transparency International reprezintă „cele mai curate" ţări, iar cele mai mici reprezintă „cele mai corupte". Am schimbat această scală 10-0 într-o scală 0-10 astfel încît valorile mai mari să indice o corupţie mai mare.

democraţiile consensualiste sînt ceva *mai puţin* corupte decît sistemele majoritariste (cu două treimi de punct). Această relaţie devine puţin mai puternică, dar încă nesemnificativă statistic atunci cînd se ţine sub control nivelul de dezvoltare, care este corelat puternic şi negativ cu nivelul de corupţie.

Ipotezele lui John Stuart Mill

Ultimele două variabile care măsoară calitatea democraţiei se inspiră din afirmaţia lui John Stuart Mill (1861, p. 134) conform căreia guvernarea majorităţii este condiţia cea mai fundamentală a democraţiei, iar combinarea alegerilor pluralitare sau majoritare cu guvernarea parlamentară poate duce la guvernarea minorităţii. El demonstrează aceasta examinînd cazul cel mai extrem: „Să presupunem că... într-o ţară guvernată prin sufragiu egal şi universal, există competiţie în fiecare circumscripţie, iar în toate se cîştigă cu o majoritate mică. Atunci parlamentul astfel constituit reprezintă ceva mai mult decît majoritatea simplă a populaţiei. Acest parlament începe să dea legi şi adoptă măsuri importante cu votul majorităţii simple a membrilor săi". Deşi Mill nu o afirmă atît de explicit, cea mai importantă dintre aceste „măsuri importante" este formarea unui cabinet susţinut de majoritatea legislatorilor. Mill continuă: „Este posibil, aşadar, şi chiar probabil" ca acest sistem majoritarist cu două faze să ofere puterea „nu unei majorităţi, ci unei minorităţi". Ideea lui Mill este bine ilustrată de faptul că, aşa cum am arătat în capitolul 2, Regatul Unit şi Noua Zeelandă au manifestat tendinţa de fi democraţii *pluralitariste*, nu majoritariste, după 1945, deoarece majorităţile lor parlamentare şi cabinetele monocolore bazate pe acestea au fost susţinute de obicei numai de o pluralitate – cea mai mare minoritate – a alegătorilor.

Mill arată că, pentru alegerea legislativului, cea mai bună soluţie o reprezintă utilizarea RP şi are evident dreptate că, într-un sistem perfect proporţional, problema controlului de către minoritate nu poate să mai apară. Demonstraţia sa mai arată că democraţiile consensualiste, care utilizează în mod frecvent RP şi care mai manifestă şi tendinţa de a avea cabinete de coaliţie mai cuprinzătoare, sînt mai susceptibile de a pune în practică adevărata guvernare a majorităţii decît democraţiile majoritariste. Pentru verificarea acestei ipoteze, derivate din gîndirea lui Mill, pot fi utilizate două unităţi de măsură. Una este susţinerea populară a cabinetului: procentajul mediu al alegătorilor care şi-au oferit voturile partidului sau

partidelor care au format cabinetul sau, în sistemele prezidenţiale, procentajul alegătorilor care au votat pentru candidatul învingător, ponderate cu durata exercitării mandatului fiecărui cabinet sau preşedinte. A doua unitate de măsură poate fi numită criteriul lui John Stuart Mill: procentajul duratei de timp în care este îndeplinită condiţia guvernării majorităţii – condiţia ca preşedintele sau cabinetul să fie susţinut de majorităţi populare. Ambele unităţi de măsură pot fi calculate pentru întreaga perioadă dintre 1945 şi 1996 pentru toate democraţiile, cu excepţia statului Papua Noua Guinee, datorită numărului mare de independenţi aleşi în legislativ şi care fac în mod frecvent parte din guvernele sale[10].

Cea mai mare medie a susţinerii populare a unui cabinet se înregistrează în Elveţia (76,6 procente), Botswana (71,2 procente) şi Austria (70,7 procente), iar cea mai mică în Danemarca (40,3 procente) şi Spania (40,7 procente). Criteriul lui John Stuart Mill a fost satisfăcut permanent – 100 procente din durata respectivă – în Bahamas, Botswana, Jamaica, Luxemburg şi Elveţia, şi niciodată – zero procente – în Norvegia, Spania şi Regatul Unit. Aceste exemple au arătat cu claritate că printre cei mai buni şi cei mai slabi performeri ai acestor evaluări sînt incluse şi democraţii consensualiste şi majoritariste. Aşadar nu ar trebui să ne aşteptăm la corelaţii puternice între democraţia consensualistă şi vreuna dintre cele două unităţi de măsură. Tabelul 16.1 arată că, deşi ambele corelaţii sînt pozitive, ele sînt slabe şi numai una este semnificativă statistic. Susţinerea populară a cabinetului este doar cu circa 3,8 procente mai mare în democraţiile consensualiste decît în cele majoritariste.

Rezultatul nu conferă un suport mai puternic teoriei lui Mill, din trei motive. Unul este acela că cele mai mici democraţii majoritariste – Botswana, Bahamas, Jamaica, Trinidad şi Barbados – se bucură de o largă susţinere populară a cabinetului, ca rezultat al sistemelor lor bipartidiste aproape pure, în care, de obicei, partidul învingător obţine o majoritate populară sau cel puţin o puternică pluralitate populară. Această descoperire se situează în linia gîndirii lui Robert A. Dahl şi Edward R. Tufte (1973, pp. 98-108), care au ajuns la concluzia că ţările mai mici au mai puţine

10. În cazul altor cîteva ţări, au trebuit să fie excluse perioade relativ scurte: de exemplu, perioada 1958-1965 în cazul Franţei, întrucît preşedintele nu fusese ales prin vot popular, şi perioadele 1979-1980 şi 1984-1986 în cazul Indiei şi respectiv Mauritiusului, deoarece cabinetele conţineau grupări din partide care se divizaseră după alegerile cele mai recente. Mai mult, au fost excluse şi cabinetele nonpartizane şi cabinetele formate după alegeri boicotate.

partide politice, chiar și cînd utilizează RP. Dag Anckar (1993) arată că, pe lîngă mărime, insularitatea joacă și ea un rol în reducerea numărului de partide. Cazul statului maltez, cu alegeri RP, dar cu o competiție virtual bipartidistă pură, întruchipează ambele afirmații. Cînd se ține sub control variabila mărimea populației, corelația dintre democrația consensualistă și susținerea populară a cabinetului devine semnificativă statistic la nivelul de 5 procente. Controlarea mărimii populației are un efect și mai dramatic asupra corelației dintre democrația consensualistă și criteriul lui John Stuart Mill: acum, ea este și puternică, și semnificativă (la nivelul de 1 procent).

A doua explicație constă în faptul că sistemele prezidențiale se situează în jumătatea majoritaristă a spectrului, dar au tendința de a asigura, cu succes, susținerea populară a executivului: competiția tinde să aibă loc între doi candidați prezidențiali puternici, iar susținerea majorității este garantată – sau, vorbind poate mai realist, construită – atunci cînd se utilizează metoda celui de-al doilea tur de scrutin, decisiv.

Al treilea motiv, democrațiile consensualiste cu cabinete minoritare frecvente, mai ales țările scandinave, prezintă o susținere populară relativ restrînsă. Totuși, există o mare diferență între cabinetele care au susținere populară minoritară, dar și statut minoritar în forul legislativ, ca în Scandinavia, și cabinetele cu susținere populară minoritară, dar cu susținere majoritară în parlament, ca în Marea Britanie și Noua Zeelandă; lipsa susținerii populare este evident mai serioasă în al doilea caz. Mai mult, susținerea populară a unui cabinet se bazează pe numărul real de voturi și nu ia în considerare voturile strategice, adică tendința alegătorilor – deosebit de pronunțată în alegerile pluralitare – de a vota cu un partid, nu din cauza preferințelor, ci pentru că pare a avea șanse de a cîștiga. De aceea, dacă susținerea populară a cabinetului s-ar putea calcula pe baza preferințelor sincere ale alegătorilor, în locul voturilor reale, democrațiile consensualiste ar avea o situație mai bună, conform acestui indicator calitativ al democrației.

Concluzia generală este că democrațiile consensualiste au rezultate mai bune decît cele majoritariste, în privința tuturor indicatorilor calitativi ai democrației din tabelul 16.1, că toate corelațiile, cu două excepții, sînt semnificative statistic și că majoritatea corelațiilor sînt semnificative la nivelul de 1 sau 5 procente. Din rațiuni de spațiu, nu mai prezint încă un tabel similar cu tabelul 16.1, cu corelațiile bivariate dintre democrația consensualistă, cu privire la dimensiunea federal-unitar, și cei șaptesprezece indicatori calitativi ai democrației. Motivul este că nu prezintă rezultate interesante pentru studiu: singura relație bivariată puternic semnificativă

(la nivelul de 5 procente) este corelația negativă dintre democrația consensualistă și participarea la vot în perioada 1971-1996. Totuși, cînd se țin sub control votul obligatoriu, frecvența alegerilor și nivelul de dezvoltare, corelația devine foarte slabă și nu mai este semnificativă.

Democrația consensualistă și calitățile sale mai generoase și mai tolerante

Calitățile democratice discutate pînă acum în acest capitol ar trebui împărtășite de toți democrații: este greu să nu fii de acord cu o reprezentare mai bună a femeilor, o egalitate politică mai mare, o participare mai largă la alegeri, o apropiere mai mare între politica guvernelor și preferințele alegătorilor și o adeziune mai statornică la principiul lui John Stuart Mill. În plus, democrația consensualistă (dimensiunea executiv-partide) este asociată cu alte cîteva atribute, pe care cred că majoritatea democraților, deși nu chiar toți, le vor găsi, de asemenea, atractive: o orientare către comunitate și o conștiință socială puternică – atribute mai generoase și mai tolerante menționate la începutul capitolului. Aceste caracteristici sînt consonante și cu concepțiile feministe despre democrație, care accentuează, cu cuvintele lui Jane Mansbridge (1996, p. 123), „sentimentul legăturii" și „persuasiunea mutuală", în locul egoismului și luptei pentru putere: „Procesele de persuasiune pot fi corelate cu un stil mai consultativ, mai participativ ce pare să caracterizeze mai mult femeile decît bărbații". Mansbridge arată mai departe aceste diferențe, distingînd între democrația „adversivă" și cea „unitară", o opoziție similară cu contrastul majoritarism-consensualism. Ca atare, democrația consensualistă poate fi considerată ca un model mai feminin, iar democrația majoritaristă ca un model mai masculin al democrației.

Există patru zone de activitate guvernamentală în care calitățile mai generoase și mai tolerante ale democrației consensualiste este probabil să se manifeste: politicile sociale, protecția mediului, sistemul penal și ajutorul extern. Ipoteza mea este că democrația consensualistă va fi asociată cu politici mai generoase și mai tolerante. Tabelul 16.2 prezintă rezultatele analizei regresiei bivariate a efectelor democrației consensualiste asupra a zece indicatori ai orientărilor politice în aceste patru zone. Variabila independentă, în toate cazurile, este gradul de democrație consensualistă, în privința dimensiunii executiv-partide în perioada 1971-1996.

Primul indicator al gradului în care democraţiile consensualiste sînt state ale bunăstării este unitatea de măsură cuprinzătoare a lui Gøsta Esping-Andersen (1990), numită „decomodificare" – adică, gradul în care politicile sociale privitoare la şomeri, bolnavi, handicapaţi şi vîrstnici le permit acestora să aibă un standard decent, independent de forţele pieţei. Dintre cele optsprezece ţări OCDE analizate de Esping-Andersen în 1980, Suedia are cel mai mare scor, 39,1 puncte, iar Australia şi Statele Unite cele mai mici – 13,0 şi respectiv 13,8 puncte. Democraţia consensualistă are o puternică corelaţie pozitivă cu aceste scoruri legate de aspecte sociale. Diferenţa dintre democraţia consensualistă tipică şi democraţia majoritaristă tipică este de aproape zece puncte. Ţările bogate îşi pot permite să fie mai generoase în privinţa politicilor sociale decît ţările mai puţin bogate, dar atunci cînd se ţine sub control nivelul de dezvoltare, corelaţia dintre democraţia consensualistă şi politicile sociale devine ceva mai puternică.

Unitatea de măsură a lui Esping-Andersen a fost sever criticată pentru incompleta estimare a gradului în care Australia, Noua Zeelandă şi Regatul Unit sînt state ale bunăstării (Castles şi Mitchell, 1993). Deoarece aceste trei ţări sînt sau au fost sisteme majoritariste, această critică induce dubii asupra legăturii dintre democraţia consensualistă şi caracterul de stat al bunăstării. Pentru a testa dacă descoperirea iniţială derivă în mod direct din clasificarea lui Esping-Andersen a Australiei, Noii Zeelande şi Regatului Unit, am reanalizat regresia, eliminînd aceste trei cazuri discutabile. Rezultatul este prezentat în al doilea rînd din tabelul 16.2. Relaţia dintre democraţia consensualistă şi statul bunăstării este doar uşor slăbită şi este încă semnificativă statistic la nivelul de 5 procente.

Un alt indicator al caracterului de stat al bunăstării îl reprezintă cheltuielile sociale, ca procentaj din PIB, în aceleaşi optsprezece ţări OCDE, în anul 1992, analizate de Manfred G. Schmidt (1997). Din nou, Suedia este democraţia cea mai orientată spre politici sociale, cu 37,1 la sută cheltuieli sociale, iar Japonia are acum cel mai mic procentaj, 12,4 la sută, urmată de Statele Unite cu 15,6 procente. Corelaţia cu democraţia consensualistă este iarăşi puternică şi semnificativă, şi nu este afectată atunci cînd se controlează nivelul de dezvoltare. Democraţiile consensualiste diferă de cele majoritariste, cheltuind cu 5,3 procente din PIB mai mult pentru politici sociale.

Politica în domeniul protecţiei mediului poate fi măsurată prin intermediul a doi indicatori disponibili pentru toate sau aproape toate cele treizeci şi şase. Primul este indicele compozit al lui Monte Palmer (1997), al preocupării faţă de mediul înconjurător, bazat în principal pe emisiile de

bioxid de carbon, folosirea de fertilizatori şi defrişări. Indicele variază de la o valoare maximă teoretică de o sută de puncte, indicînd cea mai bună politică de mediu, la o valoare minimă de zero puncte, pentru cea mai slabă politică de mediu. Dintre democraţiile noastre, cel mai mare scor îl are Olanda, şaptezeci şi şapte de puncte, iar cel mai mic îl are Botswana, zero puncte[11]. Scorurile democraţiilor consensualiste sînt mai mari cu zece puncte decît ale democraţiilor majoritariste; corelaţia este semnificativă statistic la nivelul de 10 procente şi nu este afectată, dacă se controlează nivelul de dezvoltare.

O şi mai bună unitate de măsură a responsabilităţii faţă de mediu este eficienţa energetică. Tabelul 16.2 utilizează datele Băncii Mondiale privitoare la produsul intern brut raportat la consumul energetic, între anii 1990 şi 1994. Ţările cele mai responsabile faţă de mediu produc bunuri şi servicii cu consumul relativ cel mai mic de energie; ţările cel mai puţin responsabile consumă o mare cantitate de energie. Dintre cele treizeci şi şase de democraţii, Elveţia are cea mai mare valoare, o medie anuală de 8,70 dolari, iar Trinidad cea mai mică, 0,80 de dolari. Corelaţia dintre democraţia consensualistă şi eficienţa energetică este extrem de puternică (semnificativă la nivelul de 1 procent) şi neafectată de introducerea nivelului de dezvoltare ca variabilă de control.

Cineva s-ar putea aştepta ca această generozitate şi toleranţă ce caracterizează democraţiile consensualiste să se concretizeze şi prin sisteme penale, mai puţin punitive decît cele ale democraţiilor majoritariste, cu mai puţini deţinuţi în închisori şi aplicînd pedeapsa capitală mai rar sau deloc. Pentru a verifica ipotezele privitoare la ratele de detenţie, am folosit ratele medii din 1992-1993 şi 1995, date adunate de Sentencing Project (Mauer, 1994, 1997). Aceste rate reprezintă numărul de deţinuţi la o sută de mii de locuitori. Cea mai mare rată o au Statele Unite, iar cea mai mică India: 560 şi respectiv 24 de deţinuţi la o sută de mii de locuitori. Democraţia consensualistă este corelată negativ cu detenţiile, dar numai la un nivel de semnificaţie modest, de 10 procente. Totuşi, acest rezultat este puternic afectat de cazul extrem al Statelor Unite: cei 560 de deţinuţi la suta de mii de locuitori înseamnă de mai mult de patru ori numărul de deţinuţi din ţara clasată pe locul secund, Noua Zeelandă, adică 131. Cînd eliminăm Statele Unite din analiză, corelaţia negativă dintre democraţia consensualistă şi

11. Palmer (1997, p. 16) atribuie cel mai mare scor „naţiunilor în dificultate în ceea ce priveşte mediul". Am schimbat scala sa 0-100 într-o scală 100-0, astfel încît scorurile mai mari să indice politici de mediu mai bune.

Tabelul 16.2. Analize de regresie bivariate ale efectelor democraţiei consensualiste (dimensiunea executiv-partide) asupra a zece indicatori ai politicilor sociale, politicilor de mediu, sistemului penal şi ajutorului extern.

	Coeficientul de regresie estimat	Coeficientul de regresie standardizat	Valoarea t absolută	Ţări (N)
Indicele referitor la statul bunăstării (1980)	4,90***	0,68	3,70	18
Indicele referitor la statul bunăstării ajustat (1980)	4,29**	0,58	2,60	15
Cheltuieli sociale (1992)	2,66**	0,44	1,94	18
Indicele Palmer (c. 1990)	4,99*	0,30	1,67	31
Eficienţa energetică (1990-1994)	0,93***	0,51	3,50	36
Rata detenţiilor (1992-1995)	-32,12*	-0,30	1,39	22
Condamnări la moarte (1996)	-0,35***	-0,44	2,86	36
Ajutor extern (1982-1985)	0,09*	0,30	1,38	21
Ajutor extern (1992-1995)	0,10**	0,39	1,86	21
Ajutor extern contra cheltuieli de apărare (1992-1995)	5,94***	0,51	2,58	21

* Semnificaţie statistică la nivelul de 10 procente (test cu parametru unic)
** Semnificaţie statistică la nivelul de 5 procente (test cu parametru unic)
*** Semnificaţie statistică la nivelul de 1 procent (test cu parametru unic)

Sursă: Pe baza datelor din Esping-Andersen, 1990, p. 52; Schmidt, 1997, p. 155; Palmer, pp. 16-20; Banca Mondială, 1992, pp. 26-27; Banca Mondială, 1993, pp. 26-27; Banca Mondială, 1995, pp. 26-27; Banca Mondială, 1997, pp. 26-27; Mauer, 1994, p. 3; Mauer, 1997, p. 4; Bedau, 1997, pp. 78-82; Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1994, p. 197; Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1995, pp. 204, 206; Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1996, pp. 199, 201; Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare, 1997, pp. 214-215.

rata de detenţie este semnificativă la nivelul de 5 procente ; cînd se ţine sub control nivelul de dezvoltare, corelaţia devine semnificativă la nivelul de 1 procent. Cele douăzeci şi una de ţări rămase variază de la 24 la 131 de deţinuţi la o sută de mii de locuitori ; controlînd nivelul de dezvoltare, democraţiile consensualiste au cu 26 mai puţini deţinuţi, la suta de mii de locuitori, decît democraţiile majoritariste.

Cît priveşte anul 1996, opt din cele treizeci şi şase de democraţii au păstrat şi au aplicat pedeapsa cu moartea pentru crime obişnuite : Bahamas, Barbados, Botswana, India, Jamaica, Japonia, Trinidad şi Statele Unite. Legile a douăzeci şi două de ţări nu prevăd pedeapsa cu moartea pentru nici un fel de crimă. Cele şase ţări rămase se situau pe poziţii intermediare : patru menţineau încă pedeapsa cu moartea, dar numai pentru crime excepţionale, cum ar fi crimele pe timp de război – Canada, Israel, Malta şi Regatul Unit –, iar două menţineau pedeapsa capitală, dar aceasta nu mai fusese aplicată de cel puţin zece ani – Belgia şi Papua Noua Guinee (Bedau, 1997, pp. 78-82). Pe baza acestor diferenţe, am elaborat o scală cu trei puncte, cu un scor de două puncte pentru existenţa pedepsei cu moartea, zero pentru absenţa acesteia şi unu pentru cazurile intermediare. Corelaţia negativă dintre democraţia consensualistă şi pedeapsa cu moartea este puternică şi foarte semnificativă (la nivelul de 1 procent), fără a fi afectată de controlarea nivelului de dezvoltare.

În privinţa politicii externe, cineva s-ar putea aştepta, în mod plauzibil, ca generozitatea şi toleranţa democraţiei consensualiste să se manifeste deschis şi în cazul ajutorului extern, şi ca ţara respectivă să fie reticentă în a se baza pe puterea militară[12]. Tabelul 16.2 utilizează trei indicatori pentru douăzeci şi una de ţări OCDE : ajutorul extern anual mediu – adică, asistenţa pentru dezvoltare economică, nu ajutorul militar – ca procentaj din PIB în perioada 1982-1985, înainte de încheierea războiului rece ; nivelurile medii de ajutor extern în anii de după războiul rece, între 1992 şi 1995 ; şi ajutorul extern din a doua perioadă, ca procente din cheltuielile pentru apărare. În perioada 1982-1985, ajutorul extern s-a ridicat de la 0,4 procente din produsul intern brut (Portugalia) la 1,04 procente (Norvegia) ;

12. Această ipoteză poate fi derivată de asemenea din literatura despre „pacea democratică" (Ray, 1997). Faptul că democraţiile sînt mai paşnice, în special în relaţiile dintre ele, decît nondemocraţiile, se datorează culturilor lor politice orientate mai mult spre compromis, echilibrului şi controlului lor instituţional. Dacă această explicaţie este corectă, oricine trebuie să se aştepte ca democraţiile consensualiste să fie mai iubitoare de pace decît democraţiile majoritariste.

în perioada 1992-1995, cel mai mare procentaj a fost de 1,01 (Danemarca şi Norvegia), iar cel mai scăzut 0,14 (Statele Unite). Cel mai mare ajutor extern, ca procentaj din cheltuielile pentru apărare, a fost al Danemarcei, 51 procente, iar cel mai mic al Statelor Unite, 4 procente.

În analiza de regresie bivariată, democraţia consensualistă este semnificativ corelată cu toţi trei indicatorii, deşi la niveluri diferite. Totuşi, trebuie introduse în calcul două importante elemente de control. Primul este nivelul de dezvoltare, deoarece ţările mai bogate îşi pot permite mai uşor să acorde ajutor extern decît ţările mai puţin bogate. Al doilea este mărimea populaţiei, pentru că ţările mari au tendinţa de a-şi asuma responsabilităţi militare mai mari şi deci de a cheltui mai mult pentru apărare, ceea ce e de aşteptat să limiteze abilitatea şi dorinţa lor de a oferi ajutor extern ; Dahl şi Tufte (1973, pp. 122-123) au descoperit o legătură puternică între mărimea populaţiei şi cheltuielile pentru apărare. Cînd se iau în calcul aceste două variabile de control, corelaţiile dintre democraţia consensualistă şi cele trei unităţi de măsură ale ajutorului extern rămîn semnificative, toate la nivelul de 5 procente. Cu aceste variabile de control, democraţiile tipic consensualiste oferă un ajutor extern mai mare cu 0,20 de procente din PIB decît democraţiile tipic majoritariste, şi în perioada războiului rece şi după, iar ajutorul lor, ca procentaj din cheltuielile pentru apărare, este cu 9,5 puncte mai mare.

Analize similare de regresie pot fi realizate şi pentru a verifica efectele celeilalte dimensiuni (federal-unitar) a democraţiei consensualiste asupra celor zece indicatori precedenţi, dar rezultatele sînt puţin interesante. Singurele două corelaţii bivariate semnificative sînt cele dintre democraţia consensualistă, pe de o parte, şi rata detenţiilor, respectiv cheltuielile sociale, pe de alta, ambele la nivelul de 5 procente. Corelaţia negativă cu cheltuielile sociale nu este afectată, atunci cînd se controlează nivelul de dezvoltare ; explicaţia constă în faptul că trei sisteme federale – Australia, Canada şi Statele Unite – sînt printre cele patru ţări cu cheltuieli sociale sub 20 la sută din produsul intern brut. Corelaţia pozitivă cu rata detenţiilor este în întregime datorată cazului extrem al Statelor Unite ; atunci cînd eliminăm Statele Unite din analiză, relaţia dispare.

Aşa cum indică şi subtitlul acestui capitol, democraţia consensualistă este diferită. Într-adevăr, democraţia consensualistă – dimensiunea executiv-partide – produce efecte în privinţa celor mai mulţi dintre indicatorii calitativi ai democraţiei, în sensul unei mai mari generozităţi şi toleranţe. În plus, atunci cînd se introduc variabilele de control corespunzătoare, diferenţa generată de democraţia consensualistă tinde să devină şi mai impresionantă.

Capitolul 17

Concluzii şi recomandări

Două concluzii ale acestei cărţi se evidenţiază ca fiind cele mai importante. Prima este că varietatea enormă de reguli şi de instituţii formale şi informale pe care le-am descoperit în democraţii pot fi reduse la un model bidimensional, pe baza contrastului dintre guvernarea majoritaristă şi cea consensualistă. A doua concluzie importantă are de-a face cu performanţa politică a guvernelor democratice : în special în privinţa dimensiunii executiv-partide, democraţiile majoritariste nu întrec democraţiile consensualiste în managementul macroeconomic şi controlul violenţei – de fapt, democraţiile consensualiste au rezultate ceva mai bune –, dar democraţiile consensualiste depăşesc evident democraţiile majoritariste, în privinţa calităţii democraţiei şi a reprezentării democratice, şi de asemenea în privinţa a ceea ce am numit generozitatea şi toleranţa orientării politicilor lor publice. În ceea ce priveşte a doua dimensiune, instituţiile federale ale democraţiei consensualiste au avantaje evidente în ţările mari, iar băncile centrale independente, care sînt componente ale aceluiaşi set de caracteristici consensualiste, servesc efectiv scopul controlării inflaţiei.

Aceste concluzii au implicaţii extrem de importante în practică : pentru că rezultatele generale ale democraţiilor consensualiste sînt clar superioare celor ale democraţiilor majoritariste, opţiunea consensualistă este o opţiune mai atractivă pentru ţările care elaborează primele lor constituţii democratice sau care intenţionează să adopte reforme democratice. Această recomandare este deosebit de pertinentă, şi chiar urgentă, pentru ţările care au adînci clivaje culturale şi etnice, dar este de asemenea relevantă şi pentru ţările mai omogene.

Veşti bune

Două veşti bune şi două veşti proaste se adaugă acestei recomandări constituţionale practice. În primul rînd, contrar accepţiei convenţionale, nici vorbă să existe compromisuri avantajoase între eficienţa guvernării şi

democraţia de cea mai bună calitate – de aceea nu trebuie luate decizii dificile, de a da prioritate unui obiectiv sau altuia. Ambele dimensiuni ale democraţiei consensualiste prezintă avantaje, fără a fi contrabalansate de dezavantaje – aproape că e prea bine ca să fie adevărat, dar rezultatele empirice prezentate în capitolele 15 şi 16 demonstrează că *este* adevărat.

O altă veste bună e aceea că nu este dificilă scrierea de constituţii şi alte legi fundamentale pentru a fi introdusă democraţia consensualistă. Instituţiile puterii împărţite – federalism puternic, bicameralism puternic, reguli rigide pentru amendarea constituţiei, control constituţional şi bănci centrale independente – pot fi prevăzute prin intermediul stipulaţiilor constituţionale şi al prevederilor cartelor băncilor centrale. Cum funcţionează aceste prevederi constituţionale, depinde de asemenea de felul în care ele sînt interpretate şi modelate în practică, desigur, dar influenţa independentă a regulilor explicit scrise nu ar trebui subestimată. De asemenea, este posibil ca aceste instituţii să fie întărite alegînd o anumită formă a lor; de exemplu, dacă cineva doreşte să stimuleze un control constituţional activ şi insistent, cea mai bună metodă de a o face este să înfiinţeze o curte constituţională specială (vezi capitolul 12). O bancă centrală poate fi făcută deosebit de puternică dacă independenţa sa este protejată nu doar de carta proprie, ci şi de constituţie.

Instituţiile democraţiei consensualiste, în privinţa dimensiunii executiv-partide, nu depind de prevederile constituţionale la fel de direct ca instituţiile puterii împărţite. Însă două elemente formale au o importanţă crucială indirectă: reprezentarea proporţională şi sistemul parlamentar de guvernare. În special atunci cînd sînt utilizate în combinaţie, şi dacă sistemul RP este proporţional nu doar prin nume, ci rezonabil de proporţional în practică, acestea generează un impuls puternic înspre democraţia consensualistă. Pe harta conceptuală a democraţiei (vezi figura 14.1), aproape toate democraţiile care au şi sisteme RP, şi sisteme parlamentare se situează în partea stîngă a hărţii, cea consensualistă, iar aproape toate democraţiile care au alegeri pluralitare sau majoritare, sau sisteme prezidenţiale de guvernămînt, sau ambele, se situează în partea dreaptă, cea majoritaristă[1].

1. Din cauză că setul nostru de treizeci şi şase de democraţii include numai şase sisteme prezidenţiale, şi deoarece Franţa este un sistem prezidenţial mai degrabă neobişnuit, concluzia privitoare la efectele prezidenţialismului nu poate fi considerată definitivă. De reţinut totuşi că numeroase trăsături majoritariste sînt inerente, prin natura sa, prezidenţialismului, mai ales caracterul

Pentru că sistemul hibrid elvețian poate fi considerat mai mult parlamentar decît prezidențial (vezi capitolul 7) și pentru că sistemul electoral VUN din Japonia poate fi considerat ca mai apropiat de RP decît de pluralitate (vezi capitolul 8), există, între cele treizeci și șase de democrații, numai trei excepții majore și trei minore de la afirmația că RP și parlamentarismul produc democrații consensualiste. Patru sisteme RP-parlamentare nu se situează clar în partea consensualistă a hărții: Irlanda, Grecia, Spania și Malta. Irlanda se situează aproape la mijloc și de aceea nu este o excepție semnificativă. Grecia și Spania sînt două țări cu notorii sisteme RP impure (vezi capitolul 8), așadar nici ele nu sînt excepții majore. Singura excepție majoră este Malta, unde sistemul VUT proporțional nu a prevenit dezvoltarea și persistența unui sistem aproape pur bipartidist. Cele două excepții de cealaltă parte – excepții clare și semnificative – sînt India și Mauritius: pluralismul lor etnic și religios și multitudinea de grupuri etnice și religioase au produs sisteme multipartidiste și cabinete de coaliție sau minoritare, în ciuda alegerilor pluralitare.

Și parlamentarismul, și RP pot fi ajustate să se adapteze condițiilor din anumite țări și să alunge temerile, oricît de exagerate ar putea fi aceste temeri, că asocierea guvernării parlamentare cu RP va slăbi și destabiliza cabinetele, așa cum rezultă din analiza din capitolul 15. O întărire a guvernării parlamentare, observabilă în mai multe țări, o constituie stilul german al votului de neîncredere constructiv, care necesită ca parlamentul să poată demite cabinetul numai prin alegerea simultană a unui nou cabinet[2]. Una din problemele ridicate de această regulă este că parlamentul care și-a pierdut încrederea în cabinet, dar care este prea divizat ca să producă înlocuirea, poate face cabinetul neputincios, respingînd toate sau majoritatea propunerilor sale legislative; acest scenariu este similar cu situația unui guvern divizat, care deseori tulbură democrațiile prezidențiale. Totuși, această problemă poate fi rezolvată adăugînd regula franceză, care dă

---

majoritarist al cabinetelor prezidențiale și disproporționalitatea alegerilor prezidențiale, și că prezidențialismul promovează intens un sistem cu partide relativ puține. Nu este o coincidență că Venezuela, Columbia și Costa Rica se situează în partea majoritaristă, în privința dimensiunii executiv-partide, cu toate că prezidențialismul în aceste trei țări este combinat cu RP la alegerile legislative.

2. În modelul german, mai degrabă prim-ministrul (cancelarul) decît cabinetul, ca întreg, este cel ales de către parlament și care poate fi constructiv înlocuit de parlament, dar în practică această distincție nu este semnificativă.

cabinetului dreptul de a face din propunerile sale legislative subiect al încrederii – ceea ce înseamnă că parlamentul poate respinge astfel de propuneri, doar exprimîndu-şi prin vot lipsa de încredere în cabinet, cu o majoritate absolută (vezi capitolul 6). Combinarea acestori reguli, franceză şi germană, poate preveni şi instabilitatea, şi blocajul executiv-legislativ, fără să ia parlamentului dreptul esenţial de a instala un cabinet în care are încredere.

La fel, sistemele RP pot fi gîndite astfel încît să controleze gradul de multipartidism. Rezultatele nu conferă susţinere temerilor că RP, dacă este prea proporţională, va conduce inevitabil la o proliferare extremă a partidelor. Nu există nici o legătură puternică între gradul de proporţionalitate al RP şi numărul efectiv de partide parlamentare (vezi figura 8.2). Totuşi, dacă, de exemplu, cineva vrea să excludă de la reprezentarea legislativă partidele mici, cu mai puţin de 5 procente din voturi, este uşor să facă aceasta prevăzînd un prag în legea electorală şi (spre deosebire de legea electorală germană), unul care să nu permită nici o excepţie de la această regulă[3].

Şi veşti (aparent) proaste

Din păcate, există şi două veşti proaste : tradiţiile instituţionale şi culturale pot prezenta o rezistenţă puternică în faţa democraţiei consensualiste. Iar în ceea ce priveşte cele patru caracteristici instituţionale, definite prin contrastele pluralitate-RP şi parlamentar-prezidenţial, se înregistrează o congruenţă remarcabilă cu cele patru regiuni geografice ale lumii, definite în termenii emisferelor estică, vestică, nordică şi sudică (Powell, 1982, pp. 66-68). În emisfera estică, „Nordul" (Europa Occidentală şi Centrală) este în principal parlamentar-RP, în timp ce „Sudul" (în special fostele colonii britanice din Africa, Asia şi Australasia) este caracterizat de forma parlamentar-pluralitară de guvernare. În emisfera vestică, „Sudul" (America Latină) are un caracter foarte prezidenţial-RP, în timp ce „Nordul" (Statele Unite) este exemplul cel mai important de guvernare prezidenţial-pluralitară[4].

---

3. Singurul pericol al pragurilor electorale, în special dacă sînt de 5 procente sau mai mari, este faptul că în sistemele neconsolidate de partide pot exista numeroase partide mici cărora li se va refuza reprezentarea – conducînd la un grad extrem de ridicat de disproporţionalitate.
4. Congruenţa este departe de a fi perfectă, desigur. Franţa este o excepţie majoră a „Nord-Estului" parlamentar-RP ; „Nord-Vestul" prezidenţial-pluralitar – sau prezidenţial-majoritar – are prelungiri în Asia de Est (în special Filipine),

Majoritatea democraţiilor mai vechi, şi numai cîteva dintre cele mai tinere (ca Cehia, Ungaria, Slovenia, Estonia şi Letonia) se situează în „Nord-Estul" parlamentar-RP. Cele mai multe dintre tinerele democraţii – şi cele analizate în această carte, şi cele oarecum mai tinere – ca de altfel şi cele mai multe dintre ţările în curs de democratizare, aparţin „Sud--Estului" şi „Sud-Vestului". Aceste două regiuni se caracterizează ori prin alegeri pluralitare, ori prin prezidenţialism. Propensiunile majoritariste ale acestor instituţii şi forţa conservatorismului instituţional sînt obstacole în faţa democraţiei consensualiste, obstacole care s-ar putea să fie greu de trecut.

A doua veste proastă pare să fie aceea că democraţia consensualistă s-ar putea să nu fie capabilă să prindă rădăcini şi să înflorească, dacă nu este susţinută de o cultură politică consensualistă. Deşi atenţia acestei cărţi s-a îndreptat mai mult asupra instituţiilor decît asupra culturii, este clar că o cultură orientată spre consens oferă deseori o bază pentru instituţiile democraţiei consensualiste şi pentru conexiunile între ele. De exemplu, patru din cele cinci elemente ale dimensiunii executiv-partide sînt structural legate – RP conducînd la multipartidism, multipartidismul la cabinete de coaliţie, şi tot aşa –, dar nu există nici o astfel de legătură structurală între acestea patru şi al cincilea element, corporatismul grupurilor de interese. Cea mai plauzibilă explicaţie este culturală. Democraţia consensualistă şi democraţia majoritaristă sînt seturi alternative de instituţii politice, şi chiar mai mult decît atît: ele reprezintă ceea ce John D. Huber şi G. Bingham Powell (1994) numesc „două viziuni" ale democraţiei.

La fel, patru din cele cinci elemente ale dimensiunii secunde a democraţiei consensualiste sînt legate structural şi funcţional cu necesităţile operaţionale ale unui sistem federal, după cum au arătat teoreticienii federalismului (vezi capitolul 1). Dar nu există o astfel de legătură cu independenţa băncii centrale. Dimpotrivă, cea mai probabilă legătură este predispoziţia politico-culturală de a gîndi în termenii împărţirii puterii între instituţii separate. Ultimul meu exemplu priveşte legătura, descoperită în capitolul 16, dintre democraţia consensualistă şi mai multe politici publice mai generoase şi mai tolerante. Pare mai plauzibilă afirmaţia că şi democraţia consensualistă, şi aceste politici mai tolerante şi mai generoase

---

Asia Centrală (fostele republici sovietice) şi estul Europei (Ucraina, Belarus şi Moldova); iar „Sud-Estul" parlamentar-pluralitar are reprezentanţi importanţi în alte regiuni (Canada şi fostele colonii britanice din Caraibe, şi de asemenea Regatul Unit în vestul Europei).

cresc dintr-o cultură comunitară şi în esenţă consensualistă, decît afirmaţia că aceste politici sînt rezultatul direct al instituţiilor consensualiste.

Motive de optimism

Aceste două veşti proaste nu înseamnă neapărat că democraţia consensualistă nu are nici o şansă în tinerele democraţii sau în ţările în curs de democratizare, pentru că există şi două contraargumente importante. Unul este acela că avem tendinţa să gîndim cultura şi structura în termenii cauzei şi respectiv efectului, dar ştim şi că de fapt există numeroase interacţiuni între acestea ; este adevărat mai ales despre cultura politică şi structura politică. Aşa cum arătau Gabriel A. Almond şi Sidney Verba (1963, p. 35) în *The Civic Culture*, fenomenele structurale şi culturale sînt variabile „într-un sistem complex, multidirecţional de cauzalităţi". Aceasta înseamnă că, deşi o cultură consensuală poate duce la adoptarea instituţiilor consensualiste, aceste instituţii au de asemenea potenţialul de a face o cultură iniţial adversarială mai puţin adversarială şi mai mult consensuală. Democraţiile consensualiste ca Elveţia şi Austria pot avea culturi consensuale astăzi, dar ele nu au fost întotdeauna atît de consensuale : în Elveţia au avut loc cinci războaie civile, din secolul şaisprezece pînă la mijlocul secolului nouăsprezece, iar austriecii s-au angrenat într-un război civil nu mai departe de 1934. La sfîrşitul anilor '90, Belgia, India şi Israel au instituţii consensualiste – şi au nevoie de ele –, dar nu au culturi consensualiste. Observatorii scenei politice belgiene deseori se întreabă dacă ţara va rămîne întreagă sau se va diviza. Israelul şi India, de asemenea, pot fi considerate ca avînd culturi politice foarte divizate şi conflictuale.

Mai mult, deşi tradiţiile instituţionale ale „Sud-Estului" şi „Sud-Vestului", unde se situează majoritatea tinerelor democraţii şi a ţărilor în curs de democratizare, nu sînt favorabile democraţiei consensualiste, culturile politice prevalente în aceste zone sînt mai mult consensuale decît majoritare.

În clasica sa lucrare *From Empire to Nation*, Rupert Emerson (1960, p. 284) a arătat că afirmaţia că majoritatea are „dreptul de a trece peste o minoritate disidentă, după o perioadă de dezbateri, contravine concepţiilor fundamentale ale ne-occidentalilor". În acelaşi timp, admite că există diferenţe importante între tradiţiile popoarelor asiatice şi africane, „înclinaţia lor nativă pentru deliberări extinse şi lente are ca scop un consens final. Trăsătura semnificativă este descoperirea graduală a sferelor de înţelegere, şi nu abilitatea de a ajunge la o rezolvare rapidă a problemelor

numărînd capetele". Sir Arthur Lewis (1965, p. 86), originar din Sf. Lucia (Caraibe) şi de descendenţă africană, nu numai că a susţinut democraţia consensualistă pentru ţările Africii occidentale (vezi capitolul 3), dar a accentuat şi tradiţiile lor puternic orientate spre consens : „Tribul ia decizii în urma discuţiilor, într-un fel foarte asemănător cu funcţionarea coaliţiilor ; acest tip de procedură democratică stă la baza instituţiilor originale ale poporului".

Mai recent, aceeaşi idee a fost repetată cu hotărîre în cartea *Will of the People : Original Democracy in Non-Western Societies* a savantului şi omului de stat filipinez Raul S. Manglapus (1987, pp. 69, 78, 82, 103, 107, 123, 129). El demonstrează nu numai că popoarele ne-occidentale au tradiţii democratice puternice, ci şi că aceste tradiţii sînt mai mult consensuale decît majoritare : „trăsătura comună este elementul consensului, ca opus deciziilor adversariale". În mod repetat, el descrie procesul democratic ne-occidental ca „proces consensual" bazat pe o intensă „preocupare pentru armonie". Ultimul exemplu se referă la afirmaţia profesorului nigerian Adebayo Adedeji, fost oficial al Naţiunilor Unite (1994, p. 126) : „Africanii sînt maeştri străvechi ai consultărilor, consensului şi înţelegerii. Tradiţiile noastre resping excluderea. În consecinţă, nu există opoziţie instituţionalizată şi consacrată în sistemul nostru tradiţional de guvernare. În mod tradiţional, politica pentru noi nu a fost niciodată un joc de sumă zero".

Astfel de afirmaţii sînt deseori considerate suspecte, deoarece de ele au abuzat unii lideri politici ne-occidentali pentru a justifica abaterile de la democraţie (Bienen şi Herbst, 1991, p. 214). Dar faptul că au fost folosite în scopuri ilegitime nu le face mai puţin valide. Toţi autorii pe care i-am citat sînt şi democraţi sinceri, şi observatori sensibili, fără intenţii nedemocratice ulterioare. De aceea, culturile politice orientate spre consens ale lumii ne-occidentale pot fi considerate ca o contraforţă puternică faţă de conservatorismul instituţional majoritarist, şi pot foarte bine să ofere un sol fertil pentru democraţia consensualistă.

Apendicele A

Două dimensiuni şi zece variabile fundamentale, 1945-1996 şi 1971-1996

Următoarea listă conţine valorile dimensiunilor executiv-partide şi federal--unitar şi a celor zece variabile fundamentale, din perioadele 1945-1996 şi 1971-1996. Vă rog să reţineţi că anii exacţi care marchează începutul primei şi celei mai lungi perioade diferă de la ţară la ţară, şi, de fapt, variază de la 1945 la 1977 (vezi tabelul 4.1). Pentru cele zece democraţii a căror analiză începe în 1965 sau mai tîrziu, primul an al perioadei 1971-1996 variază de la 1965 la 1977. Cele treizeci şi şase de democraţii se identifică după primele trei caractere ale denumirii lor în engleză, cu excepţia faptului că AUL înseamnă Australia, AUT Austria, CR Costa Rica, JPN Japonia, NZ Noua Zeelandă, PNG Papua Noua Guinee, UK Regatul Unit şi US Statele Unite.

Valorile tuturor variabilelor „şi ce dacă?" analizate în capitolele 15 şi 16 nu sînt incluse în acest apendice, din motive de spaţiu, dar ele pot fi obţinute de la autor. Vă rog să scrieţi pe adresa lui Arend Lijphart, Department of Political Science (0521), University of California, San Diego, 9500 Gilman Drive, La Jolla, CA 92093-0521 ; e-mail : alijphar@uscd.edu

	Prima dimensiune (executiv--partide)		A doua dimensiune (federal--unitară)		Numărul efectiv de partide parlamentare		Cabinete monocolore minimal câştigătoare (%)	
	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96
AUL	-0,78	-0,67	1,71	1,72	2,2	2,19	81,9	85,3
AUT	0,33	0,26	1,12	1,08	2,48	2,72	41,4	65,1
BAH	-1,53	-1,54	-0,16	-0,15	1,68	1,68	100,0	100,0
BAR	-1,39	-1,40	-0,44	-0,44	1,76	1,76	100,0	100,0
BEL	1,08	1,42	0,01	0,21	4,32	5,49	37,5	28,8
BOT	-1,26	-1,27	-0,50	-0,50	1,35	1,35	100,0	100,0
CAN	-1,12	-1,07	1,78	1,88	2,37	2,35	91,0	95,2
COL	-0,06	0,01	-0,46	-0,34	3,32	3,64	55,7	58,5
CR	-0,34	-0,38	-0,44	-0,44	2,41	2,42	89,4	90,0
DEN	1,25	1,45	-0,31	-0,38	4,51	5,11	30,2	23,9
FIN	1,53	1,66	-0,84	-0,83	5,03	5,17	12,8	6,0
FRA	-1,00	-0,93	-0,39	-0,17	3,43	3,54	62,5	63,5
GER	0,67	0,23	2,52	2,53	2,93	2,84	36,2	46,2
GRE	-0,73	-0,74	-0,75	-0,75	2,20	2,20	96,9	96,9
ICE	0,52	0,66	-1,03	-1,03	3,72	4,00	45,6	48,0
IND	0,29	0,29	1,22	1,23	4,11	4,11	52,5	52,5
IRE	0,01	0,12	-0,42	-0,42	2,84	2,76	58,9	57,3
ISR	1,47	1,27	-0,98	-0,97	4,55	4,16	10,8	7,9
ITA	1,07	1,16	-0,21	-0,11	4,91	5,22	10,9	9,2
JAM	-1,64	-1,83	-0,28	-0,27	1,62	1,50	100,0	100,0
JPN	0,70	0,85	0,21	0,22	3,71	4,07	48,1	31,4
LUX	0,43	0,29	-0,90	-0,89	3,36	3,68	44,1	50,0
MAL	-0,89	-0,90	-0,40	-0,39	1,99	1,99	100,0	100,0
MAU	0,29	0,29	-0,04	-0,04	2,71	2,71	14,0	14,0
NET	1,23	1,16	0,33	0,35	4,65	4,68	25,3	37,3
NZ	-1,00	-1,12	-1,78	-1,77	1,96	1,96	99,5	99,1
NOR	0,63	0,92	-0,66	-0,65	3,35	3,61	63,1	45,1
PNG	1,09	1,10	0,29	0,29	5,98	5,98	23,0	23,0
POR	0,36	0,36	-0,70	-0,70	3,33	3,33	40,2	40,2
SPA	-0,59	-0,59	0,41	0,42	2,76	2,76	73,0	73,0
SWE	0,82	1,04	-0,67	-0,79	3,33	3,52	47,5	41,4
SWI	1,77	1,87	1,52	1,61	5,24	5,57	4,1	0,0
TRI	-1,41	-1,47	-0,15	-0,12	1,82	1,83	99,1	98,7
UK	-1,21	-1,39	-1,12	-1,19	2,11	2,20	96,7	93,3
US	-0,54	-0,52	2,36	2,36	2,40	2,41	81,2	80,1
VEN	-0,05	-0,18	0,16	0,28	3,38	3,07	73,4	82,4

	Indicele de dominanţă executivă		Indicele de disproporţionalitate (%)		Indicele pluralismului grupurilor de interese		Indicele de federalism	
	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96
AUL	5,06	4,02	9,26	10,15	2,66	2,56	5,0	5,0
AUT	5,47	5,52	2,47	1,34	0,62	0,62	4,5	4,5
BAH	5,52	5,52	15,47	15,47	3,30	3,30	1,0	1,0
BAR	5,48	5,48	15,75	15,75	2,80	2,80	1,0	1,0
BEL	1,98	1,95	3,24	3,09	1,25	1,25	3,1	3,2
BOT	5,52	5,52	11,74	11,74	2,60	2,60	1,0	1,0
CAN	4,90	4,17	11,72	12,16	3,56	3,50	5,0	5,0
COL	3,00	3,25	10,62	9,35	2,50	2,50	1,0	1,0
CR	1,00	1,00	13,65	14,31	2,50	2,50	1,0	1,0
DEN	2,28	2,09	1,83	1,78	1,00	1,12	2,0	2,0
FIN	1,24	1,49	2,93	3,17	1,31	1,00	2,0	2,0
FRA	5,52	5,52	21,08	18,65	2,84	3,00	1,2	1,3
GER	2,82	5,52	2,52	1,48	1,38	1,38	5,0	5,0
GRE	2,88	2,88	8,08	8,08	3,50	3,50	1,0	1,0
ICE	2,48	2,27	4,25	2,80	2,25	2,25	1,0	1,0
IND	2,08	2,08	11,38	11,38	2,30	2,30	4,5	4,5
IRE	3,07	2,49	3,45	3,20	2,94	2,88	1,0	1,0
ISR	1,58	1,40	2,27	3,48	1,12	1,62	3,0	3,0
ITA	1,14	1,10	3,25	3,82	3,12	3,00	1,3	1,5
JAM	5,52	5,52	17,75	21,14	3,30	3,30	1,0	1,0
JPN	2,57	2,98	5,03	5,28	1,25	1,25	2,0	2,0
LUX	4,39	5,42	3,26	3,93	1,38	1,38	1,0	1,0
MAL	5,52	5,52	2,36	2,36	3,30	3,30	1,0	1,0
MAU	1,79	1,79	16,43	16,43	1,60	1,60	1,0	1,0
NET	2,72	2,66	1,30	1,29	1,19	1,25	3,0	3,0
NZ	4,17	3,68	11,11	14,63	3,00	3,12	1,0	1,0
NOR	3,17	2,56	4,93	4,70	0,44	0,50	2,0	2,0
PNG	1,57	1,57	10,06	10,06	2,10	2,10	3,0	3,0
POR	2,09	2,09	4,04	4,04	3,00	3,00	1,0	1,0
SPA	4,36	4,36	8,15	8,15	3,25	3,25	3,0	3,0
SWE	3,42	2,73	2,09	1,77	0,50	0,50	2,0	2,0
SWI	1,00	1,00	2,53	2,98	1,00	1,00	5,0	5,0
TRI	5,52	5,52	13,66	14,89	3,30	3,30	1,2	1,3
UK	5,52	5,52	10,33	14,66	3,38	3,50	1,0	1,0
US	1,00	1,00	14,91	15,60	3,31	3,12	5,0	5,0
VEN	2,00	2,00	14,41	14,19	1,90	1,90	4,0	4,0

	Indicele de bicameralism		Indicele de rigiditate constituţională		Indicele de control constituţional		Indicele independenţei băncii centrale	
	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96
AUL	4,0	4,0	4,0	4,0	3,0	3,0	0,42	0,42
AUT	2,0	2,0	3,0	3,0	3,0	3,0	0,55	0,53
BAH	2,0	2,0	3,0	3,0	2,0	2,0	0,40	0,40
BAR	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,40	0,40
BEL	3,0	3,0	3,0	3,0	1,5	2,0	0,27	0,28
BOT	2,5	2,5	2,0	2,0	2,0	2,0	0,32	0,32
CAN	3,0	3,0	4,0	4,0	3,3	3,6	0,52	0,52
COL	3,1	3,2	1,1	1,2	2,4	2,6	0,33	0,33
CR	1,0	1,0	3,0	3,0	2,0	2,0	0,39	0,39
DEN	1,3	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,46	0,46
FIN	1,0	1,0	3,0	3,0	1,0	1,0	0,28	0,28
FRA	3,0	3,0	1,6	1,9	2,2	2,8	0,32	0,29
GER	4,0	4,0	3,5	3,5	4,0	4,0	0,69	0,69
GRE	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,38	0,38
ICE	1,4	1,4	1,0	1,0	2,0	2,0	0,34	0,34
IND	3,0	3,0	3,0	3,0	4,0	4,0	0,35	0,35
IRE	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,41	0,41
ISR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,39	0,39
ITA	3,0	3,0	2,0	2,0	2,8	3,0	0,26	0,26
JAM	2,0	2,0	3,0	3,0	2,0	2,0	0,35	0,35
JPN	3,0	3,0	4,0	4,0	2,0	2,0	0,25	0,25
LUX	1,0	1,0	3,0	3,0	1,0	1,0	0,33	0,33
MAL	1,0	1,0	3,0	3,0	2,0	2,0	0,41	0,41
MAU	1,0	1,0	3,0	3,0	3,0	3,0	0,43	0,43
NET	3,0	3,0	3,0	3,0	1,0	1,0	0,48	0,48
NZ	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,19	0,20
NOR	1,5	1,5	3,0	3,0	2,0	2,0	0,17	0,17
PNG	1,0	1,0	3,0	3,0	3,0	3,0	0,42	0,42
POR	1,0	1,0	3,0	3,0	2,0	2,0	0,28	0,28
SPA	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	0,25	0,25
SWE	2,0	1,0	1,3	1,6	2,0	2,0	0,29	0,29
SWI	4,0	4,0	4,0	4,0	1,0	1,0	0,60	0,63
TRI	2,0	2,0	3,0	3,0	2,0	2,0	0,39	0,39
UK	2,5	2,5	1,0	1,0	1,0	1,0	0,31	0,28
US	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	0,56	0,56
VEN	3,0	3,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,32	0,37

Apendicele B

Unităţi de măsură alternative ale multipartidismului, compoziţiei cabinetului şi disproporţionalităţii, 1945-1996 şi 1971-1996

Aşa cum am explicat în capitolul 5, partidele strîns aliate din trei democraţii (Australia, Belgia şi Germania) şi partidele facţionalizate din cinci democraţii (Columbia, India, Italia, Japonia şi Statele Unite), în ambele cazuri sînt considerate ca un-partid-şi-jumătate în această carte. Totuşi, pentru cititorii care preferă să accepte definiţia proprie a partidelor ca „partide" – ceea ce presupune ca partidele strîns aliate să fie considerate ca două partide, iar partidele facţionalizate ca un singur partid – valorile corespunzătoare celor opt ţări în care cele trei variabile sînt afectate (în perioadele 1945-1996 şi 1971-1996) sînt prezentate mai jos :

	Numărul efectiv de partide parlamentare		**Cabinete monocolore minimal cîştigătoare (%)**		**Indicele de disproporţionalitate (%)**	
	45-96	71-96	45-96	71-96	45-96	71-96
AUL	2,50	2,44	63,8	70,8	8,94	10,05
BEL	5,05	6,83	33,7	23,9	3,24	2,99
GER	3,23	3,12	31,3	42,5	2,46	1,46
COL	2,22	2,45	57,1	60,6	11,34	9,71
IND	3,34	3,34	71,7	71,7	12,37	12,37
ITA	4,16	4,60	16,0	13,1	3,49	4,00
JPN	3,08	3,04	64,3	51,0	5,30	5,68
US	1,93	1,91	86,6	83,8	15,55	16,32

Referințe

Adedeji, Adebayo, „An Alternative for Africa", *Journal of Democracy*, 5, no. 4 (October), 1994, pp. 119-132.

Agius, Carmel A., şi Nancy A. Grosselfinger, *The Judiciary and Politics in Malta*, în C. Neal Tate şi Torbjörn Vallinder (eds.), *The Global Expansion of Judicial Power*, New York, New York University Press, 1995, pp. 381-402.

Alen, André, şi Rusen Ergec, *Federal Belgium After the Fourth State Reform of 1993*, Brussels, Ministry of Foreign Affairs, 1994.

Almond, Gabriel A., „Corporatism, Pluralism, and Professional Memory", *World Politics*, 35, no. 2 (January), 1983, pp. 245-260.

Almond, Gabriel A., şi G. Bingham Powell, Jr. (eds.), *Comparative Politics : A World View*, 6th ed., New York, HarperCollins, 1996.

Almond, Gabriel A., şi Sidney Verba, *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, Princeton University Press, 1963.

Ambler, John S., *The Government and Politics of France*, Boston, Houghton Mifflin, 1971.

Amorim Neto, Octavio, şi Gary W. Cox, „Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties", *American Journal of Political Science*, 41, no. 1 (January), 1997, pp. 149-174.

Anckar, Dag, „Notes on the Party Systems of Small Island States", în Tom Bryder (ed.), *Party Systems, Party Behaviour and Democracy*, Copenhagen, Copenhagen Political Studies Press, 1993.

Anderson, Christopher J., şi Christine A. Guillory, „Political Institutions and Satisfaction with Democracy : A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems", *American Political Science Review*, 91, no. 1 (March), 1997, pp. 66-81.

Andeweg, Rudy B., „Institutional Reform in Dutch Politics : Elected Prime Minister, Personalized PR, and Popular Veto in Comparative Perspective", *Acta Politica*, 32, no. 3 (Autumn), 1997, pp. 227-257.

Arian, Asher, *The Second Republic : Politics in Israel*, Chatham, N.J., Chatham House, 1998.

Armingeon, Klaus, „Swiss Corporatism in Comparative Perspective", West European Politics, 20, no. 4 (October), 1997, pp. 164-179.

Aron, Raymond, „Alternation in Government in the Industrialized Countries", *Government and Opposition*, 17, no. 1 (Winter), 1982, pp. 3-21.

Ashford, Douglas E., *Territorial Politics and Equality: Decentralization in the Modern State*, „Political Studies", 27, no. 1 (March), 1979, pp. 71-83.

Atkinson, Anthony B., Lee Rainwater, şi Timothy M. Smeeding, *Income Distribution in OECD Countries: Evidence from the Luxembourg Income Study*, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1995.

Axelrod, Robert, *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics*, Chicago, Markham, 1970.

Baar, Carl, „Judicial Activism in Canada", în Kenneth M. Holland (ed.), *Judicial Activism in Comparative Perspective*, New York, St. Martin's, 1991, pp. 53-69.

–, „Social Action Litigation in India: The Operation and Limits of the World's Most Active Judiciary", în Donald W. Jackson şi C. Neal Tate (eds.), *Comparative Judicial Review and Public Policy*, Westport, Conn., Greenwood, 1992, pp. 77-87.

Baerwald, Hans H., *Party Politics in Japan*, Boston, Allen and Unwin, 1986.

Banaian, King, Leroy O. Laney, şi Thomas D. Willett, „Central Bank Independence: An International Comparison", în Eugenia Froedge Toma şi Mark Toma (eds.), *Central Bankers, Bureaucratic Incentives, and Monetary Policy*, Dordrecht, Kluwer Academic, 1986, pp. 199-217.

Banks, Arthur S., *Political Handbook of the World: 1993*, Binghamton, N.Y., CSA, 1993.

Banks, Arthur S., Alan J. Day, şi Thomas C. Muller, *Political Handbook of the World: 1995-1996*, Binghamton, N.Y., CSA, 1996.

–, *Political Handbook of the World: 1997*, Binghamton, N.Y., CSA, 1997.

Becker, Theodore, *Comparative Judicial Politics*, New York, Rand McNally, 1970.

Bedau, Hugh Adam (ed.), *The Death Penalty in America: Current Controversies*, New York, Oxford University Press, 1997.

Beer, Samuel, „The Roots of New Labour: Liberalism Rediscovered", *Economist*, 7 February, 1998, pp. 23-25.

Beetham, David (ed.), *Defining and Measuring Democracy*, London, Sage, 1994.

Bergman, Torbjörn, *Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation: An Analysis of Winning Minority Governments in Sweden*, Umea, Department of Political Science, Umea University, 1995.

Bienen, Henry şi Jeffrey Herbst, „Authoritarianism and Democracy in Africa", în Dankwart A. Rustow şi Kenneth Paul Erickson (eds.), *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*, New York, Harper Collins, 1991, pp. 211-232.

Bienen, Henry şi Nicolas van de Walle, *Of Time and Power: Leadership Duration in the Modern World*, Stanford, Stanford University Press, 1991.

Blais, André şi R.K. Carty, „Does Proportional Representation Foster Voter Turnout?", *European Journal of Political Research*, 18, no. 2 (March), 1990, pp. 167-181.

Blais, André, Louis Massicotte şi Agnieszka Dobrzynska, „Direct Presidential Elections: A World Summary", *Electoral Studies*, 16, no. 4 (December), 1997, pp. 441-455.

Blondel, Jean, „Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", *Canadian Journal of Political Science*, 1, no. 2 (June), 1968, pp. 180-203.

Borelli, Stephen A. şi Terry A. Royed, „Government «Strength» and Budget Deficits in Advanced Democracies", *European Journal of Political Research*, 28, no. 2 (September), 1995, pp. 225-260.

Boston, Jonathan, Stephen Levine, Elizabeth McLeay şi Nigel S. Roberts (eds.), *New Zealand Under MMP: A New Politics?*, Auckland, Auckland University Press, 1996.

Bowman, Larry W., *Mauritius: Democracy and Development in the Indian Ocean*, Boulder, Colo., Westview, 1991.

Brass, Paul R., *The Politics of India Since Independence*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

Bräutigam, Deborah, „Institutions, Economic Reform, and Democratic Consolidation in Mauritius", *Comparative Politics*, 30, no. 1 (October), 1997, pp. 45-62.

Brewer-Carías, Allan R., *Judicial Review in Comparative Law*, Cambridge, Cambridge University, 1989.

Browne, Eric C. şi John P. Frendreis, „Allocating Coalition Payoffs by Conventional Norm: An Assessment of the Evidence from Cabinet Coalition Situations", *American Journal of Political Science*, 24, no. 4 (November), 1980, pp. 753-768.

Budge, Ian şi Valentine Herman, „Coalitions and Government Formation: An Empirically Relevant Theory", *British Journal of Political Science*, 8, no. 4 (October), 1978, pp. 459-477.

Budge, Ian, David Robertson şi Derek Hearl (eds.), *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

Busch, Andreas, „Central Bank Independence and the Westminster Model", *West European Politics*, 17, no. 1 (January), 1994, pp. 53-72.

Butler, David, „Conclusion", în David Butler (ed.), *Coalitions in British Politics*, New York, St. Martin's, 1978, pp. 112-118.

Butler, David, Andrew Adonis şi Tony Travers, *Failure in British Government: The Politics of the Poll Tax*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

Butler, David şi Austin Ranney, „Theory", în David Butler şi Austin Ranney (eds.), *Referendums: A Comparative Study of Practice and Theory*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1978, pp. 23-37.

Buxton, James, John Kampfner şi Brian Groom, „Blair Says Scots' Home Rule Vote Will Affect Rest of UK", *Financial Times*, September 13-14, 1997, p. 1.

Capie, Forrest, Charles Goodhart şi Norbert Schnadt, „The Development of Central Banking", în Forrest Capie, Charles Goodhart, Stanley Fischer, şi

Norbert Schnadt (eds.), *The Future of Central Banking : The Tercentenary Symposium of the Bank of England*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, pp. 1-231.

Cappelletti, Mauro, *The Judicial Process in Comparative Perspective*, Oxford, Clarendon, 1989.

Castles, Francis G., „The Policy Consequences of Proportional Representation: A Sceptical Commentary", *Political Science*, 46, no. 2 (December), 1994, pp. 161-171.

Castles, Francis G. şi Deborah Mitchell, „Worlds of Welfare and Families of Nations", în Francis G. Castles (ed.), *Families of Nations : Patterns of Public Policy in Western Democracies*, Aldershot, Dartmouth, 1993, pp. 93-128.

Chubb, Basil, *The Government and Politics of Ireland*, 2nd ed., Stanford, Stanford University Press, 1982.

Codding, George Arthur, Jr., *The Federal Government of Switzerland*, Boston, Houghton Mifflin, 1961.

Committee on the Constitutional System, *A Bicentennial Analysis of the American Political Structure : Report and Recommendations*, Washington, D.C., Committee on the Constitutional System, 1987.

Coombs, David, „British Government and the European Community", în Dennis Kavanagh şi Richard Rose (eds.), *New Trends in British Politics : Issues for Research*, London, Sage, 1977, pp. 83-103.

Coppedge, Michael, „Parties and Society in Mexico and Venezuela : Why Competition Matters", *Comparative Politics*, 25, no. 3 (April), 1993, pp. 253-274.

–, *Strong Parties and Lame Ducks : Presidential Partyarchy and Factionalism in Venezuela*, Stanford, Stanford University Press, 1994.

Cornwall, John, *The Theory of Economic Breakdown : An Institutional-Analytical Approach*, Cambridge, Basil Blackwell, 1990.

Cox, Gary W., *Making Votes Count : Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Crepaz, Markus M.L., „Consensus Versus Majoritarian Democracy : Political Institutions and Their Impact on Macroeconomic Performance and Industrial Disputes", *Comparative Political Studies*, 29, no. 1 (February), 1996, pp. 4-26.

Crisp, Brian, „Limitations to Democracy in Developing Capitalist Societies : The Case of Venezuela", *World Development*, 22, no. 10 (October), 1994, pp. 1491-1509.

Crowe, Edward W., „Cross-Voting in the British House of Commons : 1945-1974", *Journal of Politics*, 42, no. 2 (May), 1980, pp. 487-510.

Cukierman, Alex, Steven B. Webb. şi Bilin Neyapti, *Measuring Central Bank Independence and Its Effect on Policy Outcomes*, San Francisco, ICS, 1994.

Dahl, Robert A., *A Preface to Democratic Theory*, Chicago, University of Chicago Press, 1956.

–, *Polyarchy : Participation and Opposition*, New Haven, Yale University Press, 1971.

–, „Equality versus Inequality", *PS : Political science and Politics*, 29, no. 4 (December), 1996, pp. 639-648.

Dahl, Robert A., şi Edward R. Tufte, *Size and Democracy*, Stanford, Stanford University Press, 1973.

de Swaan, Abram, *Coalition Theories and Cabinet Formations : A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments After 1918*, Amsterdam, Elsevier, 1973.

Diamond, Larry, „Introduction: Persistence, Erosion, Breakdown, and Renewal", în Larry Diamond, Juan J. Linz şi Seymour Martin Lipset (eds.), *Democracy in Developing Countries : Asia*, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1989, pp. 1-52.

–, „Economic Development and Democracy Reconsidered", în Gary Marks şi Larry Diamond (eds.), *Reexamining Democracy : Essays in Honor of Seymour Martin Lipset*, Newbury Park, Calif., Sage, 1992, pp. 93-139.

Dicey, A.V., *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 8th edition, London, Macmillan, 1915.

Dixon, Robert G., Jr., *Democratic Representation : Reapportionment in Law and Politics*, New York, Oxford University Press, 1968.

Dodd, Lawrence C., *Coalitions in Parliamentary Government*, Princeton, Princeton University Press, 1976.

Dogan, Mattei, „Irremovable Leaders and Ministerial Instability in European Democracies", în Mattei Dogan (ed.), *Pathways to Power : Selecting Rulers in Pluralist Democracies*, Boulder, Colo., Westview, 1989, pp. 239-275.

–, „Use and Misuse of Statistics in Comparative Research: Limits to Quantifications in Comparative Politics", în Mattei Dogan şi Ali Kazancigil (eds.), *Comparing Nations : Concepts, Strategies, Substances*, Oxford, Blackwell, 1994, pp. 35-71.

Druckman, James N., „Party Factionalism and Cabinet Durability", *Party Politics*, 2, no. 3 (July), 1996, pp. 397-407.

Duchacek, Ivo D., *Comparative Federalism : The Territorial Dimension of Politics*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1970.

Duncan, Neville, „Barbados: Democracy at the Crossroads", în Carlene J. Edie (ed.), *Democracy in the Caribbean : Myths and Realities*, Westport, Conn., Praeger, 1994, pp. 75-91.

Duverger, Maurice, *Political Parties : Their Organization and Activity in the Modern State*, 3rd ed., London, Methuen, 1964.

–, „A New Political System Model: Semi-Presidential Government", *European Journal of Political Research*, 8, no. 2 (June), 1980, pp. 165-187.

–, „Duverger's Law: Forty Years Later", în Bernard Grofman şi Arend Lijphart (eds.), *Electoral Laws and Their Political Consequences*, New York, Agathon, 1986, pp. 69-84.

Edinger, Lewis J., *West German Politics*, New York, Columbia University Press, 1986.

Elazar, Daniel J., „Federalism", în David L. Sills (ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 5, New York, Macmillan and Free Press, 1968, pp. 535-567.

–, *Exploring Federalism*, Tuscaloosa, University of Alabama Press, 1987.

–, „Contrasting Unitary and Federal Systems", *International Political Science Review*, 18, no. 3 (July), 1997, pp. 237-251.

Elder, Neil, Alastair H. Thomas şi David Arter, *The Consensual Democracies ? The Government and Politics of the Scandinavian States*, rev. ed., Oxford, Basil Blackwell, 1988.

Elster, Jon, „Constitutional Courts and Central Banks: Suicide Prevention or Suicide Pact ?", *East European Constitutional Review*, 3, no. 3-4 (Summer--Fall), 1994, pp. 66-71.

Emerson, Rupert, *From Empire to Nation: Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1960.

Emmanuel, Patrick A.M., *Elections and Party Systems in the Commonwealth Caribbean, 1944-1991*, St. Michael, Barbados, Caribbean Development Research Services, 1992.

Esping-Andersen, Gosta, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, Princeton University Press, 1990.

Favoreu, Louis, *Les cours constitutionnelles*, Paris, Presses Universitaires de France, 1986.

Feldstein, Martin, „EMU and International Conflict", *Foreign Affairs*, 76, no. 6 (November-December), 1997, pp. 60-73.

Fenno, Richard F., Jr., *The President's Cabinet: An Analysis in the Period from Wilson to Eisenhower*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1959.

Finer, S.E., *Adversary Politics and Electoral Reform*, London, Anthony Wigram, ed. 1975.

Fitzmaurice, John, *The Politics of Belgium: A Unique Federalism*, Boulder, Colo., Westview, 1996.

Franck, Matthew J., *Against the Imperial Judiciary: The Supreme Court vs. the Sovereignity of the People*, Lawrence, University Press of Kansas, 1996.

Freedom House Survey Team, *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995-1996*, New York, Freedom House, 1996.

Friedrich, Carl J., *Constitutional Governmnent and Democracy*, rev. ed., Boston, Ginn, 1950.

Gadbois, George H., Jr., „The Institutionalization of the Supreme Court of India", în John R. Schmidhauser (ed.), *Comparative Judicial Systems: Challenging Frontiers in Conceptual and Empirical Analysis*, London, Butterworths, 1987, pp. 111-142.

Gallagher, Michael, „Proportionality, Disproportionality and Electoral systems", *Electoral Studies*, 10, no. 1 (March), 1991, pp. 33-51.

–, „Conclusion", în Michael Gallagher şi Pier Vincenzo Uleri (eds.), *The Referendum Experience in Europe*, London, Macmillan, 1995, pp. 226-252.

Gallagher, Michael, Michael Laver, şi Peter Mair, *Representative Government in Modern Europe*, 2nd ed., New York, McGraw-Hill, 1995.

Gasiorowski, Mark J., „An Overview of the Political Regime Change Dataset", *Comparative Political Studies*, 29, no. 4 (August), 1996, pp. 469-483.

Gastil, Raymond D., *Freedom in the World : Political Rights and Civil Liberties, 1988-1989*, New York, Freedom House, 1989.

–, „The Comparative Survey of Freedom : Experiences and Suggestions", în Alex Inkeles (ed.), *On Measuring Democracy : Its Consequences and Concomitants*, New Brunswick, N.J., Transaction, 1991.

Gerlich, Peter, 1992, „A Farewell to Corporatism", *West European Politics*, 15, no. 1 (January), 1992, pp. 132-146.

Gobeyn, Mark James, „Explaining the Decline of Macro-Corporatist Political Bargaining Structures in Advanced Capitalist Societies", *Governance*, 6, no. 1 (January), 1993, pp. 3-22.

Goldey, David, şi Philip Williams, „France", în Veron Bogdanor şi David Butler (eds.), *Democracy and Elections : Electoral Systems and Their Political Consequences*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983, pp. 62-83.

Goodin, Robert E., „Institutionalizing the Public Interest : The Defense of Deadlock and Beyond", *American Political Science Review*, 90, no. 2 (June), 1996, pp. 331-343.

Goodman, John B., „The Politics of Central Bank Independence", *Comparative Politics*, 23, no. 3 (April), 1991, pp. 329-349.

Gorges, Michael J., *Euro-Corporatism ? Interest Intermediation in the European Community*, Lanham, Md., University Press of America, 1996.

Grilli, Vittorio, Donato, Masciandoro şi Guido Tabellini, „Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries", *Economic Policy : A European Forum*, 6, no. 2 (October), 1991, pp. 342-392.

Grimsson, Olafur R., „Iceland : A Multilevel Coalition System", în Eric C. Browne şi John Dreijmanis (eds.), *Government Coalitions in Western Democracies*, New York, Longman, 1982, pp. 142-186.

Grofman, Bernard şi Peter van Roozendal, „Modeling Cabinet Durability and Termination", *British Journal of Political Science*, 27, no. 3 (July), 1997, pp. 419-451.

Grosser, Alfred, „The Evolution of European Parliaments", în Stephen R. Graubard (ed.), *A New Europe ?*, Boston, Houghton Mifflin, 1964, pp. 219-244.

Gutmann, Emanuel, „Israel : Democracy Without a Constitution", în Vernon Bogdanor (ed.), *Constitutions in Democratic Politics*, Aldershot, Gower, 1988, pp. 290-308.

Gwartney, James, Robert Lawson, şi Walter Block, *Economic Freedom of the World: 1975-1995*, Vancouver, Fraser Institute, 1996.

Haggard, Stephan, şi Robert R. Kaufman, *The Political Economy of Democratic Transitions*, Princeton, Princeton University Press, 1995.

Hahm, Sung Deuk, Mark S. Kamlet şi David C. Mowery, „The Political Economy of Deficit Spending in Nine Industrialized Parliamentary Democracies: The Role of Fiscal Institutions", *Comparative Political Studies*, 29, no. 1 (February), 1996, pp. 52-77.

Hailsham, Lord, *The Dilemma of Democracy: Diagnosis and Prescription*, London, Collins, 1978.

Hall, Peter A., „Central Bank Independence and Coordinated Wage Bargaining: Their Interaction in Germany and Europe", *German Politics and Society*, Issue 31 (Spring), 1994, pp. 1-23.

Hamilton, Alexander, John Jay şi James Madison, *The Federalist*, New York, McLean, 1788.

Hartlyn, Jonathan, „Colombia: The Politics of Violence and Accomodation", în Larry Diamond, Juan J. Linz şi Seymour Martin Lipset (eds.), *Democracy in Developing Countries: Latin America*, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1989, pp. 291-334.

Hattenhauer, Hans şi Werner Kaltefleiter (eds.), *Mehrheitsprinzip, Konsens und Verfassung*, Heidelberg, C.F. Müller Juristischer Verlag, 1986.

Hazan, Reuven Y., „Executive-Legislative Relations in an Era of Accelerated Reform: Reshaping Government in Israel", *Legislative Studies Quarterly*, 22, no. 3 (August), 1997, pp. 329-50.

Heller, William B., „Bicameralism and Budget Deficits: The Effect of Parliamentary Structure on Government Spending", *Legislative Studies Quarterly*, 22, no. 4 (November), 1997, pp. 485-516.

Hix, Simon, „The Study of the European Community", *West European Politics*, 17, no. 1 (January), 1994, pp. 1-30.

Holm, John D., „Botswana: A Paternalistic Democracy", în Larry Diamond, Juan J. Linz şi Seymour Martin Lipset (eds.), *Democracy in Developing Countries: Africa*, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1988, pp. 179-215.

–, „Elections and Democracy in Botswana", în John D. Holm şi Patrick Molutsi (eds.), *Democracy in Botswana: The Proceedings of a Symposium Held in Gabarone, 1-5 August 1988*, Gabarone, Macmillan Botswana, 1989, pp. 189-202.

Holm, John D., Patrick P. Molutsi şi Gloria Somolekae, „The Development of Civil Society in a Democratic State: The Botswana Model", *African Studies Review*, 39, no. 2 (September), 1996, pp. 43-69.

Holmes, Kim R., Bryan T. Johnson şi Melanie Kirkpatrick, *1997 Index of Economic Freedom*, Washington, D.C., Heritage Foundation, 1997.

Horwill, George, *Proportional Representation: Its Danger and Defects*, London, Allen and Unwin, 1925.

Huber, John D., *Rationalizing Parliament : Legislative Institutions and Party Politics in France*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Huber, John D. şi G. Bingham Powell, Jr., „Congruence Between Citizens and Policymakers in Two Visions of Liberal Democracy", *World Politics*, 46, no. 3 (April), 1994, pp. 291-326.

Huntington, Samuel P., *The Third Wave : Democratization in The Late Twentieth Century*, Norman, University of Oklahoma Press, 1991 (vezi trad. rom. Editura Antet).

Inglehart, Ronald, *The Silent Revolution : Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton, Princeton University Press, 1977.

–, *Modernization and Postmodernization : Cultural, Economic, and Political Change in Forty-Three Societies*, Princeton, Princeton University Press, 1997.

Inkeles, Alex, *On Measuring Democracy : Its Consequences and Concomitants*, New Brunswick, N.J., Transaction, ed. 1991.

International IDEA, *Voter Turnout from 1945 to 1997 : A Global Report on Political Participation*, Stockholm, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 1997.

International Labour Organization, *Yearbook of Labour Statistics 1996*, Geneva, International Labour Office, 1996.

Inter-Parliamentary Union, *Women in Parlaments, 1945-1995 : A World Statistical Survey*, Geneva, Inter-Parliamentary Union, 1995.

Jackson, Keith şi Alan McRobie, *New Zealand Adopts Proportional Representation : Accident ? Design ? Evolution ?*, Aldershot, Ashgate, 1998.

Jaggers, Keith şi Ted Robert Gurr, *Polity III : Regime Change and Political Authority, 1800-1994* (computer file), Ann Arbor, Mich., Inter-University Consortium for Political and Social Research, 1995.

Johnson, Nevil, „The Judicial Dimension in British Politics", *West European Politics*, 21, no. 1 (January), 1998, pp. 148-166.

Jones, Charles O., *The Presidency in a Separated System*, Washington, D.C., Brookings Institution, 1994.

Jones, Mark P., *Electoral Laws and the Survival of Presidential Democracies*, Notre Dame, Ind., University of Notre Dame Press, 1995.

Jung, Sabine, „Lijpharts Demokratietypen und die Direkte Demokratie", *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 6, no. 3, 1996, pp. 623-645.

Kaiser, André, „Types of Democracy : From Classical to New Institutionalism", *Journal of Theoretical Politics*, 9, no. 4 (October), 1997, pp. 419-444.

Katz, Richard S., *A Theory of Parties and Electoral Systems*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1980.

Katzenstein, Peter J., *Small States in World Markets : Industrial Policy in Europe*, Ithaca, Cornell University Press, 1985.

Kavanagh, Dennis, „An American Science of British Politics", *Politics Studies*, 22, no. 3 (September), 1974, pp. 251-270.

Keeler, John T.S. şi Martin A. Schain, „Institutions, Political Poker, and Regime Evolution in France", în Kurt von Mettenheim (ed.), *Presidential Institutions and Democratic Politics: Comparing Regional and National Contexts*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1997, pp. 84-105.

King, Anthony, „Modes of Executive-Legislative Relations: Great Britain, France, and West Germany", *Legislative Studies Quarterly*, 1, no. 1 (February), 1976, pp. 11-36.

–, „«Chief Executives» in Western Europe", în Ian Budge şi David McKay (eds.), *Developing Democracy: Comparative Research in Honour of J.F.P. Blondel*, London, Sage, 1994, pp. 150-163.

Kirchner, Emil J., „The European Community: A Transnational Democracy?", în Ian Budge şi David McKay (eds.), *Developing Democracy: Comparative Research in Honour of J.F.P. Blondel*, London, Sage, 1994, pp. 253-266.

Klingemann, Hans-Dieter, „Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis", în Pippa Norris (ed.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, Oxford, Oxford University Press, 1999.

Klingemann, Hans-Dieter, Richard I. Hofferbert şi Ian Budge, *Parties, Policies, and Democracy*, Boulder, Colo., Westview, 1994.

Kothari, Rajni, *Politics in India*, Boston, Little Brown, 1970.

Krauss, Ellis S., „Conflict in the Diet: Toward Conflict Management in Parliamentary Politics", în Ellis S. Krauss, Thomas P. Rohlen şi Patricia G. Steinhoff (eds.), *Conflict in Japan*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1984, pp. 243-293.

Laakso, Markku şi Rein Taagepera, „«Effective» Number of Parties: A Measure With Application to West Europe", *Comparative Political Studies*, 12, no. 1 (April), 1979, pp. 2-27.

Landfried, Christine, „Germany", în C. Neal Tate şi Torbjörn Vallinder (eds.), *The Global Expansion of Judicial Power*, New York, New York University Press, 1995, pp. 307-324.

Lane, Jan-Erik şi Svante Ersson, *Comparative Politics: An Introduction and New Approach*, Cambridge, Polity, 1994a.

–, *Politics and Society in Western Europe*, 3rd ed., London, Sage, 1994b.

–, „The Institutions of Konkordanz and Corporatism: How Closely Are They Connected?", *Swiss Political Science Review*, 3, no. 1 (Spring), 1997, pp. 5-29.

Lane, Jan-Erik, David McKay şi Kenneth Newton, *Political Data Handbook: OECD Countries*, 2nd ed., Oxford, Oxford University Press, 1997.

LaPalombara, Joseph, *Democracy, Italian Style*, New Haven and London, Yale University Press, 1987.

Laver, Michael şi W. Ben Hunt, *Policy and Party Competition*, New York, Routledge, 1992.

Laver, Michael şi Norman Schofield, *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1990.

Laver, Michael, şi Kenneth A. Shepsle, *Making and Breaking Governments: Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Lawson, Stephanie, „Conceptual Issues in the Comparative Study of Regime Change and Democratization", *Comparative Politics*, 25, no. 2 (January), 1993, pp. 183-205.

Lehmbruch, Gerhard, „Consociational Democracy and Corporatism in Switzerland", *Publius*, 23, no. 2 (Spring), 1993, pp. 43-60.

Lehner, Franz, „Consociational Democracy in Switzerland: A Political-Economic Explanation and Some Empirical Evidence", *European Journal of Political Research*, 12, no. 1 (March), 1984, pp. 25-42.

Leiserson, Michael, „Coalition Government in Japan", în Sven Groennings, E.W. Kelley şi Michael Leiserson (eds.), *The Study of Coalition Behavior: Theoretical Perspectives and Cases from Four Continents*, New York, Holt, Rinehart, and Winston, 1970, pp. 80-102.

Leonardi, Robert, şi Douglas A. Wertman, *Italian Christian Democracy: The Politics of Dominance*, New York, St. Martin's, 1989.

Levine, Daniel H., „Venezuela: The Nature, Sources, and Prospects of Democracy", în Larry Diamond, Juan J. Linz şi Seymour Martin Lipset (eds.), *Democracy in Developing Countries: Latin America*, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1989, pp. 247-289.

Levine, Stephen, *The New Zealand Political System: Politics in a Small Society*, Sydney, George Allen and Unwin, 1979.

Lewin, Leif, „The Rise and Decline of Corporatism: The Case of Sweden", *European Journal of Political Research*, 26, no. 1 (July), 1994, pp. 59-79.

Lewis, W. Arthur, *Politics in West Africa*, London, George Allen and Unwin, 1965.

Lijphart, Arend, *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, New Haven and London, Yale University Press, 1984.

–, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

–, „Dimensions of Democracies", *European Journal of Political Research*, 31, no. 1-2, (February), 1997a, pp. 195-204.

–, „Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma", *American Political Science Review*, 91, no. 1 (March), 1997b, pp. 1-14.

Lijphart, Arend şi Markus M.L. Crepaz, „Corporatism and Consensus Democracy in Eighteen Countries: Conceptual and Empirical Linkages", *British Journal of Political Science*, 21, no. 2 (April), 1991, pp. 235-246.

Linder, Wolf, *Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*, New York, St. Martin's, 1994.

Linz, Juan J. şi Arturo Valenzuela (eds.), *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1994.

Lipset, Seymour Martin, *Political Man : The Social Bases of Politics*, Garden City, N.Y., Doubleday, 1960.

Lipset, Seymour Martin şi Stein Rokkan, „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments : An Introduction", în Seymour M. Lipset şi Stein Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignments : Cross-National Perspectives*, New York, Free Press, 1967, pp. 1-64.

Lohmann, Susanne, „Federalism and Central Bank Independence : The Politics of German Monetary Policy, 1957-1992", *World Politics*, 50, no. 3 (April), 1998, pp. 401-446.

Longley, Lawrence D. şi David M. Olson (eds.), *Two Into One : The Politics and Processes of National Legislative Cameral Change*, Boulder, Colo., Westview, 1991.

Loosemore, John şi Victor J. Hanby, „The Theoretical Limits of Maximum Distortion : Some Analytical Expressions for Electoral Systems", *British Journal of Political Science*, 1, no. 4 (October), 1971, pp. 467-477.

Loughlin, John şi Sonia Mazey (eds.), *The End of the French Unitary State ? Ten Years of Regionalization in France (1982-1992)*, London, Frank Cass, 1995.

Lowell, A. Lawrence, *Governments and Parties in Continental Europe*, Boston, Houghton Mifflin, 1896.

MacDonald, Scott B., *Trinidad and Tobago : Democracy and Development in the Caribbean*, New York, Praeger, 1986.

Mackie, Thomas T. şi Richard Rose, *The International Almanac of Electoral History*, 3rd ed., London, Macmillan, 1991.

Mackie, Thomas T. şi Richard Rose, *A Decade of Election Results : Updating the International Almanac*, Glasgow, Centre for the Study of Public Policy, University of Glasgow, 1997.

McRae, Kenneth D., *Conflict and Compromise in Multilingual Societies : Switzerland*, Waterloo, Ont., Wilfrid Laurier University Press, 1983.

–, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies : Belgium*, Waterloo, Ont., Wilfrid Laurier University Press, 1986.

–, „Contrasting Styles of Democratic Decision-Making : Adversarial versus Consensual Politics", *International Political Science Review*, 18, no. 3 (July), 1997, pp. 279-295.

Maddex, Robert L., *Constitutions of the World*, Washington, D.C., Congressional Quarterly, 1995.

Mahler, Gregory S., „The «Westminster Model»" Away from Westminster : Is It Always the Most Appropriate Model ?", în Abdo I. Baaklini şi Helen Desfosses (eds.), *Designs for Democratic Stability : Studies in Viable Constitutionalism*, Armonk, N.Y., M.E. Sharpe, 1997, pp. 35-52.

Mainwaring, Scott, şi Matthew Soberg Shugart, „Introduction", în Scott Mainwaring şi Matthew Soberg Shugart (eds.), *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 1-11.

Mair, Peter, „The Correlates of Consensus Democracy and the Puzzle of Dutch Politics", *West European Politics*, 17, no. 4 (October), 1994, pp. 97-123.

Manglapus, Raul S., *Will of the People: Original Democracy in Non-Western Societies*, New York, Greenwood, 1987.

Mansbridge, Jane, *Beyond Adversary Democracy*, New York, Basic Books, 1980.

–, „Reconstructing Democracy", în Nancy J. Hirschmann și Christine Di Stefano (eds.), *Revisioning the Political: Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, Boulder, Colo., Westview, 1996, pp. 117-138.

Mathur, Hansraj, *Parliament in Mauritius*, Stanley, Rose-Hill, Mauritius, Editions de l'Océan Indien, 1991.

–, „Party Cooperation and the Electoral System in Mauritius", în Brij V. Lal și Peter Larmour (eds.), *Electoral Systems in Divided Societies: The Fiji Constitution Review*, Canberra, National Centre for Development Studies, Australian National University, 1997, pp. 135-146.

Mauer, Marc, *Americans Behind Bars: The International Use of Incarceration, 1992-1993*, Washington, D.C., Sentencing Project, 1994.

–, *Americans Behind Bars: The International Use of Incarceration, 1995*, Washington, D.C., Sentencing Project, 1997.

Maxfield, Sylvia, *Gatekeepers of Growth: The International Political Economy of Central Banking in Developing Countries*, Princeton, Princeton University Press, 1997.

May, Clifford, „Political Speechmaking: Biden and the Annals of Raised Eyebrows", *New York Times*, September 21, 1987, B8.

Messick, Richard E., *World Survey of Economic Freedom, 1995-1996: A Freedom House Study*, New Brunswick, N.J., Transaction, 1996.

Mill, John Stuart, *Considerations on Representative Government*, London, Parker, Son, and Bourn, 1861.

Moreno, Luís, „Ethnoterritorial Concurrence and Imperfect Federalism in Spain", în Bertus de Villiers (ed.), *Evaluating Federal Systems*, Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1994, pp. 162-193.

Müller, Wolfgang C. și Kaare Strøm (eds.), *Koalitionsregierungen in Westeuropa: Bildung, Arbeitsweise und Beendigung*, Vienna, Signum Verkag, 1997.

Munroe, Trevor, „Caribbean Democracy: Decay or Renewal?", în Jorge I. Domínguez și Abraham F. Lowenthal (eds.), *Constructing Democratic Governance: Mexico, Central America, and the Caribbean in the 1990s*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1996, pp. 104-117.

Muravchik, Joshua, *Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny*, Washington, D.C., AEI, 1991.

Nohlen, Dieter, *Wahlsysteme der Welt – Daten und Analysen: Ein Handbuch*, Munich, Piper, 1978.

–, „Changes and Choices in Electoral Systems", în Arend Lijphart și Bernard Grofman (eds.), *Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives*, New York, Praeger, 1984, pp. 217-224.

Nohlen, Dieter, *Enciclopedia electoral latinoamericana y del Caribe*, San Jose, Costa Rica, Instituto Interamericano de Derechos Humanos, ed. 1993.

O'Donnell, Guillermo, „Delegative Democracy", *Journal of Democracy*, 5, no. 1 (January), 1994, pp. 55-69.

OECD, *OECD Economic Outlook*, 47, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1990.

–, *OECD Economic Outlook*, 50, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1991.

–, *Labour Force Statistics*, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1995.

–, *OECD Economic Outlook*, 60, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1996a.

–, *Labour Force Statistics*, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1996b.

–, *OECD Economic Outlook*, 63, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, 1998.

Ordeshook, Peter C. şi Olga V. Shvetsova, „Ethnic Heterogeneity, District Magnitude, and the Number of Parties", *American Journal of Political Science*, 38, no. 1 (February), 1994, pp. 100-123.

Palmer, Monte, *Political Development: Dilemmas and Challenges*, Itasca, Ill., Peacock, 1997.

Payne, Anthony, „Westminster Adapted: The Political Order of the Commonwealth Caribbean", în Jorge I. Domínguez, Robert A. Pastor, şi R. DeLisle Worrell (eds.), *Democracy in the Caribbean: Political, Economic, and Social Perspectives*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1993, pp. 57-73.

Peeler, John A., *Latin American Democracies: Colombia, Costa Rica, Venezuela*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1985.

Pekkarinen, Jukka, Matti Pohjola şi Bob Rowthorn (eds.), *Social Corporatism: A Superior Economic System?*, Oxford, Clarendon, ed. 1992.

Pempel, T.J., „Japanese Democracy and Political Culture: A Comparative Perspective", *PS: Political Science and Politics*, 25, no. 1 (March), 1992, pp. 5-12.

Peters, B. Guy, „The Separation of Powers in Parliamentary Systems", în Kurt von Mettenheim (ed.), *Presidential Institutions and Democratic Politics: Comparing Regional and National Contexts*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1997, pp. 67-83.

Powell, G. Bingham, Jr., „Voting Turnout in Thirty Democracies: Partisan, Legal, and Socio-Economic Influences", în Richard Rose (ed.), *Electoral Participation: A Comparative Analysis*, Beverly Hills, Sage, 1980, pp. 5-34.

–, *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1982.

–, „Constitutional Design and Citizen Electoral Control", *Journal of Theoretical Politics*, 1, no. 2 (April), 1989, pp. 107-130.

Power, Timothy J., şi Mark J. Gasiorowski, „Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World", *Comparative Political Studies*, 30, no. 2 (April), 1997, pp. 123-155.

Premdas, Ralph R., „Race, Politics, and Succession in Trinidad and Guyana", în Anthony Payne şi Paul Sutton (eds.), *Modern Caribbean Politics*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1993, pp. 98-124.

Rae, Douglas W., *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven, Yale University Press, 1967.

Rae, Douglas W. şi Michael Taylor, *The Analysis of Political Cleveages*, New Haven, Yale University Press, 1970.

Ray, James Lee, „The Democratic Path to Peace", *Journal of Democracy*, 8, no. 2 (April), 1997, pp. 49-64.

Reed, Steven R., şi John M. Bolland, „The Fragmentation Effect of SNTV in Japan", în Bernard Grofman, Chung-Chull Lee, Edwin Winckler şi Brian Woodall (eds.), *Elections in Japan, Korea, and Taiwan Under the Single Non-Transferable Vote : The Comparative Study of an Embedded Institution*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1999.

Reich, Robert B., *Locked in the Cabinet*, New York, Alfred A. Knopf, 1997.

Reynolds, Andrew, şi Ben Reilly, *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*, Stockholm, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 1997.

Riker, William H., *The Theory of Political Coalitions*, New Haven, Yale University Press, 1962.

–, „Federalism", în Fred I. Greenstein şi Nelson W. Polsby (eds.), *Handbook of Political Science, 5 : Governmental Institutions and Processes*, Reading, Mass., Addison-Wesley, 1975, pp. 93-172.

–, *Liberalism Against Populism : A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, San Francisco, Freeman, 1982.

Rogowski, Ronald, „Trade and the Variety of Democratic Institutions", *International Organization*, 41, no. 2 (Spring), 1987, pp. 203-223.

Rose, Richard, „A Model Democracy ?", în Richard Rose (ed.), *Lessons from America : An Exploration*, New York, Wiley, 1974, pp. 131-161.

–, *What Are the Economic Consequences of PR ?*, London, Electoral Reform Society, 1992.

Rose, Richard şi Dennis Kavanagh, „The Monarchy in Contemporary Political Culture", *Comparative Politics*, 8, no. 4 (July), 1976, pp. 548-576.

Roubini, Nouriel, şi Jeffrey D. Sachs, „Political and Economic Determinants of Budget Deficits", *European Economic Review*, no. 5 (may), 1989, pp. 903-938.

Rule, Wilma şi Jospeh F. Zimmerman (eds.), *Electoral Systems in Comparative Perspective : Their Impact on Women and Minorities*, Westport, Conn., Greenwood, 1994.

Sartori, Giovanni, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

–, *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives, and Outcomes*, New York, New York University Press, 1994a.

–, „Neither Presidentialism nor Parliamentarism", în Juan J. Linz și Arturo Valenzuela (eds.), *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1994b.

Schmidt, Manfred G., „Germany: The Grand Coalition State", în Joseph M. Colomer (ed.), *Political Institutions in Europe*, London, Routledge, 1996, pp. 62-98.

–, „Determinants of Social Expenditure in Liberal Democracies: The Post World War II Experience", *Acta Politica*, 32, no. 3 (Summer), 1997, pp. 153-173.

Schmitter, Philippe C., „Reflections on Where the Theory of Neo-Corporatism Has Gone and Where the Praxis of Neo-Corporatism May Be Going", în Gerhard Lehmbruch și Philippe C. Schmitter (eds.), *Patterns of Corporatist Policy-Making*, London, Sage, 1982, pp. 259-279.

–, „Corporatism Is Dead! Long Live Corporatism!", *Government and Opposition*, 24, no. 1 (Winter), 1989, pp. 54-73.

Scott, K.J., *The New Zealand Constitution*, Oxford, Clarendon, 1962.

Seliktar, Ofira, „Israel: Fragile Coalitions in a New Nation", în Eric C. Browne și John Dreijmanis (eds.), *Government Coalitions in Western Democracies*, New York, Longman, 1982, pp. 283-314.

Senelle, Robert, „The Reform of the Belgian State", în Joachim Jens Hesse și Vincent Wright (eds.), *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, Oxford, Oxford University Press, 1996, pp. 266-324.

Shapiro, Martin și Alec Stone, „The New Constitutional Politics of Europe", *Comparative Political Studies*, 26, no. 4 (January), 1994, pp. 397-420.

Shugart, Matthew Soberg, și John M. Carey, *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

Shugart, Matthew Soberg și Scott Mainwaring, „Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate", în Scott Mainwaring și Matthew Soberg Shugart (eds)., *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 12-54.

Siaroff, Alan, *Corporatism in Twenty-Four Industrial Democracies: Meaning and Measurement* (manuscris nepublicat), 1998.

Siegfred, André, „Stable Instability in France", *Foreign Affairs*, 34, no. 3 (April), 1956, pp. 394-404.

Singh, V.B., *Elections in India, Volume 2: Data Handbook on Lok Sabha Elections, 1986-1991*, New Delhi, Sage India, 1994.

Steiner, Jürg, „The Principles of Majority and Proportionality", *British Journal of Political Science*, 1, no. 1 (January), 1971, pp. 63-70.

–, *Amicable Agreement Versus Majority Rule: Conflict Resolution in Switzerland*, Chapel Hill, University of North Carolina, 1974.

Stone, Alec, *The Birth of Judicial Politics in France: The Constitutional Council in Comparative Perspective*, New York, Oxford University Press, 1992.

Strøm, Kaare, *Minority Government and Majority Rule*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

–, „Coalition Building", în Seymour Martin Lipset *et al.* (eds.), *The Encyclopedia of Democracy*, 1, Washington, D.C., Congressional Quarterly, 1995, pp. 255-258.

–, „Democracy, Accountability, and Coalition Bargaining", *European Journal of Political Research*, 31, no. 1-2, (February), 1997, pp. 47-62.

Strøm, Kaare, Ian Budge şi Michael Laver, „Constraints on Cabinet Formation in Parliamentary Democracies", *American Journal of Political Science*, 38, no. 2 (May), 1994, pp. 303-305.

Strøm, Kaare şi Jorn Y. Leipart, „Policy, Institutions, and Coalition Avoidance: Norwegian Governments, 1945-1990", *American Political Science Review*, 87, no. 4 (December), 1993, pp. 870-887.

Taagepera, Rein, „Beating the Law of Minority Attrition", în Wilma Rule şi Joseph F. Zimmerman, eds., *Electoral Systems in Comparative Perspective: Their Impact on Women and Minorities*, Westport, Conn., Greenwood, 1994, pp. 236-245.

Taagepera, Rein şi Bernard Grofman, „Rethinking Duverger's Law: Predicting the Effective Number of Parties in Plurality and PR Systems – Parties Minus Issues Equals One", *European Journal of Political Research*, 13, no. 4 (December), 1985, pp. 341- 352.

Taagepera, Rein şi Matthew Soberg Shugart, *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven and London, Yale University Press. 1989.

Tarlton, Charles D., „Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation", *Journal of Politics*, 27, no. 4 (November), 1965, pp. 861-874.

Tate, C. Neal şi Torbjörn Vallinder (eds.), *The Global Expansion of Judicial Power*, New York, New York University Press, 1995.

Taylor, Charles Lewis, *Handbook of Political and Social Indicators III: 1948-1982* (computer file), 2nd ICSPR ed., Ann Arbor, Michigan, Inter-University Consortium for Political and Social Research, 1986.

Taylor, Charles Lewis şi David A. Jodice, *World Handbook of Political and Social Indicators*, 3rd ed., New Haven and London, Yale University Press, 1983.

Taylor, Charles Lewis şi Valentine M. Herman, „Party Systems and Government Stability", *American Political Science Review*, 65, no. 1 (March), 1971, pp. 28-37.

Therborn, Göran, „The Rule of Capital and the Rise of Democracy", *New Left Review*, 103 (May-June), 1977, pp. 3-41.

Thorndike, Tony, „Revolution Democracy, and Regional Integration in the Eastern Caribbean", în Anthony Payne şi Paul Sutton (eds.), *Modern Caribbean Politics*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1993, pp. 147-175.

Transparency International, *Corruption Perception Index*, Berlin: http://gwdu19.gwdg.de/~uwvw/rank-97.htm

Tschaeni, Hanspeter, „Constitutional Change in Swiss Cantons: An Assessment of a Recent Phenomenon", *Publius*, 12, no. 1 (Winter), 1982, pp. 113-130.

Tsebelis, George, „Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism", *British Journal of Political Science*, 25, no. 3 (July), 1995, pp. 289-325.

Tsebelis, George, şi Jeannette Money, *Bicameralism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Tufte, Edward R., *Political Control of the Economy*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1978.

Tummala, Krishna K., „The Indian Union and Emergency Powers", *International Political Science Review*, 17, no. 4 (October), 1996, pp. 373-384.

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York, Oxford University Press, 1994.

–, *Human Development Report 1995*, New York, Oxford University Press, 1995.

–, *Human Development Report 1996*, New York, Oxford University Press, 1996.

–, *Human Development Report 1997*, New York, Oxford University Press, 1997.

Vanhanen, Tatu, *The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980-1988*, New York, Crane Russak, 1990.

–, *Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries*, London, Routledge, 1997.

Varshney, Ashutosh, *Democracy, Development, and the Countryside: Urban-Rural Struggles in India*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

Verba, Sidney, „Some Dilemmas in Comparative Research", *World Politics*, 20, no. 1 (October), 1967, pp. 111-127.

Verney, Douglas V., *The Analysis of Political Systems*, London, Routledge and Kegan Paul, 1959.

Verougstraete, Ivan, „Judicial Politics in Belgium", *West European Politics*, 15, no. 3 (July), 1992, pp. 93-108.

von Beyme, Klaus, *Political Parties in Western Democracies*, New York, St. Martin's, 1985.

von Mettenheim, Kurt, „Introduction: Presidential Institutions and Democratic Politics", în Kurt von Mettenheim (ed.), *Presidential Institutions and Democratic Politics: Comparing Regional and National Contexts*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1997.

Vowles, Jack, Peter Aimer, Susan Banducci şi Jeffrey Karp (eds.), *Voters' Victory ? New Zealand's First Election Under Proportional Representation*, Auckland, Auckland University Press, 1998.

Wada, Junichiro, *The Japanese Election System : Three Analytical Perspectives*, London, Routledge, 1996.

Warwick, Paul V., *Government Survival in Parliamentary Democracies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

Wheare, K.C., *Federal Government*, London, Oxford University Press, 1946.

–, *Federal Government*, 4th ed., New York, Oxford University Press, 1964.

Wiarda, Howard J., *Corporatism and Comparative Politics : The Other Great „Ism"*, Armonk, N.Y., M.E. Sharpe, 1997.

Wilensky, Harold L., „Common Problems, Divergent Policies : An Eighteen--Nation Study of Family Policy", *Public Affairs Report*, 31, no. 3 (May), 1990, pp. 1-3.

Wilson, Graham, *Interest Groups*, Oxford, Basil Blackwell, 1990.

–, „The Westminster Model in Comparative Perspective", în Ian Budge şi David McKay (eds.), *Developing Democracy : Comparative Research in Honour of J.F.P. Blondel*, London, Sage, 1994, pp. 189-201.

–, „British Democracy and Its Discontents", în Metin Heper, Ali Kazancigil şi Bert A. Rockman (eds.), *Institutions and Democratic Statecraft*, Boulder, Colo., Westview, 1997, pp. 59-76.

Wilson, Woodrow, „Committee or Cabinet Government ? ", *Overland Monthly*, Ser. 2, 3 (January), 1884, pp. 17-33.

–, *Congressional Government : A Study in American Politics*, Boston, Houghton Mifflin, 1885.

Woldendorp, Jaap, Hans Keman şi Ian Budge, „Party Government in Twenty Democracies : An Update (1990-1995)", *European Journal of Political Research*, 33, no. 1 (January), 1998, pp. 125-164.

World Bank, *The World Bank Atlas : Twenty-fifth Anniversary Edition*, Washington, D.C., International Bank for Reconstruction and Development, 1992.

–, *The World Bank Atlas 1994*, Washington, D.C., International Bank for Reconstruction and Development, 1993.

–, *The World Bank Atlas 1995*, Washington, D.C., International Bank for Reconstruction and Development, 1994.

–, *The World Bank Atlas 1996*, Washington, D.C., International Bank for Reconstruction and Development, 1995.

–, *The World Bank Atlas 1997*, Washington, D.C., International Bank for Reconstruction and Development, 1997.

Indice

A

Adedeji, Adebayo, 280, 287
Africa de Sud, 67, 127
ajutor extern, 253, 271, 272-273
Almond, Gabriel, 166, 215, 279, 287
Amato, Giuliano, 105
Anckar, Dag, 267, 287
Anderson, Christopher J., 23, 255, 262, 263, 287
apropierea guvern-alegător, 254, 263
Argentina, 66, 67
Armingeon, Klaus, 54, 167, 168, 287
Aron, Raymond, 123, 287
Ashford, Douglas E., 182, 287
Australia, 63-64, 65, 71, 258, 263, 268-269; tipul de democraţie, 31, 228, 231, 234; sistemul de partide, 80-82, 85-86, 91, 93, 96; sistemele electorale, 81, 81n6, 143-148, 152-153, 155-164, 261n5; executivul în, 80-81, 113n8, 115, 133, 135, 138-140; parlamentul în, 122, 191-195, 197, 199; grupuri de interese, 170, 173-174; federalismul în, 177-183, 187, 273; constituţia, 204, 206, 210-212; bancă centrală a, 219, 220, 222
Austria, 64, 69, 70, 246, 253, 266; sistemul de partide 85, 89, 91, 96; executivul în, 111-112, 114-118, 133, 137-138, 140; parlamentul, 122, 123, 192, 193-195, 197-200; sisteme electorale 143-144, 158, 163-164, 170, 171; grupuri de interese 167, 173-175; federalism în, 177-183, 187, constituţia în, 204, 210-212, banca centrală în, 219, 222, tip de democraţie în, 228, 231n4, 234, 279
Axelrod, Robert, 102, 104, 288

B

Baar, Carl, 209, 288
Bahamas, 64, 66, 68, 71, 72, 179, 241, 272; sistemul de partide, 85, 86, 91-92, 96-97, 266; executivul în, 115, 117, 133, 138-140; parlamentul în, 122, 196-199; sisteme electorale în, 143, 151; grupuri de interese, 170, 171, 173-174; constituţie în, 204-205; 207-212; banca centrală a, 219, 222; tip de democraţie în, 228, 230;
Balladur, Edouard, 124
Barbados, 64, 66n3, 68, 71, 241, 253, 272; ca exemplu de democraţie majoritaristă, 30, 32, 46-48, 228, 230, 233n6; dominanţa executivului în, 41, 52, 128, 133-135; executivului în, 41, 114-117; 138-139; sistemul de partide, 41-42, 49, 76, 85, 86, 91, 96, 266; grupurile de interese, 46-47, 170, 171, 173-174; parlamentul 48, 122, 188, 196-200; guvernarea unitară, 48, 179; constituţia,

48, 204-205, 208-212; banca centrală 48, 219, 222
Barco, Virgilio, 108
bănci centrale, 40, 43, 48, 57, 61, 215-221; şi federalism 28, 220-222; şi dimensiunile democraţiei, 28, 224-226, 278; şi inflaţie, 216-219, 250, 274
Beer, Samuel, 38, 237, 288
Belgia, 64, 65, 29, 70, 253, 262, 272; ca exemplu de democraţie majoritaristă, 30, 51-56, 228-229, 232, 233-235, 279; executivul 30, 51-53, 80-81, 107-109, 112n6, 114-118, 132, 135, 138-139; sistemul de partide 53, 80-82, 84-86, 89, 90, 96; RP, 54 81, 143-145, 157-158, 164, 261n5; grupurile de interese 54, 170, 173-174; federalismul 54-55, 177-184, 186, 187; parlamentul 55-56, 121-122, 128-129, 188, 193-195, 196-199; constituţia 56, 204, 207-212; banca centrală 57, 219, 221, 222-223
bicameralism, *vezi* parlamente
Bienen, Henry, 130, 280, 288
Blair, Tony, 36, 38, 289
Block, Walter, 245, 247, 294
Blondel, Jean, 78, 80, 289, 296, 305
Borelli, Stephen, 239, 289
Botswana, 64, 66, 70-73, 179, 242-243, 253-259, 270, 272; sistemul de partide, 84-85, 91, 93, 96, 266; executivul 116-117, 120, 127, 132-133, 138, 140; parlamentul, 120, 122, 190, 197-199; sistemul electoral 143, 150-151, 158, 164; grupurile de interese, 170, 171, 173-174, constituţia 204-205, 207n2, 210, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie, 228, 233n6
Brass, Paul R., 82, 185, 289
Bräutigam, Deborah, 66, 171, 289
Brittan, Leon, 58
Budge, Ian, 22, 87, 103, 104, 107, 115, 133, 136, 289, 294, 296, 301, 303, 305
Busch, Andreas, 38, 40, 43, 289
Bush, George, 252
Butler, David, 32, 213, 238, 289, 293

C

cabinete, 32-33, 40-41, 46, 51-52, 57-58, 98-116; şi dimensiuni ale democraţiei, 26-27, 74, 98, 224-226; clasificarea lor, 74, 84n7, 98-99, 104, 109-113; durabilitatea lor, 75, 83, 129-134, 136-138, 239n2, 264-265; şi sisteme de partide, 75-76, 116-117; şi prim-miniştri, 117-118; şi grupuri de interese, 173-174; *vezi şi* relaţiile executiv-legislativ
cabinete cu majoritate simplă, 32-33, 40-41, 46, 136; *vezi şi* cabinete minimal cîştigătoare
cabinete de coaliţie, 84n7, 98-99, 110-114, 135-139, *vezi şi* cabinete
cabinete minimal cîştigătoare, 84n7, 98-103, 135-138, *vezi şi* cabinete
cabinete minoritare, 98-99, 103-110, 135-136, *vezi şi* cabinete
cabinete monocolore, *vezi* cabinete
cabinete prezidenţiale, 110-113, 117, 121; *vezi şi* cabinete
cabinete supradimensionate, 98, 105-109, 136-138, 235; *vezi şi* cabinete
Caldera, Rafael, 129
Callaghan, James, 43
Canada, 64, 70, 246, 264, 272; tipul de democraţie, 31, 228-229, 234; sistemul de partide, 78, 85, 89, 91, 96; executivul, 115, 133, 135,

138-139; parlamentul, 122, 191, 192-194, 197, 199; sistemul electoral, 143, 148, 158, 162, 164; grupurile de interese, 170, 172, 173-174; federalismul, 177-181, 183-187, 273; constituţia 204, 206, 210-212; banca centrală, 219, 222
Cappelletti, Mauro, 40, 208, 211, 290
Castles, Francis, 239, 269, 290
Chirac, Jacques, 124
Churchill, Winston, 32, 99, 106
Cipru, 66, 67
Clinton, Bill, 65, 112, 141, 215
Cohen, William, 112
Columbia, 64-66, 69, 70, 179-180, 253, 259, 262, 264; sistemul de partide, 82-83, 84-85, 90-97; cabinete, 108, 109, 112n6, 114-117; prezidenţialism, 111, 121-122, 128-129, 132-136, 138, 257-258; sisteme electorale, 143-144, 150-160, 163-164, 275n1; grupuri de interese, 170, 171, 173-174; bicameralism, 192-193, 196, 197-200; constituţie, 204-206; 210-212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 233-234.
Comitetul pentru Sistem Constituţional, 123, 125
Connally, John B., 112
Constituţii, 39, 43, 48, 56, 60, 201-206; şi federalism, 27, 177-178, 213; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 224-227; şi referendumuri, 203-206, 213-214; şi control constituţional, 207-213
control constituţional, 39-40, 43, 48, 56, 60, 207-209; şi federalism, 27-28, 178-179, 213; şi dimensiuni ale democraţiei, 28, 224-226; şi constituţii, 211-213
controlul violenţei, 63, 239, 244, 248, 250-251, 274
constituţii nescrise, 39, 43, 202-211; *vezi şi* constituţii
Coppedge, Michael, 21, 86, 129, 156, 158, 161, 171, 290
Coreea, 67
corporatism, *vezi şi* grupuri de interese
corupţie, 264-265
Costa Rica, 64, 71, 115, 117, 179, 246, 258; sistemul de partide, 85, 89, 91, 96; prezidenţialism, 111, 121-122, 128-129, 132-136, 138-139, 257, 275n1; sistemele electorale, 143-145, 150-151, 156-158, 163-164, 261n5; grupuri de interese, 170, 171, 173-174; unicameralismul, 190, 198, 199; constituţia, 204, 210, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie, 228, 230, 233-234
Crepaz, Markus M.L., 22, 42, 169, 239, 290, 297
creştere economică, 216-217, 242-243, 247
Crisp, Brian, 21, 86, 156, 158, 161, 171, 290
criteriul mărimii, 100-101, 106
Crossman, R.H.S., 207
Cukierman, Alex, 48, 216, 217, 218, 220, 221, 290
cultura politică, 279-280

D

Dahl, Robert A., 22, 29, 62, 63, 72, 181, 232, 253, 254, 255, 256, 258, 266, 273, 290, 291
Danemarca, 64, 71, 253, 262, 264, 266-267, 272; sistemul de partide, 78, 85, 91-96; executivul, 115-118, 132, 136-138; parlamentul, 122, 190, 192, 197-200;

Rp, 143, 149, 158, 164; grupurile de interese, 170, 173-174; descentralizarea, 179-183; constituţia, 204, 210-212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 234
deficite bugetare, 149, 216, 239, 240, 247
de Gaulle, Charles, 206, 213, 230
descentralizare, *vezi* distribuţia puterii
Democraţie: definiţia, 25-26, 49, 62-63; calitatea, 29-30, 252-268, 274; harta conceptuală a, 30, 226-236; funcţionarea, 29-30, 237-251, 268-274; modele ale, 31-61; incidenţa, 63-69
democraţie consensualistă, 26-30, 49-61; dimensiuni ale, 26-28, 224-236; efecte ale, 131, 237-274
democraţie majoritaristă, 26-48; dimensiuni ale, 26-27, 224-236; efecte ale, 130-131, 237-275
descentralizare; *vezi* distribuţia puterii
detenţia, 252, 271-273, 273
dezvoltare economică, 70-71, 72-73, 170-171, 172, 220-221, 240-250, 253-273
Diamond, Larry, 22, 64, 72, 291, 294, 297
Dicey, A.V., 39, 291
Dillon, C. Douglas, 112
dimensiunea cultural-etnică, 35, 45, 53-54, 88, 92
dimensiunea executiv-partide, 26, 30, 48, 74-75, 97, 135, 136, 165, 224-236; şi funcţionarea guvernului, 237-248, 251, 253-273, 274-275, 278
dimensiunea federal-unitară, 26-29, 48, 176, 188, 201, 215-216, 224-236; şi funcţionarea guvernului, 249-250, 268, 272-274, 278
dimensiuni de problematică, 35, 41-42, 47, 53, 87-95
dimensiunea de problematică a politicii externe, 34-35, 90-91, 94
dimensiunea de problematică socio-economică, 35, 41, 47, 53, 88-89, 92
dimensiunea religioasă, 35, 45, 53-54, 90-92
dimensiunea susţinerii regimului, 90-91, 93-94
dimensiunea urban-rural, 90-91, 92, 93
Dini, Lamberto, 113
disproporţionalitate, indice de, 84n7, 153-154
distribuţie inechitabilă, 151-152
divizare/dispersare a puterii, 27, 37-38, 42-43, 48, 54-55, 59-60, 176-187; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 176-177, 224-226; şi bicameralism, 27-28, 177-178, 199-200; şi bănci centrale, 28, 222-223; şi mărimea populaţiei, 43, 48, 73, 184, 200
Dixon, Robert G. jr., 28, 291
Dodd, Lawrence C., 131, 132, 291
Dogan, Mattei, 62, 130, 131, 291
dominanţa executivului, *vezi* relaţii executiv-legislativ
Druckman, James N., 22, 83, 291
Duchacek, Ivo D., 27, 178, 291
durabilitatea cabinetului *vezi* cabinete
Duverger, Maurice, 123, 124, 152, 160, 196, 291, 303

E

Ecuador, 56, 57
echilibru executiv-legislativ, *vezi* relaţii executiv-legislativ
egalitate, 244, 248-250
Elazar, Daniel J., 27, 177, 178, 292
Elveţia, 64, 65, 69, 70, 246, 261, 266, 270; ca exemplu de democraţie consensualistă, 30, 51-57, 228-229, 234, 279; executivul, 30, 51-52,

104, 114-118, 132-136, 138, 140, 214; separaţia puterilor, 52, 121-122, 128, 276; sistemul de partide, 53, 78, 85, 91-96; RP, 53, 143, 152, 157-158, 164-165; grupurile de interese, 54, 170, 172, 173-174; bicameralismul, 55, 59, 188-196, 199; constituţia, 56, 204, 206, 210-212; banca centrală, 56-57, 219, 221-222
Emerson, Rupert, 279
Ersson, Svante, 22, 72, 169, 181, 183, 184, 296
Esping-Andersen, Gøsta, 269, 271, 292
Estonia, 67, 278
executive, *vezi* cabinete

F

facţiuni, *vezi* sisteme de partide
Federalist Papers, 238
federalism, *vezi* distribuţia puterii
Feldstein, Martin, 61, 292
Fenno, Richard F., 112, 292
Figueres, José, 129
Finer, S.E., 29, 238, 292
Finlanda, 64, 69, 70, 247, 256, 259, 264; cabinete 30, 109, 113n7, 114-117, 132, 138; sistemul de partide, 78, 85, 91-96; semiprezidenţialism, 118n9, 122, 124, 140; sisteme electorale, 143-145, 158, 164; grupuri de interese, 167, 170, 173-174; descentralizare, 179-184; unicameralism, 190, 197-200; constituţia, 204, 210-213; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 234
Ford, Gerald R., 129
formule electorale, 142-147
Franţa, 57, 61, 64-66, 69, 70, 246, 258; prezidenţialismul în 34n1, 111, 118n9, 121-122, 123-124, 126, 128-129, 133-139, 257, 275-276n1; sistemul de partide, 77, 81, 85, 90-96; sistemele electorale, 81n6, 143-148, 151-160, 163-164, 266n10; cabinetele, 105, 107, 112n6, 115-117, 130, 136, 276; grupurile de interese 169-170; 173-174; guvernarea unitară, 179-184; bicameralismul, 189, 192, 195-200; constituţia, 204-206, 208-209, 210-212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230-231, 234-235
Freedom House, 63, 64, 65, 67, 245, 247, 253, 292, 293, 299
Friedrich, Carl J., 27, 292

G

Gallagher, Michael, 37, 154, 213, 293
Gasiorowski, Mark, J. 64, 65, 293, 301
Gastil, Raymond D., 63, 82, 293
Gerlich, Peter, 166, 167, 293
Germania, 57, 64, 65, 67-70, 253, 263n8; executivul, 29, 80, 104, 107, 112n6, 114-118, 133, 138, 140; RP, 45, 59, 80, 143-145, 150, 152, 158, 164, 277; banca centrală, 57, 215n1, 219, 221, 222, constituţia, 60, 204, 206, 208, 212-213; sistemul de partide, 78, 80-82, 84-86, 91-96; parlamentul, 120, 123, 127-128, 191-195, 197-198, 199, 276; grupuri de interese, 170, 171, 173-174; federalismul, 178-185, 187; tipul de democraţie din, 227-229, 231n4, 233-234
González, Felipe, 105
Goodin, Robert E., 28, 293
Goodman, John B., 82, 222, 293
Gorges, Michael J., 59, 293

Grecia, 60, 66, 68-71, 243, 246, 250, 262; sistemul de partide, 85, 91, 93, 96; executivul, 115-118, 132, 138; parlamentul, 122, 189-190, 198, 199; RP, 143, 158-159, 163-164, 261n5; grupurile de interese, 169-170; 173-174; guvernarea unitară, 179-184; constituţia, 204, 207-208, 210, 212; banca centrală, 219, 221, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 276
Greenspan, Alan, 215
Grilli, Vittorio 216, 219, 220, 293
Grimsson, Olafur R., 93, 293
Grofman, Bernard, 22, 96, 97, 100, 291, 293, 299, 301, 303
Grosser, Alfred, 168, 293
grupuri de interese, 37, 42, 47-48, 54, 59, 165-172; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 165, 224-226, 278; şi cabinete, 173-174; şi sisteme de partide, 173-175
Guillory, Christine A., 23, 255, 262, 263, 287
Guinier, Lani, 141
Gurr, Ted Robert, 64, 253, 295
guvernare unitară, *vezi* distribuţia puterii
guvernarea parlamentară, 32, 33, 52-53, 65n1, 185-186; definiţie, 110-111; 120-126; alte trăsături, 126-127, 276-278
guvernare prezidenţială, 34n1, 64-65, 114-115, 117-118, 186; definiţie, 110-111, 120-126; alte trăsături, 126-129, 140, 151, 155-157, 257-258, 267, 275
Gwartney, James, 245, 247, 294

H

Haggard, Stephan, 170, 294
Hahm, Sung Deuk, 239, 294
Hailsham, Lord, 34, 46, 294
Hall, Peter A., 221, 294
Hartlyn, Jonathan, 21, 82, 108, 294
Hattenhauer, Hans, 28, 294
Heller, William, 197, 294
Herman, Valentine M., 107, 130, 289, 303
Holm, John D., 22, 84, 93, 171, 245, 247, 294
Horwill, George, 147, 294
Huber, John D., 23, 29, 124, 255, 263, 278, 295
Huntington, Samuel P., 29, 67, 68, 295

I

India, 64-65, 66, 70-73, 246, 259, 264, 272, 273; sisteme de partide, 81, 82-83, 85-86, 90-96; executivul, 113n8, 114-117, 131-132n7, 133, 135, 138, 140, 266n10; parlamentul, 122, 192-193, 193-195, 197, 199; sistemele electorale, 143, 148-149, 158, 163-164; grupurile de interese, 170, 172, 173-174; federalismul, 177-180, 184-186, 187; constituţia, 203-205, 210-211, 212-213; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 231, 276, 279
indicele dezvoltării umane, 70-71, 72, 242; *vezi şi* dezvoltare economică
inflaţia, 21, 40, 44, 166, 216-217, 220, 239, 240, 243
influenţa culturală, britanică, 31-32, 40-41, 46-47, 230-232; *vezi şi* cultura politică
Inglehart, Ronald, 94, 295
Insulele Solomon, 66, 67
Irlanda, 37-38, 64, 71, 258, 259, 263; sistemul de partide, 78, 85, 91-96; executivul, 107, 114-118, 120, 132, 135, 138, 140; parlamentul,

120-123, 192-193, 198, 199; sistemele electorale, 143-144, 150, 153, 157-158, 164; grupurile de interese, 170, 173-174; guvernarea unitară, 179, 183-184; constituţia, 204, 210, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 234, 276

Irlanda de Nord, 35, 36, 38, 50, 51, 59, 94, 248

Islanda, 64, 71, 72, 179, 183, 241; sistemul de partide, 85, 91, 93, 96; executivul, 114-118, 132, 138, 140; parlamentul, 122, 123, 189-190, 198-199; sisteme electorale, 143-144, 151, 152, 158, 164; grupurile de interese, 170, 173-174; constituţia, 204, 210, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 234

Israel, 64-65, 67-68, 69, 72-73, 246, 248n5, 272; executivul, 30, 111n5, 114-116, 124-125, 127-128, 132, 138-139; sistemul de partide, 85, 91-96; parlamentul, 121-122, 127, 189-190, 197-200; sistemele electorale, 143-152, 156-158, 159, 164; grupurile de interese, 167, 170, 173-174; semifederalismul, 179, 181; constituţia, 202-203, 204, 210, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228-229; 231, 234, 279

Italia, 57, 64, 65, 67-70, 245-246, 250, 261-262; executivul, 30, 105n4, 113n7, 114-118, 132, 138; sistemul de partide, 77, 78, 81, 82-83, 85-86, 91-96; parlamentul, 121-122, 191-192, 196-200; RP, 143-145, 158, 164, 261; grupuri de interese, 170, 172-175; guvernarea unitară, 179-184; constituţia, 204-205, 209-212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 234

Î

împărţirea puterii, *vezi* cabinete

J

Jaggers, Keith, 64, 253, 295

Jamaica, 64, 66n3, 71, 72, 179, 248, 258, 272; sistemul de partide, 84-87, 91, 94, 96, 266; executivul, 115-117, 133, 137-139; parlamentul, 122, 193, 196-199; sistemul electoral, 143, 150-151, 154n9, 157-164; grupurile de interese, 170, 171, 173-174; constituţia, 204-205, 209-212; banca centrală, 219-220, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 233-234

Japonia, 64, 65, 70-71, 258, 272; sistemul de partide, 82-83, 84-87, 91-96; executivul, 113, 114-117, 132, 137-139; parlamentul, 120, 121, 192-193, 196-199; sistemul electoral, 143, 145-146, 152-159, 161-164, 276; grupuri de interese, 170, 173-174; descentralizarea, 179-180, 183-184; constituţia, 204, 206-207, 210, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie în, 228, 260n4, 231, 234

Jenkins, Lord, 36

Johnson, Bryan T., 40, 129, 245, 247, 294, 295

Johnson, Lyndon B., 40, 129, 245, 247, 294, 295

Jospin, Lionel, 124

justiţie penală, 252, 271-272, 273

K

Kaltefleiter, Werner, 28, 294
Kamlet, Mark S., 239, 294
Katzenstein, Peter J., 54, 166, 167, 168, 239, 295
Kaufman, Robert R., 170, 294
Kavanagh, Dennis, 31, 139, 290, 295, 301
Keeler, John T.S., 129, 296
Kekkonen, Urho, 124
Kelsen, Hans, 308
Kennedy, John F., 22, 86, 112, 156, 158, 161
Kilbrandon, Lord, 37
King, Anthony, 118, 128, 288, 296
Kinnock, Neil, 58
Kirkpatrick, Melanie, 245, 247, 294
Klingemann, Hans-Dieter, 87, 255, 262, 296
Kothari, Rajni, 186, 296

L

Laakso, Markku, 79, 296
Lane, Jan-Erik, 22, 72, 169, 181, 182, 183, 184, 222, 288, 296
Laver, Michael, 22, 37, 82, 87, 99, 103, 104, 105, 107, 293, 296, 297, 303
Lawson, Robert, 29, 245, 247, 294, 297
Lawson, Stephanie, 29, 245, 247, 294, 297
legislaturi, *vezi* parlamente
Lehmbruch, Gerhard, 54, 297, 302
Lehner, Franz, 214, 297
Leiserson, Michael, 101, 297
Leopold III, Rege, 139
Letonia, 67, 278
Levine, Daniel H., 41, 180, 289, 297
Levine, Stephen, 41, 180, 289, 297
Lewis, Sir Arthur, 49, 51, 232, 280, 292, 297, 303
libertate economică, 245, 247
Lincoln, Abraham, 25, 62
Linder, Wolf, 55, 297
Lipset, Seymour Martin, 89, 92, 291, 294, 297, 298, 303
Lowell, A. Lawrence, 75, 76, 237, 238, 298
Luxemburg, 64, 70, 71, 179, 182, 241, 260n4, 266; executivul, 29, 112n6, 114-118, 127, 133, 138-139; sistemele electorale, 59, 143, 151, 158, 164, 261n5; sistemul de partide, 78, 85, 91, 92, 96; parlamentul, 122, 190, 198, 199; grupurile de interese, 170, 173-174; constituţia, 204, 210, 212-213; banca centrală, 219-222; tipul de democraţie din, 228, 234, 235-236

M

Maastricht, Tratatul de la, 57, 217, 240
MacArthur, Douglas, 231
magnitudinea circumscripţiei, 147-149, 150
Mainwaring, Scott, 22, 125, 128, 134, 298, 302
Mair, Peter, 22, 37, 235, 293, 299
majorităţi fabricate, 36, 42, 47, 162-163
Malta, 64, 66n3, 71, 179, 241, 253, 272; sistemul de partide, 85-87, 91-96, 267; executivul, 115-117, 133, 138, 139; parlamentul, 122, 190, 197, 199; RP, 143-145, 151, 153, 157-158, 163-164; grupurile de interese, 170, 171, 173-174; constituţia, 204, 210-211, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 233n6, 276-277
Mandela, Nelson, 127
Manglapus, Raul S., 280, 299
Mansbridge, Jane, 22, 29, 268, 299

Maori, 41, 42, 44, 45, 63, 149
Marbury v. Madison, 207
Marea Britanie, *vezi* Regatul Unit
Marshall, John, 207
Masciandaro, Donato, 216, 219, 220
Mathur, Hansraj, 22, 76, 148, 158, 161, 171, 220, 299
Mauritius, 64, 66, 71, 179, 246; sistemul de partide, 81, 85, 91, 96; executivul, 114-118, 132, 135, 138, 139, 266n10; parlamentul, 122, 190, 198, 199; sistemul electoral, 143, 148-149, 150-151, 158-159, 164; grupurile de interese, 170-172; constituţia, 204-205, 207-208n2, 210-212; banca centrală, 219, 220, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 276
Maxfield, Sylvia, 22, 217, 218, 299
May, Clifford D., 22, 25, 220, 290, 299, 302, 303, 304, 305
mărimea populaţiei, 65, 67-68, 72-73, 150-151, 200, 231-232; şi funcţionarea guvernului, 240-250, 266-267, 273
McKinney, Cynthia, 186
McNamara, Robert, 112
Mill, John Stuart, 22, 255, 265, 266, 267, 268, 299
Mitterand, François, 124, 180
Modelul Westminster, 31-48, 97, 133; *vezi şi* democraţia majoritaristă
Molutsi, Patrick P., 171, 294
monarhi, *vezi* şefi de state
Money, Jeannette, 58, 189, 197, 304
Moreno, Luis, 181, 299
Mowery, David C., 239, 294
Munroe, Trevor, 46, 299

N

Neyapti, Bilin, 48, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 290
Nixon, Richard, 112, 129, 217
Norvegia, 64, 71, 241, 247, 262, 266, 272-273; sistemul de partide, 78, 85, 91-96; executivul în, 107, 115-117, 127, 132, 136-139, 258; parlamentul, 122, 125n3, 127, 189-190, 198-200; RP, 143, 149-152, 158, 164; grupurile de interese, 170, 172-174; descentralizare, 179-183; constituţia, 204, 210-211, 212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 234
Noua Zeelandă, 63-64, 71, 122, 264, 267, 269, 270; ca exemplu de democraţie majoritaristă, 30, 32 40-46, 229, 234; executivul 40-41, 45-46, 114-117; 138-139 dominanţa executivului, 40-41 52, 128, 133, 135; sistemul d partide, 41, 46, 76-77, 78, 86, 8 91, 96; sistemele electoral 41-42, 44-45, 143-149, 157-15 162, 164, 265; grupurile de int rese, 42, 170, 173-174; guve narea unitară, 42-43, 179, 182 unicameralismul, 43, 188, 189-19 191n2, 198, 199; constituţia, 4 102-103, 104, 210, 212; ban centrală, 43-44, 219-220, 222
număr efectiv de partide, 69n6, 75-7 78-79, 84-85; *vezi şi* siste electorale; sisteme de partide

O

O'Donnell, Guillermo, 34, 300
Olanda, 64, 65, 69, 71, 260, 264, 2 executivul, 29, 107, 114-118, 1 132, 138-139; sistemul de tide, 77n4, 78, 85, 91-96; lamentul, 122, 189n1, 192- 196-200; RP, 143-145, 148-

157-158, 160, 164, 261n5; grupurile de interese, 170, 173-174; semifederalismul, 179, 181, 183-184; constituţia, 204, 208, 210-213; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 234-235

P

pacea democratică, 272n12
Palmer, Monte, 269, 270, 271, 300
Papua Noua Guinee, 64-65, 66, 70, 71-73, 257, 260, 266, 272; sistemul de partide, 84-85, 90, 94, 96; executivul, 107, 114-117, 132, 135, 138-139, 257; parlamentul, 120-122, 190, 198-200; sistemul electoral, 143, 148, 154-155n9, 158, 164; grupurile de interese, 170, 171, 173-174; semifederalism, 179, 181; constituţia, 204-205, 210-212; banca centrală, 219, 220, 222; tipul de democraţie din, 228, 231
parlamente, 38, 43, 48, 55-56, 60, 168, 188-198; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 200, 224-226; şi federalism, 27-28, 177-178, 198-199; dimensiuni ale, 149-150, 157-159; *vezi şi* relaţii executiv-legislativ
participare la vot, 155, 239n2, 254, 260-262
partide politice, *vezi* sisteme de partide
Payne, Anthony, 46, 48, 181, 300, 301, 304
pedeapsa cu moartea, 252, 271, 272
Peeler, John A., 171, 300
Pempel, T.J., 113, 300
Pérez, Carlos Andrés, 113
pluralism, *vezi* grupuri de interese
politica macroeconomică, 30, 237-247, 250, 274
politică monetară, *vezi* bănci centrale; inflaţie
politici de mediu, 252, 269-271
politici privitoare la familie, 254, 257-258
politici sociale, 252, 269-271, 272-273
Portugalia, 64, 70-71, 228, 242-243, 246, 273; sistemul de partide, 81-82, 85, 91-96; executivul, 114-118, 132, 138, 140; parlamentul, 122, 123, 189-190, 198, 199; sistemele electorale, 143-144, 158, 164; grupurile de interese, 169-170, 142-174; guvernarea unitară, 179-183; constituţia, 204, 209-212; banca centrală, 219, 221, 222
postmaterislism, 90-91, 94-95
potenţial de coaliţie, 77, 78, 95
potenţial de şantaj, 77, 88
Powell, G. Bingham Jr., 22, 23, 29, 124, 215, 239, 255, 261, 263, 264, 277, 278, 287, 295, 300
praguri electorale, 149, 277
preşedinţi, *vezi* şefi de stat; guvernare prezidenţială
prim-miniştri, 117-118, *vezi* guvernare parlamentară

R

Rae, Douglas W., 36, 53, 54, 55, 79, 109, 142, 153, 160, 162, 185, 298, 301
Ranney, Austin, 213, 289
Regatul Unit, 57-58, 64, 65, 69, 70, 238, 240, 248, 264-273; ca exemplu de democraţie majoritaristă, 30, 31-40, 227-228, 234; executivul, 32-33, 100, 106-107, 113n8, 114-117; 131-132n7, 138-139; dominanţa executivului, 33-34, 52-53, 121-122, 127, 128, 133-134,

135; sisteme de partide, 34-35, 50, 76, 78, 85, 91-96; sistemul electoral, 35-36, 59, 143-164; grupuri de interese, 37, 170, 172, 173-174; guvernare unitară, 37-38, 179-184; bicameralism, 38-39, 188-193, 198, 199; constituţie, 39-40, 202, 204, 210-212; banca centrală, 40, 219, 222
regula pluralităţii, *vezi* sisteme electorale
referendumuri, 43, 44, 56, 203-206, 213-214
Reich, Robert B., 215, 301
relaţii executiv-legislativ, 33, 41, 46, 52, 58, 108, 119-135, 168; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 224-226; şi cabinete, 134-139; *vezi şi* cabinete; parlamente
reprezentarea femeilor, 65, 254, 257-258
reprezentare proporţională, *vezi* sisteme electorale
reprezentarea proporţională pe liste, 143, 144-146, 147, 148, 196
Republica Cehă, 67, 278
Riker, William H., 29, 100, 106, 177, 178, 181, 301
Rogowski, Ronald, 239, 301
Rokkan, Stein, 92, 298
Rose, Richard, 31, 44, 86, 139, 156, 158, 161, 207, 239, 240, 290, 298, 299, 300, 301
Roubini, Nouriel, 239, 301
Royed, Terry J., 239, 289

S

Sachs, Jeffrey D., 239, 301
Sartori, Giovanni, 76, 77, 88, 118, 126, 302
satisfacţia faţă de democraţie, 254, 262-263
Schain, Martin A., 129, 296
Schmidt, Manfred G., 22, 80, 229, 269, 271, 302
Schmitter, Philippe C., 165, 168, 302
Schofield, Norman, 82, 100, 103, 104, 105, 296
Seliktar, Ofira, 94, 302
Senelle, Robert, 56, 57, 302
Sentencing Project, 270, 299
Shapiro, Martin, 22, 60, 302
Shepsle, Kenneth A., 103, 297
Shugart, Matthew S., 22, 123, 125, 128, 134, 142, 151, 152, 298, 302, 303
Siaroff, Alan, 22, 167, 169, 170, 172, 246, 302
Siegfried, André, 130, 131
sisteme bipartidiste, *vezi* sisteme de partide
sistem proporţional mixt, 45, 144-146, 149, 154, 196
sisteme de partide, 33-35, 41, 47, 50, 53, 48, 74-85; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 74-75, 224-226; şi dimensiuni de problematică, 35, 95-97; şi cabinete, 75-76, 116-117; şi sisteme electorale, 75-76, 159-164; şi partide facţionalizate sau aliate, 80-84, 86n9, 154-155n9, 162n12; şi grupuri de interese, 173-175
sisteme electorale, 35-36, 41-42, 43-46, 47, 54, 59, 141-160; şi dimensiuni ale democraţiei, 27, 224-226, 275-277; şi sisteme de partide, 76, 159-164; şi constituţii, 204-205; şi participare la vot, 261n7
sisteme multipartidiste, *vezi* sisteme de partide
Slovenia, 67, 278
societăţi plurale, 70-71, 92-93, 163, 240, 248; şi tipuri de democraţie, 50-51, 61, 72-73, 231-232, 275-276
Somolekae, Gloria, 171, 294
Spania, 57, 64-65, 66, 69, 70, 243, 246, 266; sistemul de partide, 85, 89, 90, 96; executivul, 105n4,

107, 114-118, 133, 138-139, 140; parlamentul, 122, 191, 195-196, 197, 199; RP, 143-145, 149-150, 152, 157-159, 163-164; grupurile de interese, 169-170, 173-174; semifederalismul, 179-184; constituţia, 204, 209-212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie, 228, 230, 276
Statele Unite, 64, 66, 70, 259, 269-273; tipul de democraţie, 31, 227-230, 231-232, 233-234; prezidenţialism, 34n1, 111, 121-123, 125, 128-129, 132-139; banca centrală, 57, 215, 219, 220-222; bicameralism, 60n3, 191-196, 197-199; sistemul de partide, 82-83, 85, 91-96; cabinete, 112-113, 114-117; sistemul electoral, 141-143, 147-158, 159, 162, 164, 186, 261; grupurile de interese, 170, 173-174; federalism, 177-184, 185; constituţia, 204, 206, 208, 210, 212
Steiner, Jürg, 28, 52, 303
Stone, Alec, 22, 60, 209, 302, 303
Strøm, Kaare, 22, 299, 303
Suedia, 64, 71, 257, 258, 264, 268-270; sistemul de partide, 78, 85, 91-96; executivul, 107, 114-117, 133, 136-138, 140; parlamentul, 122, 188-192, 197-199; RP, 143, 149-152, 158, 164; grupurile de interese, 166, 170, 173-174; descentralizare, 179-183; constituţia, 204-206, 210-212; banca centrală, 219, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 234-235

Ş

şefi de stat, 56n1, 127, 139-140
şomaj, 216, 219, 221, 244, 246

T

Taagepera, Rein, 22, 79, 96, 97, 142, 147, 151, 257, 296, 303
Tabellini, Guido, 216, 219, 220, 293
Tarlton, Charles D., 184, 303
Taylor, Michael, 79, 130, 245, 301, 303
teorii ale coaliţiilor, 99-109
Thatcher, Margaret, 33, 37
Therborn, Göran, 63, 304
Thorndike, Tony, 47, 304
Transparency International, 255, 264, 304
Trinidad şi Tobago, 64-65, 66, 70, 246, 272; sistemul de partide, 85, 89-91, 96, 266; executivul, 115-117, 133, 138, 139; parlamentul, 122, 191, 196-199; sistemul electoral, 143, 150-151, 154n9, 158-164; grupurile de interese, 170, 171-172, 173-174; guvernarea unitară, 179-181; constituţia, 204-205, 208, 210, 212; banca centrală, 219, 220, 222; tipul de democraţie din, 228, 230, 233-234
Tsebelis, George, 28, 58, 189, 197, 304
Tufte, Edward R., 72, 88, 232, 266, 273, 291, 304

Ţ

Ţara Galilor, 35, 36, 38

U

Ungaria, 67, 278
unicameralism, *vezi* parlamente
Uniunea Europeană, 35, 36, 39, 93-94, 240; ca exemplu de sistem consensualist, 30, 51, 57-61
Uruguay, 67

V

van de Walle, Nicolas, 130, 288
Vanhanen, Tatu, 72, 254, 255, 256, 259, 260, 304
Velásquez, Rámon, 113
Venezuela, 64-65, 66, 70, 256, 258; sistemul de partide, 85, 91, 92, 86; prezidenţialismul, 111, 121-122, 128-129, 132-135, 138-139, 256-257, 275-276n1; cabinete, 112n6, 113n7, 115-117; sisteme electorale, 143-147, 151, 156-158, 163-164, 261n5; grupuri de interese, 170, 171-175; federalism, 177-178, 179-180, 185-186; bicameralism, 192, 193-195, 197, 199; constituţia, 204, 210, 212; bănci centrale, 219, 222, 228, 230, 233-234
Verba, Sidney, 181, 279, 287, 304
von Beyme, Klaus, 83, 104, 115, 133, 136, 304
von Mettenheim, Kurt, 45, 296, 300, 304
vot limitat, 146, 196
vot obligatoriu, 261
vot unic netransferabil, 143, 146, 147, 155-157, 196, 276
vot unic transferabil, 143, 146, 148n4, 153, 154, 155-157, 187, 195, 276

W

Wada, Junichiro, 82, 305
Warwick, Paul V., 22, 130, 131, 305
Webb, Steven B., 22, 48, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 290
Webster, Daniel, 25
Wheare, K.C., 27, 180, 305
Wiarda, Howard J., 167, 305
Wilensky, Harold L., 255, 258, 305
Wilson, Graham, 31, 36, 129, 166, 292, 305
Wilson, Woodrow, 31, 36, 129, 166, 292, 305

Ştiinţe politice

OPUS

au apărut:

Ernest Gellner – *Condiţiile libertăţii. Societatea civilă şi rivalii ei*
Vladimir Tismăneanu – *Fantasmele salvării. Democraţie, naţionalism şi mit în Europa postcomunistă*
Raymond Aron – *Lupta de clasă. Noi prelegeri despre societăţile industriale*
Vladimir Tismăneanu – *Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor*
Samuel P. Huntington – *Ordinea politică a societăţilor în schimbare*
Murray Edelman – *Politica şi utilizarea simbolurilor*
Jeffrey C. Isaac – *Democraţia în vremuri întunecate*
Leo Strauss – *Cetatea şi omul*
Tony Judt – *Povara responsabilităţii. Blum, Camus, Aron şi secolul XX francez*
Arend Lijphart – *Modele ale democraţiei. Forme de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări*
George Voicu – *Zeii cei răi. Cultura conspiraţiei în cultura postcomunistă*
Anthony Giddens – *A treia cale. Renaşterea social-democraţiei*
Anthony Giddens – *A treia cale şi criticii ei*
Levente Salat – *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenţei minoritare autentice*
Robert D. Putnam (în colaborare cu Robert Leonardi şi Raffaella Y. Nanetti) – *Cum funcţionează democraţia*
Raymond Aron – *Marxisme imaginare. De la o sfântă familie la alta*
John Gray – *Cele două feţe ale liberalismului*
Arend Lijphart – *Democraţia în societăţile plurale*
Vladimir Tismăneanu – *Ghilotina de scrum*
Robert D. Kaplan – *Politici de război. De ce necesită conducerea politică un etos păgân*
Amitai Etzioni – *Societatea monocromă*
Stanislao G. Pugliese – *Carlo Rosselli. Eretic socialist şi exilat antifascist*
J.B. Schneewind – *Inventarea autonomiei. O istorie a filozofiei morale moderne*
Mark Lilla – *Spiritul nesăbuit. Intelectualii în politică*
Vladimir Pasti – *Noul capitalism românesc*

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com

Silinje politice